

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**PUTİN DÖNEMİNDE
RUSYA FEDERASYONU'NUN 'YAKIN ÇEVRE' POLİTİKASI:
(2000-2008)**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Erhan CANİKOĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK**

Ankara, 2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**PUTİN DÖNEMİNDE
RUSYA FEDERASYONU'NUN 'YAKIN ÇEVRE' POLİTİKASI:
(2000-2008)**

DOKTORA TEZİ

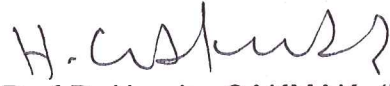
**Hazırlayan
Erhan CANİKOĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK**

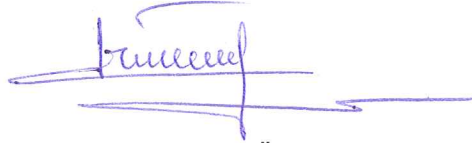
Ankara, 2010

ONAY

Erhan CANİKOĞLU tarafından hazırlanan "Rusya Federasyonu'nun Dış Güvenliği'nde Yakın Çevre'nin Yeri: Vladimir Putin Dönemi (2000-2008)" başlıklı bu çalışma, 06.12.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/ oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Haydar ÇAKMAK (Başkan)

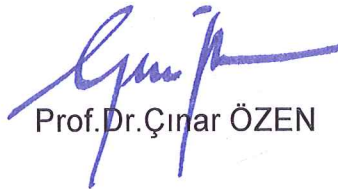
Prof.Dr.Hasan ÜNAL

Prof.Dr.Türel YILMAZ

Prof.Dr.Mehmet Emin ÇAĞIRAN

Prof.Dr.Çınar ÖZEN

ÖNSÖZ

Bu tez hazırlanışı itibariyle iki buçuk yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Ancak arkaplanında yüksek lisans programı, dersler ve yeterlilik süreci de dikkate alındığında yaklaşık sekiz yıllık bir emek bulunmaktadır. İleri yaşta, çalışırken, aile reisliği sorumluluğu taşıırken ve de kendi imkanlarıyla lisansüstü eğitim yapabilmek her yönüyle son derece fedakarlık isteyen bir süreci gerektirdi. Maddi ve manevi yönlerden ağır bir yükün altında geçen koskoca sekiz yıl...Asıl fedakarlığı ise eşim ve üç çocuğum gösterdiler. Ben yüksek lisans tezimi yazarken eşim Gamze ikinci çocuğumuzu karnında taşıyordu. Ben doktora tezimin hazırlıklarını yaparken üçüncü çocuğumuzu dünyaya getiriyordu. Gamze çocuklarımızı büyütürken ben hala tezimle meşgulüm. O'na çok şey borçluyum...Çocuklarıma daha fazla zaman ayırmadığım, anılarında daha çok yer tutamadığım için üzgünüm. Ama anneleri gibi, ileride beni daha iyi anlayacaklarını umuyorum. Hepsini çok seviyorum.

İkinci teşekkürüm Prof.Dr.Haydar Çakmak'a...Sn.Çakmak doktora programına girişten tamamlayınca kadarki süreçte bana büyük destek verdi. Tezimi yazılabilir ve anlaşılabilir kıldı. Sn.Çakmak olmasaydı büyük bir olasılıkla yüksek lisans derecesinde kalacaktım. Arş.Gör.Bilal Karabulut ile yılmak üzere olduğum anlarda en büyük destekçilerim oldular. Onlara şükran borçluyum...

Üçüncü teşekkürüm değerli hocam Prof.Dr.Ramazan Gözen'e... Gerçek bir bilim insanı ve akademisyen olan Sayın Gözen yüksek lisans

döneminde tez danışmanlığımın yanı sıra doktora tezimi hazırlarken de bana bilimsel yönden son derece önemli katkılar sağladı. Ufkumu açtı. Bilimsel ve insani duruşunu her zaman takdir edeceğim.

Prof.Dr.Türel Yılmaz, Prof.Dr.Hasan Ünal, Doç.Dr.Mehmet Seyfettin Erol, TÜRKSOY Genel Müdür Yardımcısı Doç.Dr.Fırat Purtaş, Yrd.Doç.Dr. Mehmet Şahin ve Arş.Gör.Mesut Taştekin son derece değerli tavsiyeleriyle tezimin içeriğinin zenginleşmesine katkı sağladılar. Hepsine teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum.

Tez sürecinde 2006-2009 yılları arasında TC Moskova Büyükelçiliği'nde görev yaptım. Bu vesileyle kaynak toplamamın yanı sıra pek çok gelişmeye mahallinde vakıf oldum. Rus insanını, bürokrasisini tanıma fırsatı buldum. Rusların yaşam tarzını, kültürünü, sevinç ve kederini, düşünce sistematüğini, kaygılarını gözlemledim. Rusya'da görevli yabancı diplomatlarla çeşitli siyasi ve güvenlik süreçlerini birlikte yaşadım. Dolayısıyla bu tez sadece literatür taramasının ötesinde bir saha çalışmasını da kapsamaktadır. Bana katkı sağlayan tüm Rus ve diplomat arkadaşlarımı asla unutmayacağım. Çalışmadaki eksikler ve hatalar ise kuşkusuz bana aittir.

Erhan CANİKOĞLU

Ankara, 2010

Gamze,

Belkıs,

Emre Kahraman ve

Emir Batu'ya...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR, TARİHSEL VE TEORİK ÇERÇEVE

I. KAVRAMSAL AÇIDAN ‘GÜVENLİK’ VE ‘YAKIN ÇEVRE’	9
A.Kavram Olarak ‘Güvenlik’	9
B.Dış Güvenlik Yöntemi: Dış Politika ve Çıkarlar	15
C.‘Yakın Çevre’nin Coğrafi ve Siyasi Sınırları	17
Ç.‘Yakın Çevre’-‘Güvenlik’ İlişkisi	21
II.TEORİK AÇIDAN ‘GÜVENLİK’ VE ‘YAKIN ÇEVRE’	25
A.Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Anlayışları	25
1.Devlet Merkezli Güvenlik Anlayışı	26
2.Birey Merkezli Güvenlik Anlayışı	31
3.Toplum Merkezli Güvenlik Anlayışı	34
4.Küreselleşme Çağında Güvenlik	37

B.Rus Güvenlik Düşüncesinin Teorik Arkapları	42
1.Geleneksel Güvenlik Anlayışı	43
a.Çarlık Rusyası Dönemi	43
b.Sovyetler Birliği Dönemi	47
2.Gorbaçov'un Yeni Siyasi Düşüncesi ve Ortak Avrupa Evi	54
3.Atlantikçi/Batıcı Okulun Yükselişi ve Gerileyişi	57
4.Avrasyacı Okul, Batı Karşıtlığı ve Dugin	62
5.Jeopolitik Okul	69
 III.TARİHSEL SÜREÇTE RUS GÜVENLİK ANLAYIŞININ GELİŞİMİNDE ROL OYNAYAN FAKTÖRLER	 74
A.Çarlık Dönemi	75
B.Sovyetler Birliği Dönemi	80
C.Geçiş Dönemi (1985-1999)	90
1.Gorbaçov Dönemi (1985-1991)	90
2.Yeltsin Dönemi (1991-1999)	95
 İKİNCİ BÖLÜM PUTİN'İN KİŞİLİĞİ, RAKİPLERİ VE GÜVENLİK DOKÜMANLARI	
I.PUTİN'İN GÜVENLİK ANLAYIŞININ GELİŞİMİ	101
A.Sosyal ve Bürokratik Geçmişi	101
B.Fikri Yapısı ve Büyük Rusya Vizyonu	104
C.Gücünün Kaynakları: Tarihi Miras ve Siloviki Faktörü	111
Ç.Putin'in Güvenlik Düşüncesi ve Pragmatik Siyaset Anlayışı	115

II.RUSYA’NIN ‘YAKIN ÇEVRE’DEKİ RAKİPLERİ	124
A.Amerika Birleşik Devletleri: Sert Güç	124
B.Avrupa Birliği: Yumuşak Güç	128
C.Çin: Güvenlik, Enerji ve Ticaret	132
Ç.Hindistan: Enerji ve Güvenlik	138
D.Türkiye: Uygarlıklar Arası Köprü	140
E.İran: Nüfuz Arayışı	143
III.RUSYA’NIN PUTİN DÖNEMİ’NDE GÜVENLİK DOKÜMANLARI	146
A.Ulusal Güvenlik Doktrinleri’nde ‘Yakın Çevre’	147
B.Dış Politika Doktrinleri’nde ‘Yakın Çevre’	152
C.Askerî Doktrinler’de ‘Yakın Çevre’	156
Ç.Rusya’nın ‘Yakın Çevre’deki Güvenlik Çıkarları	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA’NIN ‘YAKIN ÇEVRE’YE YÖNELİK GÜVENLİK STRATEJİLERİ

I.İÇ İSTİKRAR AÇISINDAN ‘YAKIN ÇEVRE’	166
A.Çeçenistan Sorununun Gelişimi	166
B.‘Yakın Çevre’nin Çeçenistan Sorunu’ndaki Yeri	171
C.Putin’in Çeçenistan Sorunu Bağlamında ‘Yakın Çevre’ Politikası	174
II.‘YAKIN ÇEVRE’DEKİ İSTİKRARSIZLIK FAKTÖRLERİ	175
A.Etnik ve Dini Kökenli Tehditler	176
B.‘Yakın Çevre’de Rus Azınlık Faktörü	179
C.Anlaşmazlıklar ve ‘Yakın Çevre’	182

1.Dağlık Karabağ	183
2.Abhazya ve Güney Osetya	188
Ç.Organize Suçlar: Uyuşturucu, Silah ve İnsan Kaçaklığı	190
D.Rusya'nın Tehditlere Yönelik Politikası	191
 III.NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE RUSYA'NIN REFLEKSİ	 196
A.NATO'nun Yeni Güvenlik Anlayışı	196
B.NATO'nun Kavram Değişikliği ve Yeni Stratejileri	201
C.NATO'nun Üyelik ve Faaliyet Açısından Genişlemesi	208
Ç.Rusya'nın Yakın Çevre'de Karşı Stratejileri ve Alternatif Örgütlenmesi	211
1.Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	212
2.Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü (OGAÖ)	217
3.Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)	220
4.Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET)	222
 IV. 'YAKIN ÇEVRE'DE ASKERİ REKABET VE ÜSLER SORUNU	 224
A.Sovyetler Birliği'nden Kalan Miras ve Rus Üsleri	224
B.ABD'nin Yeni Güvenlik ve Savunma Stratejisi	227
C.Orta ve Doğu Avrupa'da Füze Savunma Sistemi'nin Yansımaları	233
Ç.ABD'nin Afganistan Harekatı, AF-PAK Gelişmeleri ve 'Yakın Çevre'	239
 V.ENERJİ ARZ, TALEP VE ERIŞİM GÜVENLİĞİ AÇISINDAN 'YAKIN ÇEVRE'	 246
A.'Yakın Çevre'nin Enerji Arz ve Güvenliği Açısından Potansiyeli	247
B.Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Hazar'ın Statüsü'nün Enerji Arz ve Transit Rekabetindeki Yeri	249
C.Batı'nın Enerji Güvenliği ve 'Yakın Çevre'	255

Ç.Çin'in 'Yakın Çevre'ye Yönelişinde Artan Enerji Talebinin Yeri	261
D.Hindistan'ın Enerji Stratejisinde 'Yakın Çevre'nin Rolü	264
E.Rusya'nın Enerji Stratejisi ve 'Yakın Çevre'	266
SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA.....	282
ÖZET.....	309
ABSTRACT.....	310

KISALTMALAR

a. g. e.	:Adı geçen eser
a. g. m.	:Adı geçen makale
a. g. k.	:Adı geçen konferans
AAOK	:Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (Euro-Atlantic Partnership Council)
AB	:Avrupa Birliği (European Union)
ABM	:Anti-Balistik Füze Antlaşması (Anti-ballistic Missile Treaty)
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri (United States of America)
AET	:Avrasya Ekonomik Topluluğu
AGİK	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (Organization for Security and Co-operation in Europe)
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for Security and Cooperation in Europe)
AGSP	:Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (European Security and Defence Policy-ESDP)
AKKA:	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (Conventional Forces in Europe-CFE)
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu (Commonwealth of Independent States-CIS)
BiO	:Barış İçin Ortaklık (Partnership for Peace-PfP)
BM	:Birleşmiş Milletler (United Nations-UN)
bkz.	:Bakınız
CTBT	:Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty)
çev.	:Çeviren

der.	:Derleyen
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO)
ed.	:Editör
FSB	:Federal Güvenlik Servisi (Federalnaya Slujba Bezopasnosti)
GATT	:Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreements on Tariffs and Trade)
GUUAM	:Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan,Azerbaycan ve Moldova (Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Azerbaijan, Moldova)
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
INF	:Orta Erimli Nükleer Güçler Antlaşması (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty)
INOGATE	: Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşıma Programı (Intersate Oil and Gas Transportation to Europe)
ISAF	:Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü) (International Security Assistance Force)
KAİK	:Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KGB	:Sovyet Gizli Haber Alma Teşkilatı (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti)
KİS	:Kitle İmha Silahları (Weapons of Mass Destruction-WMD)
MC	:Milletler Cemiyeti (League of Nations)
NRC	:NATO-Rusya Konseyi (NATO-Russia Council)
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NKVD	:Sovyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği (Narodni Komissariat Vnutrelnnih Del)
NMD	:Ulusal Füze Savunma Sistemi (National Missile Defense)
No.	:Sayı (Number)
NPE	:Yeni Ekonomi Politikası (New Economy Policy)

NPT	:Yeni Siyaset Düşüncesi (New Political Thinking)
NPT	:Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (Nonproliferation Treaty)
OGAÖ	: Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü (Collective Security Treaty Organization-CSTO)
ONGC	: Hindistan Petrol ve Doğalgaz Limited Şirketi (Oil and Natural Gas Corporation Limited)
p.	:Sayfa (Page)
pp.	:Sayfalar arası.
PIR Center	:Politik Araştırmalar Merkezi
PKK	:Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)
s.	:Sayfa.
ss.	:Sayfalar arası
SALT	:Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (Strategic Arms Limitation Talks)
SEATO	:Güney Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı (South East Asia Treaty Organization)
SORT	:Stratejik Saldırı Silahların Sınırlandırılması Antlaşması (Strategic Offensive Reductions Treaty)
SRMs	:Kısa Menzilli Füzeler (Short-Range Missiles)
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Union of Soviet Socialist Republics)
START	:Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması (Strategic Arms Reduction Treaty)
ŞİÖ	:Şanghay İşbirliği Örgütü (Shanghai Cooperation Organization-SCO)
TRACECA	:Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucas-Asia)

Vol. :Cilt (Volume)

VP :Varşova Paktı (Warsaw Pact)

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi uluslararası sistemde önceden kestirilemeyen değişikliklere yol açtı. Devletler, yeni koşulları anlamaya ve kendilerini yeni döneme uyumlu hale getirmeye çalıştılar. Güvenlik kavramı kapsam, içerik ve düzey olarak yeniden ele alındı. Savunma, güvenlik ve dış politika alanlarında köklü değişimler yaşandı.

ABD ve SSCB'nin liderliğindeki iki kutuplu sistem yerini kimi yazarlara göre tek, diğerlerine göre ise çok kutuplu bir sisteme bıraktı. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla uluslararası sisteme yeni bağımsız devletler katıldılar. İki süper güç arasında stratejik silahlarla yapılacak bir savaş korkusu yerini bölgesel çatışmalara bıraktı. İdeolojik rekabetin yerini nüfuz alanlarını koruma ve genişletme mücadelesi aldı. Etnik, dinsel, milliyetçilik temelindeki talepler yaygınlaştı.

Sovyetler Birliği'nin varisi Rusya Federasyonu önemli bir bocalama dönemi geçirdi. Bir anda vatandaşlarını, ordusunun önemli bir bölümünü, üslerini ve silahlarını egemenlik alanı dışında buldu. Sovyetler'in birbirlerinin eksiklerini tamamlayan ve birbirine bağımlı ekonomik ve ticari alt yapısının bir anda parçalandığını gördü. Kendisini yeni koşullara uydurmaya çalıştı. Ülke içinde yönelim konusunda ciddi tartışmalarla karşılaştı. Güç ve iktidar mücadelesi boyutuna varan rekabet iç istikrarsızlığı besledi. Yolsuzluklar birkaç yıl sonra gelecek krizin habercisi oldu.

Rusya, Minsk Anlaşmasıyla Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerindeki kontrolünü sürdürmeye, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde ise kimi eski Sovyet ülkelerini bir arada tutmaya çalıştı. Ancak bu yapılar Moskova'nın beklentilerini karşılamaktan uzak kaldı.

ABD dünya liderliğini ilan ederken, Batı'nın en önemli askeri-siyasi örgütü NATO stratejisini yeni döneme uyarladı. Örgüt, görev tanımını değiştirdi, görev alanını genişletti ve üye sayısını arttırdı. Coğrafi ve işlevsel yönden daha dinamik bir yapı kazandı. Eski Sovyet coğrafyasında genişleme stratejisi hem istikrar hem de istikrarsızlık faktörü oldu.

Bu dönemde Rusya'da 1990'lı yılların başlarında ekonomik ve siyasi alanda izlenen liberal politikalara paralel olarak merkezi otorite zayıfladı. Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nden sonra Çeçenistan ve Tataristan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık talepleri Moskova'da kaygı yarattı. 1994'de başlayan Çeçenistan savaşı bu kaygının bir sonucu olmakla birlikte savaşta alınan başarısız sonuçlar merkezi yönetimi ciddi bir şekilde sarstı. Balkanlarda eski Yugoslavya'nın dağılmasını izleyen sancılı süreçte tarihi "Ortodoks kardeşlerine etkin şekilde yardım edememek" Rus seçkinlerinde ve kamuoyunda üzüntü yarattı. Öte yandan Rusya 1998 yılında büyük bir ekonomik krize girdi.

Sovyetler'in dağılmasını yüzyılın en büyük stratejik felaketi olarak gören Rus aydını ve siloviki kesimi (buna Vladimir Putin de dahildir.) 1993'e doğru dış ve güvenlik politikalarında ağırlığını ortaya koydu.

Rusya'nın 1990'lı yıllarda yayımlanan Ulusal Güvenlik ve Dış Politika doktrinlerinde 'Yakın Çevresi'ne yönelik çıkarları formüle edilmiş ancak kimi uzmanlarca "geçiş dönemi" olarak nitelendirilen bu dönemde belgelere ithal edilen çıkarlara ulaşmada yeterli başarı gösterilememiştir. Rusya, eski nüfuz alanındaki ülkelerin Batı'yla entegrasyonu önleyecek bir model ortaya koyamamıştır. Moskova, NATO'nun Bosna ve Kosova müdahalelerini zımnen de olsa kabul etmek zorunda kalmış, İttifak'ın doğuya doğru genişlemesini engellemeye dönük itirazları karşılık bulmamıştır.

Rusya, 2000'li yıllarda Batı'nın demokratik standartlarına uygun olmayan yöntemlerle güvenlik ve istikrarı sağlarken, ekonomide devletçiliğe yönelmiş, bu arada enerji gelirleri sayesinde zenginleşmiştir. Rusya böylece elini güçlendirirken, ABD'nin tek küresel güç olarak avantajını başarılı bir şekilde kullanamamasının yol açtığı tepkiler, Avrupa'nın kendi enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyaç, AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası geliştirememesi gibi unsurlardan istifadeyle yeniden uluslararası alanda söz sahibi olma arayışına girmiştir. Rusya'nın yeniden küresel aktör olması yolunda yukarıda belirtilen iç ve dış faktörler şaşırtıcı bir biçimde her vesileyle eski nüfuz alanını ilgilendirmiştir. İşte bu nedenle Rusya öncelikle 'Yakın Çevresi'nde yeniden hakim olma stratejisi izlemiştir. 11 Eylül 2001 saldırıları,

Putin yönetiminin Washington ile yapıcı diyalog kurulmasına katkı sağlarken, Moskova'nın bu olumlu tutumu 'Yakın Çevre'de Batı destekli 'Renkli' devrimlere kadar devam etmiştir.

Rusya, jeopolitik konumu, askeri gücü ve enerji tedarikçisi rolüyle yeniden bir dünya gücü olma potansiyeline sahiptir. Ancak bu hedefe ulaşmasının yolu öncelikle eski nüfuz alanından geçmektedir. Rusya'nın eski nüfuz alanında üstünlüğünü yeniden tesis etmesi, bölge ülkelerinin Ruslarla ilgili deneyimleri ve kaygıları, Batı'nın ekonomik, politik ve askeri mimarisini doğuya doğru genişletme stratejileri gibi faktörlerle sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla Rusya, BM Güvenlik Konseyi, AGİT gibi uluslararası örgütlerdeki rolü, enerji tedarikçisi konumu, eski anlaşmaların güncelleştirilmesi, bu ülkelerde yaşayan Rus azınlıklar ve Batı karşıtı yapılardan istifade ederek nüfuz kazanma arayışını sürdürmektedir.

Rusya, tarihi, kültürel, ekonomik, siyasi ve askeri açılardan çevresinde önemli çıkarları bulunan bir devlettir. Rusya'nın büyük güç vizyonu ile jeopolitik konumu bu çıkarların çeşitliliğini ve yaşamsallığını gerektirmektedir. Ülkenin 2000'li yıllarda 'Yakın Çevre'ye yönelik izlediği dış ve güvenlik politikaları ağırlıklı olarak Batı'dan algıladığı tehditlerle şekillenmiştir. Rusya güçlendikçe daha aktif ve müdahaleci bir dış politikayı hayata geçirdi.

Bölgedeki askeri mevcudiyetini korumak, bölge dışı aktörlerin çevresinde askeri yapılanmalarına izin vermemek, NATO'nun sorumluluk alanını sınırlandırmak, kendisine yakın rejimleri desteklemek, bu devletleri kendi hegemonyası altında tutacak araçları geliştirmek, Batı'nın siyasi, ekonomik ve güvenlik mimarisine katılmalarını önlemek, enerji kaynaklarını ve ulaştırma hatlarını kontrol etmek, Rus azınlıkların haklarını korumak temelinde politikalar uygulamıştır.

'Yakın Çevre', SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın ulusal kimliği, ulusal çıkarları ve güvenlik politikalarının tanımlanma sürecinde daima bir kavşak noktası olmuştur. Moskova'nın bu üç büyük görevi de bir şekilde 'Yakın Çevresi'nden geçmekteydi. Putin döneminde Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ne dönük politikası Sovyetler Birliği'nin coğrafi sınırları ile Rusya'nın

sınırları arasındaki jeopolitik çevrede Batı'nın nüfuzuna karşı denge unsuru oluşturdu.

Bu tezin amacı 1991 yılından itibaren uluslararası alanda varlığını sürdüren Rusya'nın son sekiz yılını, yani Putin'in üst üste iki dönemlik devlet başkanlığı görevi boyunca 'Yakın Çevre' politikasını incelemektir. Esasen amaç Rusya'nın Putin dönemindeki dış ve güvenlik politikasını 'Yakın Çevre' perspektifinden irdelemektir. Rusya, coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik çıkarları ve heyecan verici tarihiyle, bu süreçte çevresi ve diğer uluslararası aktörlerle etkileşimi sonucunda bir dünya görüşü ortaya koymaktadır.

Putin döneminin 'Yakın Çevre' politikası aslında Rusya'nın 21. yüzyılda dünyaya, diğer aktörlere ve çevresine nasıl ve hangi perspektiften baktığını ortaya koymaktadır. Ulaşım ve bilişim alanlarında yaşanan teknolojik devrimler sonucu giderek küçük bir köye dönen, ilişkilerin çok yönlü, karmaşık ve çok boyutlu nitelik kazandığı dünyada Rusya gibi coğrafi ve tarihi derinliklere sahip bir ülkeyi tek bir teorik perspektifle ya da teorik yaklaşımların sınırlı kavramlarıyla anlamaya çalışmak, sınırlı bir süre için ve sınırlı bir bölgedeki politikaları çözümlemek amacıyla bile mümkün görülmemektedir. Buna karşılık bilgi çokluğu içinde (her bilginin doğruluğunu test etmek de mümkün değildir), hangi ölçüde seçici davranılabileceği de şüphelidir. Moskova kaynaklı bilgiler Rusya'nın ulusal çıkarlarını yansıtırken Batı kaynaklılar genelde farklı bir cephede yer almaktadır. Üçüncü ülkelerin ya da tarafsız ülkelerin bilgilerinin ise gerçekleri ne denli yansıtabileceği kuşkuludur. İşte bu çalışmanın gerçekleştirilmesi sürecinde üzerinde en fazla düşünülen konu budur. Yazar, mümkün olduğunca objektif bir yaklaşımla tüm tarafların görüşlerini harmanlamaya çalışmıştır.

Rusya'nın eski nüfuz alanındaki siyasetini analiz ederken dikkat edilmesi gereken hususlardan biri Moskova'da karar alıcıların bu ülkeleri hala bağımsız devletler olarak değil, birer taşra kasabası şeklinde görmesidir. Eski Sovyet ülkeleri, BDT, Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü (OGAÖ), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya Ekonomik Topluluğu (EURASEC-AET) gibi bölgesel örgütlerde Rusya ile kağıt üzerinde eşit ortaklar olmakla birlikte, ikili

ya da çok taraflı karar süreçlerinde, istisnalar olsa da, çoğunlukla Moskova'nın etkisinde kalmaktadırlar.

Rusya'nın Ulusal Güvenlik Doktrinleri'nde formüle edilen tehdit değerlendirmeleri ile buna ilişkin politika gereksinimleri devlet kurumlarının uygulayacakları politika ve stratejilerin temelini oluşturmaktadır. Rus karar alıcılar ülkenin ulusal güvenliği ile 'Yakın Çevresi' arasındaki ilişkiye 1993 Doktrini'nden itibaren sürekli yer vermişlerdir.

Çalışma, 'Yakın Çevre'nin iki alt bölgesi olan Orta Asya ve Güney Kafkasya ile sınırlandırılmıştır. Bunda amaç bölgenin NATO'nun ve kısmen AB'nin genişleme coğrafyası içerisinde kalması, bölge ülkeleriyle Rusya arasındaki tarihsel ilişkilerden kaynaklanan kimi sorunların günümüzde de sürüyor olması, bölgede halen sınırlar aşan pek çok anlaşmazlık konusunun bulunması, bölgenin uluslararası politikanın en önemli gündem maddelerinden olan Batı enerji koridorları üzerinde yer alması ve ABD'nin Rusya'ya yönelik politikalarının yansıdığı alanı kapsamaması gibi faktörler rol oynamıştır.

Tezin ana fikri "Rusya'nın 2000'li yıllarda 'Yakın Çevresi'ndeki çıkarlarına yönelik Batı'dan algıladığı tehdidi gidermek ve eski nüfuz alanında nüfuzunu yeniden tesis etmek için Batı'yla yoğun bir güç mücadelesine giriştiği, güvenlik belgelerindeki tüm hedeflerine ulaşamasa da sahip olduğu araçlarla bölgede Batı yanlısı gelişmeleri dengelediğidir."

Zira, ABD ve Avrupa ülkelerinin beklentisi enerji, hammadde, pazar gibi çıkarlarının garanti edilmesidir. Bu kaynaklara ve pazara sahip ülkeler Batı'nın istediği çizgide işbirliği yaptığı takdirde rejimlerinin niteliği asla tartışma konusu yapılmamaktadır. Ancak bu ülkelerin yönetimleri işbirliğine yanaşmadıkları takdirde, başta demokrasi olmak üzere Batı'ya ait olduğu vurgulanan değerler gündeme getirilmektedir.

Batı ve Rusya'nın 1991'den itibaren eski Sovyet coğrafyasına yönelik politikalarının ortak paydasını güç ve nüfuz mücadelesi oluşturmuştur. Bölge petrol ve gaz gibi zengin enerji kaynakları ve uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından stratejik öneme sahiptir. 'Yakın Çevre'de her an çatışmaya dönebilecek nitelikte pek çok ihtilaf ve anlaşmazlık konusu

bulunmakta, bunlar daha büyük uluslararası çıkarlar çerçevesinde tanımlanmakta ve yönetilmektedir. Kimi devletler ülke sınırları içerisinde egemenliklerini tümüyle sağlayamamışlardır. Sınırların belirlenmesi henüz tamamlanmamıştır.

Rusya, 2000'li yıllarda uluslararası alanda lider güç olmak amacıyla eski nüfuz alanında üstünlüğünü yeniden kurmaya yönelik politikalar izlemiştir. Bölge Rus belgelerinde tanımlanan ulusal güvenlik çıkarlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Sözkonusu çıkarlar iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasının yol açtığı dış koşullar ile iç sorunların etkisiyle 1990'larda daha çok belgelerde kalmıştır. Rusya, 2000'li yıllarda ülke içinde istikrarı yakalamasına ve ekonomik açıdan güçlenmesine paralel olarak bölgede algıladığı Batı kaynaklı tehditlere karşı mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Bu mücadelede önce siyasi ardından ekonomik, son olarak ise askeri güç unsurlarını diplomasisinin odağına yerleştirmiştir.

Çalışmada uluslararası ilişkilerin temel teorilerine başvurulacak, uluslararası politikada askeri ve güvenlik konularını gündemin ilk sırasına yerleştiren, anarşik uluslararası arenada güç sahibi olmayı devletlerin ilk amacı olarak yansıtan, ekonomiyi önemli bir araç olarak gören devlet merkezci yaklaşımdan yararlanılacaktır. Tezin kavramsal çerçevesini ise Rusya'nın büyük güç vizyonu ile bölgede Rusya ile Batı arasında yaşanmakta olan güç ve nüfuz mücadelesi oluşturacaktır.

Rusya'nın dış ve güvenlik politikalarını analiz etmek için kavramsal bir çerçeve geliştirilmesi ve bu çerçeveye uygun literatüre erişilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın ulusal çıkarlarının neler olduğu, ülkeye yönelik güvenlik tehditleri ve bu tehditlerden korunmak için ihtiyaç duyulacak politikalar irdelenecektir.

-Rusya, uluslararası sistemde kendisine tanımlanan rolü değil kendi şekillendireceği bir uluslararası ilişkiler ağını oluşturmaya çalışmaktadır.

-Rusya ve Batı dünyasının birbirlerine karşı güvensizlikleri bölgedeki güvenliği riske atmaktadır.

-Rusya'nın küresel bir aktör olması 'Yakın Çevresi'nde nüfuzunu yeniden tesis etmesi ile yakından ilişkilidir.

-Rusya'nın eski nüfuz alanına yönelik ulusal güvenlik çıkarları savunma amacının ötesinde küresel güç vizyonunun parçasıdır.

Rusya'nın dış tehdit değerlendirmesinde ABD ve kimi Batı ülkeleri ile kurumlarından algıladığı tehditler öncelik arz etmektedir. Öte yandan Rus yönetimi sözkonusu tehditleri doğrudan ülkesine yönelik olarak görmemekte, Rusya'nın zayıflatılması çabalarına ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde Rusya'nın çıkarlarının dikkate alınması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Bu kapsamda Rusya'nın 'Yakın Çevresi' ulusal çıkarları ve güvenlik algılamalarında önemli bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. 2000'li yıllarda Rusya-Batı ilişkileri, işbirliğinin yanı sıra giderek daha fazla oranda güç ve nüfuz mücadelesine şahit olmaktadır. Bu yüzden çalışmada, Rusya'nın eski nüfuz alanındaki tüm çıkarları, güvenlik kaygıları ve politikaları değil, Putin döneminde Batıdan doğrudan ve dolaylı olarak algıladığı tehditler, bu amaçla formüle edilen politikalar ve izlenen stratejiler analiz edilecektir. Sınırlamada Rusya'nın Çin, Hindistan gibi ülkelerle çeşitli işbirliği konularının stratejik örgütlenme düzeyine ulaşmasının yanı sıra bu ülkelerin dönem itibarıyla Rusya açısından birincil tehdit olarak algılanmaması etken olmuştur.

Çalışmada öncelikle kavramsal ve teorik çerçeve ortaya konulacak, tarihi süreçte Rus güvenlik düşüncesinin evriminin incelenmesinin ardından 1990'lı yıllarda Rusya'da dış ve güvenlik politikalarında yaşanan temel tartışmalar ele alınacaktır.

Tez çalışmasına dair teorik ve tarihsel çerçevenin oluşturulması ve Rusya'nın dış ve güvenlik politikaları üzerine yapılan çalışmaların derlenmesi amacıyla, birincil ve ikincil nitelikteki kaynaklara önem verilmiştir. Bu konularda son dönemlerde Rus ve yabancı yazarlarca yazılmış bir çok belgeye, teze, kitap ve makaleye ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın esin kaynağı, yazarın Temmuz 2006-Ağustos 2009 tarihleri arasında T.C. Moskova Büyükelçiliği'nde diplomatik görev üstlenmesi olmuştur. Bir devletin siyasetini isabetli şekilde analiz edebilmek için o ülkenin dilinin, kültürünün, sosyal ve siyasi yaşantısının, ulusal ve güvenlik çıkarlarının bilinmesi gerekmektedir. Rusya'da, özellikle diplomatik görevli

olarak üç yılı aşkın bir süre yaşamak çalışmaya son derece katkı sağlamıştır. Putin'in sekiz yıllık devlet başkanlığının son iki yılında bizzat Kremlin'in bulunduğu şehirde yaşamak ve Rus toplumu ile aynı havayı solumak yazarın ufkunu genişletmiştir.

Yazar literatürü, basın-yayın organlarından ise aktüel gelişmeleri takip etmesinin yanı sıra görevi gereği Rus diplomat, bürokrat, uzman ve yazarlarla ikili ve geniş katılımlı ortamlarda bir araya gelmiş, Moskova'da görevli üçüncü ülke diplomatlarıyla sık sık görüşme imkanı bulmuştur. Dolayısıyla Rusların ve yabancıların siyasi ve güvenlik konularındaki gelişmeleri nasıl değerlendirdikleri ilk elden öğrenilmiştir.

Avrasyacı ideolojinin günümüzdeki bayraktarlarından Aleksandr Dugin'in küresel ekonomik krizi Avrasyacı ideoloji çerçevesinde açıkladığı konferansa katılmış, bu vesileyle kendisiyle tanışma imkanı bulunmuştur. Yine Ortadoğu Enstitüsü Direktörü Yevgeni Satanovski, Orta Asya'ya odaklanan LaTUK Direktörü İvan Safrancuk, Gazeteci-Analist Dmitry Babic fikirlerinden yararlanılan uzmanlar arasında yer almaktadır.

Öte yandan ABD ve Rusya arasında stratejik konularda önemli bir sivil toplum kuruluşu işlevi gören Politik Araştırmalar Merkezi (PIR Center) Trialogue Klubü toplantılarına katılmak suretiyle Rus uzmanların dış politika ve güvenlik sorunlarını ilişkin görüşleri tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR, TARİHİ VE TEORİK ÇERÇEVE

I.KAVRAMSAL AÇIDAN ‘GÜVENLİK’ VE ‘YAKIN ÇEVRE’

A.Kavram Olarak ‘Güvenlik’

Güvenlik kavramı sözlük anlamıyla; tehditlerden, korkulardan ve tehlikelerden uzak olmaktır. Bu anlamda herhangi bir kişinin ya da birimin güvende olması iki koşula bağlıdır: Birincisi mevcut değerlere yönelik herhangi bir tehdidin olmaması, ikincisi ise tehdiye maruz kalanın bunu kabul edilebilir bir maliyetle savuşturma kapasitesine sahip olması.¹ Dolayısıyla güvenlik; tehdit veya tehlike durumunun asgari düzeyde bulunmasıdır. Teorik anlamda ‘tam güvenlik’ herhangi bir tehdidin veya tehlikenin olmaması durumu demekse de pratikte böylesine bir durum mümkün görülmemektedir.²

Güvenlik kavramıyla ilgili genel kabul görmüş bir tanımdan bulunmamaktadır. Güvenlik kavramı konusunda farklı yaklaşımların varlığı zaman içerisinde güvenlikle ilgili algı farklılıklarından ve bakış açısından (Yani ideolojik farklılıklar, ülkesel farklılıklar, kişilerin bakış açıları vs.) kaynaklanmaktadır.

Güvenliğin ‘öz değerlere yönelik tehdit olmaması hali’ şeklinde yaygınca kabul görmüş bir tanımı mevcuttur. Ancak güvenlik çalışmalarının öznesinin ya da odaklanması gereken unsurunun ‘birey’, ‘ulus’ ya da ‘uluslararası’ güvenlikten hangisi olması gerektiği konusunda anlaşmazlık sürmektedir. Soğuk Savaş döneminin önemli bir bölümünde ‘ulusal güvenlik’ fikri hakim olmuştur.³

Analizciler güvenliği ‘dış ve stratejik’ ve ‘iç ve siyasi’ olmak üzere iki yaklaşımla ele almaktadır. Güvenliği dış ve stratejik faktörler açısından ele

¹ Benjamin Miller, “The Concept of Security: Should it be Redefined”, **Journal of Strategic Studies**, Volume 24, Issue 2, June, 2001, p.16.

² Graham Evans ve Jeffrey Newnham, **The Penguin Dictionary of International Relations**, London, Penguin Books, 1998, p.490.

³ John Baylis and Steve Smith, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, New York, Oxford University Press, 2001, p.229.

alanlar, tehditler ve verilen karşılıklar ile amaçlar ve araçlar arasındaki ilişkileri açık ve objektif olarak hesaplanabilir görmek isterler. Güvenlik politikasını iç ve siyasi yönlerden ele alanlar ise dar çıkarların ve örgütsel oyunların etkisini abartırlar. Siyaseti hükümet içindeki rekabet savaşlarının sonucuna indirgerler.⁴ Önde gelen düşünürlerin güvenlik konusundaki tanımlarına bakacak olursak;

Arnold Wolfers'a göre güvenlik; objektif anlamda eldeki değerlere yönelik bir tehdidin olmaması, subjektif anlamda ise bu değerlere yönelik bir saldırı olacağı korkusu taşımamaktır.⁵ Carlo Masala güvenliği; 'bir devletin vatandaşlarının hayat standartlarını düşürmeye yönelik ve/veya hükümetler ile hükümet dışı birimlerin karar alma seçeneklerini daraltan tehditlerle mücadele'⁶ olarak nitelendirirken, Richard Ullman güvenliği; 'bireylerin, hükümet dışı birimlerin, grupların ya da devletlerin sahip oldukları değerlere ya da yaşam standartlarına yönelik herhangi bir saldırı ya da tehdidin olmadığı durum' şeklinde tanımlamaktadır.⁷

Alanın önde gelen düşünürlerinin güvenlik tanımlamaları arasında yukarıda görüldüğü üzere farklılık bulunmakla birlikte, güvenlik olgusundan söz edilebilmesi için;

-Varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımlarından bir ya da birkaç içsel tehdidin,

-ve/veya dışsal bir ya da birkaç tehdidin

-ve/veya bu türden algılamaların ve tahminlerin bulunması gerekmektedir.⁸

Bir uluslararası aktörün objektif güvenliği başka bir devlet ya da devlet dışı aktörün o devlete ne kadar zarar verebileceğine veya ne kadar zarar

⁴ Daniel J. Kaufman, et.al., **U.S. National Security: A Framework for Analysis**, Lexington, Heath and Company, 1985, p.xii.

⁵ Barry Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, New York, Harvester Wheatsheaf, 1991, p.17.

⁶ Carlo Masala, "Demographic Pressure and Ecological Restraints: The Case of the Mediterranean", **International Security Challenges in a Changing World**, Kurt R. Spillman ve Joachim Krause (Ed.), Bern, Peter Lang, 1999, p.80.

⁷ Marc A. Levy, "Is The Environment a National Security Issue?", **International Security**, Vol. 20, No.2, (Autumn, 1995), p.40.

⁸ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003, s.10.

verme niyetinde olduğuna bağlıdır. Burada edilgen bir durum söz konusudur. Diğer bir anlatımla bir devletin objektif güvenliğini içinde bulunduğu uluslararası ortam belirlemektedir.⁹

Güvenlik kavramını uluslararası ilişkiler disiplini içinde teorik açıdan ele alan ilk önemli çalışma Wolfers'a aittir. Wolfers, 1952 yılında yayınlanan çalışmasında güvenliği "kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali" olarak kavramsallaştırmıştır. Wolfers bu anlamıyla güvenliğin objektif olarak bilimsel bir şekilde incelenebileceğini belirtmiştir. Wolfers'ın güvenliği "objektif" ve "subjektif" güvenlik olarak iki ayrı kategoriye ayırması literatürde genel kabul görmüş bir yaklaşım olup; objektif güvenlik herhangi bir tehlikenin bulunmadığı, subjektif güvenlik ise herhangi bir tehlike beklentisinin bulunmadığı durumdur.¹⁰ Yani güvenlik objektif anlamda kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu, subjektif anlamda ise bu değerlere saldırılacağı korkusunu ölçer.¹¹ Objektif güvenlik gerçek olan üzerine inşa edilmişken, subjektif güvenlik psikolojik etkenler sonucu şekillenmektedir.

Objektif güvenlik durumunda devletler sahip oldukları değerlere tehdit olmamasını amaçlarken temelsiz korkularını azaltırlar. Subjektif güvenlik durumunda ise devletler sahip oldukları değerlerin saldırıya uğrayabileceğine ilişkin korkularının olmaması amaçlandığından, güvende olmadıkları durumda kendilerini güvenli sanabilirler.¹²

Wolfers'in ortaya koyduğu güvenlik anlayışı devletlerin siyasi amaçları çerçevesinde tanımladığı devlet merkezci bir uluslararası ilişkiler anlayışından hareket eder. Soğuk Savaş döneminde yaygın kabul gören Siyasal Realist uluslararası ilişkiler yaklaşımı güvenlik kavramını ele alırken askeri güç kavramına özel bir vurgu yapmıştır.¹³ Bu çerçevede bir konu askeri gücü ilgilendirdiği takdirde bir güvenlik sorunu olarak da değerlendiriliyordu. Güvenlik daha ziyade askeri faaliyetlere ve savaşa ilişkin

⁹ Alan C. Lamborn and Joseph Lepgold, **World Politics into the Twenty-First Century**, USA, Pearson, 2003, p.225.

¹⁰ Baylis and Smith, **a.g.e.**, p.255.

¹¹ Kaufman, et.al., **a.g.e.**, p.4.

¹² Oktay F. Tanrısever, "Güvenlik", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Atila Eralp (der.) içinde, İstanbul, İletişim, 2005, s.108.

¹³ Tanrısever, **a.g.m.**, s.108-110.

konulara vurgu yaptığından, bu alan ‘güvenlik’ yerine ‘savaş’, ‘askeri’ çalışmalar olarak adlandırıldı.¹⁴

Örneğin, Barry Buzan’a göre gelmiş geçmiş en önemli güvenlik sorunu “belirsizlik” ve “korku”nun yarattığı güvensizlik hissidir.¹⁵ Diğer bir anlatımla, subjektif güvenlik objektif güvenlikten daha önemlidir. Fakat, bu görüşün doğruluğu tartışmaya açıktır. Zira, kimi zaman “gerçek korkular” ön planda iken, kimi zaman da “algılamalar” gerçek durumlardan önemli hale gelebilmektedir.

Öte yandan ‘güvenli olmak’, ‘güvende olmak’ hangi değerlerin, kimlerin/nelerin ve nasıl korunacağı konusunda görüşler farklılık sergiler. Tarihi gelişim içerisinde konjonktürel gelişmelerin de etkisiyle tehdit algılamaları güvenlik kavramının kapsamının değişmesine yol açtı. Örneğin İsviçre için güvenlik, ‘bankacılık sisteminin ayakta tutulması ve mevduat girişinin sürekli kılınması’ ile tanımlanırken, gemiciliği önde olan bir başka ülke için ‘deniz yollarının açıklığı’, enerji üreten ve pazarlayan bir diğer ülke için ‘transit yolların açık olması ve piyasalarda talep istikrarının sağlanması’ şeklinde anlaşılabilir.

Güvenlik doğrudan değerlerle ilgili olduğundan kendisi bir değer değildir. Bir ulusa/devlete değerini sürdürmesine imkan veren koşuldur. Güvenlik sadece güçlü ve zayıf yönlerin değil aynı zamanda algılanan tehditlerin yeteneklerle niyetlerin algılanmasına dayalıdır. Ulusal güvenlik bir vakum içinde bulunan statik bir durum değildir. Herbiri sürekli değişim içinde bulunan uluslararası ve iç ortamlar bağlamında belirlenir. Ulusal güvenlik geleneksel olarak dış saldırıdan korunma olarak tanımlanmış ve askeri tehditlere karşı askeri savunma olarak görülmüştür.¹⁶ Ulusal güvenlik bir ülkeyi ve toplumunu fiziki saldırıdan koruma anlamına gelir ve bu dar anlamıyla geleneksel olarak kullanılan savunma kelimesine eşdeğerdir. Ulusal güvenlik, fiziki zarardan korunmanın ötesinde, yaşamsal öneme sahip siyasi ve ekonomik çıkarların çeşitli vasıtalarla korunması anlamına gelir. Bu

¹⁴ Tanrısever, **a.g.m.**, s.110.

¹⁵ Buzan, **a.g.e.**, p.1.

¹⁶ Kaufman, et.al., **a.g.e.**, p.3-4.

çıkarların kaybedilmesi devletin temel değerlerini ve varlığını tehdit edebilir.¹⁷ Zamanla milli güvenliğin askeri boyutuna ekonomik, diplomatik ve sosyal boyutlar da eklenmiş ve kavramın kapsamı genişlemiştir.¹⁸

Ulusal güvenlik yaygın kullanımına karşı muğlak bir kavram olup kişiden kişiye anlamı farklılık gösterir. Geleneksel olarak ulusal güvenlik dış saldırıdan korunma olarak tanımlanmakta, esasen askeri tehditlere karşı askeri savunma şeklinde görülmektedir. Ancak bu dar anlamlı bir tanımdır. Zira ulusal güvenlik salt askeri gücün hazırlanması ve uygulanmasının fazlasıdır.¹⁹ Ulusal güvenlik kavramı zamanla dar anlamından çıkarılmış, bir saldırı halinde ülkenin topyekün savunulması anlayışının yerine, iç ve dış gelişmeleri barış zamanından itibaren yönlendirme düşüncesi geliştirilmiştir. Güvenlikle ilintili kabul edilen tüm konuların ele alınması, ulusal güvenlik kavramının kapsamını genişletmiştir.

Ulusal güvenlik politikasının amacı milli değerlerin korunması olmakla beraber bu değerlerin siyasete temel oluşturmaları için daha az soyut ve belirli durumlarla ilgili bir hale çevrilmesi gerekir. Ulusal güvenlik siyaseti çoğunlukla uluslararası ortamda algılanan tehditlere bir karşılıktır. Tehdit düzeyi muhtemel hasımların yetenekleri ve niyetlerinden çıkarılabilir. Niyetleri doğru saptamak güç olduğundan daha kolay gözlemlenen yeteneklere odaklanmak zorunluluğu ortaya çıkar.²⁰ Bir ülkenin güvenliğine yönelik tehdit muhtemel hasımların yetenekleri ve niyetlerinde etkilenmesine rağmen, siyaseten karşılık verilmesi tehdit algılamasından kaynaklanır. Algılama, büyük oranda diğer ülkeler hakkında elde edilen istihbaratın niteliğiyle şekillense de, siyasetin saptanmasında önemli bir faktördür.

¹⁷ Amos A. Jordan, et.al., **American National Security: Policy and Process**, Fourth Edition, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1993, p.3.

¹⁸ Kaufman, et.al., **a.g.e.**, p.4.

¹⁹ Kaufman, et.al., **a.g.e.**, p.3-4.

²⁰ Kaufman, et.al., **a.g.e.**, p.7-8.

Ulusal güvenlik kavramı basitçe objektif koşullara bir tepkiden ibaret değildir; kavram güvenlik olarak varsayılanları açıklayan bir dizi siyasi ve epistemolojik tercih üzerine kurulmaktadır.²¹

Uluslararası güvenlik, devletler arasındaki ortak güvenlik kaygıları olarak görülmektedir. Uluslararası güvenlik, uluslararası toplumun diyalog ve işbirliğiyle sağlanabilir. Bu çaba, devletlerin güvenlik, tehdidin saptanması, karşı koyma yolları konularında ortak algılama ve uygulamasını gerektirmektedir.

Zamanla güvenliğin doğası ve kapsamı genişlemiştir. Güvenlik, askeri yönünün yanında siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutları da içerecek yeni anlamlar kazandı. Sadece devletin değil sosyal sınıfların, grupların ve bireylerin güvenliğini de içerecek şekilde daha kapsamlı bir hale geldi. Küreselleşme süreci bir taraftan terörizm, göç ve uluslararası organize suçlar gibi yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına da yol açarken, buna paralel olarak tehditlerle mücadelede yeni yaklaşımlara zemin hazırladı.

Yeni koşullarda güvenlik kavramının daha iyi anlaşılması için, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel alanlarda meydana gelen değişikliklerin güvenlik anlayışını nasıl etkilediğinin de incelenmesi gerekmektedir. Örneğin uluslararası terörizmin değişen niteliği nedeniyle karşı tedbirleri nasıl şekillendirmektedir? Bu değişimin sonucu geliştirilen ‘Yumuşak Güvenlik’ kavramı ne ölçüde etkilidir?

Geleneksel düşünce kalıplarının yüklediği kısıtlamalar yeni gerçekliğin kavranmasını sınırlamaktadır. Dolayısıyla güvenlik kavramsallaştırmaları, politikaları ve kurumlarının yeni tehditlerle mücadele edecek şekilde değiştirilmesi gerekmektedir.²²

Gerek dış politikanın gerekse ulusal güvenlik politikasının temel çıkış noktası ülkenin temel çıkarı olan ‘varlığını sürdürmek’ iç güdüsüdür. Her iki politikada ulusal çıkarlar olarak gösterilen milli hedeflere ulaşılması için izlenecek yolları içerisinde barındırır.

²¹ Keith Krause and Michael C. Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review* (1996) 40, p.234.

²² Krause and Williams, *a.g.m.*, p.232.

B.Dış Güvenlik Yöntemi: Dış Politika ve Çıkarlar

Dış Politika analizinde, analiz birimi ve analiz düzeyi kadar iç ve dış değişkenler de son derece önem taşımaktadır. Uluslararası sistem, bölgesel sistem, bir devletin büyüklüğü, ulusal gücü, girdiği ittifaklar, coğrafi konumu, komşuları, yeraltı ve yerüstü kaynakları, tarihi geçmişi, nüfusu, iç yapısı, ideolojisi, baskı grupları vs. giderek uzayan listeler hazırlamak mümkündür.

Klasik anlamda dış politika, 'bir devletin karar vericilerinin, ulusal çıkar şeklinde tanımlanan hedeflerini elde etmek için diğer devletler veya diğer uluslararası birimlere doğru geliştirdiği bir strateji ya da planlı hareketler yöntemidir.'²³ Dış politika, bir ülkenin diğer ülkelere yönelik tutum ve davranışları olup, daha çok siyasi ilişkiler ve diplomasi anlamında kullanılmaktadır.²⁴ Klasik okula yakın bir tanımlamaya göre dış politika 'bir devletin kendi sınırları dışında ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için izlediği amaç, hareket tarzı ve kullandığı usullerdir.'²⁵ Bazı yazarlar ise dış politikayı 'bir devletin dış çevreye yönelik eylemleri ve bu eylemlerin içerisinde olduğu şartlar'²⁶ olarak tanımlamaktadır.

Dış politika, diğer politikalar gibi yürütme erki tarafından oluşturulmakla birlikte, devletin siyasi ve hukuki yetki alanının dışında uygulandığından, hem iç politika sürecini hem de uluslararası politika sürecini kapsar. Dış politika, çeşitli toplumsal alt grupların değerlerini de içerisinde barındırır. Alt gruplar arasındaki mücadelenin niteliği ve ortaya çıkan güç dengesi, oluşturulan dış politikanın temsil ettiği değerleri ve yönelimleri belirler.²⁷

Dış politikanın uygulama alanı şiddetli güç mücadeleleri ve çıkar çatışmalarının yaşandığı uluslararası ortamdır. Bu nedenle dış politika karar alma sürecinde, uluslararası sistemdeki güç dengeleri ve bu dengelerin

²³ Jack C. Plano ve Roy Olton, **The International Relations Dictionary**, Essex, Longman, 1988, p.6.

²⁴ Faruk Sönmezoğlu (der.), **Uluslararası ilişkiler Sözlüğü**, Üçüncü Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.241.

²⁵ Suat Bilge, **Milletlerarası Politika**, Ankara, A.Ü. S.B.F., 1966, s.297.

²⁶ K. J. Holsti, **International Politics, A Framework for Analysis**, 4th ed., Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1983, p.19.

²⁷ Ramazan Gözen, "Dış Politika Nedir?" İdris Bal (der.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s.4-5.

oluşturduğu ittifaklar, bloklaşmalar, çatışmalar ve gerginlikler göz önünde bulundurulmalıdır.²⁸

Dış politika uygulama alanından dolayı uluslararası çevrede meydana gelen gelişmelerden, mevcut güç dengesinden ve işleyen siyasi, hukuki ve ekonomik süreçlerden etkilenmektedir. Karar alıcıların dünya görüşleri, ulusal çıkar anlayışları, hedefleri ve algılamalarının yanı sıra, uluslararası ve ulusal ortamlardan gelen baskı, destek ve benzeri girdiler dış politika karar alma sürecini etkiler. Ortaya çıkan karar, lider(ler), ulus ve uluslararası ortamın toplamının karışımıdır. Bu karışımında hangi etkenin ne kadar rol oynayacağı, devlet sisteminin türüne, liderin psikolojik ve kişisel özelliklerine ve uluslararası ortamın özelliğine ve diğer değişkenlere bağlıdır.²⁹

Bazı yazarlar, devletlerin dış politika davranışlarının temelinde ulusal çıkar kavramının yer aldığını vurgulamaktadır.³⁰ Ulusal çıkar kavramı tek başına muğlak bir kavram olup, kullanıldığı çeşitli bağlamlarda farklı anlamlar içerir.³¹ Temel ulusal değer ülkenin varlığını sürdürmesi yani bekaasıyla özdeşleştirirken, bekaa ise toplumun ve ülkenin bütünlüğü ve egemenliğinin korunması biçiminde açıklanmaktadır.³² Bu tanımlardan yola çıkarak ulusal çıkarın merkezinde ülkenin bekaası, yani bütünlüğünün korunması, toplumun huzuru, refahı ve istikrarının sağlanması bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ulusal çıkar, bu çıkarların gerçekleştirilmesi için formüle edilen ulusal güvenlik politikaları ve bu politikaları yani değerleri politikaları dönüştüren ve uyguladıktan sonra yeniden üreten, içinde yapı ve süreçlerin bulunduğu ulusal güvenlik sistemidir. Bu sistemin çıktısını girdilerin niteliği önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak, girdilere yüklenen anlam ve onları yorumlayacak kişi ve kurumların değer yargıları, algılamaları, perspektifleri asıl önemli faktörü oluşturmaktadır.

²⁸ Gözen, **a.g.m.**, s. 6.

²⁹ Ramazan Gözen, “Türkiye’nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları”, İhsan D. Dağı (der.), **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, ss.178-179.

³⁰ A. Gündüz Ökçün, “Dış Politikada Milli Menfaat”, **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, cilt 13, sayı 4 (1958), s.180.

³¹ Joseph Frankel, **National Interest**, London, Pal Mall, 1970, p.15.

³² Kaufman, et.al., **a.g.e.**, p.6.

C. 'Yakın Çevre'nin Coğrafi ve Siyasi Sınırları

Bu kısımda 'Yakın Çevre'ye açıklık getirilmeye çalışılacaktır. 'Yakın Çevre' kavramının nasıl ortaya çıktığı, hangi coğrafi bölgeyi nitelendirdiği, coğrafi anlamının dışında neler ifade ettiği üzerinde durulacaktır.³³

Rusça "blijniye zarubejye" kelimesi Türkçe literatürde yaygınca 'Yakın Çevre' olarak kullanılmaktadır. 'Yakın Çevre' Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rus uzmanları, bürokratları, aydınları ve karar vericileri tarafından eski Sovyet coğrafyasını nitelendirmek için kullanılmıştır. Kavram, Rusya ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasındaki yeni ilişkiyi anlattığı için önem taşımaktadır. Özcan'a göre 'Yakın Çevre' kavramı Rusya tarafından daha çok 'Rus dış politikasının yeni öncelikleri' çerçevesinde kullanılmaktadır.³⁴

White, yeni kavramın en az iki özelliğine dikkat çekmektedir. Bunlar, 'Yakın Çevre'deki eski Sovyet cumhuriyetlerine yapılan vurgu ve Rusya'nın bölgede her zaman Batılı demokrasilerin çıkarlarıyla uyuşmayabilecek özel çıkarları olduğunun açıkça kabul edilmesiydi.³⁵

'Yakın Çevre' kavramının İngilizce karşılığını ilk kez New Haven'de Fred Shapiro "Yakın Çevre Uzak Olmak İstiyor" başlıklı makalesinde kullandı.³⁶ Ardından dönemin Time dergisi makale yazarı Strobe Talbott "Pek çok Rus 14 eski SSCB ülkesinin bugün bağımsız ülke olduklarını henüz kabul etmediler. Rus siyasetçiler eski cumhuriyetlerle dünyanın geri kalanını ayırmak amacıyla yeni bir sözcük öbeği olan 'Yakın Çevre'yi icat ettiler" demiştir.

İngilizce-Rusça, Rusça-İngilizce sözlük yazarı Kenneth Katzner Amerikan İngilizcesine göre "blijniye zarubejye", kelimesinde blizhneye 'yakın' anlamına gelen "blizhniy" sıfatının nötr hali olduğunu, "zarubejye"

³³ Rusça kavramın Türkçe okunuşu "blijniye zarubejye", İngilizcesi "near abroad" İngilizce okunuşu ise "blizhneye zarubezhye" dir.

³⁴ Sevinç A. Özcan, **Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.1.

³⁵ Stephen White, **Russia's New Politics The Management of a Postcommunist Society**, United Kingdom, Cambridge University Press, 2004 (Fourth printing), p.228.

³⁶ Adıgeçen, 9 Haziran 1992 tarihli Rus Basın Özeti'nde "Near Abroad Wants to Be Far" başlıklı makalesinde kullandı.

kelimesinin ise İngilizcede karşılığı bulunmayan bir isim olduğunu vurguluyor. “Rubezh” sınır, “za” ise ötesi anlamına gelmektedir.

Öte yandan Terry Thompson “near abroad” terimini 1970-80’lerde Sovyet muhalifleri tarafından yaygın biçimde kullanıldığını ileri sürmüştür. Carnegie Endowment’tan Paul Goble ‘Yakın Çevre’ kavramını SSCB’nin eski cumhuriyetlerini nitelendirmek amacıyla kullanmıştır. Goble’in bunu coğrafi ya da demografik bir kavramdan ziyade siyasi manada kullandığı vurgulandı.

Rus siyasi sınıfları eski Sovyet Cumhuriyetleri’ni tam anlamıyla egemen varlıklar olarak görmek istemezler. Bölgeyi ‘Yakın Çevre’ terimiyle adlandırmak, bu ülkelerin bağımsızlıklarını nitelendirmenin yanı sıra ‘uzak çevreye’, bu bölgede Rusya’nın geleneksel diplomatik sözleşmelerin ötesinde özel hakları olduğunu ihsas etmektedir.

‘Yakın Çevre’ terimi 1970’li yılların başlarında Doğu ve Batı Blokları arasında ortaya çıkan ‘yumuşama-detant’ kavramının popüler hale gelmesinden sonraki en önemli kavram olarak görülmüş ve 1992 yılında İngilizceye girmiştir. ‘Yakın Çevre’ bir zamanlar Sovyetler Birliği’ne bağlı olan bugün Rusya’nın siyasi çıkar ve nüfuz iddia ettiği sınırlarının civarındaki ülkelerdir.

Kimi siyasi yazarları ‘Yakın Çevre’ye ikinci bir anlam yükleyerek “Azınlık halinde yaşayan, bazen kasıtlı olarak baskı altında tutulan, Rusya’nın sınırlarının dışındaki etnik Ruslar” şeklinde tarif etmektedirler.³⁷

Rusya’nın ‘Yakın Çevresi’ coğrafi, etnik, kültürel açılarından farklılık gösteren dört gruba ayrılabilir. Moskova’nın yeni bağımsız devletlerle ilişkileri de buna paralel olarak farklı nitelik taşımaktadır.³⁸

Birinci grupta Letonya, Litvanya ve Estonya’dan oluşan Baltık devletleri yer almaktadır. Bu ülkelerinin özelliği Sovyetler Birliği’ne en son katılan ve ilk ayrılan cumhuriyetler olmalarıdır. Baltık ülkeleri Sovyet sonrasında tamamen Batı yanlısı politika izlemişlerdir.³⁹

³⁷ William Safire, “On Language; The Near Abroad”, May 22, 1994, <http://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html?pagewanted=all>

³⁸ <http://www.zatulin.ru/institute/sbornik/005/05.shtml> (10/05/2008)

³⁹ <http://www.zatulin.ru/institute/sbornik/005/05.shtml> (10/05/2008)

Moskova açısından da eski SSCB ülkelerinin tümünün ‘Yakın Çevre’ ülkeleri olarak görülmediği açıktır. Geçmişte Baltık ülkeleri farklı dil, kültür, edebiyat ve dinsel etkenler ve Batı ile etkileşimi nedeniyle Rusya’nın kültürel hegemonyasından fazlaca etkilenmemiştir. Sovyet vatandaşları Baltık ülkelerini yabancı ülkeler olarak görmüşler, bir Rus vatandaşı da bu imajı şu sözlerle teyid etmiştir: “Bizler Sovyetler Birliği döneminde Baltık ülkelerini ziyaret edeceğimizde yabancı bir ülkeye gidiyormuş gibi hissederdik. Baltık seyahatlerimiz kesinlikle Kafkasya ve Orta Asya seyahatlerimizden farklı duygularla gerçekleşirdi.”⁴⁰

Bunun nedeni Baltık ülkelerini sadece Rusya’dan değil birbirlerinden de ayıran kültürel farklılıklarının bulunmasıydı. Bu ülkelerin ayrı dilleri ve edebiyatları olması; Litvanya’nın Katolik, Estonya’nın Luteryen, Letonya’nın Katolik ve Luteryen inançları benimsemesi, Ruslarla ve Rus Ortodoksluğu ile aralarında dilbilimsel ya da dini bir yakınlık bulunmamasından kaynaklanmaktadır.⁴¹

Baltık ülkelerinin bu tarihi ve kültürel farklılıkları nedeniyle Sovyet sonrasında Batı yönelimleri sadece dış politika uygulamalarıyla sınırlı kalmamış, Batı’nın en önemli siyasi ve askeri kuruluşları olan Avrupa Birliği (AB) ve NATO’ye üye olmak suretiyle Batı dünyası içerisinde konumlarını pekiştirmişlerdir.⁴²

İkinci grubu Sovyetler Birliği’nin Avrupa kısmını oluşturan, Rusya’nın yakın komşuları olan ve Slav ırkından gelen Ukrayna ve Belarus ile Romence konuşan Moldova oluşturmaktadır. Ukrayna Batı ile yakınlaşmak suretiyle uluslararası meşruiyet ve destek arayışını sürdürmüştür. Belarus, Rusya ile birleşme çabalarına devam etmektedir. Moldova’nın ise Rusya ile çözüm bekleyen sorunları bulunmaktadır.⁴³

Üçüncü grubu beş Orta Asya devleti-Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan- oluşturmaktadır. Kazakistan

⁴⁰ Emekli bir Rus mühendis ile 17 Mayıs 2008’de Moskova’da yapılan görüşme.

⁴¹ Özcan, **a.g.e.**, ss.117-128.

⁴² Anton Vushkarnik, “Russian Baltic Policy: The Song Remains The Same?”
http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_sgb_06_rbp.pdf (10/01/2007)

⁴³ Asem Nauşabay Hekimoğlu, **Rusya’nın Dış Politikası**, Ankara, Vadi Yayınları, 2007, s.136.

potansiyel dış tehditlerden dolayı Rusya ile güvenlik alanında işbirliği yapma eğilimindedir. Tacikistan ve Kırgızistan Rusya'nın BDT içindeki geleneksel ortakları iken, Türkmenistan dış politikada tarafsızlık ilkesini benimsemiştir. Özbekistan ise geçmişten farklı olarak Rusya ile ilişkilerini düzeltme eğilimindedir.⁴⁴

Dördüncü grupta Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan yer almaktadır. Bu ülkeler başta güvenlik olmak üzere sorunlarının çözümünde Rusya'dan yardım beklemekte, buna karşın Moskova ve BDT kapsamındaki ilişkilere ve süreçlere soğuk bakmaktadırlar. Bölgenin, Rusya'nın güney sınırlarının istikrarını etkileme potansiyeli güvenlik açısından önemini ortaya koymaktadır.⁴⁵

'Yakın Çevre' terimi eski Sovyet cumhuriyetlerinin tümünü kapsayan bir coğrafi alanı nitelendirse de, gerek Baltık ülkelerinin Rusya'dan tamamen uzaklaşarak Batı dünyasının bir parçası olmaları gerekse Ukrayna ve Belarus'un Slav kökenlere sahip olmaları, dolayısıyla Rusya ile asgari müşterekte buluşabilecekleri dikkate alındığında, kavramın merkezine Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu bölgeler;

-Gerektiğinden Rusya'dan kolayca uzaklaşmalarına imkan sağlayacak dini ve etnik farklılıkları,

-Önemli sayıda Rus azınlığa ev sahipliği yapmaları,

-Zengin doğal kaynaklara sahip olmaları,

-Rusya'nın istikrarını etkileme potansiyelini elinde tutmaları,

-Rusya'nın stratejik yaşam alanını kapsamaları,

gibi unsurlardan dolayı Moskova'nın asıl 'Yakın Çevresi'dir.

Çalışmada üçüncü ve dördüncü grupta yer alan Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgesini Rusya'nın 'Yakın Çevresi'nin merkezine yerleştirerek ele alacağız. Baltık ülkelerinin çoktan Avrupa kıtasına dahil olmaları, Ukrayna ve Belarus'un ise Rusya'nın istikrarını etkileme potansiyelinin düşüklüğü nedeniyle çalışma kapsamında bulunmamaktadır.

⁴⁴ Hekimoğlu, a.g.e., ss.136-137.

⁴⁵ Hekimoğlu, a.g.e., s.137.

Ç.‘Yakın Çevre’-Güvenlik İlişkisi

Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu ile 14 cumhuriyetin ilan edilmesi bölgede yeni bir jeopolitik gerçekliği ortaya çıkardı. Cumhuriyetlerden bir kısmı kendi içlerinde veya komşularıyla etnik, dini ve çıkar temeline dayanan çatışmalar yaşarken, Rusya hem ülkesinde hem de ‘Yakın Çevre’nin iki alt bölgesi olan Güney Kafkasya ve Orta Asya’da daha geniş kapsamlı güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kaldı.

Modern Rusya selefleri Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği gibi içinde bulunduğu coğrafyada daima güvenlik riskleri taşıdı. Rusya’nın 14 ülkeyle kara, dört ülkeyle de deniz sınırı bulunmaktadır.⁴⁶

Rusya’nın içerideki öncelikli güvenlik sorunları ayrılıkçılık düşüncesi ile Çeçenistan savaşıydı. Rus karar alıcılar ‘Yakın Çevre’ye yöneltilecek olası dış müdahaleleri, bölgesel istikrarsızlıkları, Rus diasporasının durumuyla Rus askeri varlığının ve stratejik silahlarının akıbetini başlıca dış güvenlik mülahazası olarak kabul ettiler. Özellikle ABD ve AB’nin doğuya doğru ilerleyerek her türlü aracıyla bölgeye nüfuz etmesi Rusya’nın ‘Yakın Çevre’den tecrit edilmesi riskini doğuruyordu. Çin ve diğer bölgesel aktörler de ‘Yakın Çevre’de önemli rol oynamaktaydı. Dolayısıyla Rusya’nın başlıca güvenlik çıkarı ‘Yakın Çevre’inde nüfuzunu korumayı gerektiriyordu.

Rusya 1993 yılında eski Sovyet coğrafyasında söz sahibi tek ülke olduğu tezini içeren ‘Yakın Çevre’ doktrinini açıklayıp uygulamaya koyarak bu alana yönelik politikasını stratejik tercihe dönüştürdü.⁴⁷ Dağı’ya göre Rus askeri ve dış politika doktrinlerinin ‘Yakın Çevre’ye yaklaşımı “bölgesel nüfuz alanı” yaratmanın yanı sıra “emperyal” Rus kimliğini besleyen küresel rol arayışının da bir parçasıydı.⁴⁸

Rusya, birliğin dağılmasını izleyen ilk yıllarda iç ve dış etkenler nedeniyle en azından belirli bir süre küresel rol oynayamayacağını fark etti. Buna Batı’nın kendisine yönelik tutumunda samimiyetsiz bir hava sezinlemesi

⁴⁶ Çin’in Rusya ile hem kara hem de deniz sınırı mevcuttur.

⁴⁷ Elnur, Cemilli, **ABD’nin Güney Kafkasya Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.23

⁴⁸ Zeynep Dağı, Kimlik, **Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya’nın Dönüşümü**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2002, ss.19-20.

de eklenince ‘Yakın Çevresi’nde ‘büyük güç’ olmaya yöneldi. Sözkonusu yöneliminde geçiş sürecinin kışkırttığı milliyetçi dalga ve devam eden ekonomik sorunlar da rol oynadı.⁴⁹

‘Yakın Çevre’yi Rusya’nın dış ve güvenlik politikasının odağına yerleştirenler esasen Sovyetler Birliği’nin dağılmasını engellemeye çalışan kesimdi. Rusya’nın ‘Yakın Çevre’ politikasıyla dışarıdan içerinin şekillendirildiği ve ulusal kimliğin kurgulandığı görüşleri bu tezi desteklemektedir.⁵⁰ Putin de benzer şekilde dış politikayı iç sorunların çözülmesi için uygun dış koşulları hazırlayacak bir araç olarak görmekteydi.⁵¹

Reformcular ve Avrasyacılar arasında 1993 sonrasında ‘Yakın Çevre’ politikasında uzlaşa sağlanmakla birlikte tarafların bölgeyi algılayışları ve öngördükleri politikalar farklılık gösterdi. Reformcular ‘Yakın Çevre’yi ülkenin modernleşmesi ve büyük güç olması önünde bir engel olarak gördüler. Asya’daki nüfuz ile Rusların doğu kökenleri arasında kurulan bağlantıya ‘yayılmacı’ Mesihçi anlayışın doğal bir sonucu olmasından, ‘Yakın Çevre’ politikasına da emperyal düşüncüyü canlandırmasından dolayı karşı çıktılar. Avrasyacılar ise kendilerini doğrudan bu coğrafya ile ilişkilendirerek ekonomiden ziyade jeopolitik mülahazaları öne çıkardılar.⁵²

Aleksandr Dugin, Avrasyacı ve Atlantikçileri Kafkasya konusundaki görüşlerine dayanarak tamamen farklı kutuplara yerleştirdi. Dugin’e göre Avrasyacılar; merkezi eğilimlerin sağlamlaştırılmasını, bölgenin Moskova’nın stratejik denetimi altında tutulmasını, Çarlık ve Sovyet Rusyası jeopolitik geleneklerini sürdüren sağlam bir yapının kurulmasını, Atlantikçiler ise; tüm bölgenin Moskova’nın etkisinden çıkarılmasını, yerleşik jeopolitik sistemin bozulmasını, Kafkasya topraklarını Batı’nın azami menfaati yönünde yeniden biçimlendirilmesini hedeflemişlerdi.⁵³

Ekonomik faktörlere bakıldığında Sovyetler Birliği döneminde oluşturulan cumhuriyetler arası ekonomik yapılanma aynı coğrafyadaki

⁴⁹ Dağı, **a.g.e.**, s.179.

⁵⁰ Dağı, **a.g.e.**, ss.175-179.

⁵¹ http://eng.kremlin.ru/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml (15/03/2008)

⁵² Dağı, **a.g.e.**, ss.179-181.

⁵³ Aleksandr, Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, 4. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.366.

bağımsız ülkeleri birbirleriyle ilişkiye zorladı. Bu durum Rusya'nın 'Yakın Çevre'sinde nüfuzunu yeniden tesis etmesini kolaylaştırdı. Sovyetler Birliği döneminde ekonomik ve siyasi yapının merkezini kontrol eden özel konumu nedeniyle Rusya bölgenin doğal kaynaklarını, özellikle de petrol ve doğalgaz kaynaklarını kontrol etmede avantajlı bir konuma sahipti.⁵⁴

Kafkasya tarihi süreçte siyasi, ekonomik ve askeri açılardan sürekli gerginliklere sahne oldu. Sovyet sonrası jeopolitik gelişmeler çoğunlukla istikrarsızlık, dini ve etnik çatışmalarla açıklanırken, arkaplanında bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etme mücadelesi yatmaktaydı. Petrol ve doğalgaz ulaştırma hatlarıyla ilgili problemler uluslararası ilgiyi bölgeye yöneltti. Bölge'den geçen Hazar petrol ve gaz iletim hatları Kafkasya'yı uluslararası mücadelenin cephesi haline getirdi. Bu bağlamda bölge ülkeleri güvenlik stratejilerini petrol ihraç ve gaz taşıma hatları stratejileri ile birleştirdiler.⁵⁵

Kafkasya alt bölgesindeki güvenlik sorunları bölgesel anlaşmazlıklar kadar, küresel güçlerin ulusal ve stratejik çıkarlarını tanımlama şekline de kaynaklanıyordu. ABD'nin Kafkasya'yı 'stratejik öncelik alanı' ilan etmesi, NATO'nun Avrupa güvenliğini Rusya ülkesi bağlamında Kafkasya'daki barış ve istikrarla açıkça ilişkilendirmesi⁵⁶ bölgesel güvenlik sorunlarını küresel boyuta çıkarırken, AB'nin 'Komşuluk Politikası'⁵⁷ ve bu platforma yerleştirilen 'Doğu Ortaklığı'⁵⁸ Rusya'nın güvenlik mülahazalarını arttırdı. Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesindeki krizlerin güneydeki sorunlarla bağlantısı, bölgede istikrarsızlığı alevlendirdi.⁵⁹

Küresel ve bölgesel aktörler Kafkasya'ya kendi stratejik, ekonomik, siyasi ve kültürel öncelikleri çerçevesinde yaklaşırken, bölge ülkeleri de dış

⁵⁴ Dağı, **a.g.e.**, s.178.

⁵⁵ Seyyed Rasoul Mousavi, "Security Arrangements in Southern Caucasus", **Amu Darya**, The Iranian Journal of Central Asian Studies, Fall 2003&Winter 2004, Vol.8, No.16&17, p.7.

⁵⁶ Mousavi, **a.g.m.**, p.7.

⁵⁷ AB'nin 12 Mayıs 2004'de kabul ettiği bir strateji belgesine dayanan 'Komşuluk Politikası' nın Birliğin çevresinde dost ve istikrarlı ülkelere oluşan bir kuşak oluşturmayı hedeflediği vurgulanmaktadır. Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ndeki Ukrayna ve Belarus'un yanısıra Güney Kafkasya'daki Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan yer almaktadır.

http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm (7 Nisan 2008)

⁵⁸ Rusya, Polonya ve İsveç'in inisiyatifiyle 2008 yılında ortaya atılan Doğu Ortaklığı konusunda AB'yi 'yeni nüfuz alanları yaratmakla' suçladı. Oana Lungescu, 'EU reaches out to troubled East', <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8035710.stm>

⁵⁹ Mousavi, **a.g.m.**, pp.6-7.

politikalarını bölgesel konumları ve uluslararası bağlantılarına göre şekillendirdiler. Bu ülkeler tarihi ve jeopolitik geçmişleri nedeniyle ilişkilerini yeni bir güvenlik stratejisine oturtular.⁶⁰ Azerbaycan 1990'lı yıllarda Moskova ve Batı arasında denge politikası izlerken, 2000'li yıllarda Batı'ya yönelimi giderek arttı. Gürcistan ise 2003'deki 'Kadife' devrimden sonra NATO üyeliğini öncelikli dış politika hedefi haline getirdi.

Rusya, Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörlerin stratejik çıkarlarına zarar vereceğini düşünerek, bölgede Sovyet dönemine benzer bir model arayışına yöneldi. Moskova, Kafkasya'nın güvenliğini, kendisinin başlıca aktör olduğu, Güney Kafkasya ülkelerinin birbirleriyle ve kendisiyle işbirliği yaptıkları bir modele dayandırdı. Bu modelde Rusya bölgedeki barışın başlıca garantörü olarak kabul edilmektedir.⁶¹

Öte yandan Orta Asya'nın jeostratejik konumu belirli güçlerin bölgesel politikalara nüfuz etmelerini kolaylaştırdı. Rusya'nın bölgedeki mevcudiyeti bu devletlerin dış politikalarını etkilemeyi sürdürdü. Orta Asya ülkeleri komünizm sonrası geçiş sürecinde siyasi kimliklerini yeniden şekillendirmeyi ve kurumsal yapılarını reform etmeyi öngördüler. Bölgenin ekonomik potansiyeli de çok sayıda bölge dışı ülkeyi cezbedi.⁶² Rusya'nın ekonomik açıdan güçlenmesi ve bunu dış politikasında etkin bir biçimde kullanması, Orta Asya ülkelerinin Moskova'yla ilişkilerini yeniden gözden geçirmelerine ve bölge gerçekleriyle yüzleşmelerine yol açtı.

Rusya 'Yakın Çevresi'nden algıladığı tehditlere karşı toprak bütünlüğünü sağlamlaştırmayı, radikal ve milliyetçi hareketleri imha etmeyi, bölgede karşı stratejiler uygulamayı hedefledi. Dışişleri Bakanı İvanov 'Yakın Çevre'nin Rusya'nın küresel stratejisindeki yerini 'uluslararası politikadaki yerimiz önemli ölçüde BDT ile ilişkilerimizin niteliğine bağlıdır' diyerek ortaya koydu.⁶³ Dağı'ya göre 'Yakın Çevre'de kazanılan başarılar Batı'ya karşı Rus ulusal gururunu ve kimliğini yarattı. Dolayısıyla Rusya'nın 'Yakın Çevre' ile

⁶⁰ Mousavi, **a.g.m.**, p.2.

⁶¹ Mousavi, **a.g.m.**, pp.8-9.

⁶² Azmat Hayat Khan, **Indian Interests in Central Asia**, Area Study Center (Russia, China and Central Asia) University of Peshawar, Designed&Printed by The AAYS, t.y., p.1.

⁶³ Dağı, **a.g.e.**, s.177.

ilişkisi salt jeopolitik değil daha temelde Rus ulusal kimliğine ilişkin kurucu bir içerik taşımaktadır.⁶⁴

Sovyetler Birliği dönemindeki ulusları kontrol yöntemi olan ‘ideoloji faktörü’ etkisini yitirince Rusya’nın ‘Yakın Çevresi’nde nüfuzunu muhafaza etmesinde; Çatışmalar, istikrarsızlıklar, iç sorunlar; ekonomik bağımlılık; Rus azınlığı; Rus yöneticiler; bürokratlar, aydınlar; Moskova’ya yakın yöneticiler potansiyel araçlar olarak görüldü. Rusya, bölgedeki nüfuzu ve etkinliği sayesinde çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasına katkı sağlayabilecek, böylece bu kutuplardan birini temsil eden önemli bir merkez haline gelme yolunda hızla ilerleyecektir.

II. TEORİK AÇIDAN ‘GÜVENLİK’ VE ‘YAKIN ÇEVRE’

A.Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Anlayışları

Uluslararası ilişkiler disiplinde devletlerin davranışları ve birbirleriyle ilişkilerinde güvenlik kavramının yeri ve rolü bakılan yer, perspektif ve araca göre değişiklik göstermektedir. Değişik uluslararası ilişkileri teorileri ve yaklaşımları güvenliğe farklı anlamlar yüklemişler, bu nedenle tehdidin niteliği, kimin ve neyin güvenliğinin sağlanacağı, güvenliğin nasıl sağlanacağı, güvenlik sorunları ve güvenlik çıkarlarının neler olduğu gibi temel sorular farklı yanıtlar bulmuştur. Ana hatlarıyla Realizm ve Neorealizm devlet merkezci, İdealizm/Liberalizm birey, Konstruktivizm ise toplum merkezli/perspektifli bir güvenlik anlayışına sahip olup, güvenliği bu analiz birimleri temelinde incelerler.

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik çalışmalarını, geleneksel inceleme konusu olan devletler ve askeri çatışmaların ötesini geçiren, alanı genişletmeye ve derinleştirmeye yönelik çabalar sarf edilmiştir. İçeriğin yanından ‘küresel güvenlik’, ‘uluslararası güvenlik’, ‘devlet/ulusal güvenlik’, ‘insan güvenliği’ ve ‘bireysel güvenlik’ gibi farklı düzeyler inceleme konusu olmuştur.⁶⁵

⁶⁴ Dağı, **a.g.e.**, ss.163-164.

⁶⁵ Krause and Williams, **a.g.m.**, pp.229-230.

Bu döneme kadar Neorealist güvenlik anlayışına ekonomi ve çevre sorunlarından insan hakları ve göç sorunlarına kadar geniş yelpazedeki potansiyel tehditleri dahil edilerek güvenlik kavramını genişletilirken, bazı yazarlar çalışmaları insan veya birey güvenliğine indirgeyerek ya da uluslararası ya da küresel güvenlik düzeyine çıkararak, arada da bölgesel ve toplumsal güvenliğe yer veren alanı derinleştirmeye yöneldi. Bazıları ise devlet merkezci yaklaşımı sürdürürken ‘genel’, ‘işbirlikçi’, ‘ortak’, ‘kapsamlı’ gibi kavramları kullandılar. Ancak hakim görüş olan Neorealist güvenlik çalışmalarını benimseyenler alternatif anlayışlar getiren sorunların tanınmasını önleyen şekilde yeni meydan okumalara karşı koydular. Bu dönemde güvenliğin doğası ve anlamıyla güvenlik çalışmalarını geleceği gündemde yer tuttu.⁶⁶

1.Devlet Merkezli Güvenlik Anlayışı

Realizm esasen 2.Dünya Savaşı sonrasında ABD dış politikasının temel paradigmasını oluşturmuştur. Realizm Amerikalı liderlere ideolojiden ziyade çıkarlara odaklanmalarını, güçlü olmak suretiyle barışı sağlamalarını, süper güçlerin zıt değerleri ve inançları olsa dahi bir arada yaşayabileceklerini kabul etmelerini öğretmiştir.⁶⁷ Realist yazarlar liderlere devletin güvenliğini sağlamak için dış işlerini nasıl yürütmeleri yönünde bir dizi özdeyiş sunmaktadır.

Klasik Realizme göre uluslararası politika kökenleri insan doğasına dayanan sonsuz bir güç mücadelesi tarafından yürütülür. Burada adalet, hukuk ve toplumun yeri ya hiç yoktur ya da çok sınırlıdır. Siyaset insan tabiatının oluşturduğu yasalar tarafından yönetilir. Uluslararası politikayı anlamak için kullanılan mekanizma, güce göre tanımlanan çıkarlar kavramı vasıtasıyla sağlanır.

Realistler, devletlerin siyasal sistemlerinin niteliği, büyüklükleri, gelişme düzeyleri ne olursa olsun, merkezi bir otoriteden yoksun anarşik

⁶⁶ Krause and Williams, **a.g.m.**, p.230.

⁶⁷ Baylis and Smith, **a.g.e.**, p.92.

uluslararası sistemde “güç” ile tanımlanan ulusal çıkarlarının peşinde olduklarını savunurlar. Morgenthau’ya göre, “Uluslararası politika, bütün politikalar gibi, bir güç ve iktidar mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun, güç her zaman için ivedi bir amaçtır.”⁶⁸ Morgenthau’nın askeri güç olarak tanımladığı güç ‘kontrol ve etki boyutu’ bulunan bir güçtür. Bir devletin diğerine ‘istediğini yaptıрма, istemediğini yaptırmama’ gücüdür.

Realist düşünceye göre, devlet, iç politika kararlarını uygulayacak otoriteye ve araçlara sahiptir. Ancak uluslararası politikada bu durum söz konusu değildir.⁶⁹ Bu bakış açısında uluslararası ilişkiler tehlikeli bir niteliğe sahiptir. Bir dünya devletinin olmaması devletlerin politikalarını güç mücadelesine dönüştürür.⁷⁰ Devletler düşmanlarla dolu bir çevrede egemenliklerini ve bağımsızlıklarını korumaya çalışırlar; dış politikalarının başlıca amacı varoluşlarını sağlamaktır.⁷¹

Realistler, ulusal güvenliğin, devletin en büyük ve en ivedi ihtiyacı olduğu varsayımına dayanarak, ulusal güvenlik ve diplomasiye destek olmak üzere ‘askeri güç’ ve ‘güç dengesi’ üzerine vurgu yaparlar.⁷² Devletin asli aktör, uluslararası ortamın anarşik nitelikli olduğu bir koşulda devletin ‘kendi başının çaresine bakması’⁷³ gerekecektir. Bu amaçla güçlü olmak, yani silahlanmak karşıdaki devletler nezdinde korku yaratır. Bu korku muhatap devletin de silahlanmasını teşvik eder. Bu durum güvenlik ikilemine⁷⁴ yol açar. Silahlanma yoluyla kendini güvende hissedemeyen/düşmanı karşısında yeteri kadar güçlü hissedemeyen devlet üçüncü ülkelerle ittifak yapar. Bu da ‘güç dengesi’ kavramı ile açıklanır.

⁶⁸ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika**, Cilt 1, çev. Baskın Oran ve Ünal Oskay, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970, s.30.

⁶⁹ Chris Brown, **Understanding International Relations**, New York, St.Martin’s Press,1997, pp.73-74.

⁷⁰ Brown, **a.g.e.**, p.97.

⁷¹ Charles W. Kegley, Jr. and Eugene R. Wittkopf, **World Politics: Trend and Transformation**, Fourth Edition, New York, St. Martin’s Press, 1993, p.44.

⁷² James E. Dougherty and Robert L. Pfaltzgraff, Jr., **Contending Theories of International Relations, A Comprehensive Survey**, Fourth Edition, New York, Longman, 1996, p.61.

⁷³ Uluslararası ilişkiler literatüründe ‘self-help’ olarak kullanılmaktadır.

⁷⁴ Güç dengesi kavramının en önemli olgularından ‘security dilemma’dır.

Realist okul içinde dış politikaya iç politikadan farklı bir hükümet etkinliği ve 'yüksek siyaset' alanı olarak bakan yaygın anlayış, dış politikayı iç siyasetin müdahale etmemesi gereken ulusal güvenlik alanı ve devletin temel değerleri ve çıkarları ile özdeşleştirmektedir.

Realistlere göre iç faktörlerin, karar birimlerinin ya da aktörlerin dış politika sürecinde önemli etkileri yoktur; zira devletler, üzerinde mutabakata varılmış ulusal çıkarlara uyumlu politikalar oluşturur ve uygularlar. Devlet'in anarşik bir ortamda uygulayacağı dış politikası, ulusal çıkar ile tanımlanan amaçları ile eldeki araçların karşılaştırılması sonucunda çıkarı arttıracak rasyonel bir tercihin yapılması ile oluşturulur. Bu tercihte kişilerin, grupların, kurumların beklenti ve kaygıları değil, tüm karar alıcılar tarafından bütüncül şekilde devletin güç ile tanımlanan çıkarı göz önünde bulundurulur.

Realistler devlet merkezli baktıklarından güvenliği 'devletin bekası', tehdidi 'askeri ve dış tehdit', buna karşı koyma vasıtasını ise 'askeri araçlar' olarak görürler. Ülke topraklarına dışarıdan yöneltilen bir askeri saldırı potansiyeli ya da askeri hazırlıkları tehdit olarak nitelendirirler. Uluslararası ortamda devletler bağımsız hareket edebildikleri ve hareketlerini sınırlayıcı bir üst otorite bulunmadığından böylesine düşmanca niyeti ve hazırlığı bulunan/bulunduğu belirlenen devletlere karşı benzer şekilde askeri yetenekler geliştirerek, gerekirse diğer ülkelerle ittifaklar yaparak tedbir alırlar.⁷⁵ Dolayısıyla bu bakış açısına göre 'güvenlik' devletin varlığını ve bekasını sağlamaktır. Bir konu askeri gücü ilgilendiriyorsa bu aynı zamanda bir güvenlik sorunu olarak da değerlendiriliyordur. Askeri gücü ilgilendirmeyen konu ise siyasi sorun kapsamında ele alınıyordur.

Bu görüşten hareketle, bir devletin belirli bir davranışını analiz edilirken, o devletin göreceli yetenekleri, dış çevresi, güç dengesi sistemi ve içinde bulunduğu ittifaklar incelenmelidir; zira bu faktörler devletin dış politikaları haline dönüşür ve devletin çıkarlarını ilerletmede hareketlerini şekillendirir. Uluslararası sistem içerisindeki devletlerin davranışları ile bu devletlerin iç yapıları arasında bağıntı kurulmaması şu örnek ile

⁷⁵ Krause and Williams, **a.g.m.**, p.230.

anlatılmaktadır. Bir bilardo oyununda top̄lar s̄rekli birbirlerine arparar. Her bir topun hareketini belirleyen top̄ların ilerinde olan değil, birbirleriyle etkileşimleridir.⁷⁶

Bununla birlikte, devletin dış politikasının ulusal çıkarlarıyla uyumlu rasyonel kararın ürünü olduğu da dikkate alınmalıdır. Devletler amaç-maliyet-araç-fayda esasına göre ulusal çıkarlarının gerektirdiği rasyonel kararı alır. Rasyonel karar ise; problemin tanımlanması, hedefin seçilmesi, seçeneklerin belirlenmesi ve en uygun seçeneğin seçilmesi gibi entelektüel adımlardan oluşmaktadır.⁷⁷ Devlet adamının görevi de devletin yaşamını sürdürmek için en uygun adımları rasyonel olarak hesaplamaktır.⁷⁸

Yapısalcı perspektifi⁷⁹ savunanlar, güvenlik kavramını yapısalcılığın bilim anlayışına göre yeniden kavramsallaştırmanın önem taşıdığını belirtmişlerdir.⁸⁰

Neorealizm açısından devlet özerk ve rasyonel bir aktör olup, benzer nitelikteki aktörlerle dolu bir çevrede varlığını sürdürür. evresindeki diğer devletler/aktörler güvensizlik kaynağıdır. Bu klasik “güvenlik ikilemi” ya da “doğa hali” benzetmeleri Hobbes ve Rousseau’dan alınmıştır. Neorealistler, güvenlik rekabetinin ve devletler arasındaki çatışmaların uluslararası sistemde hiyerarşik yönden devletten üstün bir otorite bulunmaması ve gücün göreceli olarak dağılması eksikliğine bağlarlar.⁸¹

Neorealizm güvenliğin öznesi olarak devleti ele alır.⁸² Bu yaklaşımın öncülerinden Stephen Waltz’e göre g, güvenlik elde etmek için kullanılan bir araç olup, bir devlet ‘bu aracı’ çıkarlarına ulaşmak için kuvvet kullandığı takdirde, diğer devletler bekaları konusunda kuşku duyarlar.⁸³ Waltz, devletin nihai amacının ‘g’ değil ‘güvenlik’ olduğunun altını çizer. Devletler için yeterli güvenlik düzeyi “varlıklarını sürdürmelerini garantiye alacak kadar

⁷⁶ Kegley and Wittkopf, **a.g.e.**, p.45.

⁷⁷ Kegley and Wittkopf, **a.g.e.**, pp.45-46.

⁷⁸ Baylis and Smith, **a.g.e.**, p.92.

⁷⁹ Neorealizm ve bilimsel realizm olarak da nitelendirilir.

⁸⁰ Tanrısever, **a.g.m.**, s.115.

⁸¹ Baylis and Smith, **a.g.e.**, p.98.

⁸² Krause and Williams, **a.g.m.**, p.232.

⁸³ Baylis and Smith, **a.g.e.**, p.99.

güvenlik” ölçüsüdür. Bu görüş esasen ‘Savunmacı Realizm/Yapısal Realizm’ olarak nitelendirilmektedir.

Waltz’in Neorealist güvenlik kavramsallaştırmasına göre güvenlik çalışmaları; askeri güç, askeri güç tehdidi, kullanımı ve denetimi yani kuvvet kullanmayı muhtemel kılan koşulları, kuvvet kullanılmasının bireyleri etkilediği yolları ve devletlerin savaşa hazırlanırken, savaşı önlemek ya da savaş icra etmek için benimsediği belirli politikaları içerir. Bununla birlikte Neorealistlerin bir devletin öz değerlerini sınırları dışından kaynaklanan askeri tehditlerden korumaya odaklanması, Soğuk Savaş sonrası dönemde kimin/neyin, hangi araçlarla, hangi tehditlerden korunması gerektiğini ortaya koymada yeterli araçları sağlamamaktadır.⁸⁴

Neorealist perspektif uluslararası ortamın güvenliğinin sağlanması halinde onu oluşturan devletlerin de güvende olacakları varsayımına dayanmaktadır. Bu görüş bir anlamda Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan ‘yumuşama’ dönemi ile takip eden Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sürecine atıfta bulunmaktadır.

Yapısalcı güvenlik anlayışına göre ulusal güvenlik, uluslararası sistemin güvenliği ile ilişkili olup iddiaların aksine işbirliğine değil rekabete ve çatışmaya yol açar.⁸⁵ Sistem içinde konumu korumak için savunmacı değil saldırgan politikalar gerekir. Devlet ancak göreceli bir güvenlik sağlayabilir. Ulusal güvenlik kavramıyla genel olarak bir devletin kendisini dış tehditlerden koruması durumunu anlatırken, uluslararası güvenlik kavramı devletlerin ortak güvenliklerini yalnız sağlayamadıkları durumlarda yaptıkları işbirliğini ifade etmektedir.⁸⁶

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik alanındaki değişiklik arayışlarına Neorealistlerin eleştirileri dört ana noktada toplanmaktaydı:

-Alanın genişletilmesinin güvenlik çalışmalarını geleneksel odağından ve metotlarından uzaklaştırdığı, alanı entelektüel açıdan uyumsuz, pratikte gereksiz hale getirdiği,

⁸⁴ Krause and Williams, **a.g.m.**, p.231.

⁸⁵ Tanrısever, **a.g.m.**, s.115.

⁸⁶ Tanrısever, **a.g.m.**, s.117.

-Güvenlik çalışmalarının özüne ilave yapılabileceği ya da düzeltmelerde bulunulabileceği, ancak temelini bozmanın entelektüel yönden desteklenemeyeceği,

-Alternatif yaklaşımların güvenliği analiz etmede belirgin bir açıklayıcı çerçeve sağlamadığı, bunun somut araştırmalarla ispatlanmadığı,

-Alternatif kavramları benimsemenin hem analitik olarak hatalı hem de siyaseten sorumsuzluk olduğu.

Mearsheimer ise anarşik sisteme ilişkin olarak gücü tanımlarken 'Saldırgan Realizm' kavramını kullanmaktadır. Bu ise 'Yapısal Realizm'in bir başka biçimidir.⁸⁷ Mearsheimer'ın Waltz'dan farkı devletlerin davranışını tanımlanması noktasından kaynaklanmaktadır. 'Devletler ne kadar güç isterler?' Mearsheimer'e göre uluslararası sistemin yapısı devletleri göreceli güç pozisyonlarını arttırmaya zorlar. Mearsheimer, devletler için en önemli gücün 'mutlak güç' değil 'göreceli güç' olduğunu ileri sürmüştür. Anılan, liderlerin potansiyel düşmanlarını zayıflatmak ve diğerleri karşısında kendi nispi gücünü arttırmaya yönelik politikalar izlemeleri gerektiğini ileri sürdü.⁸⁸

2.Birey Merkezli Güvenlik Anlayışı

Uluslararası ilişkiler alanında savaşın nasıl önleneceği, barışın nasıl tesis edileceği, güvenliğin nasıl sağlanacağı konusunda farklı paradigmalara dayanan farklı bakış açıları ve görüşler mevcuttur. Devlet merkezli bir bakış açısı alanın genelinde hakim olan anlayışı beslerken 1. ve 2. Dünya Savaşları arasındaki dönemde devletin rolünü azaltmaya çalışan, uluslararası örgütlenmelere, anlaşmalara önem veren, bireyin rolünü geliştiren ve kökenleri 19. yüzyıl liberalizmine dayanan bir anlayış ortaya çıktı.

Liberaller tarihi olarak savaşın anarşik devletler sisteminin kendini yenileyen özelliği olduğu konusunda mutabakata varmışlardır, ancak Realistlerin tersine, savaşın nedeni olarak anarşiyi görmezler. Liberaller, Milletler Cemiyeti (M.C.)'nin başarılı olması için saldırganlığı caydırmak üzere

⁸⁷ Baylis and Smith, a.g.e., p. 99.

⁸⁸ Baylis and Smith, a.g.e., pp.99,110.

bir askeri güce sahip olması ve ihtiyaç duyulduğunda kuvvet üstünlüğünü kullanması gerektiğini kabul ettiler. M.C.'nin temelinde yer alan "ortak güvenlik" sisteminin arkasındaki fikir buydu. Ortak güvenlik, sistem içinde yer alan tüm devletlerin 'birinin güvenliği herkesin güvenliği' fikrini kabul etmesi ve saldırıya karşı ortak tepki vermeyi kabule dayanır.⁸⁹

İdealist uluslararası ilişkilerin hakim olduğu yıllarda ya da Realist bakışın henüz yerleşmediği 1.Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, statükonun korunması galip devletlerin başlıca güvenlik mülahazasıydı. Avrupa'da barış için uluslararası hukuka ve uluslararası örgütlenmeye ağırlık verilmiş, bu amaçla M.C. oluşturulmuştu. M.C.'nin belki de Versay sisteminin kusuru nedeniyle başarılı olamamasını üzerine 2.Dünya savaşı çıkmış, ardından Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

1.Dünya savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerle ilgilenen bilim insanları savaşın yol açtığı daha önce benzeri görülmemiş felaketin tekrarını önleme (ya da savaş sonrası kurulan statükonun devam ettirilebilmesi amacıyla) ve barışçı bir dünya düzeninin oluşturulmasına yönelik yeni yaklaşımlar gerektiği düşüncesinden hareket ettiler.⁹⁰

19. yüzyılda yaygınlaşan liberal düşüncede idealizmin özellikle insanın doğasına ilişkin bakış tarzının şekillenmesinde etkili oldu. Bu düşünceye göre bireyler temelde rasyonel ve iyidirler, dolayısıyla savaşlar devletlerin varlığından, mutlakiyetçi ve otoriter örgütlenmelerinden kaynaklanmaktaydı.⁹¹

Yani savaşların ortaya çıkmasında ülkelerin baskıcı yönetimlerle idare edilmeleri, dolayısıyla liderlerin demokratik sorumluluklarının olmaması, anlaşmazlıkların artmasını önleyecek uluslararası mekanizmaların azlığı ve yetersizliği önemli rol oynuyordu.⁹²

Liberal uluslararasılık teorisine göre uluslararası kurumlar, uluslararası işbirliğini koordine önemli rol oynamaktadır. Bu teoriyi destekleyenler Realistlerin kullandığı aynı varsayımları şu istisna ile

⁸⁹ Baylis and Smith, **a.g.e.**, pp.110-114.

⁹⁰ Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Dağı, Eralp, Keyman et.al, 11. Baskı, İstanbul, 2009, s.60.

⁹¹ Eralp, **a.g.m.**, s.62.

⁹² Eralp, **a.g.m.**, s.61.

kullanırlar: Realistler devletin göreceli kazançlarına ve çatışma potansiyeline odaklandıklarını varsayarken neoliberal kurumsalcılar devletlerin mutlak çıkarlarına işbirliği olasılıklarına odaklandıklarını varsayarlar.

Neoliberal kurumsalcılar, Realistlerin çatışma potansiyelini abarttıklarına inanır, devletleri işbirliğine iten tekrar eden etkileşimler gibi karşıt güçler olduğunu öne sürerler.⁹³

Liberal teori esasen insanoğlunun doğuştan iyi olduğu ve bireyin özerkliği üzerine kurulmuştur. Liberalizm sivil ve siyasi özgürlükleri, yönetilenin rızasına dayalı yasal hükümeti/devleti, keyfi yönetimden korunmayı desteklemektedir. Liberalizm, uluslararası ilişkiler alanında Woodrow Wilson'un İdealizminden çağdaş neoliberal teorileri ve demokratik barış tezini de kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeyi kaplamaktadır.

ABD Başkanı Wilson ulusal sistemin demokrasi etrafında, uluslararası sistemin ise 'açık diplomasi' ve 'yeni bir uluslararası kurumlaşma' çerçevesinde örgütlenmesini savundu.⁹⁴ Reform çalışmalarında;

-Ulusal alanda otoriter-mutlakiyetçi rejimlerin yerine demokrasilerin getirilmesi,

-Uluslararası sistemde gizli diplomasi yerine 'açık diplomasinin' geliştirilmesi,

-Uluslararası hukukun güçlendirilmesi,

-Uluslararası kurumların kurulması,

düşünceleri öne çıktı.⁹⁵

M.C.'ye bu düşüncelerin hayata geçirilmesinde başlıca kurum rolü verildi. Bu bağlamda idealist güvenlik anlayışı ortak güvenliğe dayandı. Böylece eski 'güç dengesi' anlayışının ortadan kalkması, barışçı bir dünya düzeninin kurulması öngörüldü.

Liberal teoriye göre devletler dünya politikasının aktörlerinden biri olup, devletler dahi birbirleriyle kurumsal mekanizmalar ve pazarlıklar vasıtasıyla işbirliği yapabilirler.

⁹³ Robert Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly* (1988), 32 (4).

⁹⁴ Eralp, *a.g.m.*, s.63.

⁹⁵ Eralp, *a.g.m.*, s.62.

İdealistlerin savunduğu uluslararası kurumlaşmanın ve bu kesimin en önemli projesi olan M.C.'nin uluslararası sorunlara çözüm getirememesi 'idealizmi sorgulayan yeni arayışlara ivme kazandırdı.⁹⁶ 2.Dünya Savaşı'nın çıkması 'İdealist çözüm' denen M.C.'nin başarılı olamamasından mı yoksa Versay sisteminin sakatlığından mı çıktığı üzerinde durulması gereken bir konudur.

Neoliberaler ekonomi-politik ve son zamanlarda ise insan hakları ve çevre gibi konulara yoğunlaştılar.⁹⁷ Neoliberal Kurumsalcılar, anarşik ve rekabetçi uluslararası sistemde işbirliğinin nasıl sağlanabileceği ve geliştirilebileceği üzerinde durdu. Neoliberal Kurumsalcılık uluslararası sistemin pratikte anarşik olmadığına, devletlerin sistem içerisinde nasıl davranacaklarını belirleyen açık ya da kapalı bir yapıya sahip olduğunu varsayar.

3.Toplum Merkezli Güvenlik Anlayışı

Konstruktivizm, 1980'li yıllarda belli başlı uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik eleştirel tepkiler sonucunda ortaya çıktı. Konstruktivizm, düşüncelerin dünya politikasının organizasyonunu nasıl tanımlayıp dönüştürebildiğini, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendirebildiğini, neyin meşru eylem olduğunu saptayabilir. Konstruktivizm aslında bir sosyal teoridir. Sosyal teoriler ise yapıların ve yapılar arasındaki ilişkilerin nasıl kavramsallaştırılacağıyla ilgilenir. Örneğin, devletler ve uluslararası politik yapıların arasındaki ilişkiyi nasıl düşünmeliyiz? Konstruktivizm insan bilinciyle ve bunun uluslararası hayattaki rolüyle de ilgilenir.⁹⁸

'Toplumsal Konstruktivizmin' ortaya çıkışı daha somut olarak, geleneksel teorilerin Sovyetler Birliği'nin dağılmasını öngörememelerini bir eksiklik olarak kabul eden bilim insanlarının çabalarına dayanmaktadır. 'Toplumsal Konstruktivizm' merkezine insan unsurunu, toplum unsurunu yerleştirmiştir.

⁹⁶ Eralp, a.g.m., s.69.

⁹⁷ Baylis and Smith, a.g.e., p.125.

⁹⁸ Baylis and Smith, a.g.e., p.162.

Öte yandan ‘Toplumsal Konstruktivizm’ yaklaşımının teorik temelleri daha eskilere dayanmakta olup, sosyal dünyanın, içerisinde yaşayan insanların dışında olduğu ve kolayca değiştirilemeyeceği görüşlerine karşı bir dizi sosyal bilimsel ve felsefi çalışmalarla ilintilidir.

Realizm, Liberalizm ve Marksizm siyasi hayatın düzenlilikleri ve belirginliklerini vurgularken, Konstruktivizm sosyal dünyanın yeniden ve yeniden kurulduğunu, bu nedenle insan unsurunun diğer teorilerin önerdiğinden fazla olduğunu ileri sürer.

Konstruktivistler sadece dünya politikasının yapısının değil, diğer teorilerin sabit diye ele aldıkları kimlikler ve çıkarların da değişime uygun olduğunu düşünürler. Konstruktivistler dünya siyasetini değiştiremeyecek bir şey olarak düşünmenin temel yanlış olduğunu kabul ederler.

Sosyal Konstruktivizm uluslararası sistemin tanımlanmasında fikirlerin gücüne odaklanırlar. Kurucusu Alexander Wendt, anarşiyi devletler sisteminin doğasındaki yapısal bir durum olarak değil devletlerin ürettiği bir durum olarak tanımlar. Wendt’e göre anarşi devletler arasındaki etkileşimi şekillendiren kurallar ve normları oluşturan sürecin sonunda ortaya çıkar. Bugün devletler sisteminin anarşinin ortasında self-helper olarak durumu devletler ve devletler sisteminin oluşturulduğu sürecin sonucudur. Dolayısıyla konstruktivistler devletler sisteminin anarşik doğasının değiştirilebileceğine inanmaktadır.⁹⁹

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin doğası ve anlamı ile güvenlik çalışmalarının geleceğine ilişkin tartışmalar gündeme geldi. Güvenlik çalışmalarının gündemi birey ya da insan güvenliğine indirgeyen ya da uluslararası veya küresel güvenliğe yükselten, arasına bölgesel ve toplumsal güvenlik kavramlarını koyan-derinleştirme niyetinde gayretler oldu.¹⁰⁰ Bu dönemde güvenlik çalışmaları giderek askeri kuvvetler arasındaki ilişkilerden ve klasik “güvenlik ikilemi”nden devletler arasında çatışma kaynağı olabilecek alt yapıdaki dinamiklere çevrildi.

⁹⁹Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It”, **International Organization**, 46, 2, Spring 1992.

¹⁰⁰ Krause and Williams, **a.g.m.**, pp.230-233.

Güvenlik çalışmalarında değişim arayışı, alanın Neorealist temellerine karşı kimi bilim insanlarının rahatsızlığı, Soğuk Savaş sonrası güvenlik düzeninin ortaya çıkmasının yol açtığı tehditlerle mücadele, disiplini çağdaş kaygılara uyumlu hale getirme beklentisinden kaynaklandı.¹⁰¹

Bu dönemde uluslararası ilişkileri yönlendiren temel varsayımlar ve kurumlar yeni gerçeklere uymadığından ulusal güvenliğin yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyuldu. Klasik ulusal güvenlik ve egemenlik kavramları yeni tehditlerden dolayı insanların varlığı ve refahı için daha az önemli hale geldi. Geleneksel düşünce kalıplarının yol açtığı sınırlar bu gerçeğin kavranmasını sınırlandırırken güvenlik kavramları, güvenliği sağlayan kurumlar ve politikalar yeni tehditlere karşı koymak için değişme durumunda kaldı.¹⁰²

Booth, eleştirel güvenlik yaklaşımında, genelde devlet ve toplum ayırımından hareket eder. Devletlerin güvenliğinin egemenliği ilgilendirdiğini, oysa toplumsal güvenliğin kimlikleri ilgilendirdiğini savunur. Egemenliğin de giderek dağıldığını vurgulamaktadır.¹⁰³

Konstruktivistler, düşüncelerin uluslararası yapıyı nasıl belirlediği, uluslararası yapının devletlerin kimliklerini, çıkarlarını ve dış politikalarını nasıl şekillendirdiği, devlet ve devlet dışı aktörlerin uluslararası yapıyı nasıl yeniden ürettiği ve zamanla dönüştürdüğü, sorularına cevap arar.

Konstruktivistler, Neorealizmin anarşi ve güvenlik mülahazaları vurgusunu eleştirerek, Soğuk Savaş'ın aniden sona erişinin fikirler ve araçlarla, yani Mihail Gorbaçov'un yeni düşüncesiyle daha iyi açıklanabileceğini ileri sürdüler. Bazı Realistler ise bu görüşe katılmasalar da, Gorbaçov'un yeni düşüncesiyle beslenen dış politikasının esasen durgun ekonomiyi canlandırmak amacıyla bir vasıta kullanıldığını inanıyorlardı.¹⁰⁴

Konstruktivistler uluslararası sistem düzeyinde devlet davranışının sosyal yapısı üzerinde durmayı tercih ederler. Çoğu Realistler ise dünya

¹⁰¹ Krause and Williams, **a.g.m.**, p.229.

¹⁰² Krause and Williams, **a.g.m.**, p.233.

¹⁰³ Ken Booth, "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, vol. 67, no. 3. (Jul., 1991), p.542.

¹⁰⁴ Robert S. Snyder, "Bridging the Realist/Constructivist Divide: The Case of the Counterrevolution in Soviet Foreign Policy at the End of the Cold War", **Foreign Policy Analysis**, (2005) 1, pp.55-56.

politikasının maddi yapısına eğilirler. Devletler yapma gücü olan şeyi yaparlar. Konstruktivistlere göre ise devletler en uygun olduğunu düşündükleri şeyi yaparlar. Bunu yaparken devletlere dünya politikasında belli başlı aktörlerin kimliklerini tanımlayan, resmi kuralları ve uluslararası oyunun kabul edilmiş uygulamalarını belirleyen normlar yol gösterir.

Konstruktivistler devletlerin maddi koşullarını dikkate almaksızın, devletin biçimi ve davranışındaki benzerlikleri şekillendiren uluslararası normları görürler. Örneğin tüm devletler, iç denetim ve uluslararası güç uygulama yeteneklerindeki büyük farklılıklara rağmen birbirlerini egemen olarak kabul ederler.¹⁰⁵

4.Küreselleşme Çağında Güvenlik

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve nükleer dengeye dayalı iki kutuplu sistemin bozulması klasik Neorealist güvenlik anlayışının sorgulanmasına yol açtı. Devletin yabancı askeri kuvvetlere karşı korunması denkleminde dayalı Neorealist yaklaşım güvenliğin (kimin, neden ve nasıl) nasıl sağlanacağı sorularını beraberinde getirmiştir. Bazı yazarlar ekonomik çevre, insan hakları, göçmenler gibi potansiyel tehditleri de dahil ederek Neorealist güvenlik kavramının genişletilmesi gerektiğini, devletin güvenliği dışındaki güvenlik öznelerinin birey ve insan güvenliğine indirgenmesi ya da arada sosyal ve bölgesel güvenlik olmak üzere uluslararası ya da küresel güvenlik düzeyine çıkarılmasını önerdiler. Devlet merkezli güvenlik anlayışını benimseyenler ise 'güvenlik ikilemi'ni aşmak için devletler arasında çok taraflı güvenlik işbirliğine yeni kavramlar eklemek suretiyle çeşitlendirmeyi çalıştılar.¹⁰⁶

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik alanının kapsamının genişletilmesi çabaları Neorealistler tarafından güvenliğin geleneksel odağından ve yöntemlerinden uzaklaştırılması ve alanın entelektüel açıdan uyumsuz hale

¹⁰⁵ Wendt, **a.g.m.**, pp.412-415.

¹⁰⁶ Krause and Williams, **a.g.m.**, pp.229-230. Bu kavramlar “genel, işbirlikçi, ortak, kapsamlı güvenlik” şeklinde sıralanmaktadır.

getirilerek pratikte gereksiz kılınması olarak görüldü.¹⁰⁷ Mearsheimer gibi bazı Neorealistler alternatif yaklaşımların güvenliği analiz etmede belirgin açıklayıcı bir çerçeve sağlamadığı gibi somut araştırmalarda kendilerini ispatlamadığını ileri sürdüler. Waltz gibi kimi yazarlar ise alternatif kavramların benimsenmesinin sadece analitik yönden hatalı olmadığını aynı zamanda politik açıdan da faydasız olduğu öne sürdüler.¹⁰⁸

Küreselleşme süreci güvenlik sorunsalı açısından genellikle bir tehdit kaynağı olarak görüldü.

Küreselleşme bir taraftan devletlerin birbirleriyle temaslarını arttırmalarını sağlarken öte yandan risk ve tehditlerin de daha kolay yayılmasına imkan sağladı. Ekonomik küreselleşme, ekolojik karşılıklı bağımlılık ve Kitle İmha Silahları (KİS)'nin yol açtığı tehditler devletler arası işbirliğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Küreselleşme uluslararası güvenliğe; parçalanma, hızlı toplumsal değişim, ekonomik eşitsizliğin artması, kültürel kimliğe yönelik tehditler, devletler içinde ve arasında çatışma potansiyeli mevcuttur.¹⁰⁹ Teknolojik gelişmeler ülkeler arasındaki sınırları daha geçirgen bir hale getirdi. Bu süreç çoğulcu güvenlik yaklaşımının karar alıcılar tarafından kullanılabilir bir kavramsallaştırma olarak görülmesinde büyük rol oynamaktadır.

Güvenliğin temel sağlayıcısı olarak devletlere ilaveten devlet dışı aktörler de ön plana çıkmaya başladı. Farklı aktörler güvenlik sorunlarını farklı biçimde algıladı. Küreselleşme süreci bir yandan yeni güvenlik anlayışları ortaya koyarken diğer yandan terörizm, göç ve uluslararası organize suçlar gibi yeni güvenlik sorunları ortaya çıktı.

Devletlerin dış politikalarını “güç” kavramıyla ve sistem düzeyinde açıklamaya çalışan görüşlerin yetersizlikleri zamanla farklı boyutları inceleyen çalışmaları teşvik etti. Devletin üniter aktör olduğu varsayımına karşı, devletin çoğulcu bir yapıdan oluştuğu ve dış politika kararlarının

¹⁰⁷ Krause and Williams, **a.g.m.**, p.230.

¹⁰⁸ John Mearsheimer, “A Realist Reply”, **International Security**, Vol.20, No. 1 (Summer,1995), p.92; Stephen M. Walt, “The Renaissance of Security Studies”, **International Studies Quarterly**, Vol. 35, No. 2, (Jun., 1991) , p.213.

¹⁰⁹ Baylis and Smith, **a.g.e.**, p.238.

çözümlemesinde, devlet adına hareket eden resmi karar alıcıların ve karar alma sürecinin analiz edilmesi gerektiği vurgulandı.

Çoğulcu görüşün dört varsayımından biri, devletin üniter bir aktör olmadığıdır. Devlet rekabet halindeki bireyler, çıkar grupları ve bürokrasilerden oluşur. Bir devletin aldığı kararlar bir çeşit soyut varlığın değil, belirli hükümet ittifakı, bürokrasisi veya bir tek kişinin almış olduğu kararlardır. Dış politika kararı da devlet isimli soyut varlık tarafından değil, dış politika yapısı içerisinde yer alan aktörlerin bileşimi tarafından alınır.¹¹⁰

Çoğulcu yaklaşım yeni tehditlerin ortaya çıktığını vurgulayarak bunların sadece askeri tedbirlerle karşılanamayacağını gözlemlemesidir. Çoğulcu yaklaşım, güvenlik sorunu alanının kapsamına çevresel ve sosyo-kültürel faktörleri de ekleyerek genişletmiştir. Küresel tehditlerle mücadelede uluslararası düzeyde ittifaklara gerek duyulmaktadır. Çoğulcu yaklaşım güvenlik alanında 'entegrasyon', 'işbirliği' ve 'rejimlerin' önemli işlevi bulunduğunu savunmaktadır.¹¹¹

Çoğulcu yaklaşımı savunan düşünürlere göre, realizmin, "dünyada güvenlik dahil herhangi bir amacın tamamıyla gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı, zira sınırlı kaynakların daima birbirleriyle rekabet halindeki amaçlar arasında paylaşılma zorunda olduğu" hususunu göz ardı etmesi temel bir yanılıdır.¹¹²

Devletin üniter bir aktör olmadığı, devletin karar sürecinde kişilere ve kurumlara da bakılması gerektiğini savunan Karar alma teorisi dış politika kararları için bir pencere açmıştır. Karar alma teorisi uluslararası sistemde devletleri temel aktör olarak ele alan geleneksel politika analizinden farklı olarak, hükümetin politikasını şekillendiren karar alıcı bireylerin davranışını aydınlatmaya yöneliktir.¹¹³ Bu yaklaşıma göre devletin kararı, devlet adına bu işlemi yapan kişilerin kararıdır. Dış politika ve onu oluşturan karar süreçleri; ulus devletlerin resmi görevlilerinin ülke dışına yönelik amaçları, bu amaçların

¹¹⁰ Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Second Edition, New York, Mcmillan, 1993, p.192.

¹¹¹ Tanrısever, **a.g.m.**, ss.112-114.

¹¹² Tanrısever, **a.g.m.**, s.111.

¹¹³ Dougherty ve Pfaltzgraff, Jr., **a.g.e.**, p.458.

temelindeki değerler ve amaçları elde etmede kullanılan araçlar olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁴

Klasik karar alma modeli, politika yapıcıların yararlılık ve olasılık boyutlarında hesaplama yaptıkları ve rasyonel olarak varsaydıkları maksimum yararı elde etme amacına dayanır.¹¹⁵ Rasyonalite kavramı en genel anlamıyla amaç-arac analizi. Amaç-arac analizi karar alıcının belirli bir durumda ulaşmak istediği tek bir amacı kapsar. Bu durumda, rasyonel seçim, alternatifler arasından amacı maksimize eden hareket tarzının seçilmesidir.¹¹⁶

Karar alma süreci; bilgi, imaj, algılama; durumun tanımlanması; seçenekler arasında tercih yapılması; karar alınması ve uygulanması, karar sürecini etkileyen faktörler ise; karar alma sürecinin içinde olduğu yapı; karar alıcıya ilişkin kişilik ve inanç özellikleri; hakkında karar alınacak konunun ve içerisinde bulunan durumun niteliği, şeklinde sınıflandırılabilir.¹¹⁷ Bununla birlikte karar alma, maksimum yarar sağlayacak seçenekler arasında salt soyut bir seçme işleminin ötesinde, rekabet içindeki örgütsel çıkarlar ve bürokratik baskılar arasında tarafgir seçimler ve uzlaşmaları kapsayan küçük değişiklikler sürecidir.¹¹⁸

Karar alma süreci, karar birimlerinin ve aktörlerin yanı sıra devletin örgütleniş biçimi ve siyasal rejimi ile yakından ilgilidir. Demokratik devlet sistemlerinde dış politika kararları demokratik bir süreçte, siyasal sistem içinde oluşmuş kurumlar, kurallar ve süreçler gerektirir.¹¹⁹ Karar sürecinde hazırlıktan son aşamaya kadar farklı kurum ve kuruluşların katkısı olur ve belirli aşamalarda bu aktörler devreye girerler.

¹¹⁴ Kegley and Wittkopf, **a.g.e.**, p.44.

¹¹⁵ Dougherty and Pfaltzgraff, Jr., **a.g.e.**, p.463.

¹¹⁶ Sidney Verba, "Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System", James N. Rosenau (ed.), **International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research and Theory**, New York, The Free Press, 1969, p.225.

¹¹⁷ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, ss.196-216.

¹¹⁸ Dougherty and Pfaltzgraff, Jr., **a.g.e.**, p.458.

¹¹⁹ Ramazan Gözen, **Amerikan Kışkırtıcı Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte, 2000, s.151.

Karar alıcıların eylemleri; karar biriminin yapısı, bilginin nasıl alınıp işlendiği, karar alıcıların önemli danışmanlarından ne tür tavsiye aldıkları, karar alıcının kişilik özellikleri, oluşturabildikleri siyasal koalisyon ve iç destek ve muhalefetin doğası gibi bileşimin sonucudur.¹²⁰ Karar alıcıların rollerinin etkinliği, karar sürecinde sahip oldukları yetkiler ve bu yetkilerin genişliği, devlet sistemlerine göre değişiklik gösterir.¹²¹

Aktörlerin devlet sistemi içindeki yasal yetkileri ile fiili etkinliklerinin doğru orantılı olduğu her zaman söylenemez. Bu durum özellikle demokratik gelişim sürecini tamamlamamış ülkeler için geçerli olabilir. Bu tür ülkelerde, bazı kurumsal yapılar, kaynağını anayasa ve/veya yasalardan almadıkları yetkileri kullanma eğilimindedirler. Yasal ve fiili durumlar birbirlerinden uzaklaştıkça, karar birimleri ve aktörler arasındaki dengelerin bozulması, alınan kararların sıkça sorgulanması gündeme gelebilir.

Dış politika karar sürecini çözümlemede örgütsel veya bürokratik politika modellerini benimseyen teorisyenler, realistlerin varsayımlarına alternatif parçalı bir imaj önerirler. Örgütsel ve bürokratik politika perspektifi ile hem üniter hemde rasyonel varsayımlar zayıflatılırlar.¹²² Bu model sınırlı rasyonalite kavramına dayanmaktadır. Problem parçalara bölünmekte ve farklı örgütlere dağıtılmaktadır. Bulunan ilk alternatif ise yeterli görülmektedir.¹²³

Allison'un örgütsel süreç modeli, entelektüel derinliğini Alman düşünür Max Weber'e borçlu bürokrasi görüşü, örgütsel rutinleri ve prosedürleri en azından bazı dış politika kararları üzerinde belirleyici, diğerleri üzerinde de etkileyici görür.¹²⁴

Allison'un bürokratik politika modeli, karar alma birimleri arasında yoğun rekabeti ve bürokrasinin üyeleri arasında pazarlıklar sonucu dış politikanın oluştuğu tezini öne sürer. Sonuçta, rasyonel politika, rutin örgütsel süreçlere değil, pazarlık yapanların göreceli gücüne ve yeteneğine bağlı

¹²⁰ Dougherty and Pfaltzgraff, Jr., **a.g.e.**, p.486.

¹²¹ Gözen, **a.g.e.**, s.151.

¹²² Kauppi and Viotti, **a.g.e.**, p.203.

¹²³ Dougherty and Pfaltzgraff, Jr., **a.g.e.**, p.466.

¹²⁴ Kauppi and Viotti, **a.g.e.**, p.203.

olur.¹²⁵ Bir devletin ilgili bürokratik kurumları ayrı tarihsel birikime, rutin işlere ve ayrı bilgi kaynaklarına sahiptir. Politik kararlar bu alt sistemler arasındaki rekabet sonucu alınmaktadır. Bu yapıların her biri sistemin amaçlarını kendi amaçları açısından ve sistem içindeki konumuna uygun tanımlar. Ulusal çıkarın nasıl sağlanabileceği konusundaki farklı yaklaşımlar buna örnek gösterilebilir: Kimi kurumlar silahlanma kimileri ise refahı arttırma yoluyla ulusal güvenliği sağlayabileceklerini düşünür.¹²⁶

Karar alma teorisi genellikle belirli bir duruma -normal ya da kriz zamanlarında- ilişkin analizlerde yaygınca kullanılmaktadır. Her bir durum için, karar süreci, bu süreçte rol oynayan aktörler ve süreci etkileyen faktörler analiz edilmektedir. Bununla birlikte, bir devletin genel ya da belirli bir dönemdeki dış politikası da, gerek belirli bir süreç içinde olduğu, gerekse bu süreçte belirli aktörler ve faktörlerin rol oynadıkları dikkate alındığında, karar alma yaklaşımı kullanılarak incelenebilir.

B.Rus Güvenlik Düşüncesinin Teorik Arkapları

Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra ulusal kimlik, ulusal çıkar ve güvenlik politikalarının tanımlanması gibi üç zorlu görevle karşı karşıya kalmıştır. Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ne yönelik politikaları Batı kaynaklı araştırmalarda daha çok neoemperyal temelde açıklanmıştır.¹²⁷ Sovyet sonrası Rusya'da kavramsal temelleri ya da somut uluslararası sorunlara yaklaşımları bakımından çeşitli dış politika düşünce okulları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dış ve güvenlik politikalarının gruplandırılması ideolojik, ekonomik ve siyasi bakış açılarına göre farklılık göstermiştir.¹²⁸

¹²⁵ Dougherty and Pfaltzgraff, Jr., a.g.e., p.466.

¹²⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002, ss.535-536.

¹²⁷ Julie M. Mura, "The Putin Administration's Policies and Russian Initiatives to Rebuild a Eurasian Empire", MS Thesis, The Charles Schmidt College of Science, May 2006. Tarih boyunca Rus dış politikasının arkaplanında emperyal vizyon ve özel misyon anlayışının yattığı araştırmacılar tarafından tespit edilen kilit unsurlardandır.Bkz. Sezgin Kaya, "Rus Dış Politikasında Gelenekçi-Modernist Unsurların Analizi ve Batı", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2008.

¹²⁸ Alexander A. Sergounin, "Post-Communist Security Thinking in Russia: Changing Paradigms", **Copenhagen Peace Research Institute** (Working Papers), [http://www.ciaonet.org/wps/sea01/\(15/05/2008\)](http://www.ciaonet.org/wps/sea01/(15/05/2008))

İki önemli okul ‘Atlantikçiler’ ve ‘Avrasyacılar’ görüşleriyle 19. yüzyılda büyük tartışma yaşayan ‘Baticılar’ ve ‘Slavcılar’ın¹²⁹ etkisinde kalmış gözükmetedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Rusya’nın kültürel bakımdan doğuya mı yoksa batıya mı ait olduğu tartışması bu düşüncenin başlıca dayanak noktasıydı.

Reformcular Batıyla işbirliğinin geliştirilmesini, dünya ekonomisine entegre olmayı, Rusya’nın ekonomisi, siyasi sistemi ve kültüründe reform yapılması üzerinde durmuşlardır. Muhafazakarlar, Rusya’nın önceliği komşularıyla ilişkilerini geliştirmesine vermesini istemişlerdir.¹³⁰ Mezkur sınıflandırma esasen iç politika tartışmalarının etrafında döndüğü görüşleri açıklarken Rusya’da belirli dış politika kavramsallaştırmalarının karşısında yeterli olamamışlardır.¹³¹ Atlantikçiler, yukarıdaki hedefler için geleneksel ‘Mesihçi’ kimliğin terk edilmesi ve ‘benzersizlik’ düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiğini vurguladılar.¹³²

Bu bölümde öncelikle Rus güvenlik düşüncesinin teorik arkaplanına ineceğiz.

1.Geleneksel Güvenlik Anlayışı:

a.Çarlık Rusyası Dönemi

Rus tarihinde iki önemli olaydan biri 989 yılında Kiev Büyük Knezi¹³³ Vladimir’in Bizans’ın etkisiyle Aziz unvanını alarak Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmesi, bir diğeri ise Makedonyalı Papazla Kiril ve Mafediyus’un geliştirdiği alfabeyi kabul ederek Greko-Latin kültüründen ayrılmasıdır. Üçüncü önemli gelişme ise Rusların yabancı istilalara maruz kalmalarıdır. Bu nedenle Ruslar Batı’dan farklı olarak kendilerine özgü bir kültür

¹²⁹ İngilizce ‘Slavophil’ kelimesi Türkçe literatürde ‘Slavofil’ veya ‘Slavsever’ şeklinde de kullanılmaktadır.

¹³⁰ Suzanne Crow, “The Making of Foreign Policy in Russia under Yeltsin” (Munich/Washington, DC: **Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute**, 1993), p.2.

¹³¹ Sergounin, **a.g.m.**

¹³² Dağı, **a.g.e.**, s.148.

¹³³ Knez: Rus asıllı bölgelerde soylu prenlere verilen ad.Bkz. <http://www.uludagsozluk.com/k/knez/>

geliştirmişlerdir.¹³⁴ Rusya, geniş ve açık sınırlara sahip bir ülke olmaları nedeniyle, tarihte dış güçler tarafından pek çok defa istila ve işgallere maruz kalmıştır. Başkent Moskova iki kez Tatarlar tarafından yakılmış, 17. yüzyılda Polonyalılar, 19. yüzyılda ise Napolyon tarafından ele geçirilmiş, 2.Dünya Savaşı sırasında da Almanlar tarafından kuşatılmıştır.¹³⁵

Moğolların 1200 yılından itibaren yaklaşık 250 yıl süren istilalarının ardından bölgede Altınorda devleti kuruldu. İvan'ın 1480 yılında Altınorda devletini yenmesi üzerine III. İvan tüm Rusların Yüce Knezi unvanını alarak Moskova'nın merkezinde olduğu Rus Çarlığını kurdu.

Ardından III. Roma teorisi Rusya'nın ilk jeopolitik teorisi olarak ortaya çıktı. Rusya'nın benimsediği bu dünya hakimiyeti teorisine göre "Dünya hakimiyeti merkezi önce Roma, daha sonra 2.Roma'yı temsil eden İstanbul olmuştur. Her iki Roma da düşmüştür. Halbuki 3.Roma ayaktadır; o da Moskova'dır. Hıristiyanlıktaki 'Kutsal Üçlü' kuralı gereğince 4.Roma olmayacaktır. Bu nedenle Moskova dünya hakimiyetinin yeni merkezidir."¹³⁶

3.Roma teorisinin etkisiyle Bizans'ın doğal varisi olarak bir gün İstanbul'un Türklerden alınacağı fikri Rus siyasi seçkini üzerinde hakim olmuş, Rus Çarı dünyadaki bütün Ortodoksların koruyucusu ilan edilmiştir.¹³⁷

Rusların kuruluş ve yayılma stratejilerinin temel nedeni korkuya dayanmaktadır. Tarihte uzun bir dönem baskı ve işgal altında yaşayan Ruslar kimseye güvenmemeyi, sürekli tetikte, hazır ve kuvvetli bulunmayı öğrenmiştir. Kuşkusuz bu korkunun diğer bir nedeni de Rusların topraklarını savunmak için doğal sınırlara sahip olmayışıdır. Dolayısıyla Ruslar sürekli genişlemek ya da dağılmak ikilemiyle karşı karşıya kalmışlardır.¹³⁸

¹³⁴ Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005, s.13.

¹³⁵ White, **a.g.e.**, p.213.

¹³⁶ Ahmet, Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, Ötüken, 2008, s.85.

¹³⁷ Mesut Hakkı Caşın, **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006, s.63.

¹³⁸ Caşın, **a.g.e.**, s.37.

17. yüzyıldan itibaren Rus politik kültürü muhafazakar bir karakter kazandı ve siyasi sistemin amacı var olan politik ve askeri yapıyı korumak oldu.¹³⁹

Rusya'nın IV.Ivan döneminde belirlenen jeopolitik öncelikleri yukarıdaki stratejileri doğrular niteliktedir; Çevredeki düşmanların istikrarsız topraklarında yayılarak genişlemek ve sıcak denizlere inmek. Bu öncelikler sonraki yıllarda Rusya'nın stratejik hedefleri olarak önemlerini daima korudular.¹⁴⁰

Petro'nun reformcu ve despot kişiliği arasındaki çelişkiler önemli fikir ayrılıklarına yol açtı. Slavcılar Petro'yu Rusya'yı kendi köklerinden uzaklaştırıp Batılı reformlar aracılığıyla kendine yabancılaştırmakla suçladılar. Petro'nun reformları sonucunda Rusya'nın iç uyumunun bozulduğunu, halk ile devlet arasındaki başın çözüldüğünü ileri sürdüler.¹⁴¹

Rus entelijansiyası arasında 1830'lardaki ilk tartışma Rusya'nın tarihi misyonu üzerineydi. Alman düşünürler Schellingci ve Hegelci felsefeden hareketle 'Büyük ülkelerin medeniyetin ilerlemesine ne tür katkı yaptığı' sorusuna karşılık Slavları 'tarihsiz' bir ırk olarak nitelendirdiler. Slavcılar ise geleceğin akımı olacakları yanıtını verdiler.¹⁴²

Slavcı teoriyi ilk kez Polonyalılar ve Çekler geliştirirken, Rusya'da tartışmalar, Restorasyon döneminin Katolik düşüncesinden derinden etkilenen Peter Chadaev'in 1836'dan sonra yazdığı makaleyi takip etti. Chadaev, Rusya'nın büyük ülkeler arasında medeniyete herhangi bir katkı sağlamadığını, 'tarihsiz bir ülke olduğunu' ileri sürdü. Chadaev'in bu çalışması Rus entelijansiyasını ikiye bölerek, takip eden 20 yıl süresinde tartışmalara yol açtı.¹⁴³

¹³⁹ Kezban Acar, **Başlangıçtan 1917 Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara, Nobel, 2004, s.92.

¹⁴⁰ Sapmaz, **a.g.e.**, ss.85-86.

¹⁴¹ Acar, **a.g.e.**, s.140.

¹⁴² Richard Pipes, **Russia under the Old Regime**, 2nd Edition, London, Penguin Books, 1995, p.265.

¹⁴³ Pipes, **Russia under the Old Regime**, pp.265-266. Yazar bir başka eserinde entelijensiya (intelligentsia) kavramının "dünyayı değiştirmek üzere güç sahibi olmak isteyen aydınları" nitelendirdiğini, Latin kökenli sözkonusu kelimenin 19. yüzyıl ortalarında Almanca'dan Rusça'ya, 1917 Bolşevik devrimini takiben Rusça'dan İngilizce'ye geçtiğini belirtmektedir. Bkz. Richard Pipes, **A Concise History of the Russian Federation**, New York, Vintage Books, 1996, p. 21.

Slavcı teoriye göre Rusya ve Batı arasındaki temel farklılıklar din üzerinden izlenebilir. Batılı kiliseler başlangıcından itibaren klasik kültürlerin etkisi altında kalarak rasyonalizmin esiri olmuştur. Ortodoksluk ise gerçek Hristiyan ideallere bağlı kalmıştır. Ortodoks kilisesi gücünü kitlenin ortak imanından ve erdeminden alan gerçek toplumsal bir kilisedir. Bu toplumsal ruh, Rus ulusal karakterinin mükemmel özelliğini teşkil etmekte ve tüm Rus kurumlarının temelini sağlamaktadır. Batıda ise organize yaşamın temelleri bireyselliğe ve yasallığa dayanmaktadır. Batı medeniyeti rasyonalizme yenilince bireyi toplumdan tecrit etmiştir. Dolayısıyla her batılı birey kendi oluşturduğu dünya görüşüne uygun yaşamaktadır.¹⁴⁴

Slavcılara göre yasallık ve özel mülkiyet Rus ruhuna aykırıdır. Bunlar anarşist-muhafazakar siyasi felsefeye yol açmaktadır. Rus geleneği açısından mülkiyet/toprak ile devlet/otorite arasında keskin bir sınır çizilmesi uygundur.¹⁴⁵

Panislavizm III.Aleksandr dönemiyle birlikte Rus dış politikasına yön veren temel unsurlardan biri oldu. Rusya, Türklerin Balkanlardan çıkarılması, Boğazların ele geçirilmesi, Balkanlar ile Akdeniz ekseninde kontrol altında tutulabilmesi için Ortodoksluk ve Panislavizmi¹⁴⁶ temel argümanı olarak kullandı.¹⁴⁷

III.Aleksandr döneminde ve sonrasında ortaya çıkan Katkov, Danilevski ve Aksakov gibi 'Panislavistler', Rusya'nın Balkanlarda daha etkili politikalar izlemesini, burada Rusya'nın güdümünde Ortodoks Slav devletler kurulmasını istediler. Nikolay dönemindeki 'Neoslavlar' ise Rusya'nın Balkanlardaki devletlere destek olmasını ancak onları bağımsız bırakmasını savundular. 1860'lı yıllardan sonra ortaya çıkan devrimci ve popülist görüşleri savunan Mikhailov, Bakunin, Lavrov ve Tkaçev ise rejimi eleştirip değişmesini isterken, sorunların çözümü için aydınlara önemli görevler düştüğünü öne sürdüler.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Pipes, **Russia under the Old Regime**, pp.266-267.

¹⁴⁵ Pipes, **Russia under the Old Regime**, pp.266-267.

¹⁴⁶ Türkçe'de "Panislavizm" ve "Panislavizm" gibi iki şekilde de kullanılmaktadır.

¹⁴⁷ Caşın, **a.g.e.**, ss.110-123.

¹⁴⁸ Acar, **a.g.e.**, s.236.

Nikolay'ın iç ve dış politikaları ile resmi ideolojisi entelektüel alanda da yankılar buldu. 1830'lu yıllardan başlayarak Slavcılar ve Batıcılar olmak üzere iki grup ortaya çıktı. Slavcılar adı verilen muhafazakar entelektüeller Rusya'yı ve Rusluğu oluşturan değerleri vurgularken Batıcı olarak adlandırılanlar Rusya'yı, değerlerini ve politikalarını Rusya-Batı ilişkileri, Batı'nın değerleri bağlamında ele aldılar.¹⁴⁹

Avrasyacılığın teorisyenlerinden Trubeskoï, Asya'ya yönelişi Avrupa'ya karşı Rusya'yı özel kılacak bir alternatif olarak görmüştür.¹⁵⁰ Avrasyacılar, Slavcılar gibi Avrupa ile medeniyetin aynı şey olmadığını, Avrupa değerlerinin Rus kültürü ve medeniyeti için yıkıcı bir "kozmpolit şövanizm" taşıdığına inanmaktaydılar.¹⁵¹

19.yüzyılda Batıcıların temel savları; Rusya'nın Asya/Doğu değil Batı kültürünün ve medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi, Rusya'nın Asya'daki geleceğinin "Avrupa gücü" konumuyla bağlantılı olduğu, Rusya'nın kendi etnik parametrelerini aşan evrensel bir misyona sahip olduğu ve bunun "Avrupalılık" bilinci içinde anlam kazanacağıydı.

b.Sovyetler Birliği Dönemi¹⁵²

Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Marksist-Leninist devlet ideolojisini evrensel düzeyde yerleştirme düşüncesi, dış politika teorisinin ideolojik temasını teşkil etmiştir.¹⁵³ Sovyet dış politikası da daima diğer değişkenlerle birleşerek ideolojinin ürünü olmuştur. Bu faktörler yetenekler, algılanan fırsatlar, şahsiyetler, iç gruplar ve fraksiyonel çıkarlar, istem dışı kurumsal ve işlevsel sınırlamalardır.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Acar, **a.g.e.**, s.196.

¹⁵⁰ Dağı, **a.g.e.**, s.76.

¹⁵¹ Dağı, **a.g.e.**, s.76.

¹⁵² Sovyetler Birliği döneminde Genel Sekreterlik görevini yürüten yedi liderle ilgili kapsamlı bir eser için bkz. Dmitri Volkogonov, **The Rise And Fall Of The Soviet Empire: Political Leaders from Lenin to Gorbachev**, Edited and translated by Harold Shukman, London, HarperCollins Publishers, 1999.

¹⁵³ Caşın, **a.g.e.**, s.407.

¹⁵⁴ Vernon V. Aspaturian, "Soviet Foreign Policy at the Crossroads: Conflict and/or Collaboration?", **International Organization**, vol. 23, issue 03, (Summer, 1969), p.593.

Bolşevikler Batı'da kısa süre içerisinde devrimin gerçekleşeceğine bu yüzden günleri sayılı hükümetlere ve liderlere yönelik siyasetle uğraşmayı gereksiz buldular.¹⁵⁵ Ancak beklenen devrimler gerçekleşmeyip yeni Sovyet rejiminin sınıfsal düşmanlarından bir kısmı Lenin'in umduğundan daha az düşmanca davranınca, Bolşevikler "bir arada yaşama" diplomasisi oluşturup uygulamaya başladılar. Yakın komşuları Türkiye, Afganistan, İran ve Baltık ülkelerinden başlayıp Rapollo Anlaşması ile Almanya, ardından Versay sisteminin büyük güçleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya ile aralarında yer aldığı bir dizi ülke ile ticari ilişkiler kurup siyasi olarak tanınmayı garantilediler.¹⁵⁶

Josef Stalin zamanında dünya hareketinin çıkarları Sovyet devletinin çıkarlarıyla özdeşleştirilirken devletin çıkarları ise daha sonra 'proleter uluslararasılık' olarak kavramsallaştırılacak olan Stalin'in kişisel ve siyasi çıkarlarıyla birleştirildi.¹⁵⁷

Stalin döneminden Leonid Brejnev döneminin sonuna kadar geçen süre içerisinde, Moskova'nın uluslararası ilişkilere kavramsal yaklaşımın özünü "güç" ve "ideoloji" arasındaki yakın ilişki oluşturmuştur. Marksist-Leninist ideoloji Sovyet dış politikasında harekete geçirici ve motive edici işlevlerde bulunup, imparatorluğun oluşumuna katkı sağlamıştır. Emperyal denetim de ideoloji sayesinde meşrulaştırılmıştır. Bu dönemde askeri ve jeopolitik unsurlar ekonomik mülahazaların önüne geçmiştir.¹⁵⁸

Sovyetler Birliği'nin dış politikasında ideolojik ve emperyal paradigma 2.Dünya Savaşı'nın sonundan 1980'li yılların başına kadar hakim oldu. Bunun kurucu unsurları siyasetin oluşturulmasında başlıca rol oynayan rekabetçi, zıtlaşmacı, ideolojik, jeopolitik ve askeri-stratejik unsurlardır. Bu unsurlar küresel yayılma ve özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da emperyal

¹⁵⁵ John Van Oudenaren, "The Tradition Of Change In Soviet Foreign Policy", **Understanding Soviet Foreign Policy**, Mc Nair Paper Number Seven, The Institute For National Strategic Studies, Washington D.C., April 1990, p.2.

¹⁵⁶ Oudenaren, **a.g.m.**, p.2.; Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası için bkz. Robert Service, **A History Of Modern Russia, From Nicholas II To Putin**, London, Penguin Books, 2003, pp. 123-149.

¹⁵⁷ Aspaturian, **a.g.m.**, p.594.

¹⁵⁸ Hannes Adomeit, "Russia as a 'Great Power' in World Affairs: Images and Reality", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 71, No. 1. (Jan., 1995), p. 38.

denetim için mantık ve gerekçeler sağladı. Bu paradigma döneminin son yıllarında ve Antropov-Çernenko arasında derin krize girdi. Sovyet dış politikasının bu ikinci safhasında tüm devlet faaliyetlerinde önemli başarısızlıklar ve yenilgiler yaşandı. Emperyal çöküşün önlenmesi için tamamıyla yeni kavramsal yaklaşımlar ve sistemsel reform yapılması gerektiği belirtildi.¹⁵⁹ Sovyet dış politikasının üçüncü safhası “yeni siyaset düşüncesi”ne dayanmakta olup, 1980’lerin ortasıyla 1992 yılının sonuna kadar dış politikada hakim oldu. Bu yeni dış politika yaklaşımı felsefi ve pratik veçheleriyle başlangıçta deneme niteliğinde ve tereddütlü şekilde ortaya çıktı. Dördüncü safha, 1992’de başlayıp 1993’de ivme kazanan dış politika üzerinde saldırıların arttığı bir süreçti ve bu dönem muhafazakar ve gerici siyasi güç odaklarının yeniden güç kazanmak amacıyla ortaya koydukları tepkiden kaynaklanmıştı. Bu tepki iç işlerinde demokratikleşme, federalizm ve piyasa reformları süreçlerinin yavaşlamasıyla, uluslararası ilişkilerde ise askeri ve jeostratejik analiz çerçeveye dönüşü içermekteydi. Rus dış politikasının beşinci safhası ise iddialı milliyetçilik ve tek taraflı duruşun ilımlılaştırılması ve azaltılmasından ibaretti.¹⁶⁰

Stalin, Aralık 1924’de “Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerin Taktikleri” başlıklı bir makale yayınladı ve burada “bir ülkede sosyalizm” doktrini iddiasında bulundu. Yeni doktrin dünya devrimini kapitalizmin geçici olarak kendisini istikrarlaştırmayı başarması nedeniyle her ne kadar hedef olsa da, geçici olarak ertelendiğini öne sürdü.¹⁶¹ Ardından yurtdışında devrimi ilerletme çabalarını terk edip SSCB’nin ekonomik ve askeri yönden güçlendirilmesi üzerine yoğunlaştı. Stalin’in reformları gerçek ve ideoloji arasında üçüncü bir köprü oluşturdu, zira Stalin böyle yaparak ideolojinin güvenilirliğini nihayetinde korumaya yardım etti. Stalin’in doktrinleri belirli bir entelektüel uyuma sahip olup, ülke içindeki amaçlara hizmet etmekteydi. Bununla birlikte 1950’lerin başlarına kadar gerçeklikten uzaktaydı. İdeoloji ve

¹⁵⁹ Adomeit, **a.g.m.**, p.37.

¹⁶⁰ Adomeit, **a.g.m.**, pp.37-38.

¹⁶¹ Oudenaren, **a.g.m.**, p.3.

gerçeklik arasındaki bu uçurum Marksizm-Leninizmin güvenilirliğini bozabilecek tehdidi doğurdu.¹⁶²

Stalin'in güvenlik kavramsallaşması farklı bir anlam içermektedir. Stalin ısrarla Komünist olmayan bir dünya var olduğu müddetçe, Rusya'da komünizmin güvende kalamayacağını söyledi. Stalin'e göre "kapitalist kuşatma" daimi tehlikeydi ve komünizm dünyanın evrensel sistemi haline gelinceye kadar gerçek güvenliğe ulaşamayacaktır. Stalin 1938 yılında sorulan bir soruya cevaben; halen sosyalizm düşmanı olan müdahale ve restorasyon tehlikesi yaratan ülkeler sisteminde yaşadıklarını, bu nedenle kendilerini güvende hissetmediklerini, belirtti.¹⁶³

Bu anlamda güvenlik dışarıdaki Komünist olmayan siyasi ve sosyal sistemlerin devrilmesi demektir. Sovyetler Birliği'nin güvenliği Sovyet ülkesinin himayesindeki devletler ve kolonileri ölçüsünde orantılıdır. Tam anlamıyla güvenlik ise Sovyet devriminin tam zaferine karşılık gelmektedir.¹⁶⁴ Stalin'in güvenlik anlayışı diğer devletlerin ve hükümetlerin yenilgisine dayanırken bu politika şu ideolojiden kaynaklanmaktadır:

Komünizm alanının genişlemesi sadece Rusya için değil aynı zamanda insanlık için bir canlanmadır. Komünizm, insan arzusu, savaş ve küçük düşme durumlarına karşı tek güvencedir. Sosyal devrim dünya çapında komünizm için bir yoldur. Büyük savaşlar sosyal devrim sürecinin tamamlayıcı parçasıdır. 1917'den beri her savaş Komünist denetimi genişletmekte olup, bundan sonra da aynı amaca hizmet edecektir.¹⁶⁵

Stalin 1934'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 17.Kongresi'ne sunduğu raporda¹⁶⁶; Rusya'nın iştirak edeceği bir savaşın saldırganların tamamen yenilgisine, Avrupa ve Asya'nın birçok ülkesinde devrime ve bu ülkelerin burjuva, toprak ağası hükümetlerinin devrilmesine yol açacağını bildirdi. Dallin'e göre Stalin'in 'halk devrimleri' beklentisi hatalıydı; Temel amaca ulaşılsa da bu devrimler yoluyla değil askeri yollardan oldu. 2.Dünya

¹⁶² Oudenaren, **a.g.m.**, pp.3-4.

¹⁶³ David J. Dallin, **The Real Soviet Russia**, Revised and Enlarged Edition, New Haven, Yale University Press, Third Printing, 1950, pp.97-98.

¹⁶⁴ Dallin, **a.g.e.**, p.98.

¹⁶⁵ Dallin, **a.g.e.**, p.98.

¹⁶⁶ Bundan sonra 'Komünist Parti' olarak adlandırılacaktır.

Savaşı'nda halk hareketleri olmadı ancak diğer ülkelerin Sovyetleşmesi gerçekleşti.¹⁶⁷

Stalin'e göre kapitalist ülkelerin değişken karakteri ilişkilerinde zamanla keskin huzursuzluklara yol açmakta, hammadde ve ihracaat pazarları açısından yetersiz olduklarını düşünen ülkeler bu durumun silahlı kuvvetler vasıtasıyla kendi lehlerine çevirmeye çalışmaktadırlar. Stalin'in savaşların nedenlerine ilişkin geliştirdiği teori son iki büyük savaşa bakıldığında hatalı görülmektedir. Stalin'e göre hammadde ve pazarlar ülkeler arasında ekonomik ihtiyaçlara göre koordineli ve barışçı şekilde yeniden paylaşılabilse savaş felaketinden kaçınılmış olabilirdi.¹⁶⁸

Stalin, Sovyetlerin 15-25 yıl içinde tamamen güvenliğe kavuşacağını, diğer bütün güçlerin birleşmesi halinde dahi güç olarak Sovyetler Birliği'ni geçemeyeceklerini, ancak böylesine bir güç üstünlüğünün güvenliği sağlayabileceğini, bu üstünlük sağlandığında her türlü çatışma/anlaşmazlığın Sovyetler Birliği lehine çözüleceğini bildirdi.¹⁶⁹

Tıpkı 1924 yılında ortaya atılan “bir ülkede sosyalizm” kavramı gibi “barış içinde bir arada yaşama” kavramı da çeşitli amaçlara hizmet etmekteydi. Bu kavram yeni liderliğe iç ve dış politikada yeni esneklik sağladı ve doktrin ile gerçeklik arasındaki genişleyen uçurumun daraltılmasını sağladı.¹⁷⁰

Stalin siyaset oluşumu ve karar almayı şahsında toplamıştı. Düşünce ve pratiği bizzat koordine etmekteydi. Stalin'in halefleri döneminde etkisiz güç, mücadelenin karar alma mekanizmasının bölünmesine, gücün çeşitli bireyler ve gruplar arasında dağıtılmasıyla (her biri paralel kurumsal güç yapılarının başında) sonuçlandı.¹⁷¹

Khruşov Dönemi (1953-1964) Batı ile ilişkilerin yeniden yumuşatılmaya başlandığı dönemdir. Ancak bu dönemde de Macaristan'ın 1956 yılında işgali

¹⁶⁷ Dallin, **a.g.e.**, pp.99-100.

¹⁶⁸ Dallin, **a.g.e.**, pp.100-101.

¹⁶⁹ Dallin, **a.g.e.**, p.102.

¹⁷⁰ Oudenaren, **a.g.m.**, p.6.

¹⁷¹ Aspaturian, **a.g.m.**, p.597.

olumsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷² Khruşov'un reformlarının ana özellikleri 'barış içinde bir arada yaşamak' ve 'yumuşama' idi. Khruşov'un 'yumuşama' siyasetini destekleyen kişiler ve gruplar Sovyet hiyerarşisinin güçlü kuvveti olarak varlıklarını sürdürürken iki soru gündeme geldi: Moskova dört kıtada etki alanları arayışında mı olacak yoksa Avrasya kıtasına mı dönecekti?

-Uluslararası gerginliğin azaltılmasını savunanlar (dış politikada aşırı sorumluluk üstlenilmesinden vazgeçilmesini ve marjinal uluslararası anlaşmazlıkların uzlaşma ve karşılıklı tavizle çözülmesini savunanlar),

-Sovyet stratejik yeteneklerinin arttırılmasını savunanlar (Belki de ABD'nin küresel üstünlüğüne meydan okuyacak düzeye kadar Sovyetlerin söz verdiği saldırı halindeki müttefiklere daha fazla yardım ve uluslararası fırsatlardan yararlanma ve ulusal güvenlik çıkarlarındaki iç kalkınmanın ertelenmesi ve uluslararası fırsatlardan yararlanılması)

İkinci grup Khruşov'un inisiyatifi ABD'ye bıraktığı, yeteneklerini ve iktidarda kalmayı abarttığı, iç çelişkileri dikkate almadığı ve birçok fırsatın kaçırılmasına izin verdiğini düşünmekteydiler. Bu grup ABD'nin niyetlerinden kuşku duymakta ve Johnson Hükümeti'nin 'yumuşama' sürecini Sovyet çıkarlarının zarar görmesi yönünde kullandığını, uluslararası istikrarın sadece Batı'da statükoyu muhafaza etmeyip aynı zamanda Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki konumuna ve uluslararası Komünist harekete zarar verdiği için Batı'nın çıkarlarının işlediğini düşünenlerdi.¹⁷³

Brejnev döneminde (1964-1985) Çekoslovakya isyanı 1968 yılında kanlı bir şekilde bastırıldı. Brejnev, iç ve dış politikada ortaya çıkan krizin aşılmasında milliyetçi çizgiyi öne çıkardı.¹⁷⁴

Brejnev ve danışmanları dünyadaki sosyal ve siyasi değişimi Sovyet gücünün gelişmesine bağlayan militer dış politika doktrini geliştirdiler. Brejnev rejimi ayrıca uluslararası ilişkilerin yeniden yapılanması kavramını ortaya attı. Ancak Brejnev'in geçmiş değişikliklere bakıldığında güç fark edilen ince bir

¹⁷²Service, **A History Of Modern Russia...**, p.332.

¹⁷³ Aspaturian, **a.g.m.**, p.591.

¹⁷⁴ Caşin, **a.g.e.**, s.51.

doktriner değişikliği içeren “barış içinde bir arada yaşama” kavramını militarize etmesi Marksizm-Leninizm’in nihai güvenilirliğini korunmasına yardımcı oldu.¹⁷⁵

“Barış içinde bir arada yaşama” Sovyet dış politikasının ana temeli olarak teknik açıdan devam ederken Brejnev ve Kosigin, Sovyet dış politikasında, Stalin’in 1924 yılında haleflerinin de 1953-56 yıllarında yaptıklarıyla kıyaslanabilecek düzeyde kapsamlı bir doktriner revizyona gitmediler. Yine de Kosigin ve Brejnev yönetiminde barış içinde bir arada yaşama kavramının yorumlanmasında önemli değişiklikler yapıldı. Zira Khruşov’un sözkonusu doktrini dayandığı iyimser varsayımların çoğunun tartışmaya açık olduğu görüldü.¹⁷⁶

Sovyet dış politikasının oluşumunda önce kavramsal düzeyde ardından bizzat politikanın hazırlanmasında revizyonu tetikleyen uluslararası sistemdeki ve Sovyet sistemindeki değişikliklerdi. Bu değişikliklerin çoğunun kaynağı Sovyetler Birliği’nin dış çevresinden, yani Sovyetlerin denetledikleri alanın ötesinden kaynaklandığından, gerektiğinde tersine çevrilebilecek, basit taktiksel adımlar olarak yorumlanamaz.¹⁷⁷

Dallin’e göre Sovyet dış politikasının temel hedefi Birliğin güvenliğini korumaktı. Ancak buradaki güvenlik kelimenin normal anlamındaki gibi sınırların saldırılardan korunması değildir. Zira bu güvenlik gereksinimi normal anlamda Sovyetlerin İran, Mançurya ya da Yugoslavya politikasını açıklamayacaktır. Örneğin İran sınırı Rusya’nın tüm sınırları içerisinde en güvenli olanıdır. Mevcut statü yüzyirmi yıldır değişmeden kalmışken sınırın bu kısmında savaş olmadığı gibi bölgeden tehdit de gelmiştir.¹⁷⁸

Resmi Sovyet dış politika tarihi, politikanın dört temel görevini şöyle tanımlamaktadır:

-Diğer Sosyalist ülkelerle birlikte sosyalizm ve komünizmin kurulması/geliştirilmesi için uygun koşulları sağlamak,

¹⁷⁵ Oudenaren, **a.g.m.**, pp.8-9.

¹⁷⁶ Oudenaren, **a.g.m.**, p.7.

¹⁷⁷ Allen C. Lynch, “The Realism of Russia’s Foreign Policy”, **Europe-Asia Studies**, Volume 53, Issue 1, (Jan., 2001), s.xix.

¹⁷⁸ Dallin, **a.g.e.**, p.97.

-Sosyalist ülkelerin birliği ve dayanışmasını, dostluğunu ve kardeşliğini güçlendirmek,

-Ulusal özgürlük hareketlerini desteklemek, genç ve kalkınmakta olan ülkelerle her yönüyle işbirliği yapmak,

-Değişik sosyal sistemleri olan ülkelerin barış içinde bir arada yaşaması ilkesini sürekli desteklemek, saldırgan emperyal güçlere kararlı mukavemet göstermek, insanoğlunu yeni bir dünya savaşından korumak.¹⁷⁹ Söz konusu ilkeler Komünist Parti'nin Mart 1966'da yapılan 23.Kongresi'nde dış politika kararı olarak kelime kelimesine onaylanmış, Brejnev'in bir yıl sonraki 24.Kongre'de açılış konuşmasında da tekrarlanmıştır.¹⁸⁰

Bu formüle iki önemli ek görüş ilave edilebilir. Biri Lenin'in; "Devletimizin uluslararası ve dış politikasının en derin kökleri yönetici sınıfının ekonomik çıkarları ile belirlenmektedir: Sovyet hükümetinin dışarıda takip ettiği siyaset ülke içinde uyguladığı politikanın bir yansıması ve uzantısıdır." görüşüdür. Diğeri ise Stalin'in; "3.Dünya Savaşı da dahil savaş tehlikesi emperyalizm var olduğu müddetçe devam edecektir. 'Barış içinde bir arada yaşama' bu nedenle Marksist sınıf mücadelesinin bir biçimidir." görüşüdür.¹⁸¹

2.Gorbaçov'un Yeni Siyasi Düşüncesi ve Ortak Avrupa Evi

Gorbaçov, Politbüro'daki ilk günlerinden itibaren bulunduğu üst düzey pozisyondan istifadeyle Sovyet sorunları ile bunları çözmek için samimi düşünceler konusunda bilgilendirilmek istedi. Merkez Komiteye bağlı bölümlerde görevli uzmanlar ve çeşitli enstitülerde sosyal, siyasi, ekonomi politikası ve uluslar arası ilişkiler çalışan bilim insanlarıyla istişarelerde bulundu.¹⁸²

Gorbaçov, yeni siyaset felsefesiyle güvenliğe her yönüyle yeni bir yorum getirdi. Yeni güvenlik kavramı uluslararası ilişkilerde Ortodoks

¹⁷⁹ Robin Edmonds, **Soviet Foreign Policy 1962-1973: The Paradox of Super Power**, London, Oxford University Press, 1975, p.2

¹⁸⁰ Edmonds, **a.g.e.**, p.2.

¹⁸¹ Edmonds, **a.g.e.**, p.3.

¹⁸² Geoffrey Hosking, **Russia And The Russians, From Earliest Times To 2001**, London, Penguin Books, 2001, s.570.

Marksist teoriden Batılı teorilere yaklaşan bir dizi siyasi ve teorik ilkedden güç aldı. Gorbaçov böylece rasyonaliteye ve insani değerlere dayalı evrensel modern düşünce çerçevesine ulaşmayı hedeflemişti.¹⁸³ Aslında 1980'lerin ortalarına doğru, hatta Gorbaçov'un Politbüro'ya girişinden önce, Sovyet liderleri 3. Dünyada devrime yönelmenin son derece maliyetli olduğu ve esasen ülkelerinin güvenliğini sağlamayacağı kanaatine varmışlardı.¹⁸⁴

Gorbaçov'un yeni siyaset düşüncesi Soğuk Savaş döneminin klasik tehdit algılamasını, anlayışını ve çıkarlarını değiştirmiş; nükleer caydırıcılığa dayalı denge siyasetinin terk edilmesini, Batı ile işbirliğini ve yeni tehditleri gündemine yerleştirmiştir. Gorbaçov 'Avrupa Evi' projesiyle güvenlik mimarisinin yeniden yapılandırılmasını önerdi.

Yeni siyaset düşüncesi, Sovyetler Birliği'nin son, Rusya'nın ise ilk güvenlik tartışmaları üzerinde oldukça önemli etkiler yapmıştır. Bu çağdaş Sovyet uluslararası ilişkiler görüşü siyasi faaliyetlerin objektif sosyo-ekonomik unsurlardan nispi bağımsızlığını, uluslararası politikada devletin sınıflara göre üstünlüğünü, uluslararası sistemin potansiyel açıdan kesin etkisini vurgularken şu temel fikirleri ortaya koymaktadır:

-Nükleer savaş anlamsızdır ve kabul edilemez.

-Sadece askeri tehdidin giderilmesinden ziyade (askeri, ekonomik, toplumsal, çevre vs.) farklı nitelikli unsurlardan hareket eden bir güvenlik anlayışı gereklidir.

-Karşılıklı bağımlılık önemlidir. Dünyanın giderek daha fazla karşılıklı bağımlı hale gelmesi nedeniyle tek taraflılığa dayalı dayalı olarak güvenlik sağlanamaz.

-Güvenlik bölünmez.

-Güvenlik, kendi kaderini tayin hakkı ve tercih özgürlüğü ile eş düzeydedir.

-Devletlerarası ilişkilerde ideolojik farklılıkların ortaya konulamamalıdır.

¹⁸³ Sergounin **a.g.m.**

¹⁸⁴ Hosking, **Russia And The Russians...**, s.571.

-Askeri tehdit olarak NATO'dan ziyade, tüm insanlığa yönelik küresel tehditlere öncelik taşımaktadır.¹⁸⁵

Gorbaçov, yeni siyaset düşüncesiyle;

-Uluslararası alanda kuvvete başvurulması, jeopolitik yayılmacılık ve imparatorluk kurma gayretlerinin artık çağdışı kaldığını, yüksek maliyetli olduklarını ve sosyoekonomik kalkınmayı engellediğini,

-Uluslararası ilişkilerde statü ve gücün; siyasal sistemin etkinliği, ekonomik etkinlik ve bilimsel-teknolojik gelişmelere hızlı uyum sağlama yeteneği gibi niteliksel göstergelerce belirlendiğini,

-Bir ülkenin nüfusunun eğitim durumu, teknik donanımı dahil iç kaynakları, yaşam şekli ve niteliğinin uluslararası nüfuzu açısından önem taşıdığını,

-Uluslararası ilişkilerde çıkarların uluslararası kurumlara çok taraflı katılım ve yaklaşımlarla geliştirilebileceğini, güvenliğin de ancak bu şekilde siyasi vasıtalar ve işbirliği sayesinde sağlanabileceğini,

-Ulus devletin uluslararası sistemde önemli bir düzenleyici faktör olarak varlığını sürdürmesine rağmen milliyetçiliğin entegrasyon süreçlerinin yerini alması gereken tek taraflılık biçimi olduğunu,

-Uluslararası sistemde istikrarı sağlayıcı başlıca aktörlerin ve unsurların ortak değerler sistemine bağlı sanayileşmiş ülkeler, yasalar ve normlar bulunduğunu,

-Dünya barışına karşı başlıca tehdit ve istikrarsızlık unsurlarının milliyetçilik, etnik çatışma, dini köktencilik, siyasi aşırılık, göç, terörizm, çevresel felaketler, silahların yayılması ve güneyden gelebilecek silah saldırılar olduğunu¹⁸⁶ ortaya koydu.

Gorbaçov ve danışmanları yeni siyaset düşünceyle Batı ile Soğuk Savaşı sona erdirdiler. Varşova Paketi'nin dağılması, Almanya'ların birleşmesi, silahların kontrolü anlaşmasının imzalanması bu sürecin sonucuydu. Yeni siyaset düşüncesinin 'Ortak Avrupa Evi' kavramı ise

¹⁸⁵ Sergounin, **a.g.m.**

¹⁸⁶ Adomeit, **a.g.m.**, p.42.

Avrupa'nın yeni güvenlik düzenini tarif etmekteydi.¹⁸⁷ Gorbaçov'un başlıca siyasi hedefi Avrupa'nın 'kapitalist' ve 'sosyalist' kamplara bölünmüşlüğüne sona erdirmektir. Gorbaçov, NATO'nun zaman içinde Avrupa güvenliğinde müspet rol oynayabileceğini kabul etti ve birleşik Almanya'nın ittifaka girişine yönelik itirazını kaldırdı.

Gorbaçov'un yeni siyaset düşüncesi Sovyetler Birliği'nin uluslararası sorunlardan ziyade iç problemlere önem vermesi gerektiğini ortaya koydu, zira sosyalizme karşı öncelikli tehdit artık askeri nitelikli değil bizzat sosyalizmin kendi içinden geliyordu.¹⁸⁸

Sonuçta Sovyet yönetimi yeni siyaset düşüncesiyle; Çağdaş uluslararası ilişkilerin çok kutuplu ve karşılıklı bağımlı niteliğine daha fazla önem verdi. Birliğin uluslararası ilişkilerinin öncelikli görev olan ekonomik modernizasyonu etkilememesi ve imkanlar ölçüsünde desteklemesi gerektiği, olumlu bir uluslararası ortamın başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerle siyasi temelde sağlanabileceği sonucuna vardı. 'Barış içinde bir arada yaşamak' kavramı yeniden gündeme gelirken, nükleer savaşın hiçbir koşulda kazanılamayacağını resmen teyid edilerek güvenlik konularında esaslı bir revizyon yapıldı.¹⁸⁹

Gorbaçov'un yeni siyasetinin ürünü olan dış politika doktrini Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarına hakim dış politika anlayışında kısmen de olsa etkisini göstermiştir.

3. Atlantikçi/Batıcı Okulun Yükselişi ve Gerileyişi

Kimi yazarlar Rus siyasetini analiz ederken ülke içindeki grupları reforma bakışları çerçevesinde "Reformcular", "Muhafazakarlar" ve "Komünizm Yanlıları" olarak sınıflandırmıştır. Reformcular Batıyla işbirliğini geliştirilmesi, dünya ekonomisine entegre olunması, ekonomik, siyasi ve kültürel reform yapılmasını savunmuşlardır. Muhafazakarlar, Rusya'nın

¹⁸⁷ Sergounin **a.g.m.**

¹⁸⁸ Sergounin, **a.g.m.**

¹⁸⁹ Lynch, **a.g.m.**, p.xxiii, xxv.

komşularla ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermesini istemişlerdir. Üçüncü grup ise Sovyet İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını desteklemişlerdir.¹⁹⁰

Mezkur sınıflandırma esasen iç politika tartışmaları temelindeki görüşleri açıklarken Rusya'da belirli dış politika kavramsallaştırmalarının karşısında yeterli olamamışlardır.¹⁹¹ Bu dönemde yerli ve yabancı çeşitli yazarlarca düşünce gruplarına ilişkin farklı sınıflandırmalar yapılmıştır.¹⁹² Sergounin teorik ilkeler, reforma yönelik tutum ve ideoloji gibi kriterlerin en isabetli sınıflandırma aracı olduğunun altını çizerken, dış politika tartışmaları esasen Atlantikçiler ve Avrasyacılar ekseninde dönmüştür. Öncesinde Gorbaçov'un yeni siyaset anlayışı, sonrasında ise Batı karşıtı ideoloji önemli bir zemin ve taraftar bulmuştur.

Reformcular Rusya'nın mevcut koşullarda büyük güç ihtirasını bir tarafa bırakması gerektiğini savundular. Reformculara göre Rus dış politikasının ikilemi, mevcut 'görsel saygınlık' ile gelecekte nüfuz sahibi olabilmek için gerekli olan ekonomik kalkınma arasında seçim yapılmasıydı. Reformcular dış politikayı reformların kaynağı olarak görürken, Rusya'nın iç kalkınmaya ve reformlara odaklı bir siyaset benimsemesi gerektiğini öne sürdüler.

Bazı yazarlar, Rus siyasi yelpazesinin Atlantikçiler ve Avrasyacılar gibi basitçe gruplandırılmayacak kadar karmaşık olduğunu ileri sürmektedir. Aslında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'da reformcu, muhafazakar ve merkezci diye adlandırılan üç grup, iç ve dış politika alanlarında etkili oldu.¹⁹³ Politikaları ya da uygulamaları doğrultusunda bu gruplar Reformcular (Atlantik Ekolü) ve Yeni Asyacılar (Avrasyacılar) şeklinde tanımlandılar.¹⁹⁴ Batılılar, Rus tarihindeki bilinen bir ikilem olan "Batıcılar" ve "Slavcılar" veya modern zamanlardaki adlandırmayla "Atlantikçiler" ve

¹⁹⁰ Crow, **a.g.m.**, p.2.

¹⁹¹ Sergounin, **a.g.m.**

¹⁹² Örneğin "reformcular, reaksiyonerler ve merkezçiler", "Batı yanlıları, ılımlı liberaller, merkezçiler ve ılımlı muhafazakarlar ve Yeni Komünistler ve Milliyetçiler", "Liberal Batıcılar, Köktenci milliyetçiler, pragmatik milliyetçiler" gibi. Kimi sınıflandırmalar da Rus dış politika düşünce okullarını bu grupları karakterize eden teorik ilkelere göre, "Yeni Siyasi Düşünce, Atlantikçilik, Avrasyacılık, Devletçilik" şeklinde sınıflandırmışlardır. Bkz. Sergounin **a.g.m.**

¹⁹³ Dağı, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü**, s.83.

¹⁹⁴ Tuncer, **a.g.m.**, s. 437-438; Ayrıca, Dağı, **a.g.e.**, s.83.

“Avrasyacılar” arasındaki rekabetle başlayan anlayışı “Yeni Düşünce Paradigması”¹⁹⁵ olarak tanımlamaktadır.

Atlantikçiler Boris Yeltsin’in devlet başkanlığının ilk dönemlerinde dış politikanın oluşumu, uygulanması ve güvenlik söyleminin fikri arkaplanında etkili oldular.¹⁹⁶ Batı ile yeni bir ilişki türü geliştirme arayışındaki bu grupta Dışişleri Bakanlığı, Kremlin İdaresi, Parlamento ve akademik enstitülerde üst düzeyde bulunan “Yeni Realistler” yer almaktaydı.

Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev ile Bakanlığı’nın sözcülüğünü yaptığı Atlantikçiler Rusya’nın tarihi yönden Batı medeniyetine/Hıristiyanlığa bağlı olduğunu savunup, Rus dış politikasının Batı yönelimli olması gerektiğini ileri sürdüler. Batı ile ortaklığı, yani Batı’nın siyasi, ekonomik ve askeri kuruluşlarına katılmayı, Rusya’nın uluslararası stratejisinin temel hedefi olarak gördüler. Kozirev, Batıyla ortaklık ilişkilerini ülkede reformun temel kaynağı olarak görmekteydi.¹⁹⁷

Atlantikçi okulun Rus dış politikasında baskın olduğu 1991-1993 döneminde Batı ile koşulsuz şekilde uyumlu hareket edildi. Atlantikçiler NATO’nun genişlemesine karşı olmadıkları gibi, içlerinde Rusya’nın da ittifaka üye olması gerektiğini öne sürenler dahi vardı.¹⁹⁸ Atlantikçiler, ABD ve NATO’nun uluslararası güvenlikteki rolüne müspet bakarken, NATO’nun genişlemesi konusunda kapsam ve coğrafi yönlerden bazı çekinceler taşıdılar. Atlantikçiler NATO’nun AGİT ile birlikte yeni bir Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisinin oluşumu için başlangıç noktası olabileceğini düşündüler.

Batıcılar Rusya’nın güvenliğinin özellikle BM ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlara aktif katılım yoluyla sağlanacağına inandılar.¹⁹⁹ Yeltsin’in AGİT’in rolünü artırma girişimleri, Avrupa güvenliğini NATO’nun rolünün artırılması ve üyeliğin genişletilmesiyle özdeşleştiren güçlerce etkisizleştirildi.²⁰⁰

¹⁹⁵ Adomeit, **a.g.m.**, p.49.

¹⁹⁶ Sergounin, **a.g.m.**

¹⁹⁷ Sergounin, **a.g.m.**

¹⁹⁸ Sergounin **a.g.m.**

¹⁹⁹ Catherine Danks, **Russian Politics and Society: An Introduction**, Essex, Pearson Education Limited, 2001, p.249.

²⁰⁰ Danks, **a.g.e.**, p.249.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ilk etapta Gorbaçov'un yeni siyasi düşüncesine paralel, Sovyet dış politika anlayışı ve uygulamalarına karşı bir duruş sergilendi. Dış politikada Batı yanlısı bu söylemi Atlantikçi ya da Batıcı kesim temsil etti. Kremlin İdaresi, Dışişleri, bazı Duma milletvekilleri tarafından desteklenen bu düşüncenin özünde Rusya'nın Hristiyanlık temelinde Batı medeniyetine ait olduğu ve Batıyla işbirliğine öncelik verilmesi yatmaktaydı. Yeni devletin ekonomik, sosyal, siyasi, askeri ve teknik alanlardaki reformunun Batılı siyasi-askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmak, Batı'dan ekonomik destek almak suretiyle gerçekleştirilebileceği öngörülmekteydi.

Atlantikçilerin güvenlik alanına bakışı Gorbaçov'un yeni siyasi düşüncesiyle uyumluydu. Soğuk Savaş döneminin askeri-siyasi tehdit boyutuna değişen uluslararası ortamda yeni tehdit boyutlarının da eklenmesi gerektiğini düşündüler. Güvenliğin salt askeri ve siyasi değil ekonomik, beşeri, etnik, dinsel ve diğer veçheleri de göz önüne alınmalıydı.

Atlantikçiler, kaynak yetersizliği nedeniyle küresel alandaki faaliyetleri kısıtlama gerektiği düşüncesiyle Sovyet dış politikasından ayrıldılar. Bu yaklaşım dış politika doktrininde radikal bir değişikliğin işaretiydi. Atlantikçiler, Rusya'nın milli bir devlet olarak ortaya çıkması için Sovyetler Birliği'nin emperyalist politikalarıyla ideolojik mirasını reddetmek gerektiğini düşündüler. Bu tutum hem içeride reformlara imkan tanıyacak hem de milli uyanışını sağlayacaktı.²⁰¹

Atlantikçilerin dış politikada hakim oldukları dönemde zaman zaman BDT ve doğunun Moskova açısından önemi üzerinde durulsa da, Rusya'nın asıl dikkati ve çabası Batı ile ilişkilere odaklıydı. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni jeopolitik durum ve bir dizi ulusal ve uluslararası gelişmeler Atlantikçi düşünce okulunda krizi neden oldu.²⁰² Batı Rusya'nın ihtiyaç duyduğu geniş kapsamlı ekonomik desteği gerektiği kadar sağlamadı. Rusya'nın Batılı ekonomik, siyasi-askeri kurumlara katılmasına

²⁰¹ Sergounin **a.g.m.**

²⁰² Sergounin, **a.g.m.**

sıcak bakmadığı gibi önemli uluslararası güvenlik sorunlarında Moskova'nın mülahazalarını dikkate almadı.²⁰³

Batı, Atlantikçilerin 'Rusya'nın Avrupa'nın bir parçası olduğu' ya da 'genelde Batı medeniyetine ait olduğu' yönündeki temel tezini kabul etmedi. Öte yandan ülkenin güneyindeki milliyetçi çatışmalar Moskova'nın güvenlik düşüncesini değiştirmesine yol açtı. Rus liderler 'Yakın Çevre'de stratejik çıkarları tanımlamaya, nüfuz alanından bahsetmeye, düşman kuvvetlerce doldurulan "güç boşluğu" konusundaki kaygılarını dile getirdiler. Moskova eski Sovyet coğrafyasında barış ve istikrarın sağlanmasını sorumluluğu olarak kabul etti. Eski Sovyet coğrafyasında Rusça konuşan azınlık ve Yeltsin'in muhalifleri Rusya'nın 'Yakın Çevresi'nde Rus kökenlilerin korunması için daha "ısrarcı" olmak üzere tedbir almasını istediler. Bu gelişmeler Atlantikçilerin Rus dış politikasında etkisini azaltırken, bu kesimin liderlerini daha milliyetçi görüşleri benimsemelerine yol açtı.²⁰⁴

1991-1993 arasında Rus dış politikası tüm reform sürecini Rusya'nın mümkün olduğunca erken Batı'ya açılması gerektiği inancına dayanıyordu.

Atlantikçiler, Batıya açılmanın ülkeyi demokratikleştireceğine, piyasaları iç durgunluğa ve muhalefete karşı garanti altına alacağına inandılar.²⁰⁵ Kozirev 1991'de İzvestia gazetesine "Rusya'nın öncelikli ortakları kim sorusuna" 'zengin kalkınmış ülkeler, olgun ekonomik demokrasiler' yanıtını vermişti. Batıcılar sözkonusu politikanın Rusya'ya yeni pazarlar, yatırım, bilgi teknolojisi ve insani yardım sağlamak suretiyle ekonomik fayda sağlayacağını umdular.

Aralık 1993'de yeni Anayasa'nın kabulünün ardından Yüksek Sovyet dış politikasının temel yönelimi konusunda devlet başkanı ve dışişleri bakanıyla çatışmaya girdi. Kozirev, Yeltsin ve etkili danışmanlarından Gennadi Burbulu Yüksek Sovyet'in muhalefetine rağmen, Batılılaşma eksenindeki dış politikayı destekleyip uyguladılar. Kozirev, Rusya'nın

²⁰³ Moskova'nın bu çıkarları Doğu Avrupa'dan çekilen Rus birliklerinin koşulları, çekilme hızı ve koşulları; Yakın Çevre'de Rus azınlıklar; NATO'nun genişlemesi; Eski Yugoslavya'daki çatışmalar; Çin, Irak, Hindistan ve üçüncü dünya ülkeleriyle silah ticareti" şeklinde sıralanmaktadır. Bkz.

Sergounin, **a.g.m.**

²⁰⁴ Sergounin, **a.g.m.**

²⁰⁵ Danks, **a.g.e.**, pp.248-249.

komşularıyla sorunlarının çözümünde diplomasiden yana iken Yüksek Sovyet çatışmadan yanaydı.²⁰⁶

4.Avrasyacı Okul, Batı Karşıtlığı ve Dugin

Avrasyacılık 1920'lerde Stalinci sosyalizm ile uzlaşma arayışındaki Rus göçmenlerin siyasi düşüncelerinden doğmuştur. Avrasyacılar, Rusya'nın doğu ve batı arasında üçüncü bir yol bulması ve medeniyetleri birbirlerine bağlayan köprü işlevi görmesi gerektiğini savundular.²⁰⁷ Avrasya'nın Rusya'nın liderliği altında birleşmesini teşvik eden 'Avrasyacı Okul' geniş bir şekilde Mackinder'in görüşlerinden yararlanmıştır.²⁰⁸ Avrasyacılar göre Rusya jeopolitik ve kültürel açıdan ne Avrupalı ne de Asyalı'dır. Rusya kendine has ayırt edici Avrasya karakterine sahiptir. Moskova'nın ikiyüz yıllık doğuya doğru genişlemesi söz konusudur ve Doğu Avrupa ile Pasifik Okyanusu arasındaki geniş kara parçasının istikrarının sağlayıcısı olmuştur.

Coğrafi alanın önemi konusundaki siyasi düşünce Rusya'da güçlü akademik ve entelektüel kökenlere sahiptir. Rusya'da yüzyıllardır devlet oluşumunun temelinde keşif ve yayılma yönelimli coğrafi anlayış yer almıştır. Avrasyacılarla jeopolitik okul arasında kısmen de olsa paralel görüşler mevcuttur.

Avrasyacı okul ilerleyen yıllarda yeniden ağırlığını hissettirdi. Avrasyacı düşünce, Atlantikçilerin 1991-1993 döneminde hükümetin uyguladığı politikalara tepki olarak ortaya çıktı. Yeltsin ve Kozirev'in Batı yanlısı tutumundan rahatsız olan pek çok Rus siyasetçisi ve aydını alternatif güvenlik kavramları geliştirdiler. Rusya'nın Avrasyalı niteliğinin yanında çıkarlarının 'Yakın Çevresi'nde ve Asya'da yattığını savunan bu kesim zamanla Batı'dan beklentileri kırılan Moskova'ya yeni bir heyecan getirdi. Böylece Batı yanlısı yönelimi destekleyen liberal ağırlıklı yönetim Avrasyacı baskılar yüzünden çöktü.

²⁰⁶ Danks, **a.g.e.**, p.252.

²⁰⁷ Sergounin, **a.g.m.**

²⁰⁸ Igor Torbakov, 'Reexamining Old Concepts About The Caucasus and Central Asia,' **Eurasia Insight**, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav020404a.shtml> (26/11/2007)

Atlantikçilerin politikaları, ‘Avrasyacılar’ grubu tarafından aşırı Batı yanlısı bulunmaktaydı. ‘Atlantikçi Okul’, Batı’nın ekonomik, siyasi ve güvenlik sistemine eklemlenmeyi savunuyordu. ‘Avrasyacılar’ ise ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel kimliğine uygun olarak ağırlığın ‘Yakın Çevre’ye verilmesinin ulusal çıkarları gereği olduğunu ileri sürdüler. Karşıt görüşler zaman içinde ‘Avrasyacılar’ın çizdiği çerçevede uyumlaştırıldı.²⁰⁹

Avrasyacılar, ülkeyi uluslararası sisteme entegre etmek isteyen Batıcıların zamanla Rus devletinin zayıflamasına neden olacağını vurguladılar. Avrasya’da ve uluslararası sistemde etkin olan devleti-emperyal güçlü bir Rus devletini yeniden inşa etmeyi iç ve dış politika hedefi olarak kabul ettiler.

Zira, Atlantikçiler, sürdürdükleri popülist politikalar ve radikal ekonomik reformlar nedeniyle güç kaybına uğramışlardı. Üst düzey askeri ve sivil bürokratların önderliğindeki ‘Avrasyacılar’ ise iç politikadan sonra dış politikada da söz sahibi oldular.²¹⁰ Avrasyacılık 1990’larda Rusya’nın siyasi kimliğini, dış ve güvenlik politikalarını açıklamada önemli bir perspektif sağladı. Avrasyacıların güvenlik anlayışları 1993 Dış Politika Doktrini’nde yer buldu.

Avrasyacı fikirler yeniden yapılanma döneminde demokrasi yanlısı reformcu olarak siyasete güven veren ve Moskova Belediye Başkan Yardımcısı olan Sergey Stankevich tarafından savunuldu. Stankevich, Rusya’nın dış politikada Batı’ya öncelik vermesini eleştirdi, Batı ittifakı ile ilişkilerinde Rusya’ya verilen küçük ortak pozisyonuna itiraz etti ve bağımsız dış politikaya sahip olunmamasının Rusya’dan ziyade Batı’nın çıkarlarına hizmet edeceğini savundu.²¹¹

Avrasyacı okulda “Demokrat” ve “Slavcılar” isimli iki grup kendini öne çıkardı. Demokratlar çeşitli nedenlerle Avrasyacı düşüncüyü benimseyerek hem siyasi seçkinlerin hem de geniş toplum kesimlerinin desteğini almayı hedeflediler. Demokratlar, Milliyetçi ve Komünistlerin güçlü oldukları “Milliyet

²⁰⁹ Tuncer, **a.g.m.**, ss.437-440.

²¹⁰ Dağı, **a.g.e.**, ss.114-119 ve 195-201.

²¹¹ Danks, **a.g.e.**, pp.249-250.

Sorunsalı” ve “Rus ulusal değerleri” açısından zayıf konumdaydılar. Avrasyacı görüşlerle halkın sempatisini kazanmayı hedeflediler. Demokratların Avrasyacı görüşü benimsemelerinin diğer nedeni ise Batı’nın Rusya’yı kurumsal yapısına dahil etmemesi ve yeterli ek yardım yapmamasıydı. Avrasyacılıkla Batı’ya potansiyel müttefikini kaybedebileceği mesajı verdiler. Bir diğer neden Avrasyacılığın Rusya’nın jeopolitik konumunu yansıtarak hem Doğu hem de Güney ile istikrarlı ilişkiler sürdürmesi gerektiğini ortaya koymasıydı.²¹²

NATO’nun genişlemesine ilişkin karar Avrasyacılık fikrinin Rus dış ve güvenlik politikasında baskın doktrin olarak ortaya çıkmasına katkı sağladı. NATO’nun genişlemesi Rus siyasi sınıfını bu politikaya muhalefet etme konusunda birleştirdi. Ancak Rus kamuoyu Kosova savaşına kadar bu hissiyatı siyasi elitte paylaşmadı. NATO’nun 1999’da Yugoslavya harekatı Rusların çoğunu, Avrasyacıların Batı, NATO ve Rus liberallerine yönelik eleştirilerinde daima haklı oldukları konusunda ikna etti.

Avrasyacılar tarafından güvenlik kavramında esas alınan coğrafi alan Avrasya kıtasıdır. Diğer bölgeler ise Avrasyacılığın çevresel çıkarlarının bulunduğu alandır. Bu anlamıyla metodolojik bakımdan Avrasyacı güvenlik kavramı jeopolitik düşünce okuluna yakındır.²¹³ Avrasyacı güvenlik kavramının temel fikri “ulusal çıkarlar” düşüncesine dayanmaktadır. Dönemin Kremlin İdaresi Danışmanı Sergey Stankevich’e göre bir ülkenin ulusal çıkarları coğrafi, tarihi, kültürel, etnik yapı ve siyasi geleneklere göre saptanır. Bu temel değerlerden bazılarının asla değişmeyeceği bazılarının ise daima değişebileceği, bunların arasında ‘mili görüş’ olarak nitelendirilebilecek şeyi yansıtan çıkarlar dizisi bulunduğunu, “milli görüş” ve “milli self-kimlik” olduğunu belirtmiştir.²¹⁴

Stankeviç, Rus milli görüşünün totaliterya, emperyalizm ve sosyalist enternasyonalizm ile değil demokrasi, federalizm ve vatanseverlik ile

²¹² Sergounin, **a.g.m.**

²¹³ Sergounin **a.g.m.**

²¹⁴ Sergey Stankevich, “Toward a New National Idea”, **Rethinking Russia’s National Interests**, Stephen Sestanovich (ed.) ,Washington. DC:Center for Strategic and International Studies, 1994, p.24.

nitelendirilmesi gerektiğini düşünerek Rusya'nın ulusal güvenlik çıkarlarını şöyle tanımlamıştır:

- Varlığını koruma,
- Daha fazla dağılmanın önlenmesi,
- Merkezi otoritenin diktatoryası ile ayrılıkçı eğilimler arasında denetim sağlayacak demokratik ve federalizm sisteminin oluşturulması,
- Yakın Çevre'de yaşayan Rus kökenliler için etkin garanti sağlanması,
- İstikrarlı bir dış politikası olan güçlü ve etkin bir devlet oluşturulması.²¹⁵

Stankeviç, Baltık ülkelerinde 'etnik temizliğe' maruz kaldıklarını düşündüğü Rusları desteklemedikleri gerekçesiyle Batıcıları kınadı.²¹⁶

Avrasyacılar başlangıçtan itibaren güvenliği iç ve dış faktörlerin etkileşimi olarak görmüşlerdir.

Avrasyacılar, Rusya'nın en zorunlu ihtiyaçları Doğu ve Güney'de iken hükümetin dış politikada Batı yönelimine çok fazla ağırlık verdiğini inandılar. Avrasyacılar BDT ve eski Sovyet ülkeleri ile tercihen BDT kapsamında ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesine önem verdiler. Rusya'nın yeni birliğin merkezinde yetkin tek güç olarak eski Sovyet ülkelerinde garantör ve koruyucu rol üstlenmesi gerektiğini düşündüler. Bu ülkelerdeki Rus vatandaşlarının korunması için en uygun platform olarak BDT'yi gördüler. Avrasyacılar Yeltsin hükümetini Moskova'nın uluslararası siyasetinde BDT'ye öncelik vermesi ve entegrasyon sürecini hızlandırması için ikna ettiler.²¹⁷

Avrasyacılar dış politika alanında eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki azınlıklar sorununa yaklaşımlarıyla kamudan ilk kez destek aldılar. Avrasyacılar 'Yakın Çevre'de Rusça konuşan azınlığın korunması için baskı yaparak konunun Rus dış politikasının öncelikli maddeleri arasına girmesini sağladılar. Bununla birlikte Orta Asya ve Kafkasya'da ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak adına diğer bölgesel aktörlerle çatışmaya girmekten

²¹⁵ Stankevich, **a.g.m.**, p.31-32.

²¹⁶ Danks, **a.g.e.**, p.250.

²¹⁷ Sergounin, **a.g.m.**

kaçındılar. Bölgede dini köktencilüğün yanı sıra medeniyetler arasında muhtemel askeri çatışmaya karşı dikkat edilmesi gerektiğini savundular. Rusya'nın güneyindeki kuşağın "Balkanlaşması"nın sadece Rusya'nın güvenliğini değil aynı zamanda tüm Avrasya'nın stratejik istikrarı için büyük tehdit olarak gördüler.²¹⁸

Rusya'nın 'Yakın Çevre'deki güvenlik çıkarlarını tanımlayan Lukin, Moskova'nın yeni komşularının egemenliği ve bağımsızlığından korku duymadığını, komşularıyla iyi ilişkiler sürdüreceğini, bu ülkelere kendi yönetim biçimini dikte etmeyeceğini, içişlerine karışmayacağını, bu ülkelerin de topraklarında yaşayan Rusça konuşan topluluğun haklarına saygı göstermelerini beklediğini vurguladı. Rusya, sözkonusu ülkelerin, bölge dışı devletlerce kendi topraklarında yürütülen faaliyetlerden kaynaklanacak Moskova'ya yönelik olası tehditleri önlemeleri gerektiğine inanmaktadır. Bu konuda ikili ya da çok taraflı düzenlemelerle ülkelerin kendi güvenliklerini sağlamaları için gerekli işbirliğine hazırdı. Rusya için BDT coğrafyasının iyi komşuluk ve ortak güvenlik mekanizması ile istikrarlı kılınması, hem Moskova'nın hem de komşularının güvenlik çıkarlarına hizmet edecektir. İstikrarın sürdürülmesi Avrasya'da başlıca dış oyuncu ve stratejik dengeleyici olan ABD dahil diğer güçlerin çıkarlarına da katkı sağlayacaktır.²¹⁹

Avrasyacılık bir yandan içeride emperyal ulusal kimliği pekiştirmek için 'Yakın Çevre'ye yönelirken öte yandan 'Yakın Çevre'de nüfuz alanı kurma politikalarını meşrulaştırmakta emperyal Rus kimliğini kullanmaktadır.²²⁰

Avrasyacılar Rusya'nın, bayrağındaki iki başlı kartal gibi, hem doğuya hem de batıya baktığına inanırlar. Rusya aynı zamanda hem Avrupa'nın hem de Asya'nın bir parçası olduğundan Avrasyacılar her iki bölge arasında bir köprü gibi davranması gerektiğine inanırlar²²¹

Avrasyacılar Rusya'nın BDT ve 'Yakın Çevre', Orta Doğu, Afrika ve özellikle Asya ile ilişkilerine daha fazla önem verilmesini istemekteler.

²¹⁸ Vladimir P.Lukin, "Russia and Its Interests", **Rethinking Russia's National Interests**, Stephen Sestanovich (ed.) Washington. DC:Center for Strategic and International Studies, 1994, p.109.

²¹⁹ Lukin, **a.g.m.**, p.110.

²²⁰ Dağı, **a.g.e.**, s.163.

²²¹ Danks, **a.g.e.**, p.249

Avrasyacılar, Asya ve Pasifik kuşağı dünyanın en dinamik bölgesi haline geldiğinden Rusya'nın kendisini Batı'dan uzaklaştırıp Asya'ya yöneltmesi gerektiğine inanırlar.²²²

Avrasyacılar, Rus ulusal çıkarlarının korunabilmesi için Rusya'nın uluslararası sistemde konumunun yeniden tanımlanması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu sarsılan siyasi ve askeri gücün restore edilmesine bağlı olduğunu öne sürdüler. Avrasyacılar, ABD'nin uluslararası sistemde dayatmak istediği tek kutupluluğa karşı çıkarken, Washington'un dış politikasını kuşkuyla karşılamaktadır. Dağı'ya göre, Rusya, Doğu Avrupa ve Orta Asya gibi tarihi süreçte nüfuz alanı kabul ettiği bölgelerde, dağılma sonrası oluşan stratejik boşluğun ABD tarafından doldurulmaya çalışılmasından endişe etmektedir.²²³

Yeni Rus Avrasya görüşü, jeopolitik ve jeostratejik olarak Doğu ve Batı'da büyük güçlerin çevrelediği Rusya'nın siyasal bir 'tecrit' ile karşı karşıya kaldığı fikrini yansıtmaktadır. Bu görüşe göre, Amerika, Avrasyalı bir güç olmamasına rağmen, 'tek süper güç' statüsünü devam ettirmek için Rusya ve Çin'e bölgede meydan okumaktadır. Rusya bu gelişmeleri ihtiyatla izlemektedir. Moskova, ABD ve Almanya'nın genişleme stratejisi dahilinde kendisine karşı yeni bir tecrit politikasının uygulandığına inanmaktadır.

Avrasyacı düşüncenin önde gelenlerinden Dugin, Kafkasya'yı Rus jeopolitik mekanının en kırılgan noktası olarak görürken bunu bölgenin önemli sosyal hareketliliğe ve kadim jeopolitik geleneklere sahip olması, Atlantikçi Türkiye ile sınırdaş olması, topografik açıdan Kafkasya sıradağları alanına giren hudut bölgelerini stratejik yönden kontrol etmesi, dolayısıyla son derece önemli bir stratejik kavşak olmasına bağlamaktadır.²²⁴

Kafkasya geleneksel açıdan "Heartland" (Karacı/Kalpghah) ve "Rimland" (Deniz/Kıyı) ülkeleri arasında şiddetli askeri harekatlara sahne

²²² Danks, a.g.e., p.250.

²²³ Dağı, a.g.e., ss.164-168.

²²⁴ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, 4. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.177. Avrasyacılığı, Türk Avrasyacılığı boyutuyla birlikte inceleyen bir çalışma için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol (der.), **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009, ss.7-54.

oldu. Rusya açısından Kafkaslar'ın kontrol edilmesi sıcak denizlere çıkışın önünü açmaktadır.²²⁵ Ancak günümüzde bölge Rusya'nın doğu-batı enerji koridorları ve Batıya petrol ve doğalgaz boru hatları rotaları üzerinde denetim sağlanması, dolayısıyla küresel aktörlüğe erişimi için önemli bir basamak olarak ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla Dugin Kafkasya'da güvenliğin Atlantikçi katılımcıların tümünü dışarıda bırakan, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya ve İran'ın oluşturduğu dörtlü bir yapı sayesinde sağlanabileceğini düşünmektedir. Avrasyacılar, Orta Asya kalpgahını Rusya'yı Hint Okyanusuna çıkarabilecek jeopolitik mekan olarak görmektedirler.²²⁶

Dugin imparatorluk sonrası oluşumların eski ya da yeni metropolün ekonomik-siyasi artığı gibi varlıklarını sürdürdüklerini, neredeyse tüm yönetici seçkinlerin sömürge yönetiminin mirasçısı gibi çoğunlukla da taşeronu olduklarını, bu ülkelerin ekonomilerinin tamamen dışa bağımlı olduğunu, siyasal-sosyal düzeninin eski merkezin modeline yama biçimde kurulduğunu vurguladı. Buradaki seçkinler kendi halkının milli-kültürel geleneklerine yabancılaşmış olup, doğal olarak metropole ekonomi-politik bağımlılığı sürdürme eğilimi taşırlar. İmparatorluk sonrası miras ilk bakışta Rusya ve Moskova'nın lehine olarak görülebilir. Zira bu Rusya'nın 'Yakın Çevre'de nüfuzunu koruması ve coğrafi komşularıyla siyasal-ekonomik ilişkilerini kolaylaştırmasının önkoşulunu oluşturur.²²⁷

Dugin, Rus halkını, istikrarlı ve yetkin bir siyasal özne olmasının yanında etnik, kültürel, psikolojik ve dini olarak birleşmiş, 'özel bir medeniyet taşıyıcısı' sıfatıyla jeopolitika kavramının merkezine siyasal ve sosyal strateji öznesi olarak yerleştirir. Zira Ruslar tarih boyunca devlet oluşumunda eksen rolü oynamış, Batı Slavları, Moskova Rusluğu, Petro'nun İmparatorluğu ve Sovyet Bloku gibi siyasi, sosyal, ülkesel ve yapısal açıdan birbirlerinden farklı oluşumlarda değişmeden kalmıştır.²²⁸

²²⁵ Dugin, **a.g.e.**, s.177.

²²⁶ Dugin, **a.g.e.**, s.180-181.

²²⁷ Dugin, **a.g.e.**, ss. 24-25.

²²⁸ Dugin, **a.g.e.**, ss.26-27.

Dugin, Rusya'yı ve BDT'yi suni yapılar olarak görürken potansiyel Rus halkını şu şekilde nitelendirmektedir:

-Rus halkı Avrasya'nın kuzeydoğu bölgelerinin kontrolünden sorumludur. Rusların stratejik çıkarları kuzey-doğu Avrasya'nın enginliklerinden ayrılamaz.

-Ruslar Batı'dan farklı bir din ve kültüre sahiptir. Rus halkının stratejik çıkarları Batı karşıtı bir yönelime sahip olmalıdır.

-Rus halkı hiçbir zaman tek etnili ve ırklı devlet kurmayı hedeflememiştir. Evrensel karakterdeki misyonları nedeniyle planlı olarak imparatorluk kurmuşlardır.

-Rus halkı büyük küresel perspektifi ve eskatolojiyi (Hz.İsa'ya itikat ederek kurtulma doktrini) benimser.²²⁹

5.Jeopolitik Okul

Rusya'da jeopolitik düşünceyi benimseyen seçkinler ağırlıklı olarak, ekonomi, reel sektör, istihbarat ve özel servisler, ordu, Dışişleri Bakanlığı ve Devlet Duması'ndaki milliyetçi gruplar içinde yer almaktadırlar. Jeopolitikçiler, Rusya'nın, kendi kaderi ve tarihi misyonu bulunduğunu, bu nedenle Batılı liberal felsefeye sarılmasına gerek duymadığını, bağımsız, kendine yeterli tarihi ve jeopolitik varlığa sahip olduğunu savunur.

Sergounin'e göre önde gelen Avrasyacı teorisyenler jeopolitik okulun etrafında birleştiler. Zira Avrasyacı yönelimler, tıpkı Batıcı eğilimler gibi, Rusya'nın gerçek ulusal çıkarlarının değil ideolojik tercihlerin empoze ettiği yönelimlerdi.²³⁰

Jeopolitik düşünce, uluslararası ilişkilerde jeopolitik faktörlerin rolünü reddeden Marksizm ile Gorbaçov'un 'Yeni Siyasi Düşüncesi'ne karşı geliştirilen teorik bir görüştür. Jeopolitik düşünce kavramı, Rusya'da 1990'lı yıllarda hakim olan Atlantikçi ve Avrasyacı siyasi tartışmaların neden olduğu entelektüel açmazdan kurtulmaya yardım ettiğinden pek çok Rus teorisyen tarafından çekici bulunmuştur. Zira Atlantikçi ve Avrasyacı yönelimlerin

²²⁹ Dugin, **a.g.e.**, ss.28-29.

²³⁰ Sergounin, **a.g.m.**

arkasında Rusya'nın gerçek çıkarlarından ziyade, ideolojik tercihlerin bulunduğu fark edilmiştir. Çoğu düşünür jeopolitik paradigmanın diğer kavramlara göre sağlam bir teorik temele dayandığını kabul etmektedir. Aslında Pozdnyakov, Pleşakov, Bogaturov gibi önde gelen Avrasyacı teorisyenler daha sonra jeopolitik okulun taraftarları oldular.²³¹

Bir tanıma göre jeopolitika 'devletlerin siyasi amaçlarını tanımlayıp bunlara erişmek için mekansal unsurları nasıl kullandıkları' bilimidir. Pleşakov'a göre jeopolitika bir devletin dış politikasının sadece coğrafi konumuna objektif bağımlılığını değil aynı zamanda kendisine mekan üzerinde denetim imkanı veren maddi faktörlerin tümüne objektif bağımlılığı olarak tanımlanabilir.²³² Rudolf Kjeelln, jeopolitikayı devletin ülkesiyle ilişkisini inceleyen bir disiplin olarak nitelendirmiştir. Jeopolitika "insanlığı mekan faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplin" olarak da tanımlanmaktadır.²³³

Khaciev gibi kimi bilim adamları jeopolitikayı siyaset biliminin bir alt dalı olarak ya da dünya siyasetinin zaman ve mekan boyutlarına vurgu yapan uluslararası ilişkiler teorisine eş görür. Diğer uzmanlara göre jeopolitik paradigma Rus dış politikası önceliklerini okumalarını haklı kılmak adına teorik bir harekettir. Jeopolitikacılar coğrafyanın genelde uluslararası politikadaki özelde ise ulusal çıkarları şekillendirmede yaşamsal rol oynadığını kabul etmektedir.²³⁴ Bazı yazarlar jeopolitikayı emperyalizm olarak değerlendirmeyip, ulusal çıkar ve güvenlik hesaplarının üzerine kurulabileceği en sağlam kavram olarak görürler.²³⁵

Jeopolitik okul her devletin birbirinden ayrılmaz üç bileşenden-ülke, nüfus ve siyasi organizasyon- oluştuğu varsayımından uzaklaşmaktadır. İnsanlar nerede ve hangi siyasi sistemde yaşarsa yaşasın etkinlikleri değişmez şekilde fiziki çevrelerine bağlıdır. Her devlet benzersiz özelliklere sahiptir. Ülkesi belirli bir mekana, görünüme, şekle, büyüklüğe ve doğal

²³¹ Sergounin, **a.g.m.**

²³² Sergounin, **a.g.m.**

²³³ Dugin, **a.g.e.**, s.XI-XII.

²³⁴ Sergounin, **a.g.m.**

²³⁵ Dağı, **a.g.e.**, s.165.

kaynaklara sahiptir. Bu özellikleri her ülkenin kendi benzersiz tarihi arkaplanını açıklar. Coğrafya insanların faaliyetlerini etkileyen çok sayıda faktör arasında en az değişikliğe uğrayanıdır. Coğrafi bölge değişmediği sürece ulusal siyasetin sürekliliğinin temelini oluşturur.²³⁶

Ülkenin fiziki büyüklüğü o ülkenin çıkarlarını savunmasında göreceli gücünün somut unsurudur. Doğal kaynaklar ve coğrafya sosyal ve ekonomik bağların ya sağlam ya da zayıf olmasında etkindir. Bu iki unsur iklimle beraber tarımsal üretim üzerinde bir sınır, iç iletişim ve dış ticaret içinse bir koşul oluşturur. Ülkenin gücü bu nedenle esasen coğrafyaya bakılmak suretiyle değerlendirilmelidir.

Jeopolitik paradigmanın taraftarlarına göre günümüzün bölünmüş dünyası her devletin siyasi ve askeri stratejisi ile ulusal güvenlik kavramı ve çıkarlarıyla hesaplanan hem siyasi hem de coğrafi gerçekliktir. Her ülkenin yaşamsal çıkarları belirli bir kültürel ve tarihi topluluk olarak nefsi müdafasını kapsar. Çoğu Rus jeopolitik taraftarları aslında Cohen'in iki jeostratejik bölge kavramını benimsemişlerdir: Ticarete bağımlı deniz dünyası (Merkezinde ABD vardır) ve Avrasya kıtası (Merkezinde Rusya vardır). Pozdnyakov'a göre iki jeostratejik bölgeden biri olan ABD halen tek süper güçtür. Ayrıca ABD, son zamanlara kadar büyük ölçüde ulaşılabilir olan hedeflerinin bir kısmına ulaşma aracı bu durumun avantajını kullanmaya çalışmaktadır.²³⁷

Jeopolitikçilerin düşüncelerine göre dünya düzeninin ve istikrarının sürdürülmesi için iki husus büyük önem taşımaktadır:

-Avrupa'da Batı deniz gücü ile Avrasya kara gücü arasında açık bir sınır oluşturulması,

-Kalpgahın birliğinin korunması.

Bazı analizcilere göre küresel güvenliğin sözkonusu iki ilkesi Almanya'nın birleştirilmesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ciddi bir meydan okumayla karşılaştı. Batı ile Doğu arasındaki sınırı doğuya kayd. Aslında bu sınır düzgün şekilde tanımlanmamıştı. Kalpgahın büyük kısmını denetim

²³⁶ Sergounin, **a.g.m.**

²³⁷ Sergounin, **a.g.m.**

altında bulunduran Rusya toprak açısından çökmüş ve halen jeopolitik yönden istikrarsız dünyada ‘dengeleyici’ rolünü oynamaya muktedir değildir.

Jeopolitik yönden dengesini kaybetmiş Avrasya kaynakları ve stratejik sınırlarıyla dünyanın evrensel düzeyde yeniden paylaşımını kışkırtabilir. Sırasıyla bu, uzun süreli türbülansa, çatlaklara ve kanlı çatışmalara yol açar. Kosova savaşı, Çeçenistan, Tacikistan ve Afganistan’daki iç savaşlar böylesine bir jeopolitik denge eksikliğinin kimi belirtilerini göstermektedir.

Daha kötü bir senaryodan sakınmak için hem Rusya’nın hem de Batı’nın Sovyet sonrası jeopolitik alanı istikrarlı hale getirmek üzere ortak çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu çaba Rusya’nın arabulucu olarak tarihi misyonunu ve dünya çapında üstünlük hedefleyen güçlere karşı koruyucu görevi görmesini yeniden tesis edebilir. Pozdnyakov, Mackinder’in üç jeopolitik tezini tekrarlayarak, kendi jeopolitik formülünü oluşturdu. “Kalpgahı kontrol eden dünya siyasetinde etkin kontrol uygular, hepsinden öte kendisi olmaksızın ebedi barışın mümkün olamayacağı küresel jeopolitik ve güç dengesi sürdürerek dünya siyasetinde etkin denetim sağlar.”²³⁸

Bazı Rus teorisyenler uluslararası politikayı etkileyen faktörlerin çoğulculuğunu ihmal etmeyen ‘yumuşak’ jeopolitik kavramlar üretmeyi tercih ederken, coğrafi ve mekansal boyutları en önemli unsurlar olarak görürler.

Sorokin, jeopolitikanın bir disiplin olarak ‘Temel Jeopolitika (Dünyaya ilişkin teorik bir görünüm verir) ve ‘Uygulamalı Jeopolitika’ (Siyasetle ilgili tavsiyeleri hedefler) şeklinde iki gruba ayrıldığını belirtir.²³⁹ Bu grupta yer alan jeopolitikacılar ‘Yakın Çevre’nin ve bitişik bölgelerin Moskova’nın ulusal çıkarları açısından önemini kanıtlamak amacıyla jeopolitikayı kullanırlar.

Jeopolitik paradigma eski moda düşünce olarak görülmesine rağmen kestirilebilir gelecekte Rus dış politikası tartışmasını koruyacağı beklenmektedir. Sadece bir teorik boşluğun varlığı değil aynı zamanda mevcut jeopolitik riskler ve Rusya’nın ulusal kimliğini tanımlama ihtiyacı bu paradigmayı Rus siyaset yapıcıları ve analizcileri için önemli ve çekici kılmaktadır.

²³⁸ Sergounin, **a.g.m.**

²³⁹ Sergounin, **a.g.m.**

Sergounin, Jeopolitik okulun dayandığı eski moda referans çerçevesiyle günümüz dünyasındaki bir dizi önemli olgu ve süreci açıklamada başarısız bulur. Sergounin'e göre coğrafi çevrenin toplum ve siyasetle etkileşimini analiz eden jeopolitik yorum basit olup, yanlışlıkları içermektedir. Öte yandan Jeopolitik paradigma ekonomi, ticaret, enformasyon, sosyal hareketler, çıkar grupları, siyasi liderlik, hukuk, kültür, din, ideoloji gibi uluslararası sistemi şekillendiren diğer tüm yaşamsal unsurları neredeyse tümüyle yadsımaktadır. Halbuki sözkonusu unsurlar sadece uluslararası politikayı oluşturmakla kalmayıp genellikle coğrafya ve dünya politikası arasında bir tampon işlevi görür. Bu tampon coğrafi güdülerini diplomasi veya askeri strateji diline dönüştürür.²⁴⁰

Coğrafi faktörler uluslararası politikayı doğrudan değil dolaylı olarak etkilerler. Örneğin Ortadoğu'da bir manzara uluslararası ilişkiler açısından herhangi bir anlam taşımamaktadır. Ancak konunun içine ekonomik nedenler (su kaynaklarının dağılımı) ya da askeri güvenlik mülahazaları (potansiyel savaş alanı) girdiğinde bölge önemli hale gelir.

İkincisi, jeopolitikacılar ülkelerin dış politika davranışlarının kaynaklarının ve doğasını sıklıkla yanlış yorumlamaktadırlar. Örneğin çoğu Orta ve Doğu Avrupa ülkesi NATO'ya ve AB'ye katılma arzuları salt jeopolitik güdülerle zor açıklanır. Açıkça bu ülkeler NATO ve AB üyeliği sayesinde ekonomik ve güvenlik-stratejik çıkarlar elde etmeyi umarlar. Ayrıca kültür ve kimlik mülahazaları da bu ülkeleri Batı yanlısı yönelime tercihe zorlar.

Üçüncüsü, jeopolitikacılar uluslararası ilişkilerde çoğu olgunun başlangıç noktasını ve değişiklik nedenini nadiren açıklayabilirler. Bu teori belirli bir zaman diliminde dünyanın jeopolitik yapısını ya da çeşitli ülkelerin jeopolitik çıkarlarının tanımına odaklanır ancak bu çıkarların ve yapının nasıl oluştuğunu ve dönüştüğünü incelemeyi. (ABD'nin neden deniz dünyasının, Rusya'nın ise Kalpgahın merkezi olduğunu.)

Dördüncüsü tek kutuplu (Kalpgah, Dünya Adası, Rimland) ya da iki kutuplu (deniz-kıta) jeopolitik yapı tartışmaya açıktır. Çoğu teorisyen mevcut

²⁴⁰ Sergounin, a.g.m.

uluslararası sistemin çok kutuplu olduğuna inanır. Diğerleri dünyanın esasen her zaman çok kutuplu olduğunu ileri sürer. Kimileri ise dünyada herhangi bir sistem olmadığını tersine kaosun hakim olduğunu öne sürerler. Çoğu ise dünyanın tek, iki, çok kutuplu olabileceğini ancak liderlik için coğrafi belirleyicilerden ziyade ekonomi, askeri güç ve ideolojinin önem taşıdığını vurgularlar.

Jeopolitik görüşe göre Rus dış politikasının en önemli özelliği coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Yani, dünya ana karasının kalpgahını elinde tutan Rusya, Atlantik, Avrupa, Ortadoğu, Uzak Doğu ve Pasifikte jeopolitiğin merkez ülkesi konumundaki kritik toprakların verdiği saha derinliği avantajıyla savunma ve güvenlik politikasını bu temel eksenlere dayalı olarak sürdürdü.²⁴¹

Jeopolitik düşünce Avrasyacılıkla birlikte Rus dış ve güvenlik politikası yapılanmasının teorik ve öğretici açısından kılavuzları oldu. Bu görüşler ordu içinde karşılık buldu. Kosova krizinden bir süre sonra Rus askeri doktrini gözden geçirilerek daha sert bir hale getirildi. Haziran 1999'da Batıdan kaynaklanacak saldırganlık halinde ordunun işlerliğinin denenmesi amacıyla West-99 askeri tatbikatı yapıldı.

11 Eylül'ün ardından zamanla ABD ve Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz sahibi olmaya dönük artan ekonomik rekabeti, siyaset planlayıcılarını jeopolitik gelişmelere yanıt geliştirirken rehberlik etmesi için yüzyıllık görüşlere başvurmaya teşvik etmektedir. Bu görüşlerden biri 19.yüzyıl sonlarıyla 20.yüzyıl başlarında 'Büyük Oyun' olarak adlandırılan Avrasya bölgesinin tarihin coğrafi eksenini olduğu görüşüdür.²⁴²

III.TARİHSEL SÜREÇTE RUS GÜVENLİK ANLAYIŞINDA ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

Ruslar için güvenlik tarih boyunca en önemli öncelik konusu olmuştur. Zira Ruslar güvenliği her şeyin temeli olarak görmüşlerdir. Günümüzde de

²⁴¹ Caşin, **a.g.e.**, s.406.

²⁴² Torbakov, **a.g.m.**

güvenlik Rusya'nın dış dünya ile kurduğu ilişkilere yön veren temel parametredir.²⁴³

Çalışmada güvenlik, Rusya'nın 'Yakın Çevresi'nde çıkarlarını sağlama durumu olarak ele alınacaktır. Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ndeki hedeflerine ulaşmasında Batı'dan ne tür tehditler algıladığı, bölgede ne tür politikalar izlediği irdelenecektir. Öncesinde Rus tarihinde gerek kavramsal olarak gerekse pratik düzeyde 'güvenlik'ten neyin anlaşıldığı üzerinde durulacaktır.

A.Çarlık Dönemi

Rus dış politikasının başlangıcından günümüze oluşum ve yürütme sürecinde toprak bütünlüğünü korumaya yönelik güvenlik endişeleri, ekonomik kalkınmanın ve rejimin devamlılığının sağlanması göz önünde bulundurulmuş üç temel unsur olagelmıştır. Rusya'nın bin yıllık tarihinde süreklilik faktörü yayılma politikası ve stratejisi olmuştur. Yayılma, esasen 16.yüzyılda İvan döneminde başlayıp 20.yüzyıla kadar duraksamadan gelmiştir.

Araştırmalara göre Ruslar bin yıl boyunca büyük baskı ve istilalara maruz kaldıklarından kimseye güvenmemeyi, sürekli tetikte bulunmayı, üstünlüğe sahip olmadıkları yerde diplomatik davranmayı öğrenmişlerdir. Güvensizliğin yol açtığı bu ulusal duygunun gelişmesinde coğrafyanın da önemli etkisi olmuştur. Zira Ruslar tarihleri boyunca doğal ve savunmaya elverişli sınırlara sahip olmamıştır.²⁴⁴

Rusların ataları Doğu Slavları olarak kabul edilmektedir. Ruslar diğer Slav kavimleriyle knezlikler²⁴⁵ halinde yaşamışlardır. Kiev öncesi dönemde bilinen diğer Slav kavimleri gibi Ruslar da siyasi birlikten yoksundu. Ruslar siyasi bir varlık haline gelmeleri ancak 9.yüzyıldan sonra gerçekleşti.²⁴⁶ Kiev Rusya'sının oluşumu konusunda genelde iki teori vardır. Norman teorisine göre Kiev Rusya'sının İlmen gölü ve Dinyeper nehri kıyılarında yaşayan

²⁴³ Sapmaz, **a.g.e.**, s.106.

²⁴⁴ Caşın, **a.g.e.**, ss.41-42

²⁴⁵ Knezlik: Slav ırkı devletlerinde prensliğe verilen ad.<http://www.uludagsozluk.com/k/knezlik/>

²⁴⁶ Acar, **a.g.e.**, ss.11, 16.

Normanlar veya İsveçlilerin kurdukları; Slavcılara göre ise Rusların güneydeki Kiev'de çok eski zamanlardan beri yaşadıkları ileri sürülmektedir.²⁴⁷

Rusların tarih sahnesine siyasi bir birlik olarak çıkışlarının arka planında Kuzey'den gelen Normanların Rusları prenslikler altında bir arada toplamaları ile Hıristiyanlık ve Bizans kültürünün birleştirici etkisi yatmaktadır. Batılılaşma da Rusya'nın bir dünya devleti haline gelmesinde önemli etken olmuştur.²⁴⁸ Petro döneminde (1682-1725) askeri alandan giyimden kuşama, sanattan mimariye kadar ülkede pek çok batıcı reformlar gerçekleşmiştir. Bu yenilikler II.Katerina döneminde de sürmüştür. Böylece Rusya 18.yüzyılda Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri haline gelmiştir. Bu yüzyılda yurtdışına giden Rusların ve ülkeye gelen yabancıların sayısı oldukça arttı. Binlerce Rus aydını, öğrencisi ve işadamı ve eski soylu sınıfı mensubu düzenli olarak Batı Avrupa'ya gittiler. Viyana, Paris, Fransız Rivyerası, Baden-Baden, Alman üniversite şehirlerinin her birinde Rus topluluğu bulunmaktaydı.²⁴⁹

11.yüzyılda Yaroslav'ın hayatta iken önemli bölgeleri oğulları arasında paylaştırması Rusya'nın her biri farklı bir knezin yönetimindeki knezliklere bölünmesine, dolayısıyla siyasi birlikten yoksun feodal bir Rusya'nın ortaya çıkmasına neden olmuştu.²⁵⁰ Zamanla knezler arasında Kiev'deki büyük knezlik ve tüm knezliklerin hakimiyeti için kavgalar çıktı. Süreç içerisinde kilisenin yanında yer alan Novgorad knezliği isyanları bastırdı ancak iç ve dış etkenlerden kaynaklanan istikrarsızlık devam etti. İstikrarı ise ancak güçlü bir lider sağlayabilecekti. Vladimir'in Kiev knezi olmasının ardından ülkede siyasi istikrar yeniden egemen oldu. Moğol idaresi sırasında da Moğol Kağan'ı güçlü Tver knezi yerine zayıf Moskova knezinin Büyük Knez olmasını

²⁴⁷ Acar, **a.g.e.**, ss.19-20.

²⁴⁸ Abdullah Demir, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998, s.25.

²⁴⁹ Dallin, **a.g.e.**, pp.95-96.

²⁵⁰ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 4.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, 1999, 4. Baskı, s.37.

destekledi. Zira Kağan'a göre 'böl ve yönet' politikası için zayıf bölge knezi daha iyi bir araçtı.²⁵¹

Rusların Ortodoksluğu seçmeleri siyasi kültürleri üzerinde önemli etkide bulundu. Knez Vladimir döneminde (977-1015) Hristiyanlığı kabul etmeleri siyasi birliklerini sağlamalarında ve Bizans ile kültürel ve siyasi bağlar kurmalarında etkili olmuştur. Rusların Hristiyanlığı kabulü Doğu Slavlarını tek bir devlet altında birleştirdi ve ortak bir dinle Bizans'a bağlayarak Rusya'yı Hristiyan uluslar topluluğunun parçası haline getirdi. Öte yandan Rusların Hristiyanlığı kabul etmelerinin ardından ülkede liderlikte iki başlılık ortaya çıktı ve bu durum Petro dönemine kadar (1696-1725) devam etti.²⁵² Kimi tarihçi aksi halde Rusya'nın bir doğu imparatorluğu olarak kalacağını ileri sürdüler.

1430'larda Altınorda devletinin dağılmasıyla bu topraklara her biri kendi askeri gücüne ve idaresine sahip dört devlet ortaya çıktı: Kırım, Kazan, Astrahan ve Sibiry (Saray) Hanlıkları.²⁵³ Ruslar açısından 15.yüzyılda meydana gelen bu ilk önemli gelişmede Timur'un büyük etkisi oldu. Timur, Yıldırım Bayezid Han'ı yenerek Bizans'ın nefes almasını sağladığı ve İstanbul'un fethini geciktirdiği gibi, Altınorda'yı parçalayarak da Rusların toparlanmasını ve tek bir devlet haline gelmelerini sağlamıştır.²⁵⁴ Diğer önemli gelişme ise Moskova Hanlığı'nın güçlenmesi ve diğer Prenslükler üzerinde etkisini arttırmasıydı. Bu iki gelişme Rusların tek bir devlet çatısı altında toparlanmaları için önemli adımlar oldu.²⁵⁵

Moğol idaresi Rus politik kültürüne çeşitli etkiler yaptı. Kurumsal etki sonucunda Rusya'nın merkeziyetçi ve despotik devlet yapısının Moğollar aldığı belirtilmektedir. Acar ise, Moğollar'ın Rusya'ya en büyük etkisinin siyasi birliğine yaptığı katkı olduğunu vurgulamaktadır.²⁵⁶

Rusya 13. ve 17. yüzyıllar arasında Bizans'tan gelen Ortodoks devlet anlayışı ile Moğollardan gelen merkezi devlet anlayışı karışımından oluşan

²⁵¹ Acar, **a.g.e.**, ss.30-46.

²⁵² Acar, **a.g.e.**, ss.3, 33.

²⁵³ Acar, **a.g.e.**, ss.60-61.

²⁵⁴ Demir, **a.g.e.**, s.24.

²⁵⁵ Demir, **a.g.e.**, s.24.

²⁵⁶ Acar, **a.g.e.**, ss.63,66.

bir politik kültüre sahipti. Bu kültürün en önemli öğelerinden biri 3. Roma teorisiydi. Bu teori sonraki dönemlerde de Rusya devletinin temel ideolojilerinden biri haline geldi. Kökeni ve esin kaynağı ne olursa olsun III. Roma teorisi Rus Çarlarına hem Bizans'ın topraklarında hak iddia etme hem de Ortodoks olmayan düşmanlarına karşı yaptıkları savaşlarda Ortodoksları koruma amacını bir bahane olarak kullanma fırsatı verdi.²⁵⁷ Korkunç İvan döneminde (1533-1584) formüle edilen 3.Roma teorisi böylece Rusya'nın politik hedeflerini meşruiyet kaynağı oldu.

Dış politikada ise İvan Dönemi oldukça önem taşıdı. Bu dönemde Rusya Batıya ve Doğuya doğru genişlemesini sürdürdü. Batıya genişlerken Baltıklarda Livaya karşısında başarı elde etti.²⁵⁸ İvan doğuda da önemli başarılar elde etti. Kazan'ın iç işlerinin karışık olmasından istifade ederek 1552'de Kazan'ı, 1554'de Astrahan'ı ele geçirdi. Bu seferler sırasında İvan savaş için halkın desteğini sağlamak amacıyla Ortodoks kilisesi ile birlikte dini bir takım sembolleri kullandı: Savaşı Ortodoks Ruslarla Müslüman Tatarlar arasında veya 'haç' ile 'hilal' arasında cereyan eden 'kutsal bir savaş' olarak yansıttı. Rusya Kazan ve Astrahan hanlıklarını fethetmek suretiyle bir imparatorluk haline geldi. Kazan'ın fethi Ruslar'a Volga yolunun kontrolünü sağladı. İvan ve halkına başarı duygusu verdi. Sibiryaya giden yolu açtı.²⁵⁹ Ruslar Kırım Hanlığı'nı ise 18. yüzyılın son çeyreğinde aldılar.²⁶⁰

İvan'ın bir diğer başarısı Sibiryaya hakim olmaktır. Bunun için öncelikle Sibiryada yeni yerleşimler açmak için bazı kişilere uzun süreli imtiyazlar verdi. Sibiryayı hem tarımsal bir alan hem de muhtemelen maden yatakları ile potansiyel ekonomik değeri olan bir koloni durumunda ve Tatarlara karşı askeri garnizon olarak gördü.²⁶¹

Katerina dışarıda yayılmacı bir politika izlerken içeride köylüler ve hatta toplumun diğer sınıfları aleyhine aristokratlarla işbirliği yaptı. Nikolay döneminde Rusya'nın Balkanlar ve Kafkasya'da toprakları genişledi. Rusya

²⁵⁷ Acar, **a.g.e.**, ss.89-90.

²⁵⁸ Acar, **a.g.e.**, ss.71-72.

²⁵⁹ Acar, **a.g.e.**, s.72.

²⁶⁰ Demir, **a.g.e.**, s.25.

²⁶¹ Acar, **a.g.e.**, ss.72-73.

Kafkasya'da ilerlerken bazen İranla bazen de Osmanlı devleti ile savaştı. Nikolay'ın politikaları ve ideolojisi entelektüel alanda da yankılar buldu. 1830'lu yıllardan başlayarak Slavcılar ve Batıcılar olmak üzere iki grup ortaya çıktı.²⁶²

Rusya Kırım Savaşı'ndan sonra Balkanlar'dan ve Yakın Doğu'dan bir süreliğine elini çekti. Kimi yazarlar Kırım'da alınan yenilgi ve kayıpları telafi amacıyla Rusya'nın Orta Asya'ya yönelindiğini ve burada kazançlarıyla kayıpları telafi ettiğini belirtti. Rus siyasiler ise Rusya'nın Orta Asya'yı fethetmesinin amacını, sınırlarda güvenliği sağlamak ve ticari ilişkiler için gerekli uygarlık ortamını ve istikrarı sağlamak olduğunu vurguladılar.²⁶³

III. Aleksandr giderek artan terörist ve devrimci hareketleri baskıcı ve katı politikalarla çözmeye çalıştı, buna paralel olarak uygulanan milliyetçilik politikaları ile Rus olmayanların yaşadığı bölgelerde, özellikle Kafkasya'da ortaya çıkan isyanları önlemek için Ruslaştırma ve Ortodokslastırma politikaları izlendi.²⁶⁴

II. Nikolay döneminde Rusya'nın politikaları Orta Asya, Yakın Doğu ve Uzak Doğu üzerinde yoğunlaştı. 1860-1880 arasında fethedilen Orta Asya ve Kafkasya'da direniş hareketleri azalmakla birlikte devam etti. Bunun en önemli nedeni Rus hükümetinin bir önceki dönemde başlattığı Ruslaştırma ve baskı politikalarıydı. Ruslaştırma politikasının üç aracı Rusça eğitim, Ortodokslastırma ve Rus olmayan halkın yaşadığı bölgelere Rusları yerleştirmektir. 1890-1910 arasında üç milyon Rus köylüsü Başkurdistan, Kazakistan ve Türkistan topraklarına yerleştirildi.²⁶⁵

Rusya'nın büyümesini sağlayan bazı etkenler;

-Güçlü otokratik bir lider,

-Dışarıda genişlemeye yönelik saldırgan dış politika,

-İçeride genişlemenin masraflarını karşılamak amacıyla aristokratlarla

da işbirliği yaparak güçlendirilen feodal ekonomik ve sosyal yapı,

²⁶² Acar, **a.g.e.**, ss.163,194,196.

²⁶³ Acar, **a.g.e.**, s.210.

²⁶⁴ Acar, **a.g.e.**, ss.219-220.

²⁶⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 257.

-Devletin denetiminin ve kontrolünün egemen olduğu ticaret/sanayileşme politikası,

Bu yapının tümünün ya da çoğunluğunun ahenk içinde olduğu durumda Rusya genişlemeye ve ayakta kalmaya devam etmiştir.

Rusya 1905’de Japonya ile yaptığı savaştan yenik ayrılınca ülkede sosyal ve ekonomik sorunlar had safhaya çıkmış, devrim için uygun koşullar oluşmaya başlamıştır. Halkın baskıları üzerine Çar 1905 yılında meşruti monarşi ilan etti. Bu süreçte Rusya siyasi açıdan üç kampa bölündü: Muhafazakarlar mevcut düzenin devamını; Liberaller monarşinin kaldırılmasını ve Batı tarzı reformların yapılmasını; Sosyalistler ise ülkede sosyalizmin kurulmasını hedeflediler.²⁶⁶

Rus tarihine bakıldığında güvenlik düşüncesinin farklı siyasetleri gerektirdiği görülmektedir. Örneğin Çarlar kültürel ve dil açısından Ruslaştırma politikası izlemişlerdir. Bolşevikler ise yeni bir ilişki şekli kurmaya ya da yeni bir Sovyet toplumu oluşturmaya çalışmışlardır.²⁶⁷ Longworth Rus yayılcılığını İngiliz, Hollanda ve ihtilal öncesi Fransız yayılcılığından ayırır. Rusların 9. yüzyıldan itibaren Finliler, Baltıklılar, Vikingler, Çadlar, Çeremisler, Hazaralar, Kafkasya ve Orta Asya bozkırlarından gelenlerle evlenmeleri nedeniyle yabancılara karşı önyargıları ve korkuları bulunmadığını ifade eder. Böylece Rus yayılcılığının imparatorluk kurmada avantaj sağlaması beklendi.²⁶⁸

B.Sovyetler Birliği Dönemi

Bolşevikler güvenlik düşüncesini toplumla yeni bir ilişki şekli kurmak ya da yeni bir Sovyet toplumu oluşturmakla özdeşleştirdiler. Bununla birlikte yeni Sovyet kimliği Büyük Rusya milliyetçiliği, Sovyetleştirme ise milli azınlıkların Ruslaştırılması için bir örtü niteliğindeydi.²⁶⁹

²⁶⁶ Sapmaz, **a.g.e.**, s.88.

²⁶⁷ Özcan, **a.g.e.**, s.8.

²⁶⁸ Philip Longworth, **Russia’s Empires, Their Rise and Fall: From Prehistory to Putin**, London, John Murray (Publishers), 2005, s.25.

²⁶⁹ Özcan, **a.g.e.**, s.8.

Bazı yazarlar Sovyetler Birliği'nin dış politikasını anlaşılması için iç politikanın kavranması gerektiğini vurgularlar. Bu görüşe göre Sovyet dış politikasının kavranması için ülke içinde Sovyet faaliyetlerine hakim olan genel kavramların, kurulu sosyal ilişkilerin ve iç siyasi kalkınmanın yönü incelenmelidir.²⁷⁰ Bu bakış açısıyla Sovyet dış politikasının Marksist-Leninist ideolojisi vasıtasıyla ve Komünist Parti'nin koordine edici rolüyle belirli bir uyum sergilediği söylenebilir.²⁷¹ Yani Sovyet dış politikası aslında Komintern politikasıydı ve dünya devrimini gerçekleştirmeyi hedefliyordu.

Bolşevik rejimi dünyada ilk sosyalist devrim olması itibarıyla tarihi bir misyon üslenerek emperyalizme/kapitalizme karşı mücadele eden diğer halkları desteklemeyi hedefledi. Sovyetler Birliği'nin söz konusu öncü rolüyle Rus halkının 'tarihi misyon' kültürü örtüşmekteydi.²⁷² Sovyet politikasının ana referans noktalarından biri 'Batı tehdidi' söylemiydi. Bu söylem hem askerileşmeyi hem de yayılcı uluslararası politikayı gerektirmişti.²⁷³

Sovyetlerin 1920'li yılların ortalarında stratejisi, kabul edilebilir koşullarda Almanya dışındaki en az bir büyük Batılı devletle, Sovyet karşıtı blok oluşturulmasının önüne geçmek amacıyla uzlaşmaktı. 1920'li yıllarda Batı-Sovyet yakınlaşmasının itici gücü ticaret idi. 1930'lu yıllarda ticari motivasyonun yerini 'güvenlik' aldı.

Lenin döneminde yeni ekonomi-politika adıyla komünizmden fedakarlık sayılacak bir politika uygulanmıştır. Buna komünizmden devlet kapitalizmine mecburi yöneliş adı verilmiştir.²⁷⁴

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi ve ülkenin hızla silahlanması üzerine Sovyet Dış Komiseri Litvinov üçüncü ülkelere 'ortak güvenlik' önerisinde bulundu. Nazilerin caydırılamaması halinde savaş yoluyla yenilgiye uğratılmaları amacıyla Sovyetler Birliği'nin Fransa ve İngiltere ile geniş çaplı bir ittifak kurmasını önerdi. Sovyet dış politikası üzerine çalışan pek çok uzman, tarihçi ve eleştirmen ise Stalin'in başlangıcından itibaren

²⁷⁰ Dallin, a.g.e., p.vi.

²⁷¹ Danks, a.g.e., p.243.

²⁷² Dağı, a.g.e., s.100.

²⁷³ Dağı, a.g.e., s.102.

²⁷⁴ Service, *A History of Modern Russia...*, pp.123-149.

Nazi Almanyası ile ittifak yapmayı tercih ettiği kanaatindeydiler. ‘Ortak Güvenlik’ ise sadece bir cepheydi.²⁷⁵ Bu görüşün haklılığı Sovyet Halk Komiserleri Konseyi Başkanı ve Dış İlişkiler Halk Komiseri Vyacheslav M. Molotov’un 31 Ekim 1939 tarihinde yapılan SSCB Yüksek Sovyeti’ndeki konuşmasından anlaşılabacaktır. Molotov konuşmasında;

-Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı’nın 23 Ağustos 1939’da imzalanmasının ardından Sovyetler ve Almanlar arasında yıllardır süregelen anormal ilişkilerin sona erdirildiğini,

-Polonya’da yöneticilerin devletin istikrarı ile ordularının gücünden çok övündüklerini, ancak Alman ve Kızıl Ordu’nun hareketleriyle Versay Antlaşması’nın ürünü olan söz konusu baskı rejiminin ortadan kalktığını,

-Avrupa’da çıkan büyük savaşın uluslararası alanda radikal değişikliklere yol açtığını, Almanya ve Polonya arasında bir savaş olarak başlamasına karşın bir yanda Almanya ötekinde Büyük Britanya ve Fransa’nın yer aldığı bir savaşa dönüştüğünü, ifade etti.

Molotov, Hitler ideolojisinin diğer ideolojik sistemler gibi bir siyasi görüş olduğunu, ideolojinin kuvvet kullanmak suretiyle yok edilemeyeceğini herkesin anlayacağını, İngiliz ve Fransızların Almanya’ya ile savaşmalarının arkasında Polonya’yı yeniden kurmak ya da demokrasiyi tesis etmek değil, iki güçlü sömürgeci ülkenin maddi çıkarlarının yattığını açıkladı. Molotov’a göre savaş emperyalist bir nitelik taşımaktaydı ve asıl nedeni Almanya’nın bu iki ülkenin dünya üstünlüğü elde ettikleri kolonileri üzerinde hak iddiasından kaynaklanıyordu. Molotov, değişen uluslararası koşullara eski kavramlara bakılmasının yanıltıcı olacağını, Sovyetler Birliği’nin barışçı bir dış politika izlediğini, bu sayede ülkesinin konumunun ve uluslararası ağırlığının pekiştiğini, öne sürdü.

Stalin döneminde (1928-1953) ekonomide beş yıllık planlarla hazırlanarak planlı ekonomi uygulamasına geçildi. Bu sayede tarım ve sanayi

²⁷⁵ Michael Jabara Carley, “Pragmatism in Early Soviet Foreign Policy”, Paper for the conference of The Historical Society, Boston, June 2000, <http://gozips.uakron.edu/~mcarley/uphill.html> (20/06/2008)

alanlarında önemli gelişmeler sağlandı. Dış politikada ekonomik kalkınma için barışçı politika yoluyla dışarıda teknik ve teknolojik yardım arayışına girildi.²⁷⁶

Stalin'e göre 2.Dünya Savaşı'nın ilk çatışmaları 1937-38'de başladı. Alman birlikleri 1938'de Avusturya'yı işgal etti. Suderland'ı, Çekoslovakya'yı ve Polonya'yı ele geçirdiler. İspanya'da süren iç savaş Almanya-İtalya ittifakının Britanya-Fransa ittifakına karşı bir savaşıydı. Asya'da ise savaş Japonya'nın 1937'de Çin'e saldırmasıyla başladı.²⁷⁷

Komünistler savaşın bu ve Almanya'nın Batı Avrupa'nın büyük kısmını işgal ettiği sonraki safhasında Stalin'in liderliğini takip ettiler. Savaş, Almanya, İtalya ve Japonya'nın dünya sömürgelerinin, pazarlarının, hammadde kaynaklarının, nüfuz alanlarının yeniden paylaşımını zorlamak için yeni bir girişimleri şeklinde sunuldu. Almanya'nın paktı ihlal edip 22 Haziran 1941'de Rusya'yı işgaliyle yeni bir sürece girildi. Japonya ve ABD'nin katılması savaşı küresel boyuta çıkardı.²⁷⁸

Stalin, Sovyetler Birliği'nin kalkınması için teknik-sanayi temel hazırlarken ülkenin nükleer bir güce dönüşmesine de liderlik etti. Stalin esasen komünist ilkelere dayalı ihtiyatlı bir kıta politikası izledi. Bu strateji öncelikle Sovyetlerin çevresindeki ülkelere, ardından daha geniş Komünist blokla fiziki yakınlığa dayanan ve Sovyet üssünden komünizmin yayılmasını içeriyordu.²⁷⁹

Stalin'in ölümünden kısa süre sonra halefleri Sovyet dış politikasının doktrininde ve uygulamasında kapsamlı değişiklikler başlattılar. Lenin'in 1920'li yılların başındaki belirli açıklamalarını ve politikalarını tekrar yorumlamak suretiyle Georgi M. Malenkov ve ardından Khruşov iki sistem arasında süresi uzatılmış bir arada yaşama periyodu olabileceğini tartışmaya başladılar. Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin kapitalist sistemi zayıflatıp yıkmak üzere aktif politikaya gireceği bir zamanı beklediler. Bu politikalar üçüncü dünyada ulusal özgürlük savaşlarının desteklenmesi, Batı

²⁷⁶ Demir, a.g.e., s.27.

²⁷⁷ Dallin, a.g.e., p.93.

²⁷⁸ Dallin, a.g.e., pp.93, 94.

²⁷⁹ Aspaturian, a.g.m., p.600.

dünyasındaki “çelişkilerden istifade edilmesi ve ekonomik ve teknolojik alanlarda Batı’yı geride bırakma çabalarını içermekteydi.”²⁸⁰

Khruşov göreve başladığında uzun yıllardır öncelikli bir konu olan Sovyet Silahlı Kuvvetleri’nin modernizasyonunun dayandığı ağır sanayiye dönüş yaptı. Derhal savunma bütçesini arttırdı. 1964’e kadar ‘minimum nükleer caydırıcılık’ doktrini savundu. Stalin’den farklı olarak Khruşov, ABD’den askeri ve ekonomik açılardan eşit statüde muamele bekledi. Bu yeni siyaset Şubat 1956’da düzenlenen 20. Parti Kongresi’nde onaylanan yeni bir ideolojik formüle dayandırıldı. Bu tarihi toplantıda Stalinci idolün yıkılmasına paralel olarak Khruşov üç önemli değişiklik sundu. Khruşov’un öncelikle Komünist ve Komünist olmayan ülkeler arasında ‘barış içinde bir arada yaşama’ ilkesine yeniden vurgu yaptı. Emperyalizmin hala en büyük saldırgan olarak algılanmasına rağmen, Sosyalist ülkeler topluluğu savaştan kaçınacak kadar güçlüdür.²⁸¹

Khruşov, 1964’de Sovyet liderliğinden alındığında dış politikanın yürütülmesinde değişiklik oldu. Sovyet dış politikası 1956-1973 arasında doktriner açıdan bir süreklilik sergiledi. Çekoslovakya’nın işgali Sovyet liderliğine dış politikanın temel görevlerinden birinci ve ikinci maddelerinin büyük önemini gösterdi. Ancak üçüncü görev (ulusal özgürlük hareketlerinin desteklenmesi) konusunda Sovyetler Birliği Kuzey Vietnam’a, gerek kendi ayaklarının üzerinde durabilmesi gerekse İndo-Çin’de Çin’e karşı Sovyet nüfuzunu sürdürmesi için, yeterince destek verdi. Ancak Şili’de Küba deneyimini tekrar etmeye girişmedi.²⁸²

Khruşov döneminin dış politika sorunları ve eğilimleri bir sonraki döneme olduğu gibi kaldı. Sovyetlerin uluslararası ilişkilerde tutum ve davranışlarını şekillendiren ve şekillendirmeyi sürdüren en önemli üç düzenleyici faktör şunları:

²⁸⁰ Oudaren, **a.g.m.**, p.5.

²⁸¹ Edmonds, **a.g.e.**, pp.11-12.

²⁸² Edmonds, **a.g.e.**, pp.3-4.

-İdeolojinin aşınması ve müteakiben Sovyet dış politika yapım sürecinde daima güçlü bir unsur olan amaç ve yön duygusunun kaybedilmesi,

-İdeolojinin aşınmasına katkıda bulunan karar verme sürecinin parçalanması ve bunun da diğeri tarafından hızlandırılması,

-Sovyet dış politikasının, ülkenin amaç kaybı ve irade zayıflığı yaşadığı bir dönemde küreselleşerek dünya işlerinde Sovyet taahhütlerinin kapsamı ve menzilin genişletilmesi.²⁸³

Edmonds'a göre 'barış içinde bir arada yaşama' ve 'barış içinde sosyalizme geçiş' doktrinleri ilk bakışta Khruşov'u Stalin'e göre daha kolay iletişim kurulacak bir lider görünümüne büründürse de, Üçüncü Dünya'ya yönelik yeni siyaseti ülkesini nükleer savaşın eşiğine getirdi.²⁸⁴ Khruşov'dan sonra Sovyetlerin dış politika hedefi olarak küresel rol üstlenmeyi ve ABD ile uzlaşmayı benimsendi. Dünya komünizmi hareketinin düzene sokulması da gerekmektedir. Bu arada 'minimum caydırma' kavramı bir tarafa bırakıldı.²⁸⁵

Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgali Avrupa'yı kısa bir süre için telaşlandırdı. İşgal Moskova'nın uluslararası prestijine zarar verirken, kıtada süper güçleri karşı karşıya getirecek bir düzeye çıkmadı. Bu arada ABD ve NATO müttefikleri Sovyetler Birliği'ni provoke etmekten kaçındılar. Batı'nın, işgali kınarken kullandığı ton, Moskova'nın Macaristan işgali sonrasında Doğu Avrupa'daki nüfuz alanında serbestçe hareket etmesini kabullendiğini gösterdi.²⁸⁶ Sovyetler, Batı'nın bu cılız tepkisinden aldığı cesaretle Avrupa'da statükoyu korumak için Avrupa güvenlik konferansı teklifini tekrarladı.

Öte yandan Sovyet karar alıcılar Vietnam savaşı sonrasında Asya ülkeleri için yeni bir rol tanımladılar. Amerika'nın Vietnam'la meşguliyeti Ruslara nüfuzlarını dünyanın her köşesine yayma fırsatı sundu. Sovyetler en büyük başarılarını Ortadoğu'da elde ettiler. Çoğu Asya Komünist Partisi'nin ya Çin Halk Cumhuriyeti ile iç içe olması ya da başarılı devrim yapamayacak

²⁸³ Aspaturian, **a.g.m.**, p.592.

²⁸⁴ Edmonds, **a.g.e.**, p.12.

²⁸⁵ Edmonds, **a.g.e.**, p.37.

²⁸⁶ Marian P. Kirsch, "Soviet Security Objectives in Asia", **International Organization**, Vol. 24, issue 03, (Summer, 1970), p.451.

kadar zayıf olmaları nedeniyle, Moskova'nın Asya'da nüfuzunu yaymasının en iyi yolu mevcut hükümetlerle dostane ilişkiler kurmakta yatmıştır.

Moskova Japonya ile ekonomik ilişkilerini dikkat çekici şekilde arttırdı. Taşkent'te Hindistan-Pakistan çatışması için arabuluculuk yaptı ve büyük prestij elde etti. Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı (SEATO) üyesi Pakistan'la silah satış anlaşması imzaladı. Malezya ve Singapur'la diplomatik ilişkiler kurdu. Malezya'nın doğal kauçuğunun en iyi müşterisi oldu. ABD'nin yakın müttefikleri olan Tayland ve Filipinlere karşı dostane açılımlar yaptı. Endonezya'da sıkı komünizm karşıtı hükümetle irtibat kanallarını açık tuttu. Vietnam nedeniyle ABD ile silahlı bir mücadeleye girmekten kaçınırken Hanoi'ye önemli askeri yardımda bulundu. Sovyetlerin bölgedeki bu yoğun faaliyetleri ABD'den ziyade Çin'i hedef almaktaydı. Sovyet liderler Asya'da ABD'nin daha önce önerdiği ortak güvenlik sisteminin hayata geçirilmesi çağrısında bulundular. Sovyetlerin kıtadaki ortak güvenlik önerilerinin temelinde nükleer kulübe katılarak silah edinmiş Çin'in artan gücü ve niyetlerinden duyulan korku yatmaktaydı.²⁸⁷

Sovyetlerin Asya Ortak Güvenlik Sistemi'ni ilk kez, Doğu Avrupa'dan Asya sınırlarını koruma desteği alamamalardan iki ay sonra ortaya atmaları dikkat çekicidir. Rusların böyle bir sistemi desteklemede önemli çıkarları bulunmaktadır. Şöyle ki, Çin'in kendi avantajını kullanabileceği bölgesel anlaşmazlıkları/çatışmaları önlemek için Asyalıları ekonomik, siyasi ve nihayetinde askeri işbirliği alışkanlığına sokmaya çalışmak; Batı Almanya, Doğu Avrupalı uydular, ya da Sovyetler Birliği'nin kendi içindeki muhalif unsurlardan herhangi bir problem kaynaklanması halinde Sovyetlerin doğu sınırlarını korumaktır.²⁸⁸

Çin'i dengelemek için Asya'da oluşturulabilecek herhangi bir güvenlik sistemi, ekonomik varlığı ve teknolojik yeteneklerinden ötürü Japonya'yı, büyük nüfusu ve stratejik konumundan dolayı Hindistan'ı kapsam zorundaydı. Moskova bu iki ülkeye KİS'lerin yayılmasının önlenmesi anlaşmasını imzalamaları yönünde ciddi baskı yaptı. Sovyetler, Japonya'nın

²⁸⁷ Kirsch, **a.g.m.**, pp.452-453.

²⁸⁸ Kirsch, **a.g.m.**, pp.457-458.

nükleer konulardan duyduğu rahatsızlıktan yararlanarak, ABD ile ittifakın bu ülkeyi ‘ulusal çıkarlarına aykırı savaşlara çekeceği’ propagandası yapmaktaydı.²⁸⁹

Japonya ve Amerika karşılıklı güvenlik anlaşmasına güçlü muhalefete rağmen, Sovyet güvenliği, görüldüğü kadarıyla Rusya’nın doğu kapısının eşiğinde nükleer silaha sahip bir Japonya’dan ziyade Tokyo üzerinde ABD şemsiyesinin sağladığı önleyici etki daha fazla hizmet etmektedir.²⁹⁰ Hindistan da Japonya gibi nükleer tercihlerini korumak isterken, süper güçlerin hiçbirinden tek taraflı nükleer güvence almaksızın tarafsızlığına gölge düşürmek istemedi.

İzvestiya Gazetesi’nin 28 Mayıs 1969 tarihli nüshasında yayınlanan bir yazıda Sovyetlerin ‘Asya Ortak Güvenlik Sistemi’nden ilk kez bahsedilmiştir. ABD kuvvetlerinin Vietnam’dan, İngiliz askeri varlığının Süveyş’in doğusundan çekilmesinin ortak güvenliğin temelini oluşturacağı, bu durumda özgürlük elde eden ülkelerin çabalarını birleştirerek barışı pekiştirecekleri ve emperyalist yayılmacı güçlerin tüm entrikalarını püskürtmeleri sağlanacaktır.

Sovyetlerin 1960’lı yılların sonunda Asya’daki dönemsel faaliyetlerinin başlıca üç veçhesi;

- Hindistan alt kıtasını istikrarlı hale getirme gayretleri,
- Güneydoğu Asya’da yeni dostlar bulma,
- Hint ve Pasifik okyanuslarında askeri mevcudiyetin sürdürülmesi, olarak sıralanmaktadır.²⁹¹

Brejnev’in Asya güvenlik sisteminin Hindistan-Japonya eksenine dayanması, Güneydoğu Asya ülkelerini kapsayacak şekilde genişlemesi ve büyük bir güç haline gelmesi öngörülmekteydi.²⁹²

Sovyetlerin geleneksel ideolojik hedefleri olan ‘dünya devrimi’, ‘dünya komünizmi’ ve ‘proleter uluslararasıılık’ söylemsel bazda sürse de, Sovyet dış politikası için ilgisinin çoğunu kaybetti.²⁹³

²⁸⁹ Kirsch, **a.g.m.**, p.458.

²⁹⁰ Kirsch, **a.g.m.**, p.459.

²⁹¹ Kirsch, **a.g.m.**, pp.464,468.

²⁹² Kirsch, **a.g.m.**, p.471.

²⁹³ Aspaturian, **a.g.m.**, p.592.

Sovyet Rusya'nın ABD'ye doğrudan meydan okuyan küresel bir güç haline gelmesi Khruşov döneminde gerçekleşti. Khruşov, bunu en yakın müttefiki Çin'i Sovyetlerin gücü ve kaynaklarından fazla taahhütte bulunmak, ısrarla Batı dünyasında zayıf noktalar bulmak, ABD'yi kimi anlaşmazlıkları kendi çıkarı çerçevesinde çözmeye ve mevcut konumundan geri çekilmeye zorlamak ümidiyle termonükleer savaş riskini artırarak yapmıştır.²⁹⁴

Brejnev'in göreve başlaması ABD'nin Vietnam'da askeri faaliyetlerin arttığı döneme rastladı.²⁹⁵ Brejnev yönetimi dış politika alanında kendisine öncelikli olarak üç görev belirledi. Bunlar;

- Sosyalist kampın dağılması tehlikesinin önüne geçmek ve kampı siyasi, askeri ve ekonomik yönden daha yakın kaynaşmış hale getirmek,
- Doğu ve Batı arasındaki ilişkileri "barış içinde bir arada yaşamak" politikası izleyerek normalleştirmek,
- Tüm dünyada "ilerlemeci" hareketlere ve rejimlere destek vermektir.²⁹⁶

Sovyetler Birliği'nin bir diğer politikası ise Orta Doğu'da ABD'nin çıkarlarını dengelemek üzere bölge ülkelerini desteklemektir. Zira iki süper güç arasındaki karşı karşıya gelişler tüm hızıyla sürdü.

1960'lı yılların sonlarına doğru yeni liderler Sovyet politikası ve söylemi arasında bir denge derecesi tutturdular.²⁹⁷

1970'lerin sonuna doğru Sovyetler Birliği'nin üçüncü dünyada askeri desteği iktidar olunmasını sağlarken ekonomik yardımı uzun vadeli sosyo-ekonomik kalkınmaya anlamlı bir katkı sağlamaktan uzaktı. Varşova Pakti'nda güvenlik konularında işbirliği dönemini takiben bu ülkeler kalkınma yardımı için yüzlerini Batıya döndüler.²⁹⁸

1970'lerin sonuyla 1980'lerin başında paradigmanın üzerine kurulduğu tüm önemli dayanak noktaları geçersiz ya da uygulanamaz hale geldi. Bunun iki temel ayağı olan ideoloji ve askeri güç dönem içinde belirli iç ve

²⁹⁴ Aspaturian, **a.g.m.**, pp.600-601.

²⁹⁵ Tatyana Shvetsova, "USSR Foreign Policy Under Brezhnev", 24 July 2006, <http://english.ruvr.ru/2006/07/24/101781.html> (15/06/2007)

²⁹⁶ Shvetsova, **a.g.m.**

²⁹⁷ Oudenaren, **a.g.m.**, p.8.

²⁹⁸ Adomeit, **a.g.m.**, p.39.

uluslararası koşullardan kaynaklanan akut şoklar ve temel yapısal bozuklukların birleşmesi nedeniyle ufalanmaya başladı ve çökme tehdidiyle karşı karşıya kaldı.²⁹⁹

Zaman içinde Sovyetlerde en önemli soru küresel devrimin nasıl gerçekleştirileceği ya da Sovyet nüfuzunun nasıl azami düzeyde yayılacağı değil, süregelen uluslararası siyasi yarışın belirsizliğinin nasıl minimize edileceği oldu.³⁰⁰ Zamanla ve özellikle 1970'li yıllarda revize edilen Sovyet uluslararası analizine diğer unsurlar da eklendi:

-Sadece Kapitalist Batının süregelen bekası değil aynı zamanda Batının artan teknolojik yaratıcılığı ve dinamizmi (bilgi devrimine yol açan ve hatta Batı ile büyüyen ekonomik uçurum),

-Üçüncü dünyadaki değişimin kontrol edilememesi (ve 1970'li yılların sonundan beri SSCB'nin kendini Angola, Afganistan, Kamboçya vs. deki tehdit altındaki rejimleri destekler pozisyonda bulduğu gerçeği de dahil),

-Uluslararası politikadaki güç ilişkilerinde daha fazla yapısal değişiklik- özellikle kendi ittifak sistemlerinde olmak üzere süper güç nüfuzundaki azalma,

-Uluslararası karşılıklı bağımlılığın nicel olarak daha fazla artması salt 'sıfır toplamı' uluslararası ilişkiler görüşünü çürüten ve silahlı güçten daha başka güç biçimlerinin etkisini açığa çıkarma,

-Nükleer denkliğin (paritenin sonuçları) örneğin; nükleer silahların siyasi amaçlarla kullanımının belirgin şekilde sınırlandırıldığı dikkate alındığında SSCB'nin devam eden silahlanma yarışı ve nükleer denge koşulları altında her tür askeri siyaset sahip olması gerektiği³⁰¹ dolayısıyla bu süreçte Sovyet dış politikasının önemli unsuru nükleer strateji olmuştur.

Sovyetlerin uluslararası ilişkilerini yürütme şekli konusunda bilinen varsayımları en az dört gelişmenin sarstığı görülmektedir;

-Afganistan'ın işgali ve buradaki tikanıklık üst yönetimin güvenlik çıkarlarının tanımlanmasında ve dış ve güvenlik politikalarının

²⁹⁹ Adomeit, **a.g.m.**, p.39.

³⁰⁰ Lynch, **a.g.m.**, p.xx.

³⁰¹ Lynch, **a.g.m.**, p.xx.

oluşturulmasında, ideolojik mülahazalarla rolünü daha hızlı tekrar değerlendirmelerine hizmet etti.

-Reagan yönetiminin gelişi, çağdan ABD-Rusya ilişkilerinde düşmanlığın sınırlarına ilişkin varsayımlarında liderliği ve uzmanları şaşkına düşürdü.

-Stratejik savunma inisiyatifinin Mart 1983'de deklare edilmesi, askeri-nükleer denklik kavramının yeniden değerlendirilmesini cesaretlenmiş görünmektedir. Sovyetlerin nükleer şarjlı balistik füzelerindeki birikimi yatırımın siyasi önemini tehdit etmektedir.

-Sovyet liderliği, Sovyet sisteminin karşı karşıya olduğu ekonomik krizde kapsamlı önlemler almış, bu muhtemelen sosyalizmin bekası krizi değil SSCB'nin iç ve dış siyasi hedeflerini karşılama kapasitesine bağlıdır.³⁰²

C.Geçiş Dönemi: 1985-1999

1.Gorbaçov Dönemi (1985-1991)

Gorbaçov'un göreve başladığı Mart 1985 döneminde Doğu-Batı ilişkilerinde hafif bir iyileşme yaşanmaktaydı. Zira Sovyetler Birliği'nin 1983 yılı sonunda silahların kontrolü müzakerelerinden çekilmesinin ve Andropov'un ABD ve müttefiklerine karşı sert polemiklerin ardından, Çernenko yönetimi 1984 yılında ABD-Sovyet silahların kontrolü müzakerelerini yeniden rayına oturtmayı başarmıştı.³⁰³

Gorbaçov dış politika sorunlarına karşı başlangıçta Brejnev çizgisinde geleneksel bir yol izledi.³⁰⁴ Ardından Sovyetlerin diğer ülkelerle ilişkilerini kaba güç yerine gönüllülük esasına ve işbirliğine dayandırmaya çalıştı. ABD ile ortaklık bağı kuracak yeni bir dünya planı ortaya koydu.³⁰⁵

Gorbaçov, Sovyet dış politikasını sınıf çatışması yerine 'ortak güvenlik', 'evrensel insan hakları' ve 'nükleer silahların terki' temeline dayandırması bir devrim niteliği taşıdı. Gorbaçov dış politikada söylemini

³⁰² Lynch, **a.g.m.**, p.xx-xxii.

³⁰³ Oudenaren, **a.g.m.**, p.10.

³⁰⁴ Oudenaren, **a.g.m.**, p.10.

³⁰⁵ Strobe Talbott, **The Russian Hand**, New York, Random House, 2003, p.19.

pratiğe geçirerek Sovyet ordusunda asimetrik kesintiler yaptı. Orta menzilli Sovyet füzelerini kaldırdı. Komünist hareketlere destek vermedi ve bölgesel işbirliğini geliştirdi.³⁰⁶ Wendt'e göre, Gorbaçov Sovyet dış politikasının temel argümanından vazgeçmek suretiyle, Sovyet kimliğini, Moskova'nın ulusal çıkarlarını da kapsayacak şekilde, değiştirmiştir.³⁰⁷

Gorbaçov askeri-endüstriyel kompleksi zayıflatmayı böylece Parti ile ülke içinde yeni bir destek zemini oluşturmayı istedi. Rusların geleneksel olarak devlete biçtiği rol, düzeni sağlayabilen, istikrarsızlık ve anarşiye karşı güvence oluşturan güçlü ve kuvvetli bir devlet idi.

Böylece süreç içinde Sovyet dış politikasında “ideolojik” mülahazalar bir tarafa bırakıldı. Gorbaçov uluslararası sistemde kutuplaşma yerine, Avrupa'da ekonomik, askeri ve siyasi işbirliğini sağlanmasına yönelik “Ortak Avrupa Evi” projesini ortaya attı. Batı'nın “düşman” ve “tehdit” olarak tanımlanması sona erdi.³⁰⁸ Gorbaçov bu yolla güvenlik mimarisinin yeniden kurgulanmasını önerdi.

1980'li yılların ortalarında Sovyetler Birliği'nin başlıca güvenlik çıkarı Doğu Almanya'daydı. Gorbaçov 1988 itibariyle Doğu Avrupa'ya müdahale edilmemesinden yanaydı. Doğu Almanya Brejnev doktrininin feshi için zorlu bir test alanıydı. Gorbaçov, Doğu Alman hükümetini devrilmemesi için desteklemek yerine Macaristan'ın Demir Perde'yi açmasına zımnen onay verdi. Böylece Doğu Almanya'dan yapılan kitlesel göçler bu ülkede siyasi krizi tetikledi. Gorbaçov, Sovyet birliklerine Honecker rejimini korumak için müdahale etmeme talimatını da verdi.³⁰⁹

Gorbaçov'un ortaya koyduğu yeni dış politika düşüncesi soğuk savaş döneminin klasik tehdit anlayışını ve çıkarlarını değiştirmiş; nükleer caydırıcılığa dayalı denge siyasetini terk ederken hem Batı ile işbirliğinin önemini hem de yeni tehditleri gündemine eklemiştir.

Gorbaçov, “Yeni Siyaset Düşüncesi” ile kavramlaştırdığı siyaset felsefesiyle güvenliğin doğası konusunda tamamıyla yeni bir yorum

³⁰⁶ Snyder, **a.g.m.** p.57.

³⁰⁷ Snyder, **a.g.m.**, p.58.

³⁰⁸ Dağı, **a.g.e.**, s.93.

³⁰⁹ Koslowski and Kratochwil, **a.g.m.**, p.236.

getirmiştir. Bu yeni güvenlik kavramı uluslararası ilişkilerde Ortodoks-Marksist teoriden Batılı teorilere yaklaşan bir dizi siyasi ve teorik ilkelere dayandırılmıştır. Gorbaçov böylece rasyonaliteye ve insani değerlere dayalı evrensel modern düşünce çerçevesine ulaşmayı hedeflemiştir.³¹⁰ Yeni siyaset anlayışı şu temel görüşleri ortaya koymuştur:

-Nükleer savaş anlamsız ve kabul edilemez.

-Sadece askeri tehditlerden değil, farklı faktörlerden hareket eden bir güvenlik anlayışı gereklidir.

-Karşılıklı bağımlılık düşüncesi önemlidir. Dünyanın giderek daha fazla karşılıklı bağımlı hale gelmesi nedeniyle tek taraflı bir şekilde güvenlik sağlanamaz.

-Güvenlik bölünmez.

-Güvenlik ile kendi kaderini tayin hakkı ve tercih özgürlüğü aynı düzeydedir.

-Devletler arası ilişkilerde ideolojik farklılıkların öne çıkarılmamalıdır.

-Sovyet tehdit algılamasında öncelik NATO'ya değil tüm insanlığa yönelik küresel tehditlere verilmelidir.³¹¹

Gorbaçov ve danışmanları yeni siyasi düşünceyle Batı ile Soğuk Savaş sona erdirdiler. Varşova Paktı'nın dağılması, Almanya'ların birleşmesi, silahların kontrolü anlaşmasının imzalanması bu sürecin sonucuydu. Yeni Siyasi düşüncenin Ortak Avrupa Evi kavramı ise Avrupa'da güvenlik düzeni olarak ortaya konuldu. Gorbaçov'un başlıca siyasi hedefi Avrupa'nın kapitalist ve sosyalist kamplara bölünmüşlüğü sona erdirmektir. Gorbaçov NATO'nun zaman içinde Avrupa güvenliğinde olumlu rol oynayabileceğini kabul ederken birleşik Almanya'nın NATO üyeliğine yönelik itirazını kaldırdı.³¹²

Sovyetler, Afganistan'dan geri çekilme, 1986 Avrupa Silahsızlanma Konferansı çerçevesinde mahallinde inceleme yapma, 1987 Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması (INF) ve gecikmiş BM borçlarının ödenmesi

³¹⁰ Sergounin **a.g.m.**

³¹¹ Sergounin, **a.g.m.**

³¹² Sergounin, **a.g.m.**

dahil bir dizi sürpriz siyasi adımı açıklamak adına yeni siyasi düşünceye başvurdular.³¹³

Gorbaçov “yeni düşünce” kavramıyla kapsamlı uluslararası güvenlik sistemi önerirken, bu güvenlik sisteminin siyasi, ekonomik, askeri ve insani boyutları içermesini öngördü. “Yeni düşünce” ve “kapsamlı güvenlik sistemi” içerisinde üç ana konu müteakip aylarda Sovyet liderliği ve dış politika organlarınca bu sistemin içi dolduruldu.

Gorbaçov’un kurguladığı güvenlik anlayışı aşağıdaki unsurları içermektedir:

-Nükleer çağda güvenlik ‘karşılıklı’ olmalıdır. Bireysel ya da ulusal güvenlik gibi kavramlardan bahsedilemez.

-Güvenlik nükleer ve konvansiyonel silah miktarıyla ters orantılıdır. En güvenli dünya silahsız bir dünya olacaktır. Her yeni silahlanma programı güvensizliği arttırmaktadır.

-Dünya karşılıklı bağımlıdır. Küresel sorunlar tüm ülkeler için ortak bir risktir. Bu riskler nükleer savaş tehlikesini arttırıp dünyada silah düzeyini azaltma olasılığını ortadan kaldırır.³¹⁴

Gorbaçov’un yeni siyaset anlayışı esasen Sovyetler Birliği’nin uluslararası sorunlardan ziyade iç problemler üzerinde durulması gerektiğini ortaya koydu, zira sosyalizme karşı öncelikli tehdit artık askeri nitelikli değil bizzat sosyalizmin kendi içinden geliyordu.³¹⁵ Gorbaçov’un bir diğer hedefi anlaşmazlıkların çözülmesinde karşılıklı güvenliğin önemi ile siyasetin oynayabileceği rol idi. Çağdaş dünyanın karşılıklı bağımlı niteliği de göz önünde bulundurulmalıydı.³¹⁶

Bazı yazarlar “yeni düşünce”nin muhtemelen şu üç unsurdan kaynaklandığını düşünmektedirler.

- Sovyet dış politikasının taktiksel ihtiyaçları,
- Bazı Sovyet aydınlarının katkıları,

³¹³ Oudenaren, **a.g.m.**, p.1.

³¹⁴ Oudenaren, **a.g.m.**, pp.11-12.

³¹⁵ Sergounin, **a.g.m.**

³¹⁶ Oudenaren , **a.g.m.**, p 1.

-Gorbaçov'un kişisel eğilimi ve çıkarları³¹⁷

Öte yandan Batı Alman Sosyal Demokratlar, zaman içinde "caydırma" ve "nükleer karşı kuvvet" stratejilerinin yerini alacak bir Doğu-Batı "güvenlik ortaklığı" fikrini desteklediler. Bu kavram en azından resmîyette geleneksel Sovyet "ortak güvenlik" kavramına benziyordu. Gorbaçov'un "karşılıklı güvenlik"i çok daha bilinen siyasi ve doktriner statüye yükseltme kararı muhtemelen bir dizi faktörden kaynaklanıyordu.³¹⁸

Gorbaçov ve Sovyet liderliğinin yeni siyasi düşüncüyü ortaya atmalarındaki temel amaç ülkeyi 21.yüzyıla büyük bir güç olarak sokmaktır. Adomeit'e göre; Sovyet ideolojisinin problemi ise Marksist-Leninist ideolojinin başlıca bilimsel ve kestirimci unsurlarının her birinin hatalı çıkmasıydı. Bunlar;

-‘Emperyalizmin güç merkezleri’ arasındaki çelişkilerin bunları birbirlerine bağlayan bağlardan daha köklü olduğu düşüncesi,

-‘Güçlerin ilişkisinin’ uzun vadede sosyalizmin lehine seyredeceği,

-Çatışmaların sosyalizmin zaferiyle sona ereceği,

-Sosyalist üretim biçiminin kapitalist üretim biçiminden daha üstün olduğu,

-‘Ulusal özgürlük hareketlerinin, emperyalizm karşıtı, kapitalist olmayan ve nihayetinde sosyalist oryantasyonlu devletler oluşturacağı,

-Sınıf ilişkilerinin uluslararası ilişkilerde belirleyici faktör olduğu,

-Milliyetçiliğin ortadan kalkacağıydı.

1970’li yılların sonuyla 1980’li yılların başında Sovyet ekonomik göstergeleri keskin bir düşüş yaşadı. Sovyet liderliğince; milli gelir içinde askeri harcamaların payının belirsiz şekilde artmasına kayıtsız kalınmayacağı, teknolojik yönden ileri askeri sektörlerin ekonomiden tecrit edilerek varlığını sürdüremeyeceği, ekonomik çöküşünün silahlı kuvvetlerin modernizasyonuna ve gelecekteki etkinliğine darbe vurduğu, söz konusu

³¹⁷ Oudenaren, a.g.m., p.13.

³¹⁸ Oudenaren, a.g.m., p.15.

ciddi problemlerin çözümü için yapısal reformlara ihtiyaç duyulduğu, anlaşıldı.³¹⁹

Gorbaçov'un dış politika doktrini Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarına hakim olan dış politika anlayışında etkisini kısmen de olsa göstermiştir. Gorbaçov dönemi teoride sadece küçük değişikliklerle başlamış ancak emperyalist ve ideolojik paradigmanın tamamıyla değişmesiyle sonuçlanmıştır. Yeni paradigma Yeltsin ve Kozirev tarafından da kullanılmıştır.³²⁰

2.Yeltsin Dönemi (1991-1999)

Rus Dış Politikası'nın yönelimine ilişkin 1990'lı yıllarda yaşanan tartışmalar Putin dönemi dış politikasının esasları hakkında aydınlatıcı verileri içermektedir. Rus dış politikası Yeltsin'in başkanlığının ilk yıllarında Batı temelli ve aynı zamanda Batı karşısında teslimiyetçi bir nitelik taşıırken Rusya'nın zayıflığının bir göstergesi olmuştu. Rusya bir taraftan iç sorunlarla boğuşup ekonomik krizi yaşarken, uluslararası ortamda eski konumunu tamamen yitirmişti.³²¹

Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasından bir buçuk yıl önce Rusya egemenliğini ilan ederek selefinden farklı iç ve dış politika gündemleri geliştirmeye başladı.³²² Rusya Dışişleri Bakanlığı Gorbaçov'un yeni düşünce paradigmasının devamı niteliğinde olan daha geniş kapsamlı bir belge hazırladı. Belgede yer verilen hedefler arasında;

- İmparatorluğun devralınması,
- Bölgesel askeri üstünlüğün sonlandırılması,
- Askeri stratejik eşitliğin terk edilmesi,
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin diğer daimi üyeleriyle geniş siyasi ortaklık oluşturulması,

³¹⁹ Adomeit, a.g.m., pp.39-40.

³²⁰ Adomeit, a.g.m., p.41.

³²¹ İlyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008, s.3.

³²² Adomeit, a.g.m., p.43.

-GATT, IMF, G-7 gibi uluslararası ekonomik kuruluşlara tam üye olunması,

-NATO'ya üye olunması,

gibi konular yer alıyordu.³²³ Bu hedeflere Sovyetler Birliği'nin emperyalist yapısının ortadan kaldırılması, ABD ile nükleer alanda rekabetin sona erdirilmesi, ABD ile stratejik işbirliği kurulması konuları da dahildi.³²⁴

Sovyetler Birliği'nin son döneminde Gorbaçov ve Dışişleri Bakanı Şevardnadze, Rusya'nın ilk yıllarında ise Yeltsin ve Kozirev bir tür Avrupa-Atlantik toplumu oluşturulmasının hayalini kurdular. Rus liderler Batı ile stratejik ortaklık yaparak sanayileşmiş ülkelerden ekonomik yardım elde edip ülkeyi hızla modernleştirmeyi hedeflediler.³²⁵

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ardılı olan Rusya Federasyonu dünya sahnesinde eski büyük güç pozisyonunu yeniden elde etmeye çalıştı. Rusya 1992 başlarında Batı yanlısı bir dış politika izledi. Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in öncülüğünde hareket eden grup Batı yanlısı politikanın Batı'dan siyasi ve ekonomik desteği beraberinde getireceğine inanıyordu.³²⁶

Yeltsin'in başlangıçta Orta Asya'ya ağırlık vermemesi; Batı ile entegrasyon arayışı, Moskova'nın bu Cumhuriyetleri dünya siyasetinde "yeni oyuncu" oldukları ve ister istemez siyasi ve ekonomik olarak Moskova'ya bağlılıklarının devam edeceği düşüncesinden kaynaklanmıştı.³²⁷

1991'de Rusya Batılı ülkeleri öncelikli müttefikleri olarak tanımlayarak ekonomik ve siyasi kalkınmada Batılılaşma akımı başlattı. Bu yol tartışmalarla doluydu ve yönetimin alternatif reform programlarıyla ittifak önceliklerini desteklemesi zorlaştıkça bozulmaya yüz tuttu.³²⁸ Rusya küresel düzeyde yeni müttefikler edinmeye çalışıp, Batıyla ilişkilerinde güçlü bir duruş sergilerken, Batının ekonomik yardımına ihtiyacının sürmesi dış politikasına

³²³ Adomeit, **a.g.m.**, p.44.

³²⁴ Kamalov, **a.g.e.**, s.4-5.

³²⁵ Adomeit, **a.g.m.**, p.36

³²⁶ David Kerr, "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Vol. 47, No. 6. (Sep., 1995), p.977.

³²⁷ Kamalov, **a.g.e.**, s.119.

³²⁸ Danks, **a.g.e.**, p.243.

Batı'nın kaldıraç etkisi yapabileceğini gösterdi.³²⁹ Rusya'nın geçiş döneminde ekonomik zayıflığı ve Batı'nın ekonomik yardımına olan bağımlılığı, bağımsız dış politika izleme yeteneğini kısıtlamıştı.

Kozirev, Aralık 1992 yılında Stockholm'de yapılan AGİK toplantısında; Batı'nın Baltık devletlerine müdahalesini kınamış, Konferansın eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne karışmamasını, BM'nin Sırbistan'a karşı yaptırımlara son vermesini istemiş, Rusya'nın Belgrad'a askeri destek verebileceğini söylemiştir. Kozirev ayrıca eski Sovyet topraklarının AGİK normlarının tamamıyla uygulanabileceği bir bölge olmadığını ifade etmiştir.³³⁰ Kozirev iç muhalefetin Yeltsin'i alt etmesi halinde şahinlerin bu taleplerde bulunacağını bildirmiştir.

Kozirev toplantıdan önce İzvestiya'ya verdiği mülakatta, Yeltsin'in muhaliflerinin 'Rus ordusunun ülke dışında yaşayan etnik Rusları desteklemek için müdahale baskısı' yaptıklarına dair samimi bir uyarıda bulundu. "Bugün Rusya'da olanlar 1933'de Almanya'da olanları hatırlatıyor, demokratların yerini milliyetçiler alıyor. Rusya'da 'savaş partisi', NeoBolşevik Parti başlarını kaldırıyor ve ülkede demokrasi karşıtı devrim tehdidi mevcut" demiştir. Kozirev'in bu yaklaşımı, 1992'nin ikinci yarısında iç ve dış politikada belirginleşen değişikliğin bir parçasıydı.³³¹

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya ülkelerine karşı yükümlülüklerden kurtulmuş, ancak bu ülkeler üzerinde geçmişteki gibi siyasi ve ekonomik nüfuzunu sürdürmek istemiştir. Moskova'da 8 Ekim 1993'de Rusya, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan liderlerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleşti. Yeltsin toplantıda Güney Kafkasya liderlerinin bölgede Rusya'nın askeri üsler kurması ve Güney Kafkasya ülkelerinin Türkiye ve İran sınırlarının ortak olarak korunmasına ilişkin tedbirleri kapsayan öneri konusunda ortak deklarasyon taslağı verdi. Azerbaycan dışındaki ülkeler taslağı kabul ettiler. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev bu tür bir

³²⁹ Danks, **a.g.e.**, p.265.

³³⁰ Adomeit, **a.g.m.**, p.45.

³³¹ Adomeit, **a.g.m.**, p.45.

metnin Ermeni kuvvetlerinin işgal ettikleri Azeri topraklarından geri çekilinceye kadar kabul edilemeyeceğini ileri sürdü.³³²

Zamanla Yeltsin büyük ölçüde Sovyet İmparatorluğu stratejisinden vazgeçti. Rusya'nın diğer ülkelerdeki asker sayısını azalttı, ekonomik ve askeri mal varlığının Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında bölünmesini sağladı. Rusya Azerbaycan'dan birliklerini çıkardı, buradaki donanmasını yine Hazar kıyısındaki Astrahan'a yerleştirdi.³³³

Yeltsin'in Sovyetler Birliği topraklarından geri çekilmesiyle Rusya aleyhtarı milliyetçilik, petrol rezervlerinin çekiciliği ve Rusya'nın zayıfladığı yönündeki görüşler Kuzey Kafkasya'daki Çeçenistan ve Volga boyunda başta Tataristan olmak üzere ayrılıkçı güçlere ve bağımsızlık yanlılarına büyük imkan sağladı. Zira Tataristan ve Çeçenistan petrol rezervlerine rafinerilere sahip bölgelerdi. Bu Cumhuriyetlerde mahalli idareler milli servetin kontrolünü ele geçirmeye çalışmaktaydı.³³⁴

Dönemin Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov'un 1996'da ortaya attığı "Çok kutuplu dünya" doktrini 1999'da üzerinde çok durulan kavramlardandı.³³⁵ Doktrin'e göre Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası ilişkiler sisteminde farklı kutupların ortaya çıkışı sonucunda giderek çok kutuplu hale geliyordu. Böylesine çok kutuplu dünyada ilişkiler işbirliği ve etkileşime dayanmalıydı. Bu nitelikteki ilişkiler uluslararası politikada lider bir güç ve onu takip eden diğer ülkeler grubuna nazaran Rusya'nın çıkarları için daha iyiydi. "Çok kutuplu dünyaya geçişi geliştirme amacına bağlı olan Rusya önde gelen Batılı güçlerle pragmatik ve istikrarlı ilişkiler sürdürürken tüm yeni kutuplarla da ilişkilerini geliştirmeliydi.

"Çok kutuplu dünya" doktrini Kozirev'in Dışişleri Bakanlığı döneminden kalan çözülememiş açmazlara karşılık olarak tasarlanmıştı. Kozirev, önemli Batılı güçlere paralel politikalar izlerken Rus çıkarları olarak algılanan

³³² <http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc94/edoc7182.htm>

³³³ Yasin Aslan, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, 2.Baskı, Ankara, Berikan Yayınevi, 2005, s.12.

³³⁴ Aslan, **a.g.e.**, s.13.

³³⁵ Vushkarnik, **a.g.m.**

hususları (yeni Avrupa güvenlik sistemine tam entegrasyon gibi) garantilemeyi başaramadı ve görev süresinin son zamanlarında oldukça düşük destekle çalışmak zorunda kaldı.

Primakov Doktrini'nde uluslararası alanda daha büyük güç olma hedefi ülkede büyük destek gördü. Primakov'un çizgisi Eylül 1998'de Dışişleri Bakanlığı'na atanan İgor İvanov döneminde pek değiştirilmedi. Ancak Kosova krizi, para aklama skandalları, Dağıstan ile Çeçenistan'daki terörle mücadele kampanyaları nedeniyle bu çizgiyi karmaşık hale getirdi. Tüm bunlar 1999 yılını Moskova diplomasisi için Afganistan Savaşı'ndan sonra en zorlu yıl haline soktu.

Rus dış politikasının temel sorunu-yani Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası sistemin oluşumuna nasıl dahil olunacağı- milliyetçi bir ülke tarafından yanıt bulunmakta olup, hatta bu ülke pragmatik olmaya ve teknoloji çağına ayak uydurmaya çalışmaktadır.³³⁶

Rusya, 1991-1992'de Batı yanlısı, 1995-1996'da ısrarcı, 1998-1999'da esnek tecrit politikası izledi. Rusya, 2000'li yıllarda artan ekonomik ve siyasi gücüne paralel olarak 'Yakın Çevresi'ndeki ülkelere karşı daha aktif ve etkin bir dış politika izlemektedir.

Dış ilişkilerde pragmatizm, çok yönlü politika ve ulusal çıkarların istikrarlı ancak çatışmacı olmayan şekilde korunması doğru bir rotada olduğunu ispat etti. Batı küreselleşmede tekalciliğini kaybediyor. Rusya transatlantik bağların kendisi aleyhine güçlenmesini istememektedir.

Yeltsin Rusya'nın Kafkasya politikasını beş ilkeye dayandırmıştır:

-Karadeniz ve Hazar bölgelerinin tamamında istikrarın, güvenliğin ve işbirliğinin sağlanması,

-'Yakın Çevre'de yeniden entegrasyonun sağlanması; bunun ekonomik, siyasi ve askeri birlikler yoluyla tesis edilmesi.

³³⁶ Vushkarnik, a.g.m.

-Moskova'nın bölge ülkelerinin kaynakları üzerindeki çıkarlarının kabul edilmesi³³⁷

Rusya'nın 'Yakın Çevresi'nde özel çıkarları ve sorumlulukları bulunduğu bir gerçektir. Rusya hem bir Avrupa hem de bir Asya gücüdür. Baltıklarda, Transkafkasya'da, Karadeniz bölgesinde pek çok eski Sovyet bağlantısını elinde tutmaktadır.³³⁸

Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra ulusal kimlik, ulusal çıkar ve güvenlik politikalarının tanımlanması gibi üç zorlu görevle karşı karşıya kalmıştır. Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ne yönelik politikaları Batı kaynaklı araştırmalarda daha çok neo-emperyal temelde açıklanmaktadır.³³⁹ Yeltsin Şubat 1993'de Rusya'nın eski SSCB ülkelerindeki tüm silahlı çatışmaların durmasında yaşamsal çıkarları bulunduğunu, BM dahil uluslararası kuruluşların Sovyet sonrası coğrafyada barış ve istikrarın garantörü olarak Rusya'ya özel yetki tanımasının zamanının geldiğini bildirmiştir.³⁴⁰

³³⁷ Jim MacDougall, "Russian Policy in the Transcaucasian 'Near Abroad' The Case of Azerbaijan, ss.90-91, <http://www.demokratizatsiya.org/Dem%20Archives/DEM%2005-01%20macdougall.pdf> (10/06/2010)

³³⁸ Adomeit, **a.g.m.**, p.61.

³³⁹ Bkz. Mura, **a.g.e.**; Fiona Hill, "In Search of Great Russia: Elites, Ideas, Power, the State, and the Pre-Revolutionary Past In the New Russia, 1991-1996", Ph.D Thesis, Harvard University, March 2008.

³⁴⁰ Adomeit, **a.g.m.**, pp.46-47.

İKİNCİ BÖLÜM

PUTİN'İN KİŞİLİĞİ, RAKİPLERİ VE GÜVENLİK DOKÜMANLARI

I.PUTİN'İN GÜVENLİK ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

A.Sosyal ve Bürokratik Geçmişi

Putin, 7 Ekim 1952'de Saint Petersburg'da dünyaya geldi. Babası Vladimir Spiridonovich Putin (1911–1999) Sovyet donanmasına ait bir denizaltında askerlik yapmış, ardından 2.Dünya Savaşı sırasında NKVD'de bir sabotaj grubunda görev almıştır. Annesi Maria Ivanovna Shelomova (1911–1998) bir fabrikada işçi olarak çalışmıştır.³⁴¹

Putin'in büyükbabası Spiridon Ivanovich Putin (1879–1965) ise Gorki'de Vladimir Lenin'in yazlığında aşçılık yapmış, Lenin'in 1924 yılında ölümünden itibaren anılanın eşi Nadejda Krupskaya için çalışmış, bilahare Joseph Stalin'e hizmet vermiştir. Ardından Komünist Parti Moskova Şehir komitesinde aşçılık yapmıştır.³⁴²

Putin 1980'li yılların başlarında eski bir İngilizce ve Fransızca öğretmeni olan Lyudmila ile evlendi. Bu evliliğinden Maria ve Yekaterina Putina isimli iki kızı dünyaya geldi.³⁴³

Putin, St. Petersburg'da çok iyi öğrencilerin kabul edildiği 281 nolu okula devam etti. Fen okula giderken daha sonra sosyal bilimlere yöneldi. Leningrad Devlet Üniversitesi Hukuk Bölümü'nden 1975'te mezun oldu. Üniversite çağlarında Komünist Parti'ye üye oldu. Putin 1975'ten itibaren KGB'nin 1. Bölümü'nde, bugün SVR olarak adlandırılan dış istihbarat bölümünde çalışmaya başladı. 1984 yılında saygın Kızıl Bayrak İstihbarat Enstitüsü'nde Almancasını ilerletirken ayrıca bir dış göreve hazırlık amacıyla İngilizce öğrendi. Akabinde Leipzig'de faaliyet gösteren Sovyet-Alman

³⁴¹ <http://www.biographyonline.net/politicians/russian/putin.html>; Putin'in otobiyografisinin de yer aldığı bir eser için bkz. İlyas Kamalov, **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2004.

³⁴² <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=387>

³⁴³ <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=387>

Dostluk Derneği Başkanı olarak “Adamov” takma adıyla Dresten’e gönderildi. 1985-1990 yılları arasında Dresten eyaletinde görev yaptı.³⁴⁴

Putin, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Leningrad’a dönerek Leningrad Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Rektör Yardımcısı Yuriy Molchanov’a bağlı olarak çalıştı.³⁴⁵

20 Ağustos 1991’de KGB’deki görevinden resmen ayrıldı. Mayıs 1991 ayında üniversiteden de hocası olan St. Petersburg Şehir Konseyi’nde Belediye Başkanı Anatoli Sobchak’ın danışmanlığına atandı. 28 Haziran 1991’de ise uluslararası ilişkiler ve yabancı yatırımlardan sorumlu Belediye Dış İlişkiler Komitesi başkanlığına getirildi. Mart 1994’de St. Petersburg şehir idaresi birinci başkan yardımcısı oldu.³⁴⁶ Putin’in Belediye macerası Sobchak’ın 1996 yılında seçimi kaybetmesine kadar sürdü. Putin yeni Belediye Başkanı’nın birlikte çalışma teklifini kabul etmedi.

Putin 1995 yılından Haziran 1997 tarihine kadar ise Hükümet yanlısı ‘Anavatanımız Rusya Partisi’nin St. Petersburg birimini yönetti. 27 Haziran 1997 tarihinde St. Petersburg Madencilik Enstitüsü’nde ekonomi alanında “Piyasa İlişkileri Oluşumu Altında Bölgesel Kaynakların Stratejik Planlaması” konulu tezi ile doktora derecesi aldı.³⁴⁷

Sobchak’ın 1996’da seçimi kaybetmesinin ardından Putin, 1996 yılında Kremlin Mülkiyet İdaresi Başkanı Pavel Borodin’in yardımcılığına atandı. 26 Mart 1997’de Kremlin İdaresi başkan yardımcılığına getirildi. Mayıs-Haziran 1998 arasında Kremlin Emlak İdaresi denetim genel müdürlüğü görevini yürüttü. 25 Mayıs 1998’de Kremlin İdaresi Bölgelerden Sorumlu Personel Bölümü birinci başkan yardımcılığı, 15 Temmuz 1998’de ise federal merkez ile bölgelerin yetkilerini belirleyen anlaşmaları hazırlayan komisyonun başkanlığına getirildi. 25 Temmuz 1998 tarihinde ise Devlet

³⁴⁴ <http://www.notablebiographies.com/Pu-Ro/Putin-Vladimir.html>

³⁴⁵ <http://www.biographyonline.net/politicians/russian/putin.html>

³⁴⁶ <http://www.biographyonline.net/politicians/russian/putin.html>

³⁴⁷ “Putin accused of plagiarising his PhD thesis” The Sunday Times, March 26, 2006, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article695235.ece>

Başkanı Boris Yeltsin tarafından Rusya Federal Güvenlik Servisi (FSB)'nin başkanlığına atandı.³⁴⁸

9 Ağustos 1999'de Başbakan Yardımcılığı'na, aynı gün ilerleyen saatlerde ise görevden alınan Sergey Stepaşin'in yerine Başbakan vekilliğine getirildi. Parlamento'nun alt kanadı Duma Putin'in başbakanlığını 16 Ağustos 1999'da onayladı.³⁴⁹

Putin, Yeltsin ile vardığı mutabakat çerçevesinde iktidarı sancısız bir şekilde devraldı.³⁵⁰ Yeltsin'in 31 Aralık 1999'da istifa etmesinin ardından, Anayasa gereği, üç ay içerisinde devlet başkanlığı seçimi yapılınca kadar bu görevi vekaleten üstlendi.³⁵¹ Putin'in devlet başkanlığı yolu yaşlı Yeltsin ile çevresini iktidardan uzaklaştıktan sonra koruyacak güvenilir bir halef arayışının sonucunda açıldı. Putin ahde vefaya önem veren bir kişiydi. Yeltsin ise uzun süredir yolsuzluk ve adam kayırma nedeniyle suçlanmaktaydı. Putin'in devlet başkanı vekili olarak ilk icraatı 'RF eski devlet başkanı ve aile üyelerinin güvenceleri' başlıklı kararnameyle Yeltsin'e ileride her türlü idari ve cezai takibata karşı bağışıklık vermek oldu. Kararname Yeltsin'e konut ve personel tahsisi, maaş ve çeşitli avantajlar da sağlamaktaydı. Putin buna karşılık kabinesinden aralarında eski başkanın başdanışmanı olan kızı da dahil akrabaları ile yandaşlarını çıkardı.³⁵²

Putin, 26 Mart 2000'de seçimlerin ilk turunda % 50'nin üzerinde oy alarak ikinci tura gerek kalmaksızın devlet başkanı seçildi ve 7 Mayıs 2000 tarihinde yemin ederek göreve başladı. Putin Rusya Federasyonu'nun ikinci, 1100 yıllık ulusun tarihinde ise iktidarın serbestçe el değiştirdiği ilk başkan oldu. Putin 14 Mart 2004'de oyların % 71'ini alarak ikinci kez devlet başkanı seçildi.

³⁴⁸ Kamalov **a.g.e.**, s.78.

³⁴⁹ "Putin pledges order and continuity", August 16, 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/422089.stm>

³⁵⁰ Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Dr.Yevgeni SATANOVSKI ile 13 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

³⁵¹ "1999: Putin takes over as Yeltsin resigns", December 31, 1999, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/31/newsid_4102000/4102107.stm

³⁵² "Putin takes control in Russia" Friday, December 31, 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/585368.stm>

B.Fikri Yapısı ve Büyük Rusya Vizyonu

Rusya 20. yüzyılda iki kez dağılma sürecinde geçmişti. Bunlardan ilki Çarlık Rusya'sının yıkılışı, diğeri ise SSCB'nin çöküşü olmuştur. Bu parçalanmalar etnik karışıklıklardan ya da azınlık çatışmalarından ziyade merkezi otoritenin zayıflamasından kaynaklanmıştır.³⁵³ Putin vatansever bir Rus genci ve Rus milliyetçisi olarak büyüdü. Putin'in motifleri ve vizyonu Sovyet geçmişinin yanı sıra Rusların Sovyet öncesi geçmişinden ve Batı Avrupa aydınlanmasından esinlenmiştir.

Kamalov'a göre; Putin kendisine Büyük Petro'yu örnek aldı. Petro Rusya'yı Avrupa'ya açarken Putin de Rusya'ya dünyada yeni bir imaj kazandırmıştı. İki liderin bir diğeri ortak özelliği ise Türk halklarına uyguladıkları politikalar olmuştur. Petro, Türk halklarına yeni vergiler getirmiş, Türkler arasında Ortodoksluğu yayma politikası izlemiştir. Böylece 'yok edici', 'sindirici' lider adını almıştır. Putin ise Türk halklarının haklarını kısıtlamış, Yeltsin döneminde başlatılan 'alabileceğin kadar özgürlük' politikasını sona erdirmiştir.

Putin doğal büyüklüğü çerçevesinde yeniden restore edilen güçlü ve birleşik bir Rusya isteyen milliyetçilerin dilini kullanmaktadır. Aynı zamanda Batıcı olan Putin Büyük Petro'nun benzeri gibi görülmektedir. Petro sıklıkla ziyaret ettiği Avrupa'da edindiği yeni bilgileri ve teknolojileri ülkesine getirmiş, güçlü bir devlet ve ordu kurarak Rusya'yı modernleştirmiş, ülkesinin sınırlarını koruyup genişletmiştir. Petro gerek Saray çevresinden gerekse Boyarlar arasından Rusya vizyonuna muhalefet edenleri acımasızca bastırmıştır.³⁵⁴ Putin de benzer şekilde Ağustos 1999'da başbakan olunca sık sık yurtdışı gezilere çıkıp, Moskova'da dünya liderlerini ağırlamış, Rusya'nın Batılı ekonomik fikirlerini benimseyerek güçleneceğine inanmıştır.³⁵⁵

Putin 1986'da Doğu Almanya'ya gittiği sıralarda Gorbaçov içerde ekonomik ve sosyal reformları başlatıyordu. Putin değişime inanan bir kişiydi. Yine de Berlin duvarının yıkılışının kaçınılmaz olduğunu bildiği halde hayal

³⁵³ Kamalov, a.g.e., s.117.

³⁵⁴ Nicholas Riasanovsky, *A History of Russia*, 4th Edition, Oxford, Oxford University Press, 1984.

³⁵⁵ Danks, a.g.m., p.321.

kırıklığına uğramış, bu süreçte meydan gelen kaostan Sovyet liderliğini sorumlu tutmuştu.³⁵⁶

Putin Rusya'ya döndükten sonra üniversiteden hocası Anatoli Sobchak Belediye Başkanı seçilince birlikte çalışma teklifinde bulundu. Putin bu vesileyle KGB'den ayrılarak politikaya atıldı. Putin'in KGB'den ayrılması konusunda iki görüş ileri sürülmektedir: Birincisi Putin'in ülkesindeki önemli değişikliklere katkı sağlamak istediği, ikincisi ise Berlin duvarının yıkılmasının ardından rahatı bozulan arkadaşlarıyla aynı kaderi paylaşmak istemediğidir.

Gerek Sovyetlerin çöküşü gerekse Yeltsin dönemi Putin'in vizyonunu pekiştirdi. Bu dönemde Yeltsin ve çevresindekilerin kamuya ait varlıklar özelleştirilirken sergiledikleri davranışları ve Batı'nın Yeltsin yönetimine bakışını gözlemledi. Ancak şartlar onu Yeltsin ile bir araya getirdi. Yeltsin Ağustos 1999'da Putin'i Başbakan olarak atadı. Putin yeterli siyasi tecrübeye sahip değildi ve ülkede neredeyse bir kaos hakimdi. Kuzey Kafkasya'da ayrılıkçı hareket, ülke genelinde başıbozukluk mevcuttu. Ekonomi çöküşün eşiğinden dönmüş, yolsuzluklar ve sosyal sorunlar zirveye çıkmıştı. Devlet kuruluşlarına karşı güvensizlik had safhaya varmıştı. Uluslararası alanda da durum çok farklı değildi. Rusya Avrupa'nın hasta adamı olarak görülüyordu. ABD, Moskova'yı iki ülke arasındaki stratejik ilişkilerde dikkate almıyordu.³⁵⁷

Ülkede 1990'lı yıllar boyunca yaşanan istikrarsızlıklar ekonomik krizin etkisiyle daha da artarken dış politikadaki pek çok konuda başarısızlıkla karşılaşıldı. Putin işbaşına geçtiğinde devraldığı bu miras nedeniyle işi iki kat güçleşmişti. Putin iç meşruiyeti ve istikrarı sağlarken terör saldırılarının olumsuz etkilerinden yararlanmayı düşündü. Ardından Çeçenistan savaşında elde ettiği zafer sayesinde kamuoyu nezdinde büyük saygınlık kazandı.³⁵⁸

³⁵⁶ <http://www.notablebiographies.com/Pu-Ro/Putin-Vladimir.html>

³⁵⁷ Putin 16 Ağustos 1999 tarihinde Duma'da Başbakanlığı'nı onaylamasından önce milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmada hükümetinin sorunlu Kuzey Kafkasya'da düzeni sağlayacağını, merkez ile bölgeler arasında ekonomik ve siyasi ilişkileri tekrar düzenleyeceğini bildirdi. Bkz <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/422089.stm>

³⁵⁸ Ariel Cohen, "The War In Chechnya: What Is At Stake", <http://www.ceri-sciencespo.com/archive/decemb99/artac.pdf>; Dmitri V. Trenin, "The Forgotten War: Chechnya and Russia's Future", <http://carnegieendowment.org/files/Policybrief28.pdf>

Putin göreve başladığında önünde üstesinden gelmesi gereken bir dizi iç ve dış sorun bulunmaktaydı. Deneyimli politikacı ve eski Başbakan Yevgeni Primakov, Putin'e bu listeyi samimi bir görüşme ortamında sunmuştu.³⁵⁹ Putin bu sorunlara Yeltsin'den tamamen farklı bir üslupla yaklaştı. Son derece organize ve planlı bir çalışma sergiledi. Rus halkına hitaben 1 Ocak 2000'de yaptığı konuşmada sorunların derinliği ve ciddiyetine ilişkin gerçekleri açık bir şekilde dile getirdi. Devletin kurumsal ve hiyerarşik açıdan güçlendirilmediği takdirde ekonomik ve sosyal alanda hiçbir ilerleme sağlanamayacağını belirtti. Göreve başladığı ilk yıl boyunca bu konulara ağırlık verdiklerini vurguladı.³⁶⁰

Putin Temmuz 2000'de yaptığı ilk 'Birliğin Durumu' konuşmasında ekonomik sorunların acilen çözülemediği takdirde Rusya'nın üçüncü dünya ülkesi eşiğinde olacağı uyarısında bulundu. Rusya'nın böylesine fazla sorununun temelinde sadece ekonomi değil, yoğun suç ve yolsuzluk oranı, Moskova ile Cumhuriyetler ve Bölgeler arasındaki işbirliği eksikliği ve hatta çatışmalar yatıyordu. Putin bunların devletin zayıflığının arka planındaki nedenler olduğunu tespit etti. Hatta halefi Yeltsin'i kendisine etkisiz bir devlet miras bıraktığı gerekçesiyle suçladı.³⁶¹

Putin, Rusya'nın bu durumdan kurtulması için devletin yeniden kurulması gerektiğine inanmaktaydı. Bu amaçla öncelikle bölgeler üzerinde otorite kurdu. Bölge valilerinin doğrudan Federasyon Konseyi'nde temsil edilmelerini önledi. Ayrıca 89 idari birime yedi temsilci atayarak Kremlin'in bölgeler üzerindeki kontrol ve denetimini güçlendirdi. Federe cumhuriyet ve bölgelerin yetkilerini sınırlandırdı.³⁶² Medya üzerinde denetim sağlamaya politikasında başarılı oldu. Yeltsin döneminde nüfuzları artan Oligarklar'ın siyasi nüfuzlarını büyük ölçüde sınırladı. Ordu'yu küçülttü. Liberal ekonomik reform yasaları çıkardı, uluslararası silah anlaşmaları imzaladı. Eski Sovyet

³⁵⁹ Yevgeniy Primakov, **Kapalı Kutu Rusya: Üst Düzey Siyaset Koridorlarında Bir Yaşam**, çev. Nuri Eyüpoğlu, Matas Matbaası, 2002.

³⁶⁰ Putin'in Federal Konsey ve Duma Milletvekillerine hitap ettiği 2001 yılı konuşması için bkz. http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

³⁶¹ Danks, **a.g.e.**, p.322.

³⁶² David Cashaback, "Risky Strategies? Putin's Federal Reforms and the Accomodation of Difference in Russia", **London School and Economics and Political Science**, Vol.3, pp.5-11.

lkeleriyle bağları yenilerken, ABD'nin balistik füze savunma sistemine karşı Rusya'nın katı tutumunu sürdürdü.³⁶³

Putin ülkede tıpkı ABD'de Demokratlar ve Cumhuriyetçiler gibi iki partiden oluşan bir siyasi parti sisteminin yerleşmesini destekliyordu. Her iki partinin de devletin çıkarlarını uzun vadeli politikalarla sağlamalarını öngörmekteydi. Bu doğrultuda Kremlin ideologları ve siyaset planlayıcılarının da katkısıyla Birleşik Rusya Partisi ve Adil Rusya Partisi kurularak ön plana çıkarıldı. Komünist Parti ve Liberal Parti parlamentoda düşük temsil düzeyleri ile marjinal partiler haline geldiler. Parlamento ve devlet başkanlığı seçimlerinde aday olma/gösterme koşulları gleştirildi. Sonuçta Birleşik Rusya Partisi ezici çoğunlukla parlamentoya girip, desteklediği aday benzer şekilde Cumhurbaşkanı seçilirken, diğer partiler ve adaylar demokratik siyasi sistem ve seçim sürecinin figranları işlevini gördüler.

Putin, piyasa ekonomisi ve demokrasiyi Rusya'nın gerçekleriyle özdeşleştirdikleri takdirde iyi bir geleceğe sahip olabileceklerini düşünmekteydi. Putin'e göre Ruslar atalarının tecrübe edindiği güçlü bir devletten yanaydılar. Bu kararın iyi ya da kötü olduğunu tartışmaya gerek yoktu. Dolayısıyla Rus toplumunun bu görüşü özellikle siyasal alanda dikkate alınmalıydı. Rusya bugün için ABD ve İngiltere'deki gibi klasik liberalizme hazır değildi, yakın gelecekte de böyle bir seviyeye ulaşamayacaktı.³⁶⁴

Putin ülkesinin ağdaş dünyada sözü dinlenir bir g merkezi olmasını, Batı ile eşit ortaklıklar kurmasını, işbirliği yapmayı, ancak bu süreçte kesinlikle içişlerine müdahale edilmemesini istedi. Hatta bu amaca yönelik olarak Putin'in ideologlarından kabul edilen Vladislav Surkov 'Egemen Demokrasi' kavramını geliştirdi. Böylece, 'Demokrasi'nin Batı'ya ait ve her ihtiyaç duyulduğunda diğer ülkelerin iç işlerine müdahale edebilmek amacıyla kullanılan bir kavram olmaktan ıkarılmalıydı.³⁶⁵

³⁶³ Kamalov, **a.g.e.**, pp.117-119.

³⁶⁴ "Vladimir Putin: Spy turned politician", January 1, 2000, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/415124.stm>

³⁶⁵ "Vladislav Surkov Divides Democracy", **Kommersant**, 29 June 2006, http://www.kommersant.com/p686274/r1/Vladislav_Surkov_Divides_Democracy/

Dugin ise Putin'in politikalarını “vatanseverlik ve bağımsızlık” ile “ekonomik liberalizm ve Rusya'nın uluslararası finans sistemine entegrasyonu” biçiminde iki ana esasa dayandırmıştır. Putin ekonomik alanda uluslararası sistemle entegre olmayı ve ekonomik büyüme kurallarına uymayı diğer alanlarda ise bağımsız kalmayı savunmaktadır. Dugin'e göre bu politikalar “ulusal-globalizm” olarak kavramsallaştırılabilir.³⁶⁶

Putin'in yönetim anlayışı ne baskıcı ne de Batı'daki anlamıyla demokratik idi. Putin'in yöntemi daha ziyade ‘kontrollü demokrasi’ olarak nitelendirilmişti.³⁶⁷ Putin pragmatik bir yönetim biçimini de benimsemiştir. Köklü yapısal değişiklikler yerine ‘sorun çözme’ odaklı bir tutum sergiledi. Örneğin kapsamlı bir adli reform yerine hakimlerin maaşlarını arttırmış, polislerin ücretlerini yükseltmiştir.

1990'lı yıllarda özelleştirmelerde yaşanan yolsuzluklar, iç istikrarsızlıklar ve kötü yönetim sebebiyle ülkenin dışarıya daha fazla borçlanması ve 1998 yılında ekonomik krize girilmesi üzerine mümkün olduğunca siyasi mülahazalardan uzak bir ekonomik politika izledi. Moskova artık tüm ülkelerle ekonomik çıkarlarına dayalı olarak ticari ve ekonomik işbirliğine girerken üçüncü ülkelerin birbirleriyle aralarındaki sorunlara taraf olmamaya özen gösterecekti. Putin sekiz yıllık görevi boyunca güçlü makroekonomik yönetim, önemli mali politika reformları ve yüksek petrol fiyatlarından kaynaklanan birikim, sermaye girişinin artması ve düşük maliyetli yabancı kredilere erişim sayesinde Rusya'nın ekonomisi krizden çabucak çıktı.

Putin'e göre ekonominin gelişmesi, siyasi istikrarın sağlanması ve devletin güçlendirilmesi gibi faktörler Rusya'nın uluslararası konumuna katkı

³⁶⁶ Uluslararası Avrasya Hareketi Lideri Aleksandr Dugin'in başkanlığını yaptığı Avrasya Ekonomi Kulübü tarafından 30 Ekim 2008 tarihinde Moskova'da düzenlenen “Küresel Ekonomik Kriz: Perspektifler ve Çıktılar” konulu toplantıda A.Dugin'in konuşmasından. Toplantıya bizzat katılmıştır.

³⁶⁷ Nikolay Petrov'un 18 Ekim 2005 tarihinde Carnegie Moscow merkezinde “The Essence of Putin's Managed Democracy” konulu toplantıdaki görüşlerinin özeti için bkz. <http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=819>; Nikolay Petrov, “From Managed Democracy to Sovereign Democracy: Putin's Regime Evolution in 2005”, Center for Political-Geographic Research, December 2005, PONARS Policy Memo No. 396, http://csis.org/files/media/csis/pubs/pm_0396.pdf

sağlamaktaydı. Moskova bugüne kadar dış politikasını dinamik ve pragmatik kılma yönünde önemli adımlar atmıştı.³⁶⁸

Putin devlet başkanı seçildikten sonra uluslararası alanda Rusya'nın etkinliğini arttıracak adımlar atacağı ve bundan sonra Rus dış politikasında önceliği BDT coğrafyasına verecekleri yönünde açıklamalarda bulundu.³⁶⁹ Bu doğrultuda 'Yakın Çevre'sinde güvenlik kaygılarını ulusal çıkarlarla özdeşleştirerek bölgeyi yeniden denetimi altına almayı hedefledi. Moskova'nın 'Yakın Çevresi'ndeki başlıca çıkarı enerji alanında hem tedarikçi hem de transit ülke konumunu elde edip dünya enerji piyasasında sözü dinlenir bir aktör haline gelmek ve bu konumunu diğer siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşmak amacıyla kullanmaktı. İkinci hedefi 'Yakın Çevresi'nde Sovyetler Birliği'nden kalan tarihi, ekonomik, ticari ilişkiler altyapısını sürdürmek ve böylece bu ülkeleri nüfuzu altında tutabilmek. Üçüncüsü ise 'Yakın Çevresi'ni Moskova'ya sadık yönetimleriyle bir güvenlik kuşağı haline getirmekti.³⁷⁰

Rusya bu hedeflerine 'Yakın Çevresi'ndeki ülkeleri BDT, OGAÖ, ŞİÖ, AET gibi örgütlenmeler vasıtasıyla ulaşmayı planladı. Gürcistan, zaman zaman Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkeler Moskova'nın bu siyasetinden rahatsızlık duymuştur. 'Yakın Çevre'deki ülkelerin tarihi, ekonomik ve diğer nedenlerle aralarında anlaşmazlık konuları bulunmakta olup, Rusya bu anlaşmazlıklarda arabulucu rolüne soyunarak ve anlaşmazlığı giderici somut adımlara başvurmaksızın bir anlamda anlaşmazlığı muhafaza ederek taraf ülkelerden çeşitli tavizler koparmaktadır.

Putin başlangıçta ABD ile yakınlaşmayı ve AB ile işbirliğini hedefleri arasına aldı.³⁷¹ Ancak zamanla Batı'ya karşı görüşü değişti. Uluslararası alanda tek taraflı hareket etmeye yönelen Washington'u ve onun liderliğindeki Batılı ülkeleri önemli bir rakip olarak görmeye başladı. ABD'yi tüm güvenlik ve dış politika belgelerinde uluslararası hukuku ve diğer

³⁶⁸ http://eng.kremlin.ru/speeches/2004/05/26/1309_type70029type82912_71650.shtml

³⁶⁹ Kamalov, **a.g.e.**, s.123.

³⁷⁰ Hekimoğlu, **a.g.e.**, ss.136-162.

³⁷¹ Kamalov, **a.g.e.**, s.118.

antlaşmaları göz ardı eden bir konuma yerleştirdi.³⁷² Putin'in nihai hedefi ABD'nin tek kutuplu bir dünya oluşturup liderliğine geçmesini önlemektir. Bu amaçla öncelikle transatlantik bağları gevşetmeye yöneldi. Kimi AB ülkeleriyle ikili ilişkiler yoluyla Birlik içinde kendisine yönelik ortak politikalar oluşturulmasını güçleştirdi.

Putin, ABD'nin kendi füze savunma sistemini geliştirme adına Antibalistik Füze Antlaşması (ABM)'nden çekilmesini eleştirdi. Ancak Washington'un bu kararını kabul etti.³⁷³ Ardından taraflar karşılıklı olarak nükleer savaş başlıklarının azaltılmasını içeren bir anlaşmanın imzalamayı, ABD ve NATO ile daha yakın ilişkiler kurulmasını kabul ettiler. Putin, 2001 yılında kulelere yönelik saldırıların ardından ABD'ye geniş destek verdi. ABD'nin terörle mücadele adına Afganistan'a hareket düzenlemesine, bu amaçla Orta Asya'da üs edinmesine itirazda bulunmadı. Ancak bunun sonuçta uzun vadede çıkarlarına ters düşeceğini gördü.

ABD'nin eski Sovyet coğrafyasında gerçekleşen 'Renkli' devrimlerdeki rolü, Afganistan müdahalesinin sınırlarının belirsizliği, BM Güvenlik Konseyi'nin kararı bulunmaksızın 2003 yılında Irak'a savaş açması, Moskova'nın Washington'la stratejik ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye itti. Putin bu dönemde dış politikasını giderek ABD ve Batılı ülkelerin eleştirisine dayandırdı. ABD ve İngiltere ile ilişkileri daha kavgalı hale geldi.

Putin 10 Şubat 2007 tarihinde 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada ABD'yi küresel ilişkilerde tekelci hegemonya kurmakla ve uluslararası ilişkilerde neredeyse sınırsız güç kullanmakla eleştirdi. Bunun sonucunda kimsenin kendisini uluslararası hukukun koruması altında hissetmediğini vurguladı. Bu politikanın da doğal olarak silahlanma yarışına yol açtığını bildirdi. Putin konuşmasında sadece belirli kitleler için değil herkes için güvenlik ve refah sağlayacak adil ve demokratik bir dünya düzeni çağrısında bulundu. Uranyum zenginleştirilmesi ve uzayda silah

³⁷² Bkz. Russian National Security Concept-2000, Permanent Representation of the Russian Federation to the Council of Europe, <<http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>> (06/02/2007); Russia's Military Doctrine-2000, <<http://www.freerepublic.com/forum/a394aa0466bfe.htm>> (06/02/2007); The Foreign Policy Concept Of The Russian Federation, June 28, 2000, www.mid.ru (06/02/2007)

³⁷³ <http://education.yahoo.com/reference/encyclopedia/entry/PutinVV>

konuşlandırmasının önüne geçmek üzere belirli girişimlerde bulunulmasını teklif etti.³⁷⁴

Bazı uzmanlara göre Putin ilginç bir kişiliğe sahiptir. En yakınındaki kişiler dahi Putin'in herhangi bir konuda vereceği kararı ya da belirli bir göreve seçeceği kişiyi önceden kestirememektedir. Putin'in kendisinden sonra halef olarak Dimitri Medvedev'i işaret etmesi de eski devlet başkanının kararlarının önceden kestirilemeyeceğini göstermektedir.³⁷⁵

C.Gücünün Kaynakları: Tarihi Miras ve Siloviki Faktörü

Rusya'da 1992 yılında siyasi alanda yeni bir gelişme meydana geldi. Ülkenin üç önemli güç merkezi olan sanayi lobisi, federal ordu ve sivil bürokrasi ve ılımlı demokratlar "Yurttaşlar Birliği" adı altında birleştiler. Bu grup hemen "devletçiler" olarak nitelendirilmeye başlandı. Bu kesim devletin geleneksel düzen sağlayıcı, anarşi ve istikrarsızlığa karşı mücadeleci yönünü destekleyen kişilerdi.³⁷⁶ Devletçiler içeride piyasa reformunun hızını yavaşlatmayı, hükümeti temsil ettikleri güçlü çıkar grupları için önemli tavizler vermeye zorladılar.

İvanov ve Putin'in dış politikaya yönelik yaklaşımları esasen Primakov'un çok kutupluluğa sürekli bağlılık gösteren devlet-realist-merkezci oryantasyonunun devamıydı. İvanov ve Putin Nisan 2000'de Güvenlik Konseyi'nde onaylanan yeni bir Askeri Doktrin hazırladılar. Söz konusu doktrin, 1993 yılında hazırlanan ve 1993 yılında gözden geçirilen doktrinin yerini aldı.³⁷⁷

Putin güvenlik kaygılarını gidermek ve uluslararası arenada sözü dinlenir bir devlet oluşturmak için içeride otoritesini arttırırken güvenlik ve istikrarın her şeyin önünde geldiği fikrinden hareket ediyordu. 1990'lı yılların belirsiz ortamı, ülke içinde farklı kişilerin ve kurumların ülkeyi kendi dünyalarında kurdukları çıkarlar doğrultusunda değişik yönlere

³⁷⁴ http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=179& (15/03/2007)

³⁷⁵ Y.Satanovski ile 13 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

³⁷⁶ Sergounin, **a.g.m.**

³⁷⁷ Danks, **a.g.e.**, p.263.

sürüklemelerinin yol açtığı karmaşayı gözlemlemiştir. Dolayısıyla Putin öncelikle merkezi yönetimi güçlendirdi. Bunda ise çeşitli yöntemlere başvurdu.

Bu yöntemlerden biri bölgelerin federal düzeyde temsil edilme sisteminin değiştirilmesidir. Daha önce federe birimlerin seçilmiş en üst düzey yöneticilerinin- Cumhurbaşkanı, Vali, Yönetici vs.- otomatik olarak Federasyon Konseyine seçiliyorlardı. Bu durum bölge liderlerine federal düzeyde güç ve nüfuz sağlayıp, ayrıca dokunulmazlık kazandırmaktaydı. Bölge yöneticileri zaman zaman Moskova'da Federasyon Konseyi toplantılarına katılmaktaydı. Putin döneminde çıkarılan bir yasayla idari birim yöneticilerinin doğrudan Federasyon Konseyi'ne seçilmelerinin önüne geçildi. Federasyon Konseyi üyeliği tam zamanlı bir faaliyet niteliğine dönüştürülerek bölge yöneticilerini tercihle karşı karşıya bıraktı. Artık mahalli Duma'nın seçtiği bir aday yasamayı, bölge valisinin aday gösterdiği ve yine mahalli Duma tarafından seçilen ikinci bir kişi ise yürütmeyi temsilen Federasyon Konseyi üyesi olmaktadır. Söz konusu değişiklikleri getiren yasa seçilmiş Cumhurbaşkanı'nın federal düzeydeki rolünü önemli ölçüde zayıflatan, kurumsal ve yasal çerçevenin ötesinde merkezle kişisel ilişkilerinin düzeyi ile orantılı güç sahibi olması ile sınırlandırmıştır. Bu ise bölge yöneticilerine merkeze çeşitli alanlarda taviz vermeye zorlamaktadır. Devlet başkanının kimi bölge yöneticilerinin görev süresini uzatma yetkisi de merkeze bağımlılığın önemli araçlarından biri olmaktadır.³⁷⁸

Kuşkusuz mevzuat merkez-bölge ilişkilerinin tanımlanmasında tek başına istenen hedefe ulaştırmamaktadır. Çeçenistan başbakanı ülke içinde istikrarı sağlarken merkezin büyük desteğine sahip oldu. Karşılığında göreceli bir özerklik yönünde özellikle kaynakların paylaşımı konusunda ülkesine daha fazla pay alabilmesini sağlamaktadır. Öte yandan Tataristan ile merkez arasında yetki paylaşımı anlaşması 9 Şubat 2007'de Duma'da,

³⁷⁸ Cashaback, **a.g.m.**, pp.5-11.

değişikliklerden sonra 11 Temmuz'da Federasyon Konseyi'nde kabul edildi.³⁷⁹

Başkırıya Parlamento Başkanı Konstantin Tolkaçev, Tataristan'dan herhangi bir eksikleri olmadığına dikkat çekerek, federal yönetim ve Başkırıya arasında yetki paylaşımı anlaşmasının mutlaka surette imzalanmasını istedi. Moskova, "Yetki Paylaşımı Anlaşmaları"nı Rusya Federasyonu'nun dağılmasına yol açabilecek bir tehlike olarak görerek yaygınlaşmasını önleyici politikalar izledi. Rus yetkililer, Federal merkezle bu tür bir anlaşmayı sadece, daha önce "Federal Anlaşmayı" imzalamayan Tataristan ve Çeçenistan'ın imzalanabileceğine dikkat çektiler.

Putin devlet başkanı seçildikten sonra 8 Haziran 2000'de yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında, federal merkezle mahalli birimler arasındaki güç mücadelesinin yıkıcı etki yarattığını belirtti.³⁸⁰ Dolayısıyla hiyerarşik bir iktidar sistemi oluşturulmaya başlandı. Bu kapsamda devlet otoritesi güçlenirken, merkezi güç pekiştirildi. Güçlü merkezi devlet, ekonominin kontrolü, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması, medyanın kontrol altına alınması, sivil toplum örgütlerinin sıkı denetim altına alınmaları/yeniden tescil zorunluluğu getirilmesi, izinlerin güçleştirilmesi. Siyaseti etkiyebilecek düzeyde ekonomik güce ve nüfuza sahip Oligarklar'ın³⁸¹ etkisizleştirilmesi. Bu tedbirler çıkarları saptayan elitlerin bu çıkarları sorgulayacak, değiştirecek bir muhalefetin gelişmesini önlemektedir. Zira güçlü muhalefet yönetimin politikalarını kamuoyu nezdinde güçlü şekilde tartışır ve seçimlerde hükümeti yenilgiye uğratabilir.

Putin Rusya'yı zayıflattığı veya tehlikeye soktuğunu düşündüğü gruplara karşı harekete geçmiştir. Henüz başbakan iken Çeçenistan'a karşı yeni bir savaş başlatmıştır. Devlet Başkanı seçilince dikkatlerini mahalli

³⁷⁹ Chloe Arnold, "Tatarstan: Power-Sharing Deal Clears Russian Duma" **RFE/RL**, February 13, 2007, <http://www.rferl.org/content/article/1074687.html>; Chloe Arnold, "Russia: Federation Council Backs Tatarstan Power-Sharing Bill, **RFE/RL**, July 11, 2007, <http://www.rferl.org/content/article/1077565.html>

³⁸⁰ <http://www2.nupi.no/cgi-win//Russland/krono.exe?4813>

³⁸¹ 'Oligark': Rusya'da 1990'lı yıllardan sonra özelleştirmelerle zengin olan işadamları için kullanılan sıfattır. 'Servetinin kaynağı karanlık' anlamında da kullanılmaktadır.

liderlere çevirmiş, Moskova'nın otoritesini ülke genelinde yeniden tesis etme iradesini gösterdi.³⁸²

Daha sonra dikkatini Oligarklar'a ve önde gelen işadamlarına çevirdi. Bunlara haksız kazançları karşılığında vergi ödemelerini aksi halde tutuklanacaklarını söyledi. Ardından silahlı kuvvetlerin içindeki unsurları gündemine aldı ve Rusya'nın çok ihtiyaç duyulan askeri reformları için üst düzey komutanları görevden aldı.³⁸³

Büyük Petro Rusya'nın geleneksel yönetim çevrelerinin dışından müttefik ve danışman bulurken Putin reformlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu kurumsal desteği ve personeli güvenlik servislerinden aldı.³⁸⁴ Putin'i destekleyen Siloviki kesiminin gayri resmi lideri Igor Seçin'di.³⁸⁵ Leningrad üniversitesinden mezun olan Seçin akıcı düzeyde Fransızca ve Portekizce bilmekteydi. 1980'li yıllarda Sovyet tercüman olarak Mozambik'te çalışmıştı. Putin'in devlet başkanlığı süresinde Kremlin İdaresi'nde önemli görevler üstlenen Seçin'in asıl gücü Rusya'nın devlet petrol şirketi Rosneft'in yönetim kurulu başkanlığını yürütmesinden kaynaklanıyordu. Putin, 2008 yılında başbakan olunca Seçin'i başbakan yardımcılığına getirdi.³⁸⁶ Seçin'in enerji ve sanayi yatırımlarından sorumlu olması Kremlin'deki perde arkasındaki gücünün süreceği ve Putin'in en büyük destekçilerinden olacağını gösterdi.

Putin bundan sonra siyasi, güvenlik, ekonomik alanlarda pek çok tedbir aldı. Öncelikle merkezi otoriteyi güçlendirme politikası kapsamında güvendiği kadroları işbaşına getirmek üzere bölge yöneticilerinin seçilme sistemini değiştirdi. Artık Kremlin bölge parlamentosunun adaylarını seçmek yerine Başkan'ın gösterdiği adayla bölge parlamenterleri tarafından seçilecek, aksi takdirde parlamentolar feshedilerek seçime gidilecekti.³⁸⁷

³⁸² Danks, **a.g.e.**, pp.321-322.

³⁸³ Danks, **a.g.e.**, p.322.

³⁸⁴ Danks, **a.g.e.**, p.322.

³⁸⁵ "Medvedev vs. Sechin", February 24, 2009, http://www.rferl.org/content/Medvedev_vs_Sechin/1498742.html

³⁸⁶ "Twelve Who Have Putin's Ear", RFE/RL, October 15, 2007, <http://www.rferl.org/content/article/1078952.html>

³⁸⁷ Bkz. Putin'in 2000-2007 yılları Federal Meclis Konuşmaları, <http://eng.kremlin.ru/>

Bir diğ er tedbir basın-yayın organlarının devlet denetimine alınmasıyla gerçekleşti. Özel TV'ler ve gazeteler ya Kremlin yandaşı kişilerin eline geçti ya da kapatıldı.

Bir diğ er tedbir  zelleştirme ve devlet desteğiyle aniden zenginleşen ve siyasetle i  içe olan Yeltsin dönemi Oligarklar'ına yönelikti. Kremlin'e sadakat göstermeyi kabul edenler belirli bir bedel karşılığında-ki bunun sosyal boyutu da bulunmaktadır-yaşama şansını elde ederken kimileri ya ülke dışına ka tı, ka amayanlar ise hapsi boyladı. Yahudi kökenli Berezovski ve Hodorkovski bu tedbirin en somut  rneği oldular.

Ekonomide istikrarın sağlanması için  zelleştirme ile Oligarklar'a peşkeş çekilen kamu mülkleri geri alınmaya başlandı. Ekonomik kayıpların azalması, enerji ve hammadde gelirlerinin ihracından elde edilen gelirlerin bu ürünlerin dünya pazarından değer kazanması sonucunda artması, dolayısıyla bütçe gelirlerinin giderleri karşılayacak şekilde artması ile dış borçlanma ihtiya ı azaldı. Hatta devletin Paris Klubü'ne ve diğ er uluslararası kuruluşlara olan borçlarını vadesi gelmeden ödendi.³⁸⁸

 .Putin'in Güvenlik Düşüncesi ve Pragmatik Siyaset Anlayışı

Putin'in devlet başkanlığı sırasında Federal Meclis'te yaptėı yıllık konuşmaları, temel siyaset ilkeleri niteliğindeki açıklamaları ve bu dönem yayımlanan güvenlik belgeleri, Rusya'nın dış güvenlik politikası konusunda önemli ipuçları vermektedir. Rusya'da liderlerin ülke politikasında belirleyici rol oynamaları yönündeki geleneğin yanı sıra yürürlükteki Anayasa güvenlik politikası alanında sorumluluk ve yetkilerin büyük kısmını devlet başkanına vermektedir. Başkan'ın güvenlik politikasına ilişkin sahip olduğu yetkiler neredeyse "sınırsızdır.

³⁸⁸ "Russia Pays Off Paris Club Debt In Full", **RFL/RL**, August 21, 2006, <http://www.rferl.org/content/article/1070710.html>

Putin Federal Meclis'e hitaben yaptığı "Birliğin Durumu" konuşmalarını üç ana temaya dayandırmaktaydı. Bunlar devletin güçlendirilmesi, ekonomik reform ve sosyal politikalardı.³⁸⁹

Putin 18 Nisan 2002'de Kremlin'de Federasyon Konseyi üyeleri ve Duma milletvekillerine hitaben yaptığı konuşmasında Rus dış politikasının bundan sonra kesinlikle pragmatik bir nitelik taşıyacağını bildirdi.³⁹⁰ Bu pragmatizm ülkenin yeteneklerine ve çıkarlarından yola çıkacak, askeri, stratejik, ekonomik ve siyasi nitelikte olacaktı. Başta BDT üyeleri olmak üzere Rusya'nın işbirliği yaptığı ortaklarının çıkarlarını da göz önünde bulunduracaktı.

Putin dönemi dış politikası kabaca iki döneme ayrılabilir. Birinci dönem Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimlere kadar geçen ve Rusya'nın ABD ve Batı ile daha fazla diyaloga dayalı dış politikası izlediği dönem; ikincisi ise bunu takip eden dönemdir.³⁹¹ Putin başlangıçta Amerika'yla açıkça zıtlaşmazken, Avrupa'yla diyalogu sürdürme, Çin ile ilişkileri dengeleme, eski Sovyet Cumhuriyetleriyle ilişkileri kendi lehine çevirmeye yöneldi.³⁹² Putin esasen 'çok seçenekli' bir dış politika stratejisini uygulamaya geçirdi. Bu kapsamda Batı'yı belli düzeyde dengelerken 'Yakın Çevre'de etkinliğini arttırmaya çalıştı.

Bazı yazarlar ise daha özelde Putin'in Orta Asya politikasını; Rusya'nın ABD veya AB'yi dışlayarak olmaksızın bölgesel güvenliği sağlamak üzere Orta Asya'yı kendisine entegre etmeye çalıştığı 1999-2001; Rusya'nın güvenliği sağlamak için Batı ile işbirliği yapmayı isteksizce kabul ettiği 2001-2003; Rusya'nın daha aktif bir dış politika izleyerek ve bölge dışından Batılı olmayan aktörlerle işbirliğini güçlendirmek suretiyle ABD'nin

³⁸⁹ Elena Chinyaeva, "Putin's State Of The Nation Address", **Russia and Eurasia Review**, Vol.2, No.11, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=28421&tx_ttnews%5BbackPid%5D=226

³⁹⁰ http://eng.kremlin.ru/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml

³⁹¹ Russia Profile Dergisi Siyasi Analizcisi Dmitry Babic ile 12 Mart 2008 tarihinde Moskova'da yapılan görüşme.

³⁹² Dmitry Trenin "Pirouettes and Priorities", **The National Interest**, Winter 2003-2004, pp.76-77.

Orta Asya'daki nüfuzunu yeniden dengelemeye çalıştığı 2004-2008 arası dönemlere ayırmaktadır.³⁹³

Putin Kremlin'e girdiği andan itibaren vizyonunu ortaya koyan bir dizi strateji uyguladı: Jeopolitik, ekonomileştirme, milliyetçilik, normalleşme ve pragmatizm.³⁹⁴ Göreve başlamasından kısa süre sonra onayladığı Ulusal Güvenlik Doktrini'nde siyasi önceliğini ortaya koydu: "Rusya'nın yeniden küresel bir güç haline gelmesi." Bu hedef Putin'in devlet başkanlığının sonraki yıllarındaki güvenlik düşüncesinin temelini oluşturdu. Zira Rusya'nın eski büyük güç statüsünü elde ettiği takdirde, çıkarlarını daha kolay savunabileceği Moskova'da genel kabul görmüş bir düşünceydi.

Putin, dış politikada etkin olmasının yolunun ülkede güvenlik, refah ve istikrardan, Rusya'nın yeniden küresel güç olmasının yolunun da öncelikle tarihi, coğrafi (ve kültürel) bağlarının bulunduğu 'Yakın Çevresi'nde etkin olmasından geçtiğini düşünüyordu.

Rusya'nın uluslararası alandaki hedeflerinin sınırlarının güvenliğini sağlamak ve iç sorunların çözülmesinde uygun dış koşullar oluşturmak olduğuna işaret etti.³⁹⁵

Putin'in dış politikada başlıca hedef olarak dünyada stratejik istikrarın sağlanmasını gösterdi. Bu doğrultuda ülkesinin yeni güvenlik sistemlerinin oluşturulmasına iştirak ettiğini, ABD ile diyalogu sürdürürken, NATO ile ilişkilerin niteliğini değiştirdiklerini vurguladı.³⁹⁶

Bu amaçla federal merkezin ülke genelinde denetim ve kontrolü elinde bulundurmasına dönük adımlar attı.³⁹⁷ Ülkeyi yedi federal bölgeye bölerek³⁹⁸ her bir bölge için devlet başkanlığı temsilcisi atadı.³⁹⁹ Federal yasalarla

³⁹³ Andrei A.Kazantsev, "Vladimir Putin's Central Asian Policy 2000-08: In Search of Security and Influence", **Russian Analytical Digest**, 4 March 2008, No.36, p.17.

³⁹⁴ Bobo Lo, "Evolution or Regression? Russian Foreign Policy in Putin's Second Term", **NUPI**, August 06, p.60.

³⁹⁵ http://eng.kremlin.ru/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml

³⁹⁶ http://eng.kremlin.ru/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml

³⁹⁷ Danks, **a.g.e.**, s. 137.

³⁹⁸ O dönem 89 olan federal birimler bu bölgeler arasında bölündü. Bunlar Kuzeybatı, Merkez, Güney Federal Bölge, Volga, Ural, Sibirya ve Uzakdoğu idi.Bkz Danks, **a.g.e.**, s.137.

³⁹⁹ Putin bu uygulamayı 2000 yılının en önemli icraatları arasında kabul etti. Temsilcilerin Federal Merkezin gücünü bölgelere ulaştırdığını, mahalli yasaları federal mevzuatla uyumlaştırmada aktif

çelişen kanun yaparak anayasaya aykırı davranan bölge parlamentolarını feshetme yetkisini elde etti. Bölge liderlerini aday gösterme ve görevden alma yetkilerini de kendinde toplarken, liderlerin otomatik olarak Federasyon Konseyi'ne seçilmeleri hakkını ortadan kaldırdı.⁴⁰⁰

Rusya, selefleri Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği gibi içinde bulunduğu coğrafyada daima güvenlik riskleri algılamaktaydı. Rusya'nın komşularıyla ilişkilerini etkileme potansiyeline sahip birçok sorun Putin dönemine miras kaldı. Rusya'nın komşularıyla ve eski nüfuz alanındaki diğer ülkelerle anlaşmazlıkları; sınır anlaşmazlıkları, toprak talepleri, bu ülkelerde yaşayan Rus azınlıklar, Rus donanması ve üsler sorunu⁴⁰¹ başlıca anlaşmazlık konuları olup Moskova'nın hareket alanını sınırlamaktaydı. Putin böyle bir ortamda pragmatik dış politikaya yöneldi.

Putin'in pragmatik dış politika anlayışı Dış Politika Doktrini'yle somutlaştı. Dışişleri Bakanı İgor İvanov, Rus dış politikasında pragmatizmi 'mevcut kaynakların sınırlılığı nedeniyle stratejik çıkar alanlarına odaklanılması ve Rusya için yaşamsal alanlarda sarf edilmesi şeklinde' tanımladı.⁴⁰² Putin iç ve dış güvenliğin ayrılmazlığı ilkesinden hareketle ülkesinin güvenliği için 'Yakın Çevre'den yansıyabilecek tehlikelerin farkındaydı. 'Yakın Çevre'de dış güvenliği sağlamak adına içeride güvenlik ve istikrarın sağlanmasına dönük adımları hızlıca attı.

Putin dış politikayı sadece devletin gelirlerini artırma ve siyasi müttefik edinme yolu olarak değil (Çin, Hindistan ve İran ile silah satışı ve özel ticari ilişkiler) aynı zamanda Rusların kendileri arasında da devlete saygıyı artırma aracıydı. Bu şekilde Putin dış politikayı iç siyasi ve ekonomik düzeni sağlamak amacıyla kullandı.

destek sağladıklarını belirtti. Bkz. Putin'in 03 Nisan 2001'de RF Federal Meclisi üyelerine hitaben yaptığı konuşma, http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml; Temsilcilerin görevi federal anayasa ve yasaların üstünlüğünü bölgelerde tesis etmek ve adalet bakanlığı ile '**güç**' **bakanlıkları** olarak bilinen Savunma, İçişleri ve Güvenlik bakanlıklarının yerel faaliyetlerini idare etmektir. Bkz. Danks, **a.g.e.**, pp.137-139.

⁴⁰⁰ Danks, **a.g.e.**, p.139.

⁴⁰¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>

⁴⁰² Robyn Dixon, "Russia to Follow New Pragmatism in Its Foreign Policy", July 11, 2000, <http://articles.latimes.com/2000/jul/11/news/mn-51080> (13/08/2008)

Putin dış politika alanında ülkesinin saygınlığının uzun vadeli sorumlulukları yerine getirmekten ve anlaşmaları uygulamaktan geçtiğini, bununla birlikte Rusya'nın diğer ülkelerle ilişkilerinin; çıkarların dengelenmesi, karşılıklı fayda getiren işbirliği, saygı ve güven gibi unsurlara dayandığının altını çizdi.⁴⁰³ Rusya'nın bu amaçla diğer ülkelerden beklediği ulusal çıkarlarının gözetilmesi idi. Bu beklenti; stratejik istikrar, silahsızlanma, NATO'nun genişlemesi ve 21. yüzyılın dünya düzeninin temellerinin oluşturulması tartışmaları için geçerliydi.

Putin'in dış politika stratejisi dönemsel ve taktik açılarından farklı ayrımlara tabi tutulabilir. Örneğin Batıya yönelik tutumu 'bekle-gör', 'diyalog ve işbirliği' ve 'rekabet ve meydan okuma' eksenlerinde gelişmiştir. Öte yandan Çeçenistan'a karşı angajman, ABD ile ilişkilerinde 'caydırıcılık', eski Sovyet ülkelerinde ise ağırlıklı olarak 'zorlama' politikalarını benimsemiştir.

Putin 2003 konuşmasında Rus dış politikasının başlıca görevinin ülkenin ulusal çıkarlarını korumak ve geliştirmek olduğunu, bunu yaparken uluslararası hukuk kurallarının başlıca rehberleri olduğunu belirtti.⁴⁰⁴

Putin, 'Yakın Çevresi'nde ekonomik çıkarlara önem verdi. Zira 'Yakın Çevre'nin enerji kaynakları, üzerinde denetim sağlayan ülkeye büyük güç kapasitesi sağlayacaktı. BDT üyelerinin Baltık ülkeleri gibi Batıyla siyasi, ekonomik, askeri entegrasyona girmek suretiyle Moskova'nın nüfuz alanından tamamen çıkmalarını önlemek de Putin'in güvenlik düşüncesinin ürünüydü.

Rus siyasi ve askeri tabakası, Putin'in göreve başlamasından önce, orta ya da uzun vadede, Rusya'nın güneyindeki ekonomik yönden zayıf ve istikrarsız bölgeden kaynaklanabilecek önemli güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalacağına inanıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren Rusya'nın güvenlik öncelikleri giderek batıdan güneye doğru döndü. Putin bir

⁴⁰³ http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

⁴⁰⁴ http://eng.kremlin.ru/speeches/2003/05/16/0000_type70029type82912_44692.shtml

tarafından Rusya'nın NATO ile ilişkilerini normalleştirip, ülkenin Batı yönelimine ve Batı kurumlarına entegrasyonuna imkan tanırken çevresini unutmadı.⁴⁰⁵

Putin 11 Eylül saldırılarının ardından stratejik bir tercihte bulunarak Batı ile geleneksel jeopolitik rekabeti bir tarafa bıraktı; Ortak tehdit ve risklere karşı yeni bir işbirlikçi yaklaşım benimsedi. Bu risk ve tehditler; uluslararası terörizm, KİS'lerin yayılması ve anlaşmazlıkları kapsamaktaydı.⁴⁰⁶ Putin ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığına göz yumdu.⁴⁰⁷ Rus güvenlik uzmanları benzer şekilde Putin'in 11 Eylül sonrasında yeni durumu hemen kavrayarak Batı ile işbirliğine gittiğini, Rusya'nın yeni uluslararası güvenlik tehditleriyle mücadelede eşit ortak olarak görülmek istediğini, vurgulamaktadır.⁴⁰⁸

Putin, 2006 yılında Federal Meclis'e hitap ettiği konuşmasında Rusya'nın modern dış politikasını pragmatizm, öngörülebilirlik ve uluslararası hukukun üstünlüğü ilkelerine dayandırdı.⁴⁰⁹ Putin bir sonraki konuşmasında da dış politikada pragmatizm ilkesinin altını çizirken kesinlikle ideolojik davranmadıklarını vurguladı.⁴¹⁰

Evstatiev'e göre Rus dış politikasının başlıca iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, dış politikanın, iç politika gibi, devlet kademesi içerisinde genel bir uzlaşya dayanmasıdır. İkinci özellik ise politikanın kurumlarla değil kişilerle kaim olmasıdır. Rusya devlet mekanizmasındaki bu uzlaşya siyasi yelpazenin tüm alanlarında görülmektedir. Sadece devlet başkanlığı değil, aynı zamanda siyasi partiler de mezkur politikaları desteklemektedir. Bu durum Rusya liderliği için büyük önem taşımaktadır. Zira ülkede istikrarı sağlayan şey petrol, gaz ve benzeri gelirler değil, resmi düzeydeki bu uzlaşydır.⁴¹¹

⁴⁰⁵ Oksana Antonenko "Russia's foreign and security policy in Central Asia: the regional perspective", <<http://www.iiss.org/publications/russian-regional-perspectives-journal/volume-1---issue-2/russias-foreign-and-sec-policy-in-cen-asia>>(10.05.2007), **a.g.m.**, p.6.

⁴⁰⁶ Lo, **a.g.m.**, p.57.

⁴⁰⁷ Antonenko, **a.g.m.**, p.6.

⁴⁰⁸ Polonya'nın Moskova Büyükelçiliği'nde 16 Mayıs 2008'de yapılan "Uluslararası Güvenlik Ortamını İstikrarlaştıran Faktör Olarak NATO" konulu panelde Avrupa Güvenlik Merkezi Müdürü Dr. Tatyana Parkhalina'nın yaptığı konuşma. Panele bizzat katılmıştır.

⁴⁰⁹ http://eng.kremlin.ru/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml

⁴¹⁰ http://eng.kremlin.ru/speeches/2007/04/26/1209_type70029type82912_125670.shtml

⁴¹¹ Rusya Ulusal Siyaset Laboratuvarı Müdürü Dmitry G. Evstafiev'in Politik Araştırmalar Merkezi'nde yaptığı konuşma.

Putin, 2000-2003 arası dönemde terörle mücadeleye öncelik vererek ABD ve Batı ile rekabeti dış politikasında ikinci sıraya indirdi. 2003-2008 döneminde ise Rusya'nın ABD ile rekabeti öne çıkarken bunu terörle mücadele ve Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu sınırlandırma politikaları izledi.⁴¹²

Putin 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmasında; Soğuk Savaş döneminde güvenliğin iki süper gücün devasa stratejik potansiyelinin sağladığının altını çizdi.⁴¹³ Putin, ABD'nin küresel ilişkilerde "tekelci egemenlik" şeklinde nitelendirdiği tavrını eleştirerek bu ülkenin uluslararası ilişkilerde neredeyse sınırsız güç kullandığına işaret etti. Putin, sözkonusu politikalar sonucunda kimsenin kendisini güvende hissetmediğini, uluslararası hukuku koruyucu bir zırh olarak görmediğini, bu tür politikaların silahlanma yarışını teşvik ettiğini belirtti. Putin, sadece sayılı kişilere değil, herkese güvenlik ve refah sağlayacak adil ve demokratik bir dünya düzeni çağrısında bulundu.⁴¹⁴

Putin bu ifadeleriyle bugün de bir stratejik dengeye ihtiyaç duyulduğunu vurguluyordu. ABD'nin Irak ve diğer tek taraflı müdahaleleri küresel güvenliğe zarar vermekteydi. Putin, uluslararası ilişkilerde askeri gücün sınırsız kullanılmasına da karşıydı.

Putin günümüzdeki güvenlik sorunlarının Soğuk Savaş dönemi mirası olduğunu, geçmişin ideolojik düşünce kalıplarının, çifte standartların ve düşünce biçiminin sürdüğünü vurguladı. Tek kutupluluğu, tek tip düşünceyi, ter erki, tek güç merkezini, tek efendiyi mevcut uluslararası ilişkiler süreçlerinin işleyişindeki rolleri nedeniyle eleştirdi.⁴¹⁵

Putin'in bir başka eleştirisi uluslararası hukukun temel ilkelerinin altüst edilmesi idi. ABD'nin her açıdan ulusal sınırlarının ötesine geçmesinden,

⁴¹² D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁴¹³ Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma, <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menukonferenzen=&sprache=en&id=179&> (15/04/2007)

⁴¹⁴ Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma...

⁴¹⁵ Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma...

diğer ölkelere ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitim politikalarını dayatmasından rahatsızlık duymaktaydı.⁴¹⁶

Putin, 11 Eylül sonrasında Anti-Balistik Füze Antlaşması, Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi ve NATO'nun genişlemesi konularında Washington karşısında geri adım attı. Moskova'nın bu adımları BDT bölgesindeki pozisyonunda dolaylı bir gerilemeye yol açtı.⁴¹⁷

Putin NATO'nun karar alma sürecinde uluslararası toplumun görüşlerine ve uluslararası yasal belgelerdeki hükümlere kayıtsız kaldığını, bunun da kendileri açısından en büyük sorunu oluşturduğunu vurguladı. Dolayısıyla Rusya'nın NATO ile ilişkilerinin geleceğini kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidi konularında uluslararası hukukun temel ilkeleri ve normlarına gösterilen saygının belirleyeceğini söyledi. Putin uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması konusunda tek yetkili organ olarak BM Güvenlik Konseyi'ni gördüklerini belirtti.⁴¹⁸

Putin, Kosova sorununa ilişkin olarak Sırpların itiraz ettiği hiçbir şeyi desteklemeyeceklerini açıklarken, Rus yetkilileri devlet başkanının bu tonunu düşürdü ve çözümü Sırp ve Kosova arasındaki mutabakatın oluşması ile ilişkilendirdi. Ancak Rusya'nın sorunun Belgrad ve Priştina'nın mutabakatını araması aslında dolaylı olarak gerek ikili gerekse çok taraflı müzakerelerde çözüme varılamayacağı anlaşılan konuyla ilgili Batı'dan farklı tutumunu saklamaya çalışmaktı. Rusya'nın da dahil olduğu temas grubu çözüm sağlayamadı. Rusya'nı tüm yapabildiği BM Güvenlik Konseyi'nde Ahtisari planına itirazı vs. ile sürecin geciktirilmesinden başka bir şey değildi. Rusya en azından Kasım 2008'de ABD de yapılacak başkanlık seçimlerinin sonrasına erteleme arayışındaydı. Demokratların ABD Kongresi'nden çoğunluğu elde etmesinden sonra devlet başkanlığını da kazanması halinde

⁴¹⁶ Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma...

⁴¹⁷ Marcel De Haas, "The Development of Russian Security Policy 1992-2002", **BASEES Annual Conference 2003**, Paper for the Panel from the Group for the Study of Civil-Military Relations, p.7, <<http://www.clingendael.nl/cscp/staff/mhaas/0303-BASEES-RF-security-policy-92-02.pdf>> (29/05/2007)

⁴¹⁸ Putin'in 3 Nisan 2001'de Federasyon Konseyi ve Duma Milletveillerine yaptığı yıllık konuşma için bkz. http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

Bush döneminin güce dayalı politikalarının değişebileceği beklentisi ve sürecin uzamasının (Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya ve Transdinyester gibi) uluslararası toplumda ve taraflarda bıkkınlığa yol açacağı ve statükonun korunmasına alışılabileceği umulmaktaydı. Halbuki ABD’de başkanlar ve iktidarlar değişse de, dış politika karar sürecinde lobi ve çıkar gruplarının aynı kaldığı gözardı edilmekteydi.

Rusya, Kosova’nın bağımsızlık ilanına sert tepki verdi. Batı’yı çift standart uygulamakla suçladı. Daha önce olduğu gibi bölgede Batı yanlısı politikalar izleyen ya da bu eğilimde olan ülkeleri de karşısına alarak Güney Osetya, Abhazya’nın aynı taleplerle ortaya çıkmasını teşvik etti. Ancak, tıpkı NATO’nun Kosova müdahalesinde olduğu gibi tutumunu değiştirme işaretleri vermeye başladı. Putin, 8 Mart 2008’de Moskova’da Almanya Şansölyesi Angela Merkel ile görüşmesinden sonra bir gazetecinin sorusu üzerine uluslararası hukuk ve Sırbistan’ın da tutumuna bakarak Rusya’nın ileride Kosova’nın bağımsızlığını tanıyabileceğini bildirdi.⁴¹⁹

Ukrayna ve Rusya arasındaki doğal gaz anlaşmazlığının önemli derecede Rusya’nın güvenlik endişeleriyle bağlantılı olduğu açıktı. Karadeniz Filosu’nun durumu, radar istasyonları ve genel olarak askeri-teknik işbirliği gibi güvenlikle yakından ilgili olan konuların, aslında anlaşmazlıkta kullanılan araçlar olmaktan çok, anlaşmazlığa neden olan faktörler olarak önümüze çıkmaktadır. Anlaşmazlığın temelinde Ukrayna’nın NATO’ya üye olma hedefi başta olmak üzere, Rusya’nın Ukrayna’nın dış politikasından duyduğu rahatsızlık yatmaktadır. Ukrayna’nın Rusya ve AB arasında bulunan önemli büyüklükte bir ülke olması, daha da önemlisi, Rusya’nın Karadeniz’e çıkışını önemli ölçüde sağlayan bir ülke olması, Ukrayna’nın jeopolitik önemini belirlenmiştir.

⁴¹⁹ “Russia to recognize Kosovo only if Serbia agrees-Putin”, <http://en.rian.ru/world/20080308/100983311.html>

IV. RUSYA’NIN ‘YAKIN ÇEVRE’DEKİ RAKİPLERİ

A.Amerika Birleşik Devletleri: Sert Güç

Amerikan dış politikasındaki başlıca sorunlardan biri ülkede etkin lobi gruplarının politikayı belirleyicilik düzeyinin siyasetçilere göre yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri ya da lobi gruplarının resmi temsilcisi gibi seçilmiş ya da seçildikten sonra kendisine destek veren grupların çıkarlarını, ulusal çıkarlarla çelişse de savunabilmektedir. Bu anlamda Amerika’daki lobilerin etnisiteye dayalı (Musevi, Rum, Ermeni vs.) ya da sektörel bazda (petrol, silah vs.) şeklinde sınıflandırmak mümkündür. İkinci tür lobiler ya da baskı grupları kendi çıkarları için uluslararası alanda her aracı meşru görürken, birinci grup ABD’nin eylemlerine yön vermekte, aynı zamanda anavatanlarının çıkarlarına paralel hareket edebilmektedirler. Dolayısıyla ABD’nin Orta Asya ve Kafkasya politikasını değerlendirirken bu faktörleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.⁴²⁰

Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin “ileri karakolları” konumundaki rejimler işlevlerini yitirdiler. Bu ülkelerin stratejik konumları değişti, dış yardım olanakları kesildi, ekonomik ve toplumsal açıdan derin krizler yaşadılar. ABD küresel liderlik politikasına uygun olarak gelişmiş kapitalist çıkarlarını koruyacak biçimde ‘güvenlik kavramını’ öne çıkardı.

ABD, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından öncelikle Rusya’nın istikrara kavuşmasını, Kazakistan, Ukrayna, Belarus gibi birlik ülkelerine dağılmış nükleer silahların geri çekilmesini destekledi. Strobe Talbott’un öncülüğünü yaptığı ‘Önce Rusya’ politikası Sovyetler Birliği’nin nükleer silahlarının Rusya içinde kalmasını, Baltıklardan Rus askeri gücünün çıkarılmasını ana amaç olarak belirlemiştir. Rus ordusu Baltıklardan 1994 yılı itibariyle çekildi. Belarus, Ukrayna ve Kazakistan’daki nükleer silahların çıkarılması ise 1996’da yılında tamamlandı.⁴²¹

⁴²⁰ Bkz. Tayyar Arı, **Amerika’da Siyasal Yapı:Lobiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa, 3.Baskı,1997.

⁴²¹ Kamer Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, Ankara, USAK Yayınları, 2009. s.164.

ABD'nin 1990'lı yıllarda Orta Asya politikalarını dört dönemde incelenmek mümkündür.

-1992-1993 dönemi: Bu dönem ABD'nin SSCB'den ayrılan yeni bağımsız devletlere karşı uyguladığı bütüncül politika (Sovyet nükleer silahlarının güvenliğinin sağlanması, demokrasilerinin ve piyasa ekonomilerinin desteklenmesi,

-1994-1995 dönemi: ABD'nin politikalarında Hazar eksenli politikaların şekillendiği, Washington'un stratejik ve ticari boyutu olan enerji çıkarları çerçevesinde şekillenen ve Hazar havzasının dahil edildiği dönem,

-1996-2000 dönemi: ABD'nin stratejik çıkarlarının öne çıktığı dönem: Rusya'nın, SSCB'nin boşluğunu doldurmasının engellenmesi, bu amaçla bağımsızlığını kazanmış bölge ülkelerinin egemenliklerinin güçlendirilmesi,

-11 Eylül ve sonrası: ABD'nin terörle mücadelede Orta Asya'nın rolü etrafında bölge ülkeleriyle ilişkilerini belirlediği dönem.⁴²²

ABD, üçüncü dönemde bölgede Rusya, Çin ve Hindistan'ı dengelemek amacıyla aktif bir politika izlemesi, bu amacına ulaşmak içinde bölge ülkeleriyle çok boyutlu stratejik ilişkilere girmesi gerekmektedir. Ancak Rusya'nın Putin'le birlikte Orta Asya'da izlediği 'ekonomik bağları sağlamlaştırmaktan askeri varlığı arttırmaya uzanan çok boyutlu politikalar', Çin'in ŞİÖ yoluyla bölgede ağırlığının giderek artması gibi faktörler ABD'nin bölgede nüfuzunu kısıtladı.⁴²³

ABD'nin önceleri bölgesel güvenliğin sağlanmasını enerji kaynaklarının çıkarılmasına ve taşınmasına indirgeyen yaklaşımı, 11 Eylül sonrasında Kafkasya ve Orta Asya'nın istikrarsızlaşmasının uluslararası güvenliğe ve kendi güvenliğine olumsuz etkileri olacağını görerek askeri yönden bölgede söz sahibi olmaya yöneldi.⁴²⁴ ABD Dışişleri Bakanlığı Avrupa ve Avrasya İşleri Bakan Yardımcısı Daniel Fried, 27 Ekim 2005'de Senato'da Dış İlişkiler Komitesi Orta Doğu ve Orta Asya Alt Komitesi'nde yaptığı konuşmada ABD'nin Orta Asya'da üç ana grupta toplanan stratejik çıkarları

⁴²² Şatlık Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkuş, 2007, ss.95-99.

⁴²³ Amanov, **a.g.e.**, s.99.

⁴²⁴ Kasım, **a.g.e.**, s.163.

elde etmek için çalıştığını belirtmiştir. Fried bu çıkarların ‘güvenlik’, ‘enerji ve bölgesel işbirliği’ ve ‘reform yoluyla özgürlük” olduğunu, bildirmiştir.⁴²⁵

Uzmanlara göre ABD’nin Transkafkasya’daki kısa ve orta vadeli politikalarının “Yeni Yüzyılda Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi”ne dayanması beklenmektedir. Buna göre Amerika stratejik açıdan önemli gördüğü bölgelerde herhangi bir düşman ülkenin üstünlük sağlamasına izin vermeyecektir. Madeleine Albright doktrini ise daha ileri giderek Rusya’nın tecrit edilmesini, Hazar petrolü ve doğalgazının Rusya’dan bağımsız şekilde uluslararası pazarlara serbestçe ulaştırılmasını öngörmektedir.⁴²⁶

ABD’nin Orta Asya’ya yönelik açıklanan dış politika hedefleri;

- Orta Asya’da istikrarı korumak, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını, egemenliklerini, demokrasiye ve liberal ekonomiye geçişlerini desteklemek,
- Herhangi bir küresel veya bölgesel aktörün bölgede tam hakimiyet kurmasını engellemek,
- İran’ın etkisini kırmak ve model olarak Türkiye’yi desteklemek,
- Rusya ve İran’ın Hazar’daki enerji kaynakları üzerindeki etkilerini azaltmak, boru hatlarının müttefik ülkelerden geçişini sağlamak,
- Köktendinci akımların ve terör gruplarının güçlenmesinin engellemek,
- Nükleer silahları tasfiye etmek,
- İç savaş/ sınır ihtilafı çıkmasını önlemek⁴²⁷

gibi iddialı unsurlardan oluşmaktadır.

Buna karşın kimi yazarlara göre ABD, bölgenin enerji kaynakları üzerinde kontrolsüz bir denetim elde etmeyi, Amerikan şirketlerinin karlı sözleşmeler imzalamasını ve boru hatlarının müttefik ülke topraklarından geçirilmesini hedeflemektedir. Dolayısıyla Washington’un çıkarı bölgede siyasi istikrarın sağlanması ve Batı yanlısı rejimlerin iktidara taşınmasından geçmektedir.⁴²⁸ ABD’ye göre bölgede devlet sayısının artması istikrarsızlığı

⁴²⁵ <http://merln.ndu.edu/archivepdf/centasia/State/55766.pdf>

⁴²⁶ Y.İvanov, “Russia’s national security problems in Transcaucasia and the era of globalization”, **Military Thought**, Jan-March 2005,

http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JAP/is114/ain15786915/pg9/?tag=content;col1

⁴²⁷ Amanov, a.g.e., s.102.

⁴²⁸ Khan, a.g.e., p.2.

arttırırken, sınır anlaşmazlıkları, etnik milliyetçilik, dini anlaşmazlıklar, dini köktencilik, kitlesel göç ve sınır aşan suçları çoğaltmıştır.⁴²⁹

ABD açısından Orta Asya'nın bir diğer önemi, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını elde ettiklerinden itibaren ABD'nin KİS'lerin yayılmasının önlenmesi stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmeleridir. Kazakistan'ın eski Sovyet nükleer silah fırlatma kapasitesindeki rolü ve nükleer silah yakıt geliştirme hedefi bu ülkeyi ABD'nin ilgili yardım programına katılan ilk ülke haline getirdi. Diğer dört ülke de kimyasal, biyolojik, nükleer ve radyolojik silahların yayılmasının denetlenmesini hedefleyen bölgesel İhracat Denetim ve Sınır Güvenliği Stratejisine dahil edilmiştir.⁴³⁰

ABD açısından Orta Asya'nın bir başka önemi de, bölgedeki beş ülkeden üçünün, ABD'nin 2001 yılından itibaren hareket sürdürdüğü Afganistan'a sınır komşusu olmasıdır. Beş Orta Asya ülkesi de değişen ölçülerde Afganistan'daki NATO kapsamında sürdürülen "Daimi Özgürlük Operasyonu"na katkı sağlamışlardır.⁴³¹ Pakistan'lı yetkililer ise ABD'nin Afganistan'daki varlığının temelde enerji olmak üzere jeopolitik çıkarlara dayandığını, NATO'nun Afganistan'da görev yapmasının ittifakın kuruluş amacı ve faaliyet alanıyla örtüşmediğini ileri sürmektedirler.⁴³²

Kamalov'a göre Washington'un desteklediği 'renkli devrimler'in kanlı olaylara yol açması ABD'nin Orta Asya'daki mevcudiyetine zarar verdi.⁴³³ 'Yakın Çevre'de pek çok güvenlik riski ve tehdidi aslında büyük güçlerin yüzyılın başlarında oluşturdıkları çatışma eğilimli yapıların dönüşüm sürecinde ortaya çıktı. Bunun yanı sıra ABD'nin bölgesel çıkarlarının da gösterdiği üzere günümüzde enerji ve hammadde kaynaklarına erişmek, kaynakları uluslararası pazarlara ulaştırmak, ticari pazarları güvenli ve sürekli açık kılmak, kaynaklar ve pazarları kontrol etmek suretiyle ekonomik ve

⁴²⁹ Danks, **a.g.e.**, p.248.

⁴³⁰ <http://merln.ndu.edu/archivepdf/centasia/State/55766.pdf>

⁴³¹ <http://merln.ndu.edu/archivepdf/centasia/State/55766.pdf>

⁴³² Pakistan Büyükelçiliği Müsteşarı ile 05 Ekim 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁴³³ Kamalov, **a.g.e.**, s.138.

siyasal avantaja sahip olmak bölgesel çatışmaların analizinde isabetli sonuçlar sağlayacaktır.

B.Avrupa Birliği: Yumuşak Güç

Avrupa Birliği (AB), 1990'lı yılların göreceli istikrarsız ortamında, çevresinden Birliğe sıçrayabilecek krizleri ve sorunları önlemeye dönük 'yumuşak jeopolitika' izledi. Birliğin bu politikası sınırdaş olduğu Balkanlar ve Akdeniz bölgeleriyle eski Sovyet coğrafyasını kapsamaktaydı. AB gerek coğrafi yakınlık gerekse tarihi, kültürel ve ticari ilişkileri nedeniyle özellikle eski Sovyet coğrafyasındaki krizlerden etkilenmektedir.⁴³⁴

AB'nin Orta Asya ve Kafkasya politikaları farklılık gösterirken, son zamanlara kadar birliğin kurumsal bir politikasından bahsetmek dahi mümkün değildi. Birlik AB'nin geçmişte Orta Asya'da kurumsal etkinlikten ziyade bazı güçlü üyelerinin etkinliğiyle yer alması 2005 yılında değişmeye başladı.

Brüksel ilk kez Temmuz 2005'de Orta Asya Özel Temsilciliği makamını tesis etti ve bu makama atama gerçekleştirdi. Ardından 30 Haziran 2007'de AB Troykası ile Orta Asya ülkelerinin temsilcileri arasında gerçekleştirilen toplantıda, Birliğin Orta Asya politikasının çerçevesini oluşturan "Orta Asya Stratejisi" açıklandı.⁴³⁵ Böylece AB'nin Orta Asya bölgesinden çıkarları ilk kez resmi düzeyde deklare edilmiş oldu. Bunun özünde Orta Asya ülkelerinin küresel ekonomik sisteme eklemlenmeleri yer almıştır.

AB, Orta Asya'yı esasen "yumuşak güvenlik tehditlerinin" kaynağı olarak görmektedir. Bu kapsamda bölgeye ilişkin güvenlik çıkarlarını özellikle Afganistan'da üretilen uyuşturucu maddelerinin Orta Asya üzerinden kaçakçılığı ve 11 Eylül 2001'den sonra gündeme getirilen "radikal grupların terör faaliyetlerinin" tehdit ettiği öne sürülmüştür.⁴³⁶

⁴³⁴ Galym Zhussipbek, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişim Süreci ve Sovyet Sonrası Coğrafya Güvenliğine Etkisi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s.306.

⁴³⁵ "EU Strategy in Central Asia was presented", **Kazakistan Dışişleri Bakanlığı**, 30/06/2007, <http://www.mfa.kz/eng/?news=1&selected=220>

⁴³⁶ "EU Strategy in Central Asia was presented"...

AB'nin Güney Kafkasya ilişkileri ise üç yoldan yönlendiriliyordu. Bunlar;

- Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları,
- Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Eylem Planları,
- AB Güney Kafkasya Özel Temsilciliği, idi.

Brüksel'in Güney Kafkasya'daki üç ülkeyle ilişkileri 1999'da imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarına dayanmaktadır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'na 2006 yılında Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Eylem Planları ilave edildi. Söz konusu Eylem Planları, ortak ülkelerde reform süreçlerini desteklemek ve bu ülkelerin AB ile aralarındaki işbirliğini güçlendirme amacına yöneliktir.⁴³⁷

AB, Komşuluk Politikası'nın yürürlüğe girmesiyle, çevresindeki çatışma bölgeleri ve krizlerin çözümünde daha büyük rol üstlenmek gereğiyle karşı karşıya kaldı. Moldova'daki Trans-dinyestr sorunu, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunları bu sorunlardan önemli birkaçıdır. Ancak AKP krizleri çözüme kavuşturma konusunda uygun bir mekanizma geliştiremedi. Bu durum iki nedenden kaynaklanmaktaydı. Birincisi kriz yönetiminin esasen Komisyonun değil Bakanlar Konseyi'nin sorumluluğunda olması, ikincisi ise eski coğrafyasında önemli çıkarları olan Rusya'nın AB'nin çatışma ve kriz bölgelerinde ağırlığının artmasından hoşnut olmamasıdır.⁴³⁸

Öte yandan AB'nin Güney Kafkasya ve eski Sovyetler Birliği'nin diğer alt bölgelerindeki politikaları Brüksel'in Rusya ilişkileriyle ayrılmaz bir şekilde iç içe geçti. Birlik, 2004 yılında gerçekleştirilen büyük üyelik genişlemesi sonucunda, belki de farkında olmadan, eski Sovyet coğrafyasında Rusya ile nüfuz rekabetine girişmiş oldu. Moskova ve Brüksel'in birbirlerinin faaliyetlerine yönelik algılamalarında revizyon önemli bir role sahiptir. Rusya, AB'nin artan profilini 'nüfuz alanı' sınırlarını değiştirme gayreti olarak görürken, çoğu Birlik üyesi Rusya'nın bölgedeki politikalarını, yeni Bağımsız

⁴³⁷ Sabine Fischer, "European Policy towards the South Caucasus after the Georgian Crisis, **Caucasian Analytical Digest**, No.1, 17 December 2008, p.4.

⁴³⁸ Nicu Popescu, "The EU in Moldova- Settling conflicts in the neighbourhood", **Occasional Paper**, No. 60, Paris: EU ISS, October 2005, p.10.

Devletlerin egemenliklerini ve toprak bütünlüklerini yıkmaya dönük görmektedir. Bitişik ülkelere yönelik politikalar konusunda artan anlaşmazlıklar son yıllarda AB-Rus ilişkilerinin kötüleşmesine katkı sağlamaktadır.⁴³⁹

AB içinde Almanya, Fransa, İtalya ve diğerleri Rusya'yı angaje etme yönünde desteklerken, Baltık ülkeleri, Polonya, İsveç ve İngiltere kuşkuyla davranmaktadır. Moskova ile iyi ilişkileri ve Güney Kafkasya'da işbirliğini destekleyen ülkeler artan gerginlik riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Diğerleri Rusya'nın komşu bölgelerdeki nüfuzunun azaltılmasında bir araç olarak daha aktif siyaset yürütülmesini hedefleyerek, kendi güvenlik koşullarının geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu iç bölünme bugüne kadar AB'yi anlaşmazlıkların çözüm süreçlerinde ve bölgede AB'yi daha güçlü bir profil sergilemekten alıkoymuştur.⁴⁴⁰ AB'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya politikasını şekillendiren en önemli etkenlerden biri kuşkusuz bölgenin enerji potansiyeli ve birliğin enerji ihtiyacıdır.

AB, Güney Kafkasya'ya en son giren oyuncu olmakla birlikte giderek daha güçlü profil sergilemeye başladı. Komşu bölge Güney Kafkasya'daki çıkarlarını deklare ederek Hazar havzasından petrol ve doğalgaz potansiyel ulaştırma koridorunu destekledi.⁴⁴¹ AB, Rusya-Ukrayna ve Rusya-Belarus gaz nakil anlaşmazlıkları (Rusya'nın gaz vermeyi durdurması) ve Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan savaşından sonra Rusya'ya olan doğalgazdaki bağımlılığını azaltma çabalarına hız verdi. İran'ı potansiyel bir kaynak olarak gördü.⁴⁴² Gürcistan'daki savaş sadece Güney Kafkasya ile sınırlı kalmadı. Tersine tüm eski Sovyet coğrafyasında jeostratejik durumu, AB-Rusya ilişkilerini, bir bütün olarak Avrupa güvenliğini ve Rusya-ABD ilişkilerini etkiledi.

AB ve Rusya için, Gürcistan'daki savaş, Soğuk Savaş sonrasında ilişkilerin en düşük olduğu bir süreci temsil etmektedir. AB, bugüne kadar

⁴³⁹ Fischer, **a.g.m.**, p.4.

⁴⁴⁰ Fischer, **a.g.m.**, p.4.

⁴⁴¹ Fischer, **a.g.m.**, p.5.

⁴⁴² Kasım, **a.g.m.**, s.194.

zayıf profile sahip olduğu bir bölgede kendisini siyasi bir oyuncu ve arabulucu olarak konumlandırarak benzersiz bir fırsat yakaladı.⁴⁴³

Batı'nın Sovyet sonrası coğrafyaya yönelik politikaları öncelikleri ve beklentileri paralelinde benzerliklere ve farklılıklara sahiptir. Örneğin;

AB ve ABD, bölge devletlerinin küresel kapitalist düzene eklenmesini, bir başka ifadeyle "uygar dünya" ile entegre olmasını sağlayacak siyasi ve ekonomik reform sürecinin tamamlanmasını, Batılı kurumlarla çok yönlü ilişkiler kurmasını, enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara naklinin garanti altına alınmasını, KİS'lerin yayılmamasını istemektedir. Bununla birlikte AB, Sovyet sonrası coğrafyada serbest ticaret, liberal ekonomi ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üyelik konuları üzerinde durarak reform sürecinin sürdürülmesini, demokratik kurumların oluşturulmasını ve geliştirilmesine verdiği destekle ABD'den ayrılmaktadır.⁴⁴⁴ Benzer şekilde AB'nin Güney Kafkasya politikası 'yumuşak güç' oryantasyonu şeklindeyken, ABD jeostratejik bir yaklaşım izlemektedir. Dolayısıyla iki taraf tam bir uyum içinde hareket edememektedir.

AB'nin bölgeye yoğun ilgisi sürerken, bir Rus uzman Brüksel'i Rusya'nın dış politika önceliklerine yerleştirmemektedir. Bu görüşe göre, Rusya son dönemde AB ve kurumlarıyla daha az ilgilenmektedir. Rusya-AB ilişkilerinin temeli ekonomik projelere, ticarete, üretim ilişkilerine dayanmaktadır. AB, Rusya'nın başlıca ticari ortağı olmakla birlikte ekonomik ve politik açılardan güvenilirliğini yitirmiştir.⁴⁴⁵

Diğer yandan, Rusya, Avrupa istikametinde izlediği dış politikasında AB ile ilişkileri geliştirmekten ziyade AB'nin Almanya, Fransa ve İtalya gibi büyük üyeleriyle ikili ilişkiler kurmaya önem vermektedir. AB'nin büyük üyelerinin de, özellikle enerji kaynakları konusunda Rusya ile ikili ilişkiler geliştirmeyi tercih etmektedirler.⁴⁴⁶ AB, Güney Kafkasya Özel Temsilcisini, Orta Asya Temsilcisi'nden iki yıl önce, Temmuz 2003'de atamış, sözkonusu ülkeleri bir yıl sonra AKP kapsamına dahil etmiştir.

⁴⁴³ Fischer, **a.g.m.**, p.4.

⁴⁴⁴ Zhussipbek, **a.g.e.**, ss.307-308.

⁴⁴⁵ Evstafiev, **a.g.k.**

⁴⁴⁶ Zhussipbek, **a.g.e.**, s.319.

C.Çin: Güvenlik, Enerji ve Ticaret

Orta Asya ülkeleri, Sovyetlerin dağılması sonrasında sosyo-ekonomik alanda yeniden yapılanırken, küresel ve bölgesel konjonktürel gelişmelere paralel olarak değişim geçirmektedir. Çin'in Orta Asya politikası da bu kapsamda değişiklik göstermektedir. Çin'in Orta Asya politikasının incelenmesinde ülkenin genel dış politika hedefleri ile stratejisi önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Çin'in başlıca hedefi gelecek 50 yıl içerisinde modernleşmek, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak; ülkenin kalkınması için uygun dış koşulları oluşturmak, iç güvenlik sorunları ile dış politikayı koordineli kılmak, dünyaya uyum sağlamaktır.⁴⁴⁷

Çin 2000'li yıllarda giderek küresel üretim merkezi haline gelmeye yöneldi. Bu konum Çin'i uluslararası sistemle ve Batılı ülkelerle üretim-tüketim ilişkileri içerisinde sokmaktadır. Üretim daha fazla enerji ve hammadde ihtiyacı gerektirirken Çin'i Orta Asya ve Kafkasya'dan enerji-hammadde arayışlarına yöneltmektedir. Çin'in böylesine girişimleri bölgede nüfuzunu yeniden tesise çalışan, bölgesel örgütlenmeler ya da ikili ilişkiler yoluyla liderlik rolüne soyunan Rusya'yı rekabete sokmaktadır. Bununla birlikte 2008 yılı sonlarında iyice etkisini gösteren küresel ekonomik kriz üretim-tüketim ve enerji-hammadde arasındaki arz ve talep dengelerini bozdu.

Çinli strateji uzmanları Sovyet sonrasında Orta Asya'ya yönelik politikalar konusunda aşağıdaki önerilerde bulunmuşlardır:

- Orta Asya ülkeleriyle çok yönlü ilişki kurulmalı, Orta Asya Çin'in bölgesel büyük ülke rolünü değerlendiren strateji alanına dönüştürülmeli,
- Orta Asya ile mevcut coğrafi, tarihi, etnik ve kültürel ilişkilerin avantajından yararlanılmalı, bölgeyle ekonomik ilişkilere önem verilip Çin'in kuzeybatısının ekonomik kalkınmasına katkı sağlanmalı,

⁴⁴⁷Şangay Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü Rusya ve Orta Asya Bölümü uzmanı Dr. Tsyan Syaun'un 21 Kasım 2008'de Moskova'da Avrasya Mirası Vakfı'ndaki yuvarlak masa toplantısında "Çin Siyaseti'nde Orta Asya'nın Yeri" başlıklı sunumu. Toplantıya bizzat katılmıştır. Yazar, Çin'de Orta Asya'ya yönelik bir dizi genel kavram, prensip ve taktik mevcut olmakla birlikte resmi bir stratejiye ulaşamadığını, araştırmacıların temin edebildiği resmi kaynakların, materyalin ve enformasyonun ya sınırlı ya da eksik olduğunu vurgulamıştır.

-Dışarıdan Uygur Özerk Bölgesi'ne sızarak rejimi yıkma faaliyetleri yürütmek isteyen radikal milliyetçilere şiddetli darbe vurulmalı, sınır anlaşmazlıkları, etnik ve dini çatışmalar gibi hassasiyet arz eden diğer güvenlik sorunlarına ilişkin ihtilaflara dikkat edilmeli, bölgenin güvenliği ile ekonomik kalkınması sağlanmalı,

-Orta Asya ile yakın de ilişkisi bulunan ülkelerle iyi ilişkiler tesis edilmeli, özellikle bölgede önemli çıkarları olan Rusya, Türkiye ve İran gibi ülkelerle ilişkilerde uygun çözümler geliştirilmeli, aralarındaki ihtilaflara girilmeksizin Çin'in milli menfaatleri korunmalı,

-Bölgenin enerji kapasitesinden yararlanılmasına yönelik politikalar geliştirilmeli, bölgenin enerji konusunda kalkınma faaliyetlerine katılınmalıdır.⁴⁴⁸

Çin tarih boyunca komşularındaki huzursuzluktan kaynaklanan istikrarsızlık yaşaması nedeniyle komşularıyla ilişkilerini geliştirmeye, sınırlarının ötesinde istikrarı sağlamaya, sınır sorunlarının çözülmesine, bölgesel işbirliğinin desteklenmesine çalışmaktadır.⁴⁴⁹ Çin'in öncelikleri 1990'lı yıllarda değişiklik göstermiştir. Çin'in bir zamanlar ekonomik nitelikli olarak tanımladığı çıkarları daha sonra güvenlik ve toprak bütünlüğünde merkezileşti. Çin dışarıdan Uygur Özerk Bölgesi'ne ilgi gösterilmesinden ve merkezi hükümeti atlayarak bölgeyle işbirliği yapılmasından rahatsızlık duymaktadır.⁴⁵⁰

Çin'in Orta Asya bölgesindeki nüfuz mücadelesi ekonomi ve enerji alanlarına yoğunlaşırken, bölgedeki çıkarları; sınır güvenliği, barışçı ilişkiler sürdürülmesi, enerji kaynaklarına erişim sağlanması, ticaretin geliştirilmesi, Doğu Türkistan'da Uygurlara dış desteğin kesilmesi, ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığının engellenmesi⁴⁵¹ olarak sıralanmaktadır.

Bununla birlikte Çin ve diğer Orta Asya ülkeleri ABD'nin bölgede terörle mücadelede başarılı olmasını arzu etmekte olup, Rusya'yı terörle

⁴⁴⁸ Nuraniye Hidayet Ekrem, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Ankara, ASAM, 2003, ss.135-136.

⁴⁴⁹ Syaun, **a.g.k.**

⁴⁵⁰ Antonenko, **a.g.m.**, p.9.

⁴⁵¹ Amanov, **a.g.e.**, s.232.

mücadelede ABD'ye yeterli destek vermediği gerekçesiyle eleştirmektedirler. Bu ülkeler, Washington'un Afganistan'da terörle mücadelede başarısız olması halinde tehdidin Orta Asya'ya yayılmasından endişe duymaktadırlar.⁴⁵²

Çin'in Orta Asya siyasetinin bir boyutunu enerji arzı merkezli ekonomik faktörler, diğerini ise güvenlik mülahazaları oluşturmaktadır. Çin, Uygur Özerk bölgesinin Orta Asya'daki akraba topluluklar üzerinden istikrarsızlaştırılması riskinden kaygı duyuyor görünmektedir. Çin, bu tehdit algılaması üzerine iki enstrümana başvurmaktadır. Birincisi Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeyi, ikincisi ise Doğu Türkistan'daki kimi projelere bölge ülkelerinden işgücü davet ederek ya da bu ülkelerin ekonomik altyapılarına destek vererek işsizliği ve yoksulluğu azaltmayı, dolayısıyla ayrılıkçı harekete verilen iç ve dış desteğin önüne geçmeyi hedeflemektedir.⁴⁵³

Çin, ŞİÖ'yü Orta Asya'daki çok taraflı işbirliğinin gerçekleştirilmesinde temel bir platform olarak görmektedir. Bununla birlikte bölgesel güvenliğin sağlanmasının örgütün ortak çıkarırken, bu yönde bazen üyelerin bireysel çıkarlarını dengeleme sorunu yaşanmaktadır.⁴⁵⁴

Çin politikalarını deklare etmeksizin sessizce yürütmektedir. Pekin yönetimi, enerji, hammadde ve ticaret ihtiyacı nedeniyle ABD ile açık bir mücadele sergilememektedir. Buna karşın Afganistan müdahalesi sırasında ABD'nin bölgede üs elde etmesine fırsat sağlayan Rusya'yı, karar vermeden önce kendisiyle müzakere etmediği gerekçesiyle eleştirmiştir. Çin ayrıca NATO'nun Afganistan'daki varlığından da rahatsızlık duymaktadır.⁴⁵⁵

Çin'in Rusya ve Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmesi ABD ve NATO tehdidine karşı bir stratejik adım olurken aynı zamanda kuzeybatı sınırlarında güvenlik kuşağı oluşturmaya yöneliktir. Sınır bölgelerindeki savunma giderlerinin azaltılması; bölgedeki etnik ve dini çatışmaların yatıştırılması;

⁴⁵² Orta Asya konusunda çalışan LaTUK Danışma Şirketi Başkanı Dr.İvan Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁴⁵³ Syaun, a.g.k.

⁴⁵⁴ Syaun, a.g.k.

⁴⁵⁵ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

uygulanmakta olan ekonomik kalkınma modelinin sonuçları için uygun ortam oluşturacaktır.⁴⁵⁶

Çinli bir akademisyene göre Çin'in Orta Asya politikasının üç safhadan oluşmaktadır.⁴⁵⁷

-Aralık 1991-Eylül 1997 arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması dönemi: Sovyet sonrası Orta Asya'da savunma sisteminin bozulduğu, bölgede bir güvenlik boşluğunun olduğu, yeni devletlerin kendilerini iç ve dış tehditlerden korumaya muktedir olmadıkları bu dönemde Afganistan'da iç savaş, Tacikistan'da ise askeri çatışmalar çıkmış, Marksizm-Leninizm'in yerine yeni bir ideoloji ikame edilememiş, bölgede öncülük yapacak ideoloji yokluğu dini aşırılıkçılık, pan-İslamizm ve pan-Türkizmin hızla ortaya çıkmasına yol açmış, böylece Batı Çin'in istikrarı ve güvenliğinin tehdit altında kalmıştır. Çin, sözkonusu gelişmeler doğrultusunda geliştirdiği politikalar kapsamında Orta Asya ülkeleriyle diplomatik ilişkilerin kurmuş, sınır sorunlarının çözülmesi, ülkenin batı sınırının istikrarının sağlanması ve bölge ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine ağırlık vermiştir.

-Eylül 1997-Haziran 2001 arasındaki ikinci dönemde işbirliğinin güçlendirilmesi safhasına geçilmiş, Çin ile Kazakistan arasında petrol ve doğalgaz alanında hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Bu dönemde Orta Asya'da Taliban nüfuz alanını genişletmiş, Afganistan'da durumu kötüleşmiş, Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında güvenlik, ticaret ve ekonomik alanlarda işbirliği gelişmiş, ŞİÖ'nün kurulmasıyla çok taraflı işbirliğine geçilmiştir. Çin'in 2000'li yıllarda ulusal çıkarları ülkenin enerji kaynaklarına olan talebi karşılamak ve batı bölgesinin istikrarını sağlamak olmuştur. Çin bu amaçla Orta Asya ülkeleri ile enerji alanında işbirliğini geliştirmiş, bazı ülkelere mali destek vermiş, güvenlik alanında işbirliğini teşvik ettiğini, ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmiş, uluslararası sorunlarda işbirliği yapmıştır.

-Üçüncü aşama ise Şangay Beşlisi'nin kurulması ile başlayıp bugüne kadar devam ettiğini, bu dönemde Orta Asya ülkeleriyle hızlı ve başarılı ilişkiler geliştirilmiş, 11 Eylül olaylarıyla bağlantılı olarak Orta Asya'da durum

⁴⁵⁶ Ekrem, a.g.e., s.131.

⁴⁵⁷ Syaun, a.g.k.

önemli şekilde değişmiştir; ABD'nin bölgedeki nüfuzu hızla artmış (Orta Asya'da asker bulundurmak ve bölge ülkelerine büyük mali yardımlar yapmak suretiyle), Rusya'nın bölgedeki tarihi liderlik rolünü kısmen de olsa kaybetmiş, jeopolitik açıdan bakıldığında ŞİÖ'nün bölgesel sorunların çözümündeki rolü ve nüfuzu sınırlandırılmış, Orta Asya'nın terörle mücadelede öneminin artmıştır.

Sovyet sonrası dönemde Çin Özbekistanla ticaret karşılığı kredi, hava taşımacılığı, ticari kuruluşlar arasında işbirliği; Türkmenistanla kredi, dışişleri bakanları arasında müzakere mekanizması tesis edilmesi, petrol ve doğalgaz konusunda işbirliği, karşılıksız yardım; Kırgızistanla karşılıksız yardım, ekonomik-ticari işbirliği komisyonu kurulması, ticari kuruluşlar arası işbirliği, kültürel işbirliği ve konsolosluk, Kazakistanla sınır bölgesi meselesi, kredi, karşılıksız yardım, demiryolu taşımacılığı, Tacikistanla kredi ve insani yardım anlaşmaları imzaladı.⁴⁵⁸

Bu aşamada Çin'in Orta Asya'daki çıkarları; Orta Asya ülkeleriyle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve bölgede Çin karşıtı güçlerin ortaya çıkmasının önlenmesi; Güvenlik alanında işbirliğinin güçlendirilmesi, Çin'in batısında (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) istikrarın korunması; Enerji, ticaret, ekonomi ve beşeri alanlarda işbirliğinin güçlendirilerek karşılıklı refaha ulaşılması; Bölgede yeni gerginliklerin önlenmesi için Orta Asya rejimlerinin istikrarının sürdürülmesi; ŞİÖ'nün geliştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Çin dış politikasını iç güvenlik ve ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda geliştirmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler belirli ölçüde karmaşılaşmış, Batılı unsurların bölgedeki mevcudiyetleri Orta Asya ülkelerine dış politikada alternatif olanağı sağlamış, güçlerin dengelenmiştir. İkincisi Orta Asya ülkelerinin ABD ve Batılı ülkelerle iletişim kanallarının güçlenmesi ve ekonomik destek almaları Çin ile ilişkilerini geliştirme arzularını kısmen etkilerken, güvenlik alanında ABD ile aktif işbirliğine girmeleri ŞİÖ'nün de varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Üçüncüsü, ABD'nin güçlü askeri varlığı ve mali yardımı sonucunda Çin ile

⁴⁵⁸ Ekrem, a.g.e., s.139.

Orta Asya ülkeleri arasındaki güvenlik işbirliğini karmaşıkleştırmıştır. Ancak Renkli devrimler sonucunda bölge ülkelerinin dış politika yönelimleri ve öncelikleri değişirken Çin ve Rusya ile işbirliğine yönelmişlerdir.⁴⁵⁹

Çin'in 21. yüzyılda kısa, orta ve uzun vadeli üç büyük stratejisi bulunmaktadır. Çin, güvenliğini ve ulusal çıkarlarını askeri değil ekonomik gücüyle sağlayacağı düşüncesine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Çin kısa vadede ülke ekonomisini kalkındıracak olan Hong Kong ve Macau'yu kendi hakimiyetine almayı (Hong Kong tarihi itibariyle İngiltere tarafından geri verilmiştir.); Orta vadede Asya-Pasifik'in ekonomik gücü ve stratejik konumdaki Tayvan'ı hakimiyeti altına alırken, Güneydoğu Asya ülkeleri üzerinde etki sağlamayı; uzun vadede Asya-Pasifik'te etkili ve büyük ülke haline gelerek dünyanın süper gücü olmayı hedeflemektedir.⁴⁶⁰

Çin'in büyük stratejisine ulaşmada Rusya ve Orta Asya'dan beklentileri ise ekonomik boyutu, sınır güvenliği, Rusya ile stratejik işbirliği ve ortaklık, kuzeybatı'da güvenlik alanı yaratmak ve tüm gücüyle Asya-Pasifik bölgesine yönelmektir.

Rus yetkilileri Çin'in dış politikasını son derece kapalı bulmaktadırlar. Çin'in Orta Asya'da nüfuzunu artırma çabaları, Kazakistan'la enerji alanında işbirliğini geliştirmesi, Rusya'nın Uzakdoğu bölgesine Çinlilerin yerleşme potansiyeli gibi faktörler Rus yöneticiler nezdinde tedirginlik yaratmaktadır.⁴⁶¹

Öte yandan Rusya, Çin ile daha derin bir ittifak konusunda tereddüt duymaktadır. Rus karar alıcılar böylesine bir ittifakta Rusya'nın küçük ortak konumuna gireceğini, dolayısıyla ekonomik ve politik avantajlardan yeeince yararlanamayacağını düşünmektedir.⁴⁶²

Ç.Hindistan: Enerji ve Güvenlik

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve BDT'nin ortaya çıkmasının Hindistan'ın dış politikasında önemli yansımaları olmuştur. Zira Sovyetler

⁴⁵⁹ Syaun, **a.g.k.**

⁴⁶⁰ Michael D.Swaine and Ashley J. Tellis, "Interpreting China's Grand Strategy:Past, Present and Future", **Rand 2000**, www.rand.org/publications/MR/MR-1121/

⁴⁶¹ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁴⁶² D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Birliği Hindistan'ın hem en önemli ticari ortaklarından biri hem de bu ülkenin en büyük silah ihracatçısı idi. Dünya nüfusunun yaklaşık altıda birine sahip olan Hindistan orta büyüklükteki devletlere göre daha hırslı ve iddialı dış politika geliştirmesi gerekmektedir.

Hindistan'ın Orta Asya'daki çıkarları ve bunları savunma yeteneği son on yılda artış gösterirken, Delhi yönetimi ekonomik, siyasi ve askeri olmak üzere elindeki tüm geleneksel güç unsurlarını kullandı. Hindistan'ın Orta Asya'daki hedefleri bölge ülkeleriyle ticareti arttırmak, enerji kaynaklarına erişim sağlayıp geliştirmek, bölgede hava üsleri elde etmek ve bölge ülkeleriyle silah ticareti yapmaktır.⁴⁶³

Hindistan'ın kendisine Orta Asya'da sağlam bir yer elde etme gayretinin arkasında sadece nüfuz tesisi, güvenilir enerji tedariki ihtiyacı değil, tümünü bünyesinde tutan bütünsel bir stratejik yaklaşım yatmaktadır. Tarihi Raj'ın Hindistan ve Pakistan arasında ikiye bölünmesinin de etkisiyle Orta Asya bölgesel güvenlikte önemli bir unsur haline gelmiştir. Orta Asya'nın önemi Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle daha da artmıştır. Sovyetler'in geri çekilmesinin ardından Pakistan bölgeyi stratejik kalpgahına dönüştürmeye çalışırken, rakipleriyle ekonomik ve siyasi alanlarda rekabete girişti. Pakistan bu stratejiden sonuç alamayınca Taliban'a destek vererek Afganistan'daki konumunu garantilemeye çalıştı. Hindistan ise Güney Asyalı konumundan kurtulmak ve kendisini kuşatan Çin ve Pakistan'a karşı ayakta durmak amacıyla pozisyon aldı. Hindistan 2000 yılından itibaren dış ve savunma politikalarında Orta Asya'yı öncelikli seviyeye yükselterek elindeki tüm güç araçlarını bölgeye yöneltti.⁴⁶⁴

Hindistan, Orta Asya'da ekonomik ve siyasi bağlarının yanı sıra stratejik ve askeri profilini de yükseltti. Tacikistan'ın Ayni bölgesinde bir hava üssü açtı. Söz konusu üs Hindistan'ın Sri Lanka'dan sonra sınırlarının dışındaki ikinci hava üssüydü. Hindistan'ın stratejisi gücünü yansıtmayı ve

⁴⁶³ Khan, a.g.e., p.4.

⁴⁶⁴ Khan, a.g.e., pp.4-5.

çıkarlarına ulaşmayı amaçlarken Pakistan'ı arkasından tehdit edip stratejik iç bölgeden mahrum bırakma yeteneği ile birleşmektedir.⁴⁶⁵

Hindistan Dışişleri Bakanı I.K.Gujral 1997'de Hindistan'ın dış politikasının çoğunlukla ekonomik ve altyapı gereksinimleri çerçevesinde şekillendiğini vurgulayarak, 'bizim yakın çevre' diye nitelendirdiği Orta Asya'yı kapsayan bölgesel ekonomik kalkınma vizyonu çizdi.⁴⁶⁶ Hindistan Orta Asya ülkeleriyle ortak eğitim, araştırma ve kalkınma işbirliği yürüttü. Enerji projelerine erişim sağlamasının yanı sıra ticaret yoluyla altyapı projelerine ve askeri anlaşmalara sıklıkla iştirak etti.

Hindistan Savunma Bakanlığından bir yetkili Kırgızistan'a yaptığı ziyarette; Ziyaretin savunma kazanımlarından çok bölgede stratejik alan oluşturmayı hedeflediğini belirtmiştir. Orta Asya daha geniş stratejik alan arayışında Hindistan için önemli bir bölgedir.⁴⁶⁷

Hindistan, Kasım 2003'de Tacikistan ve Özbekistan ile ortak askeri tatbikat yaptı ve her iki ülkeyle terörle mücadele konusunda işbirliğini güçlendirme planlarını duyurdu.⁴⁶⁸ Hindistan böyle Orta Asya ülkeleriyle askeri alanda ilişkileri geliştirmeyi hedefledi.

Hindistan'ın çıkarları ağırlıklı olarak terör unsurlarına karşı iç güvenliğin sağlanması, ekonomik ve enerji projeleri vasıtasıyla Orta Asya'da önemli rol oynaması temelinde formüle edilmiştir. Hindistan, bölgedeki iki rakibi Çin ve Pakistan tarafından kuşatılma kaygısı taşıırken, bu ülkelerin kendisini Güney Asya'ya hapsetmelerini önlemeye çalışmaktadır. Bununla birlikte Khan'a göre Hindistan'ın, güvenlik algılamaları, ekonomik ihtiyaçlar ve fırsatların ötesinde, genelde dış politikasının temel motifi Asya'nın tamamında büyük rol oynamaktır. Hindistan bu politikasını, hem yaşamsal çıkarlarına ulaştıracak hem de bölgedeki gelişmelere etkin karşılık verecek siyasi seçenekleri de içeren kapsamlı bir stratejiyle hayata geçirebilecektir. Bu doğrultuda Hindistan'ın jeostratejik konumu, güvenlik politikalarını

⁴⁶⁵ Khan, **a.g.e.**, p.10.

⁴⁶⁶ Khan, **a.g.e.**, pp.17-18.

⁴⁶⁷ Khan, **a.g.e.**, p.11.

⁴⁶⁸ İbragim Alibekov, "India Set To Expand Presence In Central Asia", December 2, 2003, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav120303.shtml>

yönlendirdiği komşu ülkelerle genişletilmiş güvenlik ufkunu oluşturan ülkeler arasında olacaktır.⁴⁶⁹

Bazı uzmanlara göre, Hindistan bölgede Pakistan'ı tecrit etmek ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin enerji kaynaklarına erişmek istemektedir. Hindistan, Rusya'dan geçmişteki gibi destek elde edemeyeceği kaygısının yol açtığı güvensizlik hissini gidermek ve yukarıdaki amaçlarına ulaşmak için müttefik bulmaya çalışmaktadır.⁴⁷⁰

Hindistan'ın, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile ilişkilerindeki siyasi ilkelerin Afganistan politikasından kaynaklandığı kabul edilirse, bu ülkenin Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile ilişkilerindeki ilkeler ise Çin politikasını içermektedir.⁴⁷¹ Dolayısıyla Hindistan'ın Orta Asya politikası belirli alanlardaki çıkarlarının ötesinde daha geniş stratejik planların ürünüdür. Rusya'nın ileride Pakistan ile ilişkileri dramatik şekilde geliştiği takdirde Hindistan'ın Orta Asya ile ilişkileri ayrıca önem kazanacaktır.

D.Türkiye: Uygarlıklar Arası Köprü

Doksanlı yıllara damgasını vuran önemli uluslararası gelişmelerin tümü Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bölgelerde gerçekleşmiş, dolayısıyla Türkiye'yi derinden etkilemiştir. SSCB'nin çözülerek yerini BDT'ye bırakması ve Varşova Paketi'nin dağılması bu gelişmelerden çalışmayı ilgilendiren bir kaçıdır.

İki kutuplu sistemin sona ermesi 1990'lı yıllarda Türkiye'nin dış politika oluşumunu etkileyen başlıca dinamikler arasındaydı. Ankara, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni olanaklara kavuşurken, çözümü güç sorunlarla da karşı karşıya kaldı. Bu güçlükler yeni bağımsız devletlerin iç sorunlarının yanı sıra, Sovyetlerin yasal varisi olan Rusya'nın yeni politikalarından kaynaklandı.

Rusya'nın bakış açısına göre Türkiye, Moskova'nın tam anlamıyla güvenemediği Transatlantik sistem ile stratejik olarak gerilediği Avrasya

⁴⁶⁹ Khan, a.g.e., p.15-16.

⁴⁷⁰ Khan, a.g.e., p.3.

⁴⁷¹ Khan, a.g.e., p.5-6.

sistemi arasındaki tek fiziksel siyasi bağ idi.⁴⁷² Ayrıca, Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik 1991'de başlattığı açılım politikaları Rusya'da kimi çevrelerce 'etki alanı yaratma girişi' olarak algılandı. Bu algılama Türk-Rus ilişkilerinin ötesinde ABD-Rusya ilişkileri çerçevesinde de anlam taşıyordu.⁴⁷³

Türkiye, 1989-1991 döneminde Kafkasya ve Orta Asya'da belirsizlikler içeren milliyetçi hareketlere karşı temkinli ve Sovyetler Birliği merkezli bir politika izledi. Türkiye'nin 1991-1993 dönemindeki politikası ise bölge ülkelerine model ve lider olma çabalarını kapsıyordu. Türkiye'nin politikaları Rusya'yı göz ardı etmenin ötesinde, bu ülkenin bölgedeki nüfuzunu kırmaya da yönelikti.⁴⁷⁴ Türkiye, tarihsel, kültürel, etnik ve dil yakınlığını kullanarak Rusya'nın 'Yakın Çevresi' ve hatta ötesinde Türk dünyasının merkezi olma rolüne soyundu.⁴⁷⁵ Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1 Eylül 1991'de TBMM yasama yılının açılışında yaptığı konuşmada Türkiye'nin kaçırılmaması gereken liderlik fırsatı ile karşı karşıya olduğunu ifade etti.⁴⁷⁶ Özal, Transkafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'nin daha aktif bir rol oynaması gerektiğine inanmıştı.⁴⁷⁷ Özal'ın ortaya attığı "Adriyatik Denizi'nden Çin Seddine Türk Dünyası" sloganı, daha sonra Başbakan Süleyman Demirel tarafından da benimsendi.

Rusya'nın 'Yakın Çevre' politikasının Türkiye açısından önemi, politikanın uygulanacağı alanın Türkiye'nin de yakın çevresi olmasıydı. Bu yakınlık ise sadece coğrafi değil, tarihi, kültürel ve dinsel öğeleri de içeriyordu.⁴⁷⁸ Dolayısıyla 1990'larda Rusya-Türkiye ilişkileri kontrollü

⁴⁷² Duygu B. Sezer, "Rusya: Jeopolitik Yarışma İle Ekonomik Ortaklığı Bağdaştırmanın Zorlukları", **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (der.), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s.231.

⁴⁷³ Nurşin. A. Güney, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı", Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye'nin Komşuları**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, ss.357-360.

⁴⁷⁴ Mustafa Aydın, "Global Değişim Ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Şaban H. Çalış et. al. (der.), Ankara, Liberte, 2001, s.276.

⁴⁷⁵ Güney, **a.g.m.**, s.348.

⁴⁷⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 19-1, Cilt 1, No 3 (1991), s.25.

⁴⁷⁷ Gareth Winrow, "Türkiye, Orta Asya'da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya", Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (der.), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s.261.

⁴⁷⁸ Dağı, **a.g.m.**, s.87.

jeopolitik yarışma ve karşılıklı bağımlılığa yaklaşan ekonomik işbirliği olarak tanımlanabilir.⁴⁷⁹

Türkiye, Moskova'nın egemenliği sınırlandırılmış, liberal ve çoğulcu bir Avrasya vizyonuna sahipken, Rusya ise, kontrolünde olmasa da en azından liderliği altında eski Sovyet sınırları içinde bütünleşme öngörmekteydi.⁴⁸⁰ Ankara, Rusya'nın bölge ülkeleri üzerinde yeniden mutlak hakimiyet kurmasını istemiyordu.⁴⁸¹ Buna rağmen Türk karar alıcılar, 1993-1995 döneminde bölgedeki boşluğu Rusya'nın dolduracağını görerek Moskova'yı dışlamayan, daha gerçekçi, dengeli ve karşılıklı işbirliğine dayalı politikalara yöneldi.⁴⁸² Bu yönelimde, Türkiye'nin amaç-araç ilişkisini rasyonel kılacak düzeyde ekonomik güce sahip olmamasının da etkisi vardı.

Türkiye'nin Rusya'dan algıladığı endişeler; bu ülkenin Kürt ayrılıkçı hareketine ve PKK terörüne destek vermesi; Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı için bastırması, Hazar Denizi petrol boru hatları için rekabete girmesi; Ermenistan ve Gürcistan'da asker konuşlandırması; bölgede çatışmaların çözümleme ve barış koruma görevlerini kullanma niyeti; Türkiye'nin çevresindeki ülkeleri silahlandırması; AKKA Kanat Anlaşmasını ihlal etmesi şeklinde sıralanabilir.⁴⁸³ Azeri-Ermeni anlaşmazlığında da iki ülke farklı cephelerde yer almıştır.

Türkiye'nin başlangıçta temkinli politikası, zamanla lider ve kamuoyu faktörü ile aktif bir görünüm sergiledi. Bu Batı'nın tanımladığı role de uygundu. 1993'ten sonraki gelişmeler sonucunda Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikalarını oluştururken Rusya'yı gözardı etmesinin mümkün olamayacağını fark etti. "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası" söylemini bir tarafa bıraktı. Batı ile birlikte hareket ederken, Rusya ile işbirliğini geliştirme arayışını sürdürdü.

Türkiye ve İran'ın bölgedeki geleneksel rekabeti, Türkiye'nin İran karşısında üstünlüğü üzerine yoğunlaştı. Ancak her iki ülke de bölgede

⁴⁷⁹ Sezer, **a.g.m.**, s.236.

⁴⁸⁰ Sezer, **a.g.m.**, s.247.

⁴⁸¹ Tuncer, **a.g.m.**, s.455.

⁴⁸² Aydın, **a.g.m.**, s.276.

⁴⁸³ Sezer, **a.g.m.**, ss.237-239.

önemli aktörler olarak mevcudiyetlerini sürdürdüler. Türkiye, Batı yönelimi ve ABD ile güçlü bağları nedeniyle bölgede ABD'nin uzun kolu olarak görüldü.⁴⁸⁴

E.İran: Nüfuz Arayışı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kafkasya ve Orta Asya'da nüfusu çoğunlukla Müslüman olan ülkelerin ortaya çıkması İran'ın dış politikada ilgi alanını genişletti. Bununla birlikte yeni bağımsız devletlerin etnik-dinsel açıdan göreceli homojenliği İran'da ayrılıkçılık hareketlerini teşvik edeceği gerekçesiyle kaygıya yol açtı. Daha sonra gelişen olaylar İran'ın dış politikası, güvenlik algılaması ve özelde Kafkasya politikası üzerinde etkili oldu. Dolayısıyla İran'ın bölgesel politikaları “ayrılıkçılık-bölünme korkusu” ile “enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması” ekseninde şekillendi.⁴⁸⁵

İran, ABD'nin 1991 ve 2003 hareketleri sonucunda Irak tehdidinden kurtulurken, ABD'nin yeni komşusu haline gelmesi güneybatısından algıladığı tehdidi arttırdı. ABD, 11 Eylül sonrasında Tahran'ın bir diğer düşmanı olan Taliban yönetimini devirip Afganistan'a yerleşince İran'ın doğudan da kuşatılmış oldu. ABD'nin terörle mücadelede kapsamında işbirliğine girdiği Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan ve Gürcistan'la askeri alanda yakınlaşması ile Basra Körfezi'ndeki askeri varlığı göz önüne alındığında İran'ı her yönden tehdit algıladığı söylenebilecektir.

ABD ve İsrail'in, Tahran rejimini zayıflatmak amacıyla Azerbaycan üzerinden cephe açması İran'ı güvenlik mülahazaları nedeniyle pragmatik davranmaya itmektedir. Dolayısıyla İran'ın Güney Kafkasya politikasını Amerikan tehdidi, ayrılıkçılık-bölünme korkusu ve enerji rekabeti bağlamında irdelemek isabetli olacaktır.

İran'ın bölgedeki politikalarını etkileyen bir diğer husus da Hazar'ın statüsü konusu olup, bu konuya enerji başlığında değinilecektir. Hazar'ın İran'ın güvenliği açısından önemi de tartışmanın ayrı bir veçhesini oluşturmaktadır.

⁴⁸⁴ Khan, a.g.e., p.2.

⁴⁸⁵ Kasım, a.g.e., ss.143-144.

İran'ın, Güney Kafkasya politikasını ideolojik değil Realist ve pragmatik ulusal çıkarlarına dayalı olarak yürüttüğü Ermenistan politikasında görülebilecektir. İran, Dağlık Karabağ savaşı sırasında ve sonrasında Azerbaycan'a herhangi bir destek vermediği, Ermenistan kuvvetleri Azerbaycan topraklarını işgal ettiğinde tepki göstermediği gibi, Azeri mülteciler için sınırlarını açmamıştır.⁴⁸⁶ Halbuki aynı İran, Afganistan ve Irak'tan gelen mültecileri kabul etmiştir.

İran'ın Azerbaycan politikasının önemli bir veçhesi İran'da yaşayan Azeri kökenlilerle bundan kaynaklanan bölünme korkusu, diğeri ise enerji arzı sorunudur. İran, 1990'lı yıllarda Azerbaycan petrolünün uluslararası pazarlara taşınmasında rol oynamak istemiş ancak Washington bu role izin vermemiştir. Bunun üzerine İran Konsorsiyum'dan aldığı hisseleri devretmek zorunda kalmıştır. ABD'nin gerek enerji koridorlarında İran'ı dışlaması gerekse 11 Eylül sonrasında Kafkasya'da etkisini arttırarak kuşatılmışlık hissi yaratması Tahran yönetimini Rusya ile işbirliğine yönelmiştir.⁴⁸⁷ İki ülke arasındaki bir diğer işbirliği gerekçesi de Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu önleme gayretidir. Zira İran bölgede kendi modelini yaymasının mümkün olamayacağını görünce alternatif Türk modelinden kaygı duymuştur.⁴⁸⁸

İran'ın 1990'lı yılların başında Azerbaycan'dan algıladığı tehditte bu ülkenin Batı yönelimi de rol oynamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in Batıyla ilişkilere önem vermesi, Latin alfabesine geçilmesini desteklemesi ve benzer politikaları sadece Rusya karşıtı değil İran karşıtı olarak ta algılanmıştır. İran'da Azerbaycan'dan daha fazla Azeri yaşaması ve Azerbaycan'ın dönemsel biçimde İran'ın kuzeybatısına yönelik 'Güney Azerbaycan' söylemini fazlasıyla kullanması tehdit algılamaları için girdi sağlamaktadır.

Tahran yönetimi, ülkesinde önemli sayıda Azeri kökenlinin yaşaması nedeniyle Azerbaycan'ın yol açabileceği olası tehdidi Ermenistan vasıtasıyla dengelemeyi planladı ve Erivan'a yakın politikalar izledi. İran bu stratejisiyle

⁴⁸⁶ Kasım, **a.g.e.**, ss.151-152.

⁴⁸⁷ Kasım, **a.g.e.**, ss.147-148.

⁴⁸⁸ Khan, **a.g.e.**, p.2.

Ermenistan'dan tampon ülke olarak yararlanmayı veya Azerbaycan'dan İran'daki Azerilere yönelik girişimler olduğu takdirde işbirliğini koz olarak kullanmayı planladı.⁴⁸⁹

ABD'nin yaptırımları İran'ı Kafkasya'da etkin bir rol oynamasını engellemektedir. Bu durum İran'ın enerji arz ve nakli vasıtasıyla genel siyasi nüfuzunu arttırma hususunu olumsuz yönde etkilemektedir.⁴⁹⁰

İran'ın Ermenistan ile enerji ve ulaştırma işbirliği alanlarındaki yakınlaşmaları Kafkasya politikası bağlamında ABD'yi rahatsız edebilecek niteliktedir. Ancak İran enerji politikalarında sadece Washington tarafından rahatsız edilmemektedir. İran'ın pek çok alanda yakın işbirliği sürdürdüğü Rusya dahi enerji konusu, özellikle arz ve transit hususları, gündeme geldiğinde çıkarlarından taviz vermemektedir. Örneğin, Rusya'nın baskısı sonucunda İran-Ermenistan doğalgaz boru hattının çapı 1420 mm.den 700 mm.ye indirilmiştir. Böylece Tahran'ın sözkonusu hattan üçüncü ülkelere gaz satışı yapmasının önüne geçilmiştir.⁴⁹¹ Rusya'nın sözkonusu adımları alternatif projelerin önlenmesi stratejisinin somut bir örneği olmuştur.

Öte yandan ABD, İran'ın nükleer programını sona erdirilmesi için daha radikal önlemler üzerinde durmuştur. ABD'nin uluslararası alanda İran'a karşı alınabilecek olası yaptırım kararının uygulamasının etkili olabilmesi için komşu ülkelerin izlediği politikalar son derece önem taşımaktadır.⁴⁹²

III.RUSYA'NIN PUTİN DÖNEMİ'NDE GÜVENLİK DOKÜMANLARI

Doktrinler, onları hazırlayan iktidarların ideolojisinin, dünyaya bakış açısının ürünüdürler. Ulusal çıkarlar, algılanan iç ve dış tehditler, bunlara karşı izlenecek stratejiler bu ideoloji ve perspektifle şekillenmektedir. Yönetimin belgelerde içeride ve dışarıda uygulayacağı politikaların temel ilkelerine yer vermektedir.

⁴⁸⁹ Kasım, **a.g.e.**, ss.143,146.

⁴⁹⁰ Kasım, **a.g.e.**, s.157.

⁴⁹¹ Kasım, **a.g.e.**, s.154.

⁴⁹² Kasım, **a.g.e.**, s.154.

Rusya'nın ulusal güvenlik doktrinleri⁴⁹³, hazırlandığı dönemde yönetici elitin dış ve iç tehdit algılamalarını, ulusal çıkarlarını ve bu hedeflere ulaşmak için izlenmesi gereken belli başlı stratejileri ortaya koyarken, aynı zamanda çok etnili, çok dinli ve çok kültürlü federasyonda Rus kimliği oluşturmayı hedeflemiştir.⁴⁹⁴ Ancak güvenlik-kimlik arasında kurulmaya çalışılan bu ilişki çoğu kez arzu edilen sonucu vermemektedir. Bu gerek her iki unsurun öznel değerlere dayandırılmasından, gerekse dış tehdidin iç farklılıklara etkisi üzerindeki güvenlik perspektifli dar yorumlamadan kaynaklanmaktadır.

Doktrinler, bir taraftan mevcut sistemin, rejimin ya da iktidarının iç meşruiyetini pekiştirip, kamuoyu desteğinin devamı sağlarken, öte yandan güvenlik kaygıları öne sürülerek ülke içinde çeşitli kısıtlayıcı tedbirler alınmasına dayanak oluşturmaktadır. Çoğu kez siyaset, medya, sivil toplum alanlarında yapılan bu sınırlandırmalar, bireysel görüşlerle farklı etnik ve dinsel toplulukların mevcut siyasal sistemde temsil edilmeleri ve beklentilerinin karşılanmasını önünde engel oluşturmaktadır.

Rusya çok etnili, çok dinli, çok kültürlü bir ülkedir ve bu geniş coğrafyada ülkede istikrarın sağlanması devlet kimliğinin oluşmasına ve bunun yukarıdan aşağıya topluma yansıtılması suretiyle sağlanmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan zaman zaman sosyal alanlardan fedakarlık yapılarak mali kaynaklar askeri-güvenlik alanlarına aktarılmaktadır. (silahlı kuvvetlerin modernizasyonu, askeri harcamaların artırılması, güvenlik örgütlerine daha fazla kaynak ayrılması, personel istihdamı vs. gibi). Yani Ulusal Güvenlik belgeleri ile düşmanın varlığı ve ne derece tehlikeli olduğu bir kez saptandığında, bu kanaat otomatik olarak devletin zirvesinden en alttaki vatandaşa kadar "ötekine karşı" ortak bir bakış oluşmasına hizmet etmektedir.

Rusya'nın güvenlik politikası üç sütun üzerinde dururken hiyerarşik olarak Ulusal Güvenlik Doktrini (Dmitry Medvedev'in Cumhurbaşkanlığında

⁴⁹³ Rusya'nın Ulusal Güvenlik Doktrinleri'nin eleştirel analizi için bkz. Vassily Krizvokhizha, "Russia's national security policy: conceptions and realities", Edited and Translated by Richard Weitz, **The "Whither Russia" Project Strengthening Democratic Institutions Project**, John F. Kennedy School of Government September 1998, <http://www.u.arizona.edu/~volgy/security.doc> (06/02/2007)

⁴⁹⁴ Dağı, a.g.m., s.93.

Ulusal Güvenlik Stratejisi adını alacaktır), Dış Politika Doktrini ve Askeri Doktrin şeklinde sıralanmaktadır.⁴⁹⁵ Rusya'nın ulusal güvenlik doktrini uzun dönemde milli güvenliği ve ülkenin sürdürülebilir kalkınmasını garanti eden iç ve dış politika alanlarındaki stratejik öncelikleri ve tedbirlerinin resmi olarak benimsendiği bir sistemler bütünüdür.⁴⁹⁶

Rusya 1993'de hazırlanan ilk ulusal güvenlik doktrini 'Yakın Çevre' olarak tanımladığı eski SSCB ülkelerini bir çıkar alanı olarak tanımlamıştır. Bu tanım, gelecek yıllarda Rus dış ve güvenlik politikasının hangi yönde ilerleyeceğine önemli bir nirengi noktası olmuştur.

A.Ulusal Güvenlik Doktrinlerinde 'Yakın Çevre'

'Yakın Çevre', 1993 yılından itibaren tüm Rus güvenlik ve dış politika doktrinlerinde ulusal güvenlik çıkarlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturdu. Sözkonusu çıkarlar iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasının yol açtığı dış koşullar ile iç sorunların etkisiyle 1990'larda daha çok belgelerde kalmıştır. Rusya, 2000'li yıllarda ülke içinde istikrarı yakalamasına ve ekonomik açıdan güçlenmesine paralel olarak bölgede algıladığı Batı kaynaklı tehditlere karşı mücadelesini yoğunlaştırdı. Bu mücadelede önce politik ardından ekonomik, son olarak ise askeri güç unsurlarını diplomasisinin odağına yerleştirdi.

Putin'in devlet başkanı vekili iken onayladığı 2000 yılı Ulusal Güvenlik Doktrini, 1999'daki Kosova çatışmalarının yol açtığı kaygıları yansıttığı gibi güncel siyaset önceliklerini de ortaya koymuştur. Doktrin'in öncelikli hedefi Rusya'nın uluslararası alanda siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki gerilemesini durdurmaktır. Putin, Yeltsin döneminin iç kaosunu sona erdirmeye ve Rusya'yı dünya sahnesinde saygı duyulacak bir ülke haline getirme vaadinde bulundu.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Marcel de Haas, "Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment", **Russian Analytical Digest**, No. 62, 18 June 2009, p.2.

⁴⁹⁶ Henning Schröder, "Russia's National Security Strategy to 2020", **Russian Analytical Digest**, sayı 62, 18 June 2009, p.6.

⁴⁹⁷ Chinyeva, **a.g.m.**

Putin'in öncelikli hedefi Rusya'yı yeniden küresel bir güç haline getirmektir. Bu hedef Putin'in devlet başkanlığının sonraki yıllarında güvenlik düşüncesinin arka planında daima yer aldı. Doktrin'de yeni bir Avrupa güvenlik mimarisinin oluşturulması ve Rus silahlı kuvvetlerinin modernize ihtiyacı vurgulandı. Rusya'nın pozisyonunu sürdürdüğü diğer konular ise NATO'nun daha fazla genişlemesine ve ABD'nin Avrupa'ya yerleştireceği füze kalkanı projesine engel olunmasıydı.⁴⁹⁸

Doktrin'in dış güvenliğe yönelik bakış açısı yeni gerçeklikleri yansıtmıştır. Rusya'nın artık ABD gibi bir süpergüç olmadığı saptamasında bulunularak iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiğinin altı çizilmiştir. Doktrin dünyanın geleceğine ilişkin iki olası eğilimden bahsetmiştir:

-Birçok ekonomik güçlü ülkenin ortaya çıktığı çok kutuplu bir dünya;

-ABD liderliğinde Batı denetiminde Amerikan çıkarlarının egemen olacağı bir dünya...

Rusya çok kutuplu dünyayı artan ekonomik işbirliği ve entegrasyon hareketleriyle, ikinci modeli ise bazı Batılı ülkelerin ABD liderliğinde küresel politikalarda nüfuzlarını arttırma gayretleri ve bu amaçla askeri güç kullanmada cömert yaklaşımlarıyla açıklamaktadır.⁴⁹⁹ Rusya, çok kutuplu bir dünyayı desteklerken, ekonomik, bilimsel, teknolojik ve askeri potansiyeli ve benzersiz stratejik konumuyla küresel süreçlerde önemli rol oynamayı sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Doktrin'de küresel güç konumunun kaybedildiği kabul edilse de, Rusya'nın dünyanın önde gelen güçlü ülkelerinden olduğu, uluslararası güvenlik açısından lider rol oynama kapasitesi bulunduğu vurgulanmaktadır. Böylece Rusya bir kez daha çıkarlarını sınırlarının ötesinde koruma yönünde tavır geliştirmiştir.

Doktrin'de bazı ülkelerin Rusya'yı siyasi, ekonomik, askeri ve diğer yollardan zayıflatmaya çalıştığı, çatışmaların (anlaşmazlık konuları dahil) ve uluslararası ilişkilerin başlıca sorunlarının çözümünde Rusya'nın çıkarlarını

⁴⁹⁸ "Russian National Security Concept-2000", Permanent Representation of the Russian Federation to the Council of Europe, <<http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>> (06/02/2007)

⁴⁹⁹ "Russian National Security Concept-2000"...

göz ardı eden çabaların uluslararası ilişkilerde elde edilmiş olumlu değişimlere istikrara ve uluslararası güvenliğe zarar vereceği belirtilmiştir.⁵⁰⁰

Doktrin'de uluslararası sorunlar;

-NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi ve Rusya sınırları civarında askeri yığınak tehlikesi,

-Uluslararası terörizm,

-BDT'de entegrasyon süreçlerinin zayıflaması,

-BDT'de süregelen anlaşmazlıkların artması,

şeklinde formüle edildi.

Doktrin, uluslararası alanda Rusya'nın güvenliğinin sağlanması için ülke güvenliğine yönelik tehditlerin gerçekçi bir şekilde saptanmasını ve bu tehditleri orta ve uzun vadede etkisiz kılacak araçların sağlanmasını öngörmektedir. Burada vurgulanan araçlar Rusya için yetecek ölçüde üst düzeyde askeri potansiyel oluşturulması, askeri bilim ve teknoloji alanında daha fazla yatırım yapılması ve askeri-sanayi kompleksidir. Doktrin, Rusya'nın BDT'nin savunmasında lider rolü sürdürme yeteneğini yeniden sağlaması gerektiğini, dünyanın stratejik açıdan önemli çeşitli bölgelerinde güvenlik rolü oynamasında ısrarcı bir ton kullanmıştır. Doktrin, Rusya'nın uluslararası konularda karar süreçlerine aktif katılım yeteneğini açıkça ülkenin askeri gücüyle ilişkilendirmiştir.⁵⁰¹

Doktrin, nükleer kapasitesini kendisine ya da müttefiklerine karşı dış nükleer saldırılar konusunda caydırıcı rol tanımlamıştır. Bu doktrinle Rusya nükleer silah kullanma eşiğini alçaltmış oldu. 1997 Doktrini'nde nükleer silahların kullanımı Rusya'ya karşı bir tehdit durumunda izin verirken, yeni doktrin krizin çözümünde diğer tüm yollar sonuçsuz kalması durumunda silahlı saldırıyı püskürtmek amacıyla bu tarz bir kullanıma izin veriyor. Uzmanlar bu değişikliği Rusya'nın NATO karşısında konvansiyonel gücünün zayıf kalmasından kaynaklanan bir tepki olarak nitelendirmektedir.

Moskova'dan uluslararası güvenlik konuları şu şekilde görülmüştür:

-KİS'lerin yayılmasının önlenmesi,

⁵⁰⁰ "Russian National Security Concept-2000"...

⁵⁰¹ "Russian National Security Concept-2000"...

- Bölgesel anlaşmazlıkların çözülmesi ve önlenmesi,
- Uluslararası terörizmle mücadele,
- Uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele,
- Nükleer ve radyoaktif güvenliği, küresel nitelikli ekolojik sorunlar.⁵⁰²

Rusya, genel uluslararası güvenlik sorunları olarak bu saptamada bulunurken, uluslararası ilişkilerde sağlanan olumlu değişimleri, istikrarı ve uluslararası güvenliği olumsuz yönde etkileyen unsurları, yani kendi dış güvenliğine yönelik tehditleri şu şekilde sıralamıştır:

-Bazı ülkelerin Rusya'yı siyasi, ekonomik, askeri ve diğer yollardan zayıflatma gayretleri,

-Çatışmaların (anlaşmazlık durumu dahil) ve uluslararası ilişkilerde başlıca sorunların çözümünde Rusya'nın çıkarlarını gözardı etme çabaları.

Uluslararası alanda başlıca tehditlerin aşağıdaki faktörlerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür:

-Bazı devletlerin ve uluslararası kuruluşların uluslararası güvenliği sağlayan başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı olmak üzere mevcut mekanizmaların rolünü azaltma arzuları;

-Rusya'nın dünya'daki politik, ekonomik ve askeri nüfuzunun zayıflatılması tehlikesi;

-Askeri-siyasi blokların ve ittifakların güçlendirilmesi, başta NATO'nun doğruya genişlemesi;

-Yabancı askeri üslerin ve kayda değer askeri mevcudiyetlerin Rusya'nın sınırlarının hemen yanıbaşında ortaya çıkma ihtimali;

-KİS'lerin ve fırlatma araçlarının yayılması;

-BDT'de entegrasyon süreçlerinin zayıflaması;

-Rusya ve BDT üye ülkelerinin dış sınırları civarında anlaşmazlıkların/ çatışmaların patlak vermesi ve bunların savaşa dönüşme ihtimali;

-Rusya'ya karşı toprak iddiaları.⁵⁰³

Doktrinde Rusya'nın ulusal güvenliğine yönelik tehditlerin; diğer devletlerin, Rusya'nın çok kutuplu dünyanın nüfuz merkezlerinden biri olarak

⁵⁰² "Russian National Security Concept-2000"...

⁵⁰³ "Russian National Security Concept-2000"...

güçlenmesine karşı gayretlerinde, ulusal çıkarlarını yerine getirmesini engellemelerinde, Avrupa, Ortadoğu, Transkafkasya, Orta Asya ve Asya-Pasifik Bölgesi'nde pozisyonunu zayıflatmaya dönük çabalarında görülebileceği vurgulanmaktadır. Rus yetkililere göre askeri tehdit düzeyi ve kapsamı giderek artmaktadır. NATO'nun, askeri kuvvet kullanma pratiğini, stratejik doktrin düzeyine çıkarmak suretiyle BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın sorumluluk alanı dışına geçirmesi tüm küresel stratejik durumu istikrarsız hale getirmektedir.⁵⁰⁴

Rusya'nın uluslararası alandaki ulusal çıkarları egemenliğini korumak, büyük bir güç haline gelmek, çok kutuplu dünyada nüfuz merkezlerinden biri olarak konumunu güçlendirmek, tüm ülkelerle ve özellikle BDT üyeleri ve Rusya'nın geleneksel ortaklarıyla olmak üzere entegrasyona yönelik birliklerle eşit ve adil ilişkiler geliştirmek, insan hakları ve özgürlüklerin evrensel düzeyde gözetilmesi, bu alanda çifte standartlara izin verilmemesi⁵⁰⁵ şeklinde sıralanmıştır.

Doktrin'de enerji stratejik güvenlik varlığı olarak nitelendirilerek, enerji kaynaklarının giderek azalmasının tehdit oluşturabileceği, zira enerji yoksulu ülkelerin varlıkları kontrol etme gayretlerinin silahlı çatışmalara yol açabileceği vurgulandı. 'Yakın Çevre'deki Rus vatandaşlarının korunması da geçmiş doktrinlerden ithal edilen noktaydı. Moskova bu prensibini Ağustos 2008'de Gürcistan'a yönelik askeri harekatını meşrulaştırma çabalarında başlıca gerekçe olarak kullanmıştı.⁵⁰⁶

Putin'in devlet başkanlığının ikinci döneminden itibaren Rus güvenlik düşüncesinde enerji konusu ağırlık kazanmaya başladı. Kaynak ve güvenlik açılarından enerjiye verilen önem doktrinin 'Dünya Topluluğu İçinde Rusya', 'Ulusal Savunma', 'Yaşam Kalitesinin Arttırılması' ve 'Ekonomik Kalkınma' bölümlerinde yer verildi. Strateji enerjiyi Moskova'nın uluslararası alanda

⁵⁰⁴ "Russian National Security Concept-2000"...

⁵⁰⁵ "Russian National Security Concept-2000"...

⁵⁰⁶ Haas, "Medvedev's Security Policy...", pp.3-4.

nüfuzunu güçlendiren ve stratejik caydırma olarak kullanılacak bir kaynak sağlayan bir araç olarak nitelendirdi.⁵⁰⁷

Rus karar alıcıların tek kutuplu uluslararası ilişkiler sistemine yönelik eleştirileri, ABD'nin küresel politikalarından duyulan rahatsızlık ve yurtdışındaki Rusların korunması hususları ulusal güvenlik doktrinlerinde sürekli yer almıştır.

Rusya, 2007 yılı içerisinde, “2000 Ulusal Güvenlik Doktrini” güncelleştirme çalışmalarını sürdürdü. Yeni güvenlik doktrinin yeni tehditlere karşı otomatik olarak harekete geçme mekanizmasına sahip olması öngörüldü.

B.Dış Politika Doktrinlerinde ‘Yakın Çevre’

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rus liderler geçmişin küresel ihtiraslarından ve iddialarından vazgeçtiler. Yeni yaklaşıma Yeltsin'in Nisan 1993'de onaylanarak yürürlüğe giren dış politika doktrininde yer verildi. Söz konusu doktrin Rusya'yı eski Sovyet ülkeleri arasında yeni bir ilişkiler sistemi oluşturulması için özel sorumluluğu bulunan, büyük bir güç olarak tanımladı. Rusya hala yaşamsal çıkarlarını savunması gereken bir devlettir. Uluslararası ekonomide ikincil konuma karşı koyması, sınırları civarındaki mahalli çatışmalarda çıkarlarını koruması gerekiyordu.⁵⁰⁸

Doktrin, Moskova'nın ‘Yakın Çevresi’nde ekonomik ve güvenlik konularında daha aktif rol oynaması gerektiğini vurgulamaktaydı.⁵⁰⁹ BDT, Rus dış politikasının öncelikli istikameti olarak gösterildi. Rusya'nın “Monroe doktrini” olarak adlandırılan ‘Yakın Çevre’ politikası, Rusya'nın ekonomik ve güvenlik açılarından yaşamsal alanı olduğu gerekçesiyle, eski Sovyetler Birliği topraklarındaki gelişmeleri denetlemeyi öngörmekteydi.

Yeni dış politika doktrini; BDT ülkeleri arasında Rusya'nın “eşitler arasında birinci” konumunun sürdürülmesi; BDT'nin dış sınırlarının korunması, Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde yaşayan Rus azınlığın

⁵⁰⁷ Haas, **a.g.m.**, p.4.

⁵⁰⁸ White, **a.g.e.**, p.228.

⁵⁰⁹ Tuncer, **a.g.m.**, s.440.

korunması; bu ülkelerde istikrarın, insan haklarının ve özgürlüğünün sağlanmasında Rusya'nın sorumluluk üstlenmesi; bu ülkelerdeki askeri üslerin korunması, gibi amaçları içermektedir.⁵¹⁰

Rusya'nın 2000 ve 2008 Dış Politika Doktrinleri uluslararası ortamı ve Rusya'nın konumunu daha farklı bir şekilde tanımladı. Rusya'nın güçlenmesi ve uluslararası alanda giderek etkin bir aktör konumuna gelmesi, süreçlerin dışında kalmak ya da bunları eleştirmek yerine süreçlere katılmayı ya da kendisinin de içinde yer alacağı yeni süreçler oluşturulması fikrini ortaya koydu.

2000 doktrini Rusya'nın jeopolitik konumunun en büyük Avrasya gücü olarak ve dünya güvenliğini küresel ve bölgesel düzeylerde sürdürme sorumluluğu şeklinde tanımlamaktadır.⁵¹¹ Doktrin, Primakov'un çok kutuplu uluslararası ilişkiler sistemini savunmasını sürdürmekte ve Rusya'nın ülkelerle ikili dış politika faaliyetleri yürütmesini ve BM ya da AGİT benzeri bölgesel ittifaklar gibi çokuluslu çerçevelerde tamamlayıcı faaliyetler yürütmesini desteklemektedir.⁵¹²

Doktrin, Rusya'nın çok kutuplu dünya düzeninin kurulması için çalışacağı, Batı'nın "küçük ortağı" konumuna girilmeyeceği, NATO'nun genişlemesi, Güvenlik Konseyi izni olmaksızın alan dışında askeri operasyonlar yapması ve insani müdahale kavramlarının uygun bulunmadığı vurgulandı.⁵¹³

Doktrin, Rusya'nın çıkarlarını ancak Avrupa, ABD, Çin, Hindistan ve diğer güç merkezleriyle aktif işbirliği yapmak suretiyle destekleyebileceğini ifade etmektedir. Temel uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde kendisinin sınırlı üyeliğe sahip olduğu özellikle Batılı kurumlara ve forumlara güvenilmesini eleştirmektedir.⁵¹⁴

Rusya, küresel krizlere çabuk ve etkin müdahale için BM'yi desteklemekte ancak örgütün bu amaçla reform edilmesine inanmaktadır.

⁵¹⁰ <http://www.In.mid.ru/website/nsite-sv.nsf/mnsdoc/20/02/2007>

⁵¹¹ Danks, a.g.e., p.264.

⁵¹² Danks ,a.g.e., pp.264-265.

⁵¹³ <http://www.In.mid.ru/website/nsite-sv.nsf/mnsdoc/20/02/2007>

⁵¹⁴ Danks, a.g.e., p.265.

Putin ve İvanov, barış ve güvenliğin ancak uluslararası karşılıklı bağımlılığın kabul edilmesi ve tüm ülkelerin egemen eşitliğine saygı gösterilmesi sayesinde güvence altına alınabileceğini savundular. Anılanlar, ABD'nin 'sınırlı egemenlik' ve 'insani müdahale' gibi kavramları vasıtasıyla uluslararası hukuku değiştirip Balkanlarda ve NATO askeri operasyonlarını BM Güvenlik Konseyi'ni bypass ederek gerçekleştirmeyi haklı çıkarmak amacıyla kullanıldığı gerekçesiyle tepki gösterdiler.⁵¹⁵

Doktrin'e göre uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde BM Güvenlik Konseyi'nin rolü zayıflamaktadır. Üyelikleri sınırlı olan Batılı kurum ve forumların sorunların çözümünde öne çıkmasından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Sorunlara tek taraflı müdahaleler çatışmaları arttırmakta, hukuku ve düzeni tehdit etmektedir.⁵¹⁶

Doktrin, BM'nin rolüne vurguda bulunmakla beraber AGİT ve Avrupa Konseyine dayalı tüm Avrupa'yı kapsayan bir güvenlik işbirliği sistemi oluşturulmasını da desteklemektedir. Rusya AKKA'nın Avrupa güvenliğinin devamı için etkin bir araç olacak şekilde dönüştürülmesini istemektedir.⁵¹⁷

Doktrin, Rusya'nın ekonomik potansiyelini geliştirmek ve içerideki gündemini ilerletmek için dünya ekonomisinde entegrasyonun derinleştirilmesine bağlılığını sürdürdüğünü belirtmektedir.

Doktrin yurt dışındaki Rus vatandaşlarının hak ve çıkarlarının anlaşmalar ve uluslararası hukuk temelinde korunması gerektiğini vurgulamaktadır. BDT üyesi ülkelerle ikili ve çok taraflı işbirliğinin Rusya'nın ulusal çıkarlarıyla uyumlu hale getirilmesi gerektiği, BDT ülkeleriyle iyi komşuluğa ve stratejik ortaklığa dayalı ilişkiler geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu, bunun için Gümrük Birliği ve Ortak Güvenlik Anlaşması kapsamındaki ilişkilerin önem taşıdığı vurgulanmaktadır.⁵¹⁸

Kremlin'in güvenlik anlayışının Temmuz 2008 dış politika doktrininde de yer verilen önemli bir veçhesi Rusya'nın nükleer güç olmasının önemiydi. Doktrin birçok defa stratejik nükleer caydırıcılığın önemini vurguladı ancak

⁵¹⁵ Danks, a.g.e., p.265.

⁵¹⁶ <http://www.In.mid.ru/website/nsite-sv.nsf/mnsdoc/20/02/2007>

⁵¹⁷ Danks, a.g.e., p.265.

⁵¹⁸ <http://www.In.mid.ru/website/nsite-sv.nsf/mnsdoc/20/02/2007>

nükleer silahların sayısını azaltmayı hedefleyen müzakere seçeneğini de dışlamadı.⁵¹⁹

Sonuçta doktrinde Hindistan, Çin ve BDT ile ilişkilerin güçlendirilmesi, mevcut Avrupa (Batı oryantasyonlu güvenlik yapılanmasına karşı muhalefetle birleştirildiğinde Rusya'nın güvenlik düzenlemeleri arayışındaki çıkarının Batı'dan Doğu'ya kaydığı izlenimi verdi.⁵²⁰

Bazı Rus analizciler dış politikayı çok kutuplu dünya düşüncesinin ödünç alındığı Amerikan "realizm" teori okulunun kavramlarına dayandırarak Rusya'nın 19. yüzyıl jeopolitik düşüncesinin esiri haline geldiğini ileri sürüyorlar. Bu arkaplana karşı Rusya'nın çok kutuplu bir dünya kavramını geliştirmesi pratikte ABD ve müttefiklerine karşı bir hareket oluşturmaktan başka bir şey değildir. Rusya'nın böylesine riskli bir çevrede ortakları Sırbistan ve Irak fakir ve güvenilmezdir ayrıca Rusya'nın bu tutumu kendisinden ziyade sözkonusu ülkelere yaramaktadır.

Rusya'nın 2008 yılı Dış Politika Doktrini'nde Kremlin'in güvenlik anlayışının diğer yapısal veçhesi, nükleer güç olmasının önemini vurgulamasıydı. Doktrin stratejik nükleer caydırıcılığın önemini müteaddit defalar vurgularken nükleer silahların sayısını azaltmaya yönelik müzakere seçeneklerini de masada bırakıyordu.⁵²¹

Doktrin'de en fazla önem eski Sovyet Cumhuriyetleriyle ilişkilere ve bu ülkelerin yeniden entegrasyonunu teşvik edecek çabalara verildi. Bu çabalar ortak güvenlik sisteminin kurulması, ortak bir sınır, Rusya'ya sözkonusu sınırlarda düzeni sağlaması/sürdürmesi için özel bir rol verilmesi idi. Böylece Rus birliklerinin diğer Cumhuriyetlerin topraklarında bulunması meşrulaştırılacaktı.⁵²²

⁵¹⁹ Haas, "Medvedev's Security Policy...", pp.2-3.

⁵²⁰ Haas, **a.g.m.**, s.3.

⁵²¹ Haas, **a.g.m.**, ss. 2-3

⁵²² White, **a.g.e.**, p.228.

C.Askerî Doktrinlerde ‘Yakın Çevre’

Rusya uzmanı Dr. Marcel de Haas 24 Nisan 2006’da şunları yazıyordu: Rusya’nın günümüzdeki küresel ihtirasları oldukça yetenekli, modern donanımlı, kısa sürede dünyanın herhangi bir yerine intikal edebilecek hızlı askeri kuvvetlerden oluşan güç projeksiyonu yeteneğini gerektirmektedir. Aynı zamanda Kuzey Kafkasya’da bitmeyen çatışmalar düzenli olmayan hasıma karşı asimetrik bir savaş yürütebilecek silahlı kuvvetleri gerektirmektedir. Rus ordusunun mevcut koşulları ve geleceğe yönelik reform planları silahlı kuvvetlerden beklenen bu iki talebi karşılamamaktadır.⁵²³ Haas’ın haklılığı Ağustos 2008’de Rus birliklerinin Güney Osetya’da ve Gürcistan’da gerçekleştirdiği askeri hareket sırasında koordine eksikliği, istihbarat eksikliği, donanım, araç-gerek ve silah eksikliği şeklinde ortaya çıktı.

Rusya’nın askeri doktrini, “savaşların ve silahlı çatışmaların önlenmesi, savaşın doğası ve yöntemleri, Rusya ve müttefiklerinin askeri güvenliğini sağlamak üzere devlet, toplum ve vatandaşların faaliyetlerinin organize edilmesi konularında tek bir belgede toplanmış temel resmi görüşlerin sistemli bir bütünü”⁵²⁴, 2000 doktrininde ise “ülkenin askeri güvenliğini sağlamaya yönelik askeri-siyasi, askeri-stratejik ve askeri-ekonomik temellerin belirleyen resmi görüşler toplamı”⁵²⁵ olarak nitelendirilmektedir.

Rusya’nın ‘Yakın Çevre’ politikasının en önemli belgelerinden biri, dış politika doktrinine dayalı olarak 2 Kasım 1993’te yayınlanan “Askerî Doktrin” idi. Doktrin’de; politikaları Federasyon’un politikalarıyla çatışmayan her ülkenin Rusya’nın ortağı olduğu vurgulanmaktaydı.⁵²⁶ Doktrin’in asıl mesajı ise, Rusya’nın çıkarlarına aykırı politikalar izlediği düşünülen ülkelerin Rusya’nın düşmanı olarak görüleceği idi.⁵²⁷

⁵²³ Marcel de Haas, Russia’s Military Strategy: Preparing for the Wrong War, http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=478&language_id=1

⁵²⁴ <http://www.freerepublic.com/forum/a390bd9f76dbf.htm> (06/02/2007)

⁵²⁵ <http://www.freerepublic.com/forum/a394aa0466bfe.htm> (06/02/2007)

⁵²⁶ Tuncer, a.g.m., s. 442.

⁵²⁷ Rusya Federasyonu Askerî Doktrini, 2000.

Doktrin, ‘Yakın Çevre’ye yönelik stratejilere önem verdi ve BDT güvenlik politikalarını büyük ölçüde etkiledi. Doktrinde Rusya’nın diğer devlet topraklarında barışı koruma operasyonları düzenleyebileceği belirtilirken “nükleer silahları ilk kullanan devlet olmama prensibinin terk edileceği” hususu tüm dünyada endişe uyandırdı.⁵²⁸

Doktrin, Rusya’nın kendisiyle müttefiklerinin egemenlikleri, toprak bütünlükleri ve yaşamsal çıkarlarının korunmasını öncelikli ödev olarak görmüştür. Savunma alanında önceliği BDT ülkelerine ve bu ülkelerin içinde yer aldığı ortak savunma mekanizmalarına verdi. BDT ülkelerinde mevcut ya da muhtemel silahlı çatışmalar Rusya için ciddi tehdit kaynağı olarak gösterildi. Doktrin, ABD’nin küresel sorunları kuvvet kullanarak çözmeye dayalı tek taraflı süper güç egemenliği kurma çabalarıyla Rusya’nın çok kutupluluğa bağlılığına kısmen tezat oluşturmaktaydı. Doktrin mevcut askeri-siyasi durumu aşağıdaki şekilde tanımladı:⁵²⁹

- Dünya savaşı tehdidinin azalması,
- Bölgesel güç merkezlerinin ortaya çıkıp kuvvetlenmesi,
- Milli ve dini aşırılıkçılığın artması,
- Mahalli savaş ve çatışmaların hız kazanması,
- Propaganda savaşının kötüleşmesi vs.

Doktrinde başta BM ve AGİT olmak üzere güvenlik mekanizmalarının güncel sorunlara karşı etkisizliğinden rahatsızlık duyulduğu belirtilerek, NATO’nun 1999 yılında Yugoslavya’yı BM Güvenlik Konseyi’nin onayı almaksızın bombalayarak ileri gittiği not edildi.⁵³⁰

Doktrin ayrıca nükleer silahları ilk kullanan olma eşiğini düşürdü. 1997 doktrini Rusya’nın egemen bir devlet olarak bekasına yönelik bir tehdidin ortaya çıkması halinde nükleer silahlara başvurulmasını öngörürken, yeni doktrin diğer tüm vasıtaların krizi sona erdirememesi ya da araçların etkisiz

⁵²⁸ Purtaş, **a.g.e.**, ss.92-93.

⁵²⁹ <http://www.freerepublic.com/forum/a394aa0466bfe.htm> (06/02/2007)

⁵³⁰ Danks, **a.g.e.**, p.263.

kalması halinde başvurulabileceğini belirterek, Rusya'nın tehdit altında kalması hususuna değinmemektedir.⁵³¹

Rusya'nın askeri doktrinleri Silahlı Kuvvetler tarafından hazırlanmıştı. Doktrin'in hazırlanması esasen Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın sorumluluk alanında yer alıyordu. Danks'e göre 2000 doktrini 1997 doktrinine göre Batı'ya karşı daha ılımlı bir lisanla kaleme alındı. 1997 doktrininde Rusya'nın Batı ile ortaklığının önemi ifadesinin yerini Batı ile işbirliğinin önemi almıştır.⁵³²

Rusya Güvenlik Konseyi, 5 Mart 2007'de yeni bir askeri doktrin hazırlanmakta olduğunu açıkladı.⁵³³ Buna gerekçe olarak 2000 yılı doktrinin yayımlanmasından sonra jeopolitik ve askeri-politik koşullarda, devletin askeri güvenliğine yönelik tehditlerin doğasında, Silahlı Kuvvetler'in karşı karşıya kaldığı sorunlarda önemli değişiklikler meydana geldiği belirtildi. Devlet ve askeri yönetim sistemlerinde de değişiklikler oldu. Ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınma düzeyi değişti. Uluslararası durumun analizi askeri güce olan talebin arttığını gösterdi.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Yuri Baluyevsky Ocak 2007'de düzenlenen bir konferansta, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki renkli devrimlere bakıldığında dış tehditlerin askeri olmayan siyasi, diplomatik, ekonomik ve enformatif araçlarla gerçekleştirildiği, devletlerin uluslararası ilişkilerine yönelik müdahalelerin ve yıkıcı faaliyetlerin yapıldığını, dolayısıyla yeni doktrinde bu tür askeri olmayan tehditlere de yer verilmesi çağrısında bulundu.⁵³⁴

Ç.Rusya'nın 'Yakın Çevre'deki Güvenlik Çıkarları

Sovyetler Birliği'nin beklenmeyen çöküşü imparatorluğun coğrafyasında yeni bir jeopolitik ve ekonomik rekabet dönemi açtı.

⁵³¹ <http://www.freerepublic.com/forum/a390bd9f76dbf.htm> (06/02/2007)

⁵³² Danks, **a.g.e.**, p.263.

⁵³³ Victor Yasmann, "Russia: Reviving the Army, Revising Military Doctrine", **RFE/RL**, 12 March 2007.

⁵³⁴ Claire Taylor, "Russia's Military Posture", Research Paper 09/35, House of Commons Library, International Affairs and Defence Section, 24 April 2009, p.20.

Sözkonusu rekabetin en fazla görülebildiği bölge Hazar Havzası ve Güney Kafkasya oldu. Günümüzde bölge politikalarını belirleyen ulusal ve uluslararası çıkarların merkezinde Rusya'nın politikaları yer almaktadır.⁵³⁵

Macdougall, geçmişte jeopolitik öneme sahip olan Kafkasya günümüzde başta Rusya, Türkiye ve İran gibi komşu ülkelerin bölgeyi nüfuz alanları görmeleri nedeniyle yine stratejik açıdan önemli olduğunu vurgularken, başta ABD ve AB'nin bölgeye ilgisinin stratejik önemi arttıran başlıca unsurlardan olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır.

Rusya'da 1990'lı yılların ortasında sancılı bir değişim-dönüşüm sürecinden geçmekteydi:

-Kontrollü ekonomi ve devlet mülkiyetinden piyasa ekonomisi ile özel mülkiyete geçiş,

-Otoriter ve Totaliter tek parti rejiminden daha fazla çoğulculuk, demokratik prosedür ve hukukun üstünlüğüne geçiş,

-Üniter ve merkezi bir devletten etnik açıdan Rus olmayan halkı ve Rus idari birimlerini bünyesinde toplayan federasyona geçiş,

-Emperyal yapılar ve bilinçten daha ılımlı bir Rus kimliğine dönüşüm⁵³⁶ gibi ülkede sosyal, siyasi, ekonomik idari anlamlarda temel yapı taşları dönüşmekteydi.

Böylesine bir dönemin güç koşulları altında Rusya Güvenlik ve Dış Politika Şurası toplanarak ülkenin güvenliğine ilişkin bir dizi teklif hazırladı. Şuraya Gorbaçov döneminin 'Yeni Düşünce Tarzı'nın mimarı olan Sergey Karaganov başkanlık etti. Altında 40 kişinin imzası olan görüşler Haziran 1996'da "RF Cumhurbaşkanı'nın Federal Meclise Mesajı" başlığıyla Nezavisimaya gazetesinde yayınlandı. Raporda; Sovyetler Birliği'ni diriltmenin mümkün olmadığı, bunun yerine eski Sovyetler Birliği olarak bilinen bölgede Rusya'nın çıkarlarının korunması ve nüfuzunun genişletilmesinin daha olumlu sonuç vereceği, ayrıca bazı Cumhuriyetlerin yeniden birleşmesinin mümkün olduğu, ifade edildi. Raporun ana fikri,

⁵³⁵ MacDougall, a.g.m., p.89.

⁵³⁶ Adomeit, a.g.m., p.59.

Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında askeri, siyasi ve ekonomik üstünlüğünün sağlanması üzerinde yoğunlaşmaktaydı.⁵³⁷

Rusya'nın hayati önem arz eden çıkarları;

-Rusya'nın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması,

-Bölgede diğer güçlerin özellikle askeri ve siyasi üstünlük kurması önlenmeli,

-Rusya'nın bölgede gerçekleştireceği askeri operasyonlar da dahil, ona karşı düşman ülkeler koalisyonu kurulmasına izin verilmemesi,

-Dış güçlerin stratejik önem arz eden kaynaklara rahat ulaşmalarını önlenmesi,

-Rusya ile sınırdaş ülkelerde geniş çaplı askeri anlaşmazlıklar ve bölgesel savaşların çıkması önlenmesi,

-Bölgede başta Ruslar olmak üzere diğer milli azınlıkların haklarının çiğnenmesine izin verilmemesi ve haklarının korunması,

-Rusya, Belarus, Kazakistan ve Kırgızistan arasında mümkün olan en iyi askeri, ekonomik ve siyasi birlik kurulması⁵³⁸ şeklinde gösterildi.

Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ne yönelik politikası 1990'lı yılların başlarında değişiklik gösterdi. Moskova başlangıçta kendi kaderlerine terk ettiği bölge ülkelerine yönelik yaklaşımı ve 'Yakın Çevresi'nde özel hakları bulunduğunu ileri sürerek siyaset değişikliğini belirgin hale getirdi.⁵³⁹ Rusya'nın 'Yakın Çevresi'nin biri Orta Asya diğeri ise Güney Kafkasya olmak üzere iki önemli alt unsuru bulunmaktaydı.

Rusya, Orta Asya'da sınır güvenliğinin sağlanması, terör örgütlerinin etkinliğinin önlenmesi, devletlerarası çatışmaların ve başarısız devletlerin ortaya çıkışının engellenmesi ve yumuşak güvenlik tehditleriyle mücadele politikaları izledi.⁵⁴⁰ Rusya bölgedeki güvenlik hedeflerine ulaşmak için;

-Yumuşak güvenlik tehditleri ve terörizme karşı kendisinin ve mümkün olduğu yerde Orta Asya ülkelerinin dış sınırlarını güçlendirmek,

⁵³⁷ Aslan, **a.g.e.**, ss.44-45.

⁵³⁸ Aslan, **a.g.e.**, s.46.

⁵³⁹ Adomeit, **a.g.m.**, p.46.

⁵⁴⁰ Antonenko, **a.g.m.**, p.6.

-Ortak Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne üye ülkelerde uzun süreli askeri mevcudiyetini pekiştirmek,

-Potansiyel terör saldırılarına ilişkin “bilgi değişimini ve istihbarat paylaşımını” yaygınlaştırmak,

-ABD, AB, NATO ve AGİT gibi uluslararası aktörlerle işbirliğini arttırmak,

stratejilerini benimsedi.⁵⁴¹

Pakistanlı bir akademisyene göre Rusya'nın daha geniş coğrafyadaki stratejisi ise Pakistan'ın çatışmaların çözümündeki rolünü sınırlandırmak, bu amaçla rakibi Hindistan'ı Tacikistan görüşmelerine davet etmektir. Bu durum Hindistan'a Keşmir'deki ayaklanmayla Tacikistan'a Afganistan'dan gelen sınır tehdidi arasında bir paralellik kurması yönünde imkan sağlamaktaydı. (Dini köktencilik, şiddet ve sınır müdahaleleri gibi)⁵⁴²

Rusya'nın Güney Kafkasya'daki çıkarları ve buna bağlı olarak politikaları farklılık göstermekteydi. Rusya 1801 yılında Gürcistan'ı işgaliyle girdiği Kafkasya'yı aralıklı olarak 1990'lı yılların başına kadar hegemonyası altında tutmuştur.⁵⁴³ Rusya, Gürcistan karşısında Abhazları ve Asetinleri (Osetleri) destekleyerek Tiflis'i BDT'ye katılmaya ve Moskova'ya askeri üs vermeye zorlarken, Dağlık Karabağ savaşında Ermenilere destek vermek suretiyle Bakü'yü de aynı şekilde BDT üyeliğine zorlamıştır.⁵⁴⁴

Kimi yazarlar Rusya'nın Kafkasya politikasının, birbirlerini etkileyen iç politika, arka bahçe ve dış politika kısımlarına ayrılarak ele alınmasını önerirken; Rusya'nın Azerbaycan ve Gürcistan politikasının doğrudan Çeçenistan meselesiyle yani Rusya'nın iç sorunuyla ilintili olduğunu öne sürmektedirler.⁵⁴⁵ Çeçenistan sorunu ayrı bir başlık altında ele alınacağından burada değinilmeyecektir.

Kasım'a göre, Rusya 'Yakın Çevre' politikasına yönelmesinden itibaren Kafkas ülkelerinin sorunlarını kullanmak ve iç işlerine müdahale

⁵⁴¹ Antonenko, **a.g.m.**, pp.6-7.

⁵⁴² Khan, **a.g.e.**, p.3.

⁵⁴³ Cemilli,**a.g.e.**, s.22.

⁵⁴⁴ Cemilli,**a.g.e.**, s.23.

⁵⁴⁵ Kamalov, **a.g.e.**, s.101.

etmek suretiyle bölgede etkinlik kurmaya çalıştı. Ancak bu politikasıyla Bakü ve Tiflis'in Batıya yaklaşımlarına ve Batı'dan güvenlik garantisi beklentisine girmelerine yol açtı.⁵⁴⁶

Kamalov, Rusya'nın Kafkasya'daki en önemli iki amacının Hazar havzasıyla genel olarak Kafkasları siyasi denetim altında tutmak ve başta Hazar enerji kaynakları olmak üzere bölgedeki enerji kaynaklarının işletilmesinde söz sahibi olarak bu ülkelerin ekonomilerin Rusya'ya bağımlı hale getirmek şeklinde özetlemektedir.⁵⁴⁷

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya çevresinde bir dizi süreçte rol aldı. Rusya, 1992-1993 yıllarında Tacikistan'da Moskova yanlısı hükümetin istikrarı için askeri destek sağladı, Tacikistan'ın Afganistan sınırını kapatmasını istedi. Abhazların Gürcistan'a karşı zafer kazanmaları sonrasında Gürcistan devletini ortadan kaldırma tehdidini Poti'de zamanında müdahalesiyle önledi. Moldova'da 14. Ordusu vasıtasıyla ayrılıkçı Trans-Dinyester bölgesinin kurulması ve yaşamasına yardımcı oldu. Letonya ve Estonya'da kitlesel insan hakları ihlalini kınadı. Estonya'daki Rus kuvvetlerinin geri çekilmesini azınlık konusunun 'tatmin edici' şekilde çözülmesiyle ilişkilendirerek Rus azınlığın 'haklarını' açıkça destekledi.⁵⁴⁸

Rusya, 11 Eylül sonrasında ABD'ye destek vermek suretiyle Çeçenistan sorununda rahat hareket edeceğini umdu ve ilişkilerin düzelmesiyle ekonomik çıkar beklentisine girdi. Ancak zaman içinde ABD'nin Orta Asya'da etkisini arttırmasından rahatsız olan Moskova, Washington'un terörle mücadele mekanizmalarına alternatif yapılanmalar oluşturdu. BDT Terörle Mücadele Merkezi Bişkek'te, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün terörle mücadele merkezi ise Taşkent'te açıldı.

Rusya'nın ABD ve NATO'nun Orta Asya ve Afganistan'daki varlığı ile faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlık şu noktalara dayanmaktaydı. ABD'nin bölgede Batı yanlısı yönetimleri iktidara taşıma niyeti, bu amaçla muhalif hareketleri desteklemesi ve radikal oluşumlar vasıtasıyla bölgede istikrarı

⁵⁴⁶ Kasım, **a.g.e.**, ss.156-157.

⁵⁴⁷ Kamalov, **a.g.e.**, ss.101-102.

⁵⁴⁸ Adomeit, **a.g.m.**, p.47.

bozmaya çalışması. Moskova'nın bölgedeki güvenlik kaygılarından biri de, ABD'nin, Taliban ile anlaşıp radikal unsurları Orta Asya ülkelerine yönlendirmesi ve bölgeyi istikrarsızlaştırması olasılığıdır. Zira Rus karar alıcılar ABD'ni Taliban'ın ortaya çıkış sürecinde etkin rol oynadığına inanmaktadır.⁵⁴⁹

BDT alanı Rus yönetici seçkininin nezdinde önemli psikolojik bir değere sahipti. BDT projesinin yeniden doğuşu normatif bakış açısına göre, Rusya'nın yüzyıllara dayalı büyük güç kimliğinin yeniden üretilmesi ve diğer güç merkezleriyle ilişkilerde stratejik bağımsızlık sürdürme arzusuyla eş anlamlıydı.⁵⁵⁰ Rusya'nın BDT alanında nüfuzunu yaymak ve gücünü yeniden tesis etmek amacıyla kullandığı yöntemler Rusya'daki iç siyasi gelişmelerle doğrudan bağlantılıydı.

Rusya 'Yakın Çevre'sinde statükoyu koruma ve bu kapsamda dış güçlerin 'yetkisiz' müdahalesini önleme adına; Kurumsal örgütlenme, Rus sermayesinin yayılması, liderlerle siyasi bağları güçlendirilmesi, askeri varlığının artırılması konularına yoğunlaştı.

Rus liderliğinin eski Sovyet coğrafyasında en öncelikli konulardan biri yeni bir uluslararası sistemi oluşturma sorunuydu.⁵⁵¹ Putin'in Rus görevlilerle verdiği talimatlar ve yıllık konuşmaları buna işaret etmekteydi.

Putin, Dışişleri Bakanlığında üst düzey yetkililerle yaptığı bir toplantıda BDT'nin Rusya için neden yaşamsal çıkar alanı olduğunu ve bölgede ne yapılması gerektiğini 'jeopolitik geleneklerle' açıkladı. Putin diplomatlara, tarihi süreçte Rusya ile BDT ülkelerini birbirine bağlayan güven, dostluk ve güçlü bağların oluşturulduğunu, Rusya'nın bu bağlardan kaynaklanan nüfuzunu tamamıyla kullanması gerektiğini, uluslararası ilişkilerin boşluk kaldırmayacağını, Rusya'nın BDT'de etkin politika eksikliği ya da mantıklı bir

⁵⁴⁹ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁵⁵⁰ Stanislav Secieru, "Russia's Foreign Policy Under Putin: 'CIS Project' Renewed", **UNISCI Discussion Papers**, No.10, January 2006, p.292.

<http://www.ucm.es/info/unisci/UNISCI10Secieru.pdf> (29/05/2007)

⁵⁵¹ Secieru, **a.g.m.**, p.294.

duraklama geçirmesi halinde diğer devletlerin bölgeye girmelerini teşvik etmiş olacağını bildirdi.⁵⁵²

Bazı Rus uzmanlar Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki güvenlik çıkarılarının esasen birbiriyle uyumlu olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe göre her iki ülke de Orta Asya'da barış, güvenlik ve istikrarın hakim olmasını, bölgenin enerji kaynaklarına erişebilmeyi, bölgeyi ihraç ürünleri için bir pazar olarak görmeyi istemekte, bölgeye dışarıdan müdahaleye sıcak bakmamaktadırlar.⁵⁵³

Rusya'nın Çin ile işbirliğini geliştirme arzusuyla Çin ve Orta Asya ülkeleriyle gerçekleştirdiği bölgesel örgütlenmeler, Moskova'nın bölgedeki güvenlik çıkarlarıyla yakından ilintilidir. Moskova'nın bu stratejisi ABD ve Batılı ülkeleri bölgeye sokmak istememesi ve geleneksel olarak sınırları çevresinde güvenlik kuşağı oluşturma politikasının bir uzantısıdır. Moskova'nın günümüzde çevresinde güvenlik kuşağı oluşturma düşüncesi ABD'nin Taliban ile anlaşıp önce bölge ülkelerine ardından Moskova'ya tehdit oluşturmalarını önlemeyi hedeflemektedir.⁵⁵⁴

Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme planlarının temeli;

- Uluslararası terörizm ve uyuşturucu ticareti ile mücadele,
- Orta Asya ülkelerinin Rus nüfusunun haklarının korunması,
- Ortak Güvenlik ve Ticaret alanlarının oluşturulması,

hususlarına dayanmaktadır.⁵⁵⁵ Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesinde ise;

- Bölge ülkelerinin Batı baskısı ve radikal dincilerle mücadelede Moskova'nın desteğini elde etme,
- Enerji kaynaklarını dünya pazarına çıkarılması,
- Ticari ilişkilerin geliştirilmesi,
- Rus askeri üslerinin varlığı,
- Orta Asya'daki Rus azınlıklar,

⁵⁵² Secrieru, **a.g.m.**, p.294.

⁵⁵³ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁵⁵⁴ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁵⁵⁵ Kamalov, **a.g.e.**, s.124.

önemli rol oynamaktadır.⁵⁵⁶ Örneğin Rusya Kazakistan sınırında 1990'lı yılların hemen ardından etkin altyapı eksikliği, kaçakçılık, uyuşturucu trafiği ve yasa dışı göç konularında yerel güçler tedbir almak eğilimine girdiler.⁵⁵⁷

Rusya'nın 'Yakın Çevre'deki en önemli ülkelerden Kazakistan ile ilişkileri 1990'ların ikinci yarısında dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile Nursultan Nazarbayev arasında imzalanan stratejik belge temelinde geliştirilerek yürütülmüştür. Dolayısıyla iki ülke ilişkilerinde süreklilik faktörü mevcuttur. İki ülkenin sınırdış olmaları, tarihsel açıdan etkileşim içinde bulunmaları, enerji alanındaki işbirliği, Rusya'da Kazakların, Kazakistan'da Rusların yaşaması, bölgesel güvenlik kaygıları, uluslararası terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadelenin ilişkileri destekleyen unsurlardır.

Putin Federal Meclis üyelerine hitaben 2005'de yaptığı konuşmasında; Rusya'nın Avrasya kıtasındaki tarihi Mesihçi görevini sürdüreceğine vurgu yaptı. Putin Rusya'nın bugün bu görevinin, ulusal çıkarlarla birlikte demokratik değerlerin tesis edilmesi, tarihi toplumun zenginleştirilip güçlendirilmesi şeklinde formüle etti.⁵⁵⁸

Putin eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Kremlin'e yakın liderlerin yeniden seçilmeleri ya da halef senaryosunu benimsedi. Rus sermayesinin BDT'de stratejik sektörlerde önemli alımları destekledi ve eski Sovyet Cumhuriyetlerde ki vefasız liderleri cezalandırmak üzere 'devlet tekellerinden' yararlandı.⁵⁵⁹

⁵⁵⁶ Kamalov, **a.g.e.**, s.128.

⁵⁵⁷ Antonenko, **a.g.m.**, p.8.

⁵⁵⁸ http://eng.kremlin.ru/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml

⁵⁵⁹ Secrieru, **a.g.m.**, p.293.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA’NIN ‘YAKIN ÇEVRE’YE YÖNELİK GÜVENLİK STRATEJİLERİ

I.İÇ İSTİKRAR AÇISINDAN ‘YAKIN ÇEVRE’

A.Çeçenistan Sorununun Gelişimi

Kimi yazarlar Rusya’nın Kafkasya politikasının iç politika, arka bahçe ve dış politika kısımlarına ayrılarak ele alınmasını, zira söz konusu üç kısmın da birbirlerini etkilediğini, bu kapsamda Rusya’nın Azerbaycan ve Gürcistan politikası doğrudan Çeçenistan meselesiyle yani Rusya’nın iç sorunuyla ilintili olduğu öne sürmektedirler.⁵⁶⁰ Dolayısıyla Çeçenistan sorunu incelenirken Güney Kafkasya bağlamına da değinilecektir.

Sovyetler Birliği 1991 yılı sonunda resmen dağılınca birliği kuran 15 cumhuriyet bağımsızlığını ilan etti. Bu devletler uluslararası toplumun tanıma süreci paralelinde dış meşruiyetlerini kazandılar. Sovyetler Birliği’nde dönüşüm genelde barışçıl bir yoldan gerçekleşirken, bağımsızlık elde etmek isteyen bazı cumhuriyetler bu kadar şanslı değildi. Çeçenistan bağımsızlık yolunda siyasi ve askeri mücadele veren, büyük kayıplara maruz kalan bir cumhuriyet idi. Çeçenistan’daki savaş sadece Kafkasya’da değil Moskova’da da büyük istikrarsızlığa yol açtı. Savaş, Rus siyaseti, karar alma süreci, sivil-asker ilişkileri ve ülkenin uluslararası anlaşmalarda bir ortak olarak güvenilirliği gibi geniş yelpazede yer alan ve rahatsızlık verici soruları da gündeme getirdi. Savaşın yıkımları bir tarafa bırakıldığında nedenleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Lapidus, Çeçenistan’daki savaşın Rus yönetimi tarafından, Çeçenistan’ın nihai siyasi statüsü ile bunun saptanacağı sürece yönelik süregelen mücadele bağlamında kasıtlı olarak çıkarıldığını ileri sürdü.⁵⁶¹ Zira savaş, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Moskova’nın ısrar ettiği üzere ‘Çeçenistan’ın otomatik biçimde Rusya’nın bir parçası mı olacağı,

⁵⁶⁰ Kamalov, a.g.e., s.101.

⁵⁶¹ Gail W. Lapidus, “Contested Sovereignty, The Tragedy of Chechnya”, **International Security**, Vol. 23, No. 1. (Summer, 1998), p.5.

bunun açık ve resmi bir rızaya mı dayanacağı' soruları çevresinde, Çeçenistan'ın 'egemenlik' ilanıyla başlamıştır.

Aslında Çeçenistan sorununun başlangıcı, Gorbaçov'un getirdiği siyasi ve ideolojik özgürlüklerden daha eskiye, 18. ve 19. yüzyıllarda Kafkasya'daki uzun süreli Rus-Çeçen savaşlarına dayanmaktadır. Çeçenler Rus işgaline ve emperyalist yayılcılığına karşı Kafkasya'da büyük bir mücadele sergilemişlerdir.⁵⁶² Bu tarihi deneyim, bağımsızlık isteyen çağdaş Çeçen kimliğinin kurulmasında bir kaynak olarak harekete geçirici öge olmuştur. Çeçen milli hareketinin doğuşundaki bir diğer önemli faktör Sovyet milliyetçilik politikasının yapısal mirasıdır. Bu siyaset 'etnisiteye dayalı toprak esaslı federalizm' ile 'ulusal idealleri baskı altına alma' ilkesi arasındaki çelişkiye dayanmaktadır.⁵⁶³ Çeçenistan'daki gelişmeleri harekete geçiren bir diğer unsur ise jeostratejik faktörlerdir.

Cahar Dudayev 1991 yılında Çeçenistan'da Komünist idareyi devirerek yönetimi ele geçirerek bağımsızlık ilan etti. Ardından milli ordu ve güvenlik güçlerini kurmaya başladı. Moskova bu süreçte Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımadı. Dudayev, Çeçenistan'da genel seçimleri yaptı ve ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Ardından Moskova'ya bağımsızlıklarını tanıdığı takdirde güvenlik anlaşması imzalama teklifinde bulundu. Moskova öneriyi kabul etmediği gibi Çeçenistan'a karşı askeri ve ekonomik tedbirler almaya başladı.⁵⁶⁴

Dudayev, Rusya'ya karşı direnişini sürdürürken Moskova adigeçene karşı farklı bir taktik kullandı. Ruslar, Çeçen-İnguş özerk cumhuriyetini bölerek İnguşların başına Ruslan Sultanoviç Ausev adlı genç bir İnguş'u geçirdi.⁵⁶⁵ İnguşetya Rusya'nın bir federal birimi oldu. Moskova cumhuriyeti bölmek suretiyle Çeçenistan'ı daha kolay baş edebilecek hale getirmeyi planladı.

⁵⁶² Lapidus, **a.g.m.**, p.8.

⁵⁶³ Lapidus, **a.g.m.**, pp.8-9.

⁵⁶⁴ Aslan, **a.g.e.**, s.13.

⁵⁶⁵ Aslan, **a.g.e.**, s.17.

Çeçenistan 1992 yılında Federasyon anlaşmasını imzalamayı reddetti. Sovyet Parlamentosu Haziran 1992'de Çeçenistan ve İnguşetya'nın ayrılmasını onayladı. 1994'de Çeçenistan adına 'İçkerya' kelimesi eklendi.

Rus birlikleri Aralık 1994'de Çeçenistan kuvvetlerine karşı resmen saldırı düzenledi. Rusya ile Çeçenistan arasında 31 Ağustos 1996'da imzalanan Hasavyurt anlaşmasıyla savaşı sona erdirdi. Anlaşma Rus askerlerinin Çeçenistan'dan çıkmaları ve cumhuriyete ilişkin uluslararası ilkeleri ortaya koydu.

Merkezi yönetim ile Çeçenistan Cumhuriyeti arasında 1997 yılında yapılan anlaşma bölgeye barış getirmedi. Ayrıca Moskova Çeçenistan'ın tüm Kafkasya bölgesini istikrarsızlaştırma potansiyelinden kaygı duymaktaydı.⁵⁶⁶

Çeçenistan Rusya'nın siyasi birliği ve bunun ekonomik temeli açısından son derece jeostratejik bir öneme sahipti; Çeçenistan'ın petrol rezervleri ile rafinerileri, tüm Kafkasya'nın istikrarını etkileyebilecek etnik ve demografik yapısı, (Grozni'nin) Astrahan, Stavrapol ve Orta Asya'dan gelen doğalgaz boru hattı ile Rusya ve Azerbaycan'ı birleştiren demiryolu ile petrol boru hattına ev sahipliği Rusya'nın bölgeden neden vazgeçemediğini anlaşılır kılmaktadır.

1999 yılı başlarında Aslan Mashkadov, İslami Şariat yönetimi ilan etti ve uygulama üç yıllık bir geçiş dönemi sonrasında yürürlüğe girecekti. Bu arada bazı eski Çeçen komutanlar Çeçenistan'ı yönetmek için yine Şariata dayalı alternatif organlar kurdular ve Maşhadov'dan istifa etmesini istediler.⁵⁶⁷

Moskova 1999 yılı ortalarında Çeçenistan'ı Dağıstan'daki aşırılıkçı İslamcı militanları desteklemekle suçladı.⁵⁶⁸ Putin başbakan seçildikten sonra, Moskova'da gerçekleştirilen terör eylemlerini ve Çeçen milislerin Dağıstan'ı işgal etmelerini gerekçe göstererek Eylül 1999'da Çeçenistan

⁵⁶⁶ Danks, **a.g.e.**, p.137. RF adına Boris Yeltsin, Çeçenistan-İçkerya Cumhuriyeti adına Aslan Mashadov'un 12 Mayıs 1997'de imzaladığı anlaşma barış ve ilkesel konuları içerirken Çeçenistan'ın uluslararası hukuk açısından konumunu güçlendirdi.

⁵⁶⁷ <http://www.globalissues.org/article/100/crisis-in-chechnya> (21/10/2008)

⁵⁶⁸ <http://www.globalissues.org/article/100/crisis-in-chechnya> (21/10/2008)

harekatı başladı.⁵⁶⁹ Çeçenistan harekatı Putin'i kamuoyu nezdinde birden popüler hale getirdi.

Rusya bu kez saldırılarını sivillere yönelik hava bombardımanları şeklinde yoğunlaştırdı. Saldırının yoğunluğu ve geniş bir bölgeyi kapsamaması nedeniyle insanlar kalabalık gruplar halinde yurtlarını terk ederek başta İnguşetya olmak üzere Dağıstan, Osetya, Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülke ve bölgelere göç etmeye başladılar. Çeçenlerle doğrudan karşı karşıya gelmekten çekinen Rusya sivil insanlara yapılan baskının mücadele edenler üzerinde bir baskı unsuru oluşturması ve teslim olmalarını sağlamasını ummaktaydı. Ama hava saldırılarından hedeflediğini elde edemedi ve başkent Grozni'nin kapılarına kadar dayanarak Çeçen direnişçilerle direk karşı karşıya gelmek zorunda kaldı. Bu göğüs göğüse çatışmalar ise Rus güçlerinin beklemediği şekilde kayıplar vermesine yol açtı.

Rusya'nın 1999 yılında Çeçenistan'a müdahalesi farklı nedenlere dayandırılmaktadır. Kimi yazarlara göre Rusya Çeçenistan'daki gelişmelerden (Diğer cumhuriyetlere saldırı yapılması) güvenlik tehdidi algılamış, Çeçenistan'a değil Cumhuriyetteki militanlara yönelik askeri operasyon düzenlemiştir. Kimi yazarlara göre Rusya Çeçenistan'ın bağımsızlığının Kuzey Kafkasya'da ve diğer bölgelerde yeni ayrılıkçı hareketlere yol açacağından endişe duyması nedeniyle askeri harekate girişmiştir.

Khalilov'a göre; Putin geçmişte Rusya'nın güvenlik çıkarları güvence altına alındığı takdirde Çeçenistan federasyondan ayrılmasının sorun yaratmayacağını, Rusya'nın 1999 yılında Çeçenistan'a müdahalesinin Çeçenistan'ın ayrılıkçılık hareketinden değil güvenlik tehditlerine karşı cevap olduğunu söyledi.⁵⁷⁰ Zira Çeçen militanlar bir İslam devleti kurulmasını zorlamak üzere sıklıkla komşu Dağıstan'a saldırıyordu.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ http://www.cfr.org/publication/9181/chechen_terrorism_russia_chechnya_separatist.html

⁵⁷⁰ Roman Khalilov, "Moral justifications of secession: the case of Chechnya", **Central Asian Survey**, Vol.22, No. 4 (December 2003), pp.404-420, <http://www.radicalparty.org/it/node/5070602>

⁵⁷¹ <http://www.chechnyawar.com/history/>

Putin Çeçenistan'ın Rusya'dan ayrılmasını sorunun çözümü olarak görmüyordu. Zira Çeçenistan'a büyük manzaranın bir parçası olarak bakıyor, Çeçenistan'ın Rusya'ya saldırmak için bir köprü olarak kullanılacağını, Çeçenistan'ı Dağıstan, İnguşetya, Başkırya ve Tataristan'ın takip edeceği yönünde endişeler taşıyordu.

Putin, Çeçenistan'a bağımsızlık verilmesi halinde uluslararası toplumun bunu kabul edip destekleyeceğini, bu durumda Rusya'nın sürdürdüğü askeri hareketin bir iç güvenlik hareketinden çıkarak bir diğer ülkeye saldırı gibi algılanacağını ileri sürdü. Putin askeri hareketin Çeçenistan'ın bağımsızlığına değil bu cumhuriyetteki terör faaliyetlerine karşı başlatıldığını vurguladı.⁵⁷²

Ancak Putin 2000 yılında verdiği bir mülakatta, en azından o dönem itibariyle, Çeçenistan'ın statüsü konusunda daha berrak ifadeler kullandı. Putin şöyle diyordu: "Çeçenistan'ın Rusya'ya bağlı kalmasının kendi çıkarına olduğunu anlayan Çeçenlerden oluşan bir elit oluşturmalıyız. Rusya çerçevesi dışında herhangi bir çözüm yolu bugün için sözkonusu bile değildir."⁵⁷³

Moskova bu dönemde ayrılıkçı Çeçenleri terörist olarak sınıflandırdı. Çeçenistan'da güvenilir insanlardan oluşan bir kadro oluşturulup çeteler ortadan kaldırıldığı takdirde Çeçenlerin seçeceği devlet başkanı ile anlaşma imzalamaya hazır olduklarını söyledi.⁵⁷⁴ Bu süreçte Çeçenistan'ın bir süre (birkaç yıl) doğrudan Rusya tarafından idare etmeyi, ekonomisini ve sosyal hizmetlerinin yeniden yapılandırmayı, halkın normale döndürülmesini planladı.

Putin, 3 Nisan 2001'de Federal Meclis üyelerine hitabında ise askeri hareketin ardından Kuzey Kafkasya'daki görevlerinin artık değişmekte olduğunu, son terör yuvaları da tasfiye edildikten sonra terör yataklarını

⁵⁷² Kamalov, **Putin'in Rusyası...**, s.82.

⁵⁷³ Kamalov, **a.g.e.**, s.93.

⁵⁷⁴ Kamalov, **a.g.e.**, s.92.

etkisiz kılma görevleri sürmekle birlikte sıranın Çeçenistan'da iktidar sistemini kurup güçlendirmeye geldiğini söyledi.⁵⁷⁵

Çeçen militanlar Ekim 2002'de Moskova'da Nord-Ost tiyatrosunu basarak seyircileri rehin aldılar. Rus yetkililer militanlarla pazarlığa yanaşmadı. Düzenlenen kurtarma operasyonunda militanların tümü öldürülürken 129 rehine hayatını kaybetti. Rehine krizinden kısa süre sonra Putin Çeçenistan'ın "Rusya Federasyonu içerisindeki bir cumhuriyet" olarak statüsünü yasallaştıracak referandum düzenlenmesi emrini verdi. Mart 2003'de düzenlenen referandum yüksek destekle kabul edildi.⁵⁷⁶

Ramzan Kadirov'un Çeçenistan liderliğine getirilmesinden sonra Cumhuriyette istikrar sağlandı. Ayrılıkçı hareket önemli ölçüde bastırıldı. Kremlin-Grozni ilişkileri giderek gelişti. Bu süreçte en fazla dikkat çeken husus Kadirov'un muhalifleri ile geçmişte bağımsızlık yolunda savaşmış savaşçıların Moskova'da, Avrupa'da ya da dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar tek tek öldürülmeleri idi.⁵⁷⁷

Çeçenistan'da iktidarın pekişmesi için Anayasa'da değişiklikler yapılması öngören referandum 2 Aralık 2007'de gerçekleştirildi. Referandum sonucunda Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin beşten yedi yıla, parlamentonun ise dörtten beş yıla çıkarılması, Çeçenistan parlamentosunun tek meclisli olması, milletvekili sayısının 41'e indirilmesi, Çeçen dilinin Rusça'nın yanında devlet dili olması kabul edildi.

B. 'Yakın Çevre'nin Çeçenistan Sorunu'ndaki Yeri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 1991 yılı sonrasında Orta Asya ve Güney Kafkasya'da bağımsız devletlerin ortaya çıkması, bölge genelinde zengin enerji kaynaklarından ve başlıca ulaştırma güzergahlarından yararlanma olasılıkları, Çeçenistan'ın önemini arttırdı. Cumhuriyetin statüsü

⁵⁷⁵ Putin'in Federal Konsey ve Duma Milletvekillerine hitap ettiği 2001 yılı konuşması için bkz http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

⁵⁷⁶ <http://www.chechnyaware.com/history/>

⁵⁷⁷ C.J.Chivers, "Criticism of Chechen President Is Killed in Exile in Vienna", January 13, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/01/14/world/europe/14chechnya.html>; Veli Sarıboğa, "Çeçen cinayetleri Rus ajanların işi?", <http://www.tumgazeteler.com/?a=4752926>.

Rus ve Çeçen seçkinler için başlıca kaygı konusu haline geldi. Çeçenistan'ın Tataristan'dan farklı olarak dış sınıra (yabancı bir ülkeyle) sahip olması ayrılıkçılığı gerçek bir ihtimal, egemen ve bağımsız varlığı da daha yaşayabilir kıldı.⁵⁷⁸

Rusya, Kuzey ve Güney Kafkasya'yı birbirlerine bağlı güvenlik bölgeleri olarak gördü. Dolayısıyla kuzeyde Rusya'nın güvenliğini sağlamak için (İnguşetya, Kabardino-Balkarya, Karaçay-Çerkes ve Kuzey Osetya'daki radikal dinci paramiliter grupların öncülük ettiği) güneyde aktif bir dış politika gerekmektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya cumhuriyetlerine yönelik siyaseti birbirleriyle ilintili üç soruna odaklıdır:

-Terör tehdidi,

-Daha geniş jeoekonomik perspektifte Rusya ve Sovyet sonrası stratejik çıkarlar,

-Çatışma yönetiminde Rus askeri güç projeksiyonu.⁵⁷⁹

Rus makamları savaş sırasında Gürcistan-Rusya sınırında Nojhay, Yurlovskovskiy-Kalinsky bölgelerinde konuşlu Çeçen savaşçıların sınırı geçerek baskın taarruzlarda bulunduklarını açıkladılar.⁵⁸⁰ Kimi Rus basın mensubu radikal dinci örgütlerin Gürcistan ve Dağıstan toprakları üzerinden Çeçen direnişçilere askeri malzeme ve yardım sağladığını öne sürdü.⁵⁸¹

İkinci Çeçen savaşında mültecilerin Azerbaycan ve Gürcistan'a sığınması sorunu Güney ve Kuzey Kafkasya arasındaki bağı güçlendirdi.

Öte yandan Güney Kafkasya'daki çatışmaların Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesinde etnik çatışmalara yol açma tehlikesi vardı.⁵⁸² Bölgedeki çatışmalar Rusya'ya olan göçleri ve ülkedeki Kafkas kökenlilerin nüfusunu arttırmakta, bu durum dolaylı olarak Rusya'nın bölge ülkelerine yönelik politikalarını etkilemektedir.

Rusya'nın Güney Kafkasya'da algıladığı tehditler ağırlıklı olarak Gürcistan odaklıydı. Gürcistan'da devrim sonucu iktidara gelen Saakaşvili

⁵⁷⁸ Lapidus, **a.g.m.**, p.10.

⁵⁷⁹ Secieru, **a.g.m.**, pp.298-299.

⁵⁸⁰ "Military Operations in Chennhya is Winding Down Says Russian general", 21 Nisan 2000, Russia Today, www.russiatoday.com/features.php3

⁵⁸¹ "A Russian Bridgehead in Georgia", Nezavisimaya Gazeta, April 21, 2000.

⁵⁸² Kamalov, **a.g.e.**, s.102.

Moskova için huzursuzluk kaynağı oldu. Rusya'nın Gürcistan'ın ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri'ne verdiği destek nedeniyle Gürcistan'ın da Rusya'daki ayrılıkçı hareketlere destek vereceği değerlendirildi. Gürcistan'ın Pankisi Vadisi'nde Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'da faaliyette bulunan terör unsurlarının barınması bu görüşü güçlendirdi.

Pankisi vadisi aralarında uyuşturucu trafiği, adam kaçırma, gasp ve dini radikalim de dahil olmak üzere çeşitli ulusötesi oluşumlara ev sahipliği yapmaktadır. Gürcistan'ın bölgede denetim yetersizliği vadiyi silah, uyuşturucu ve diğer malların kaçakçılığı için uygun bir güzergah, bu işle uğraşan Kuzey ve Güney Kafkasya'dan suç grupları için uygun bir yer haline getirdi. Çoğu Gürcü ve kökenlilerden oluşan mahalli suç grupları hakimdi.⁵⁸³

Çeçen sığınmacıların bölgeye gelişi Pankisi vadisindeki güvenlik şartlarına dikkati çeken siyasi bir durum oluşturdu. Yaklaşık altıyüz militanın bölgede kalması durumu daha da karmaşıktı. Rusya Tiflis'i Çeçen militanları korumakla suçladı ve askeri operasyon yapmasını talep etti. Rusya Tiflis'i Çeçen militanların Pankisi vadisinde eğitim, lojistik ve Çeçenistan'a geçiş güzergahı olarak kullanmasına izin vermekle suçladı. Dolayısıyla Gürcistan'a bölgedeki militanları etkisiz hale getirmesi yönünde artan şekilde baskı uyguladı.⁵⁸⁴

Öte yandan ikinci Çeçenistan savaşı sadece Çeçenler arasında değil Dağıstan gibi komşu cumhuriyetler dahil olmak üzere Kuzey Kafkasya'daki dini radikalizmi arttırdı. Bölgede savaştan bitkin düşmüş ekonomik ümitsizlik içindeki insanlar arasında Arap kaynaklı İslami Selefi mezhebi giderek daha fazla popülerite kazanmıştır. Bu durum 2000-2001 yıllarına doğru Güney Kafkasya'yı da etkilemeye başlamıştır. Özellikle Azerbaycan'ın kuzeyindeki Sünni Müslüman bölgesi ile Pankisi vadisi ile Gürcistan'ın Müslüman olmayan dağlık kuzey bölgesi de bu akımdan etkilenmiştir. Çeçenistan'da

⁵⁸³ Svante E.Cornell, "The South Caucasus: A Regional Overview And Conflict Assessment", Prepared for the Swedish Agency for International Development Cooperation (SDA), September 2002, <http://www.cornellcaspien.com/sida/sida-cfl-4.html>

⁵⁸⁴ Cornell, **a.g.m.**

soykırıma varan savaş sürdükçe adaletsizlik ve kitlesel insan hakları ihlalleri Çeçenistan ve daha geniş çevresi dini radikalizme açık hale geldi.⁵⁸⁵

C.Putin'in Çeçenistan Sorunu Bağlamında 'Yakın Çevre' Politikası

Kimi yazarlar Rusya'nın Kafkasya politikasının üçü de birbirini etkileyen iç politika, 'arka bahçe' ve dış politika kısımlarına ayrılarak ele alınmasını önermektedirler. Bu görüşe göre Rusya'nın Azerbaycan ve Gürcistan politikası doğrudan Çeçenistan meselesiyle yani Rusya'nın iç sorunuyla ilintilidir.⁵⁸⁶

Putin Kafkasya'daki gelişmeleri Sovyetlerin çöküşünün devamı niteliğinde olaylar silsilesi biçiminde gördü. Başlangıçta ekonominin ve demokrasinin gelişmesinin bir çözüm olacağını değerlendirdi. Ancak daha sonra yanıldığını anladı. Ağustos'ta Dağıstan'daki olaylara ne pahasına olursa olsun son vermek gerektiğini düşündü.⁵⁸⁷ Putin, Çeçenistan sorununun çözümünde askeri araçlar kadar siyasi yöntemin önemine inanıyordu. Kendilerine geçmişte Çeçenistan konusunda olumlu bir beklentiye girmemeleri, zira hiçbir Çeçen'in, federal merkezin terörle mücadele ve anayasal düzenin yeniden tesis edilmesi konusundaki çabalarını, desteklemeyeceğinin ifade edildiğini belirterek zoru başardıklarını anlattı.⁵⁸⁸

2.Çeçen Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rusya, Tiflis ve Bakü'yü topraklarını Çeçen savaşçılara açmakla suçlarken, 2001'de Gürcistan-Çeçenistan sınırını kontrol altında tutamadığını öne sürerek Gürcistan'a vize uygulaması başlatmıştır.⁵⁸⁹

Rusya, 2002'de Çeçen militanların Pankisi vadisinde barınmalarına ve bölgeyi eğitim, lojistik ve Çeçenistan'a geçiş güzergahı olarak kullanmalarına izin verdiği gerekçesiyle Gürcistan'ı suçladı. Rusya, Tiflis'ten bölgedeki

⁵⁸⁵ Cornell, **a.g.m.**

⁵⁸⁶ Kamalov, **a.g.e.**, s.101.

⁵⁸⁷ Kamalov, **a.g.e.**, s.81

⁵⁸⁸ Putin'in Federal Konsey ve Duma Milletvekillerine hitap ettiği 2001 yılı konuşması için bkz. http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

⁵⁸⁹ Kamalov, **a.g.m.**, s.104.

militanlara yönelik askeri harekatta bulunmasını talep etti. Gürcistan'a bölgedeki militanları etkisiz hale getirmesi yönünde artan şekilde baskı uyguladı.⁵⁹⁰

Rusya'nın, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya özerk bölgelerine karşı menfi yaklaşımı, Pankisi vadisinin henüz Çeçen militanlarca barınma ve geçiş güzergahı olarak kullanılmasından çok daha önce başlamıştı. Rusya, genel politikası kapsamında, eski Sovyet coğrafyasındaki ayrılıkçı cumhuriyetleri merkezi hükümetler karşısında birer koz olarak el altında bulundurmuydu. Abhazya ve Güney Osetya da Moskova'nın bu politikasından yararlanmıştı.

Moskova, Çeçenistan savaşının Rusya'nın iç güvenliğine ve dış politikasına yaptığı olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak amacıyla Çeçen liderlerine çağrıda bulundu. Dönemin Liberal Yabloko Partisi lideri Grigori Yavlinski, Putin'in Çeçenistan savaşını seçim malzemesi olarak kullandığını öne sürüp, savaşın terörle mücadele harekatı olarak başlatılmasına rağmen zamanla Çeçen halkına karşı bir savaş haline dönüştürüldüğünü belirtti.⁵⁹¹

II. 'YAKIN ÇEVRE'DEKİ İSTİKRARSIZLIK FAKTÖRLERİ

Orta Asya'da 19. yüzyılda oynanan 'Büyük Oyun'un oyuncularını Rus Çarlığı ve Britanya İmparatorluğu idi. Günümüzde bölgede aynı oyun devam ederken temel oyunculardan Rusya değişmemiş, İngiltere'nin yerini de Amerika almıştır. Bu büyük oyunda beklenmedik dalgalanmalar ortaya çıkabilmekte, nedenleri ise ekonomik mülahazalardan ziyade sosyal faktörlere dayanmaktadır. Örnek olarak başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya ülkeleri yoksulluk ve fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan muazzam bir sosyal baskı ile karşı karşıya kalmıştır.

Bölgedeki yönetimler toplumsal rahatsızlığın kökenlerine inmek yerine denetimi artırmayı tercih etmektedir. Sonuçta Hizb-ul Tahrir gibi grupların yaydığı radikal dini fikirler Orta Asya'da daha geniş destek bulmaktadır.

⁵⁹⁰ Cornell, a.g.m.

⁵⁹¹ "No Solution For Chechen Conflict", **Reuters**, Moskova, February 3, 2000.

Bunun neticesinde dini radikalizmle bağlantılı uluslararası terör örgütlerinin üye temininde azalma olmamaktadır.⁵⁹²

Rusya açısından tehdit ‘Yakın Çevresi’ndeki devletlerin güçlü olmalarından değil zayıflıklarından kaynaklanıyordu. Rusya, bölgedeki zayıf ülkelerin ABD ve Çin’in etkisi altına girmesinden kaygı duymaktaydı. Rusya’nın Orta Asya’dan algıladığı öncelikli tehdit unsurları; terör, bölgesel çatışmalar, uyuşturucu kaçakçılığı ve dini radikalizm hareketlerinin güç kazanmasıydı.

A.Etnik ve Dini Kökenli Tehditler

Günümüzde Terörizmin ortak bir tanımına henüz ulaşılmasa da, altı farklı terörizm türünden bahsedilmektedir: Bunlar milliyetçi terörizm, dinsel terörizm, devlet destekli terörizm, aşırı sol örgütlerin terörizmi, aşırı sağ örgütlerin terörizmi ve anarşistlerin terörizmi. Buna siber terörizm ve uyuşturucu terörizmini de dahil edenler bulunmaktadır.⁵⁹³

Rusya, ‘Yakın Çevresi’nin Orta Asya alt bölgesinde Fergana Vadisi, Güney Kafkasya alt bölgesinde ise Pankisi Vadisi’nin radikal unsurlara ev sahipliği yapması, bu vadilerden ülkesine yönelik doğrudan ve dolaylı saldırı potansiyeli nedeniyle güvenlik riski algılamaktadır.

Fergana Vadisi istikrarsızlık, şiddetli çatışmalar ve İslami köktencilik ile tanınmaktadır. Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan’ın sınırları Fergana Vadisi’nde iç içe geçmekte olup, sözkonusu dağlık bölgede yoğun bir yerleşim mevcuttur.⁵⁹⁴ Fergana Vadisi’nde yaşayan nüfus ile sınırların eşleşmemesi, merkezi hükümetlerin baskıları ve çıkarları, suç unsurlarının etkinliği şiddet olaylarını teşvik etmektedir.

Tacikistan’da 1990’ların başlarında rakip siyasi gruplar arasında iç savaş patlak vermiştir. Kırgızistan’da 2006 yılında gerçekleşen ‘Lale Devrimi’ sonucunda otoriter Kırgız lideri Askar Akayev devrilmiştir. 2006’nın ilerleyen

⁵⁹² “Is Radical Islam Inevitable In Central Asia? Priorities For Engagement”, 22 December 2003, **International Crisis Group: Asia report**, No.72, Osh/Brussels, pp.1-3.

⁵⁹³ <http://library.thinkquest.org/TQ0312031/hs/totinfo.htm>

⁵⁹⁴ John Feffer, “Fergana Valley’s Violent Reputation ‘Inaccurate’” - Washington, Mar 29 (IPS)

döneminde Özbek yetkililer Fergana Vadisi'ndeki Andican kentinde hükümet karşıtı gösterileri bastırırken yüzlerce kişinin ölümüne sebep olmuşlardır.

Fergana vadisine komşu üç devlet de Hizb-ul Tahrir ve Özbekistan İslami Hareketi gibi İslami köktendinci gruplara karşı tedbir aldılar. Daha sonra Özbekistan'ın Kokand kentinde 'Siyah Türbanlılar' isimli yeni bir grubun ortaya çıktığı yönünde haberler yer aldı.⁵⁹⁵

Tacikistan'da 1992-1997 arasında süren iç savaş İslamcılarla yeni Sovyet yanlıları arasında gerçekleşti. Eski Sovyet seçkinleri olan Sogd (eski Leninabat) eyaletinden Hocandiler, Kulabilerle ittifaka girdiler. Bu ittifakı İslamcılara karşı mücadelede Rusya ve Özbekistan destekledi. Rus birlikleri Tacik hükümetinin daveti üzerine 'barışı sağlama' kapsamında bölgeye gelmiş, çatışmalar Tacikistan-Afganistan sınırı boyunca yoğunlaşmıştı. Çatışmalarda yirmi ile yüzbin arasında kişi ölürken beş-altı yüz bin kişi yer değiştirdi. Bu süreçte yetmişbin Tacik Afganistan'a, yirmibini Özbekistan ve Kırgızistan'a sığındı. Rusya ve İran'ın himayesinde Aralık 1996 ayında başlayan barış görüşmeleri 27 Aralık 1997'de Moskova'da Tacik hükümeti ile Birleşik Tacik muhalefeti arasında barış anlaşması imzalandı.⁵⁹⁶

Ancak hükümet, Birleşik Tacik Muhalefeti ve kendi namına hareket eden yerel askeri liderler arasında iktidar ve kaynakların paylaşımı mücadelesi sürdü. Anlaşmayı kendileri için tatmin edici bulmayan Tacik ordusu eski albayı Mahmud Hudaberdiev (Hüdaverdioğlu) Kasım 1998'de Sogd bölgesindeki Hocandi şehrinin kontrolünü ele geçirdi. Tacik hükümetinden koltuk talep etti. Ancak hükümet güçleri kısa süre sonra adigeçeni etkisiz hale getirdiler. İç savaşta Moskova ve Taşkent Tacik hükümetini desteklerken, Taşkent Hocandilerle ayrıcalıklı bağlar geliştirdi. Böylece Özbekler, Tacikistan'daki süreçleri etkileme imkanına ulaşmak istediler.⁵⁹⁷

Birleşik Tacik Muhalefeti'nin silahlı unsurları 1999 yılında dağıtılınca kimi gruplar Tacikistan'ın doğusundaki dağlık bölgelere saklandılar. Tacik

⁵⁹⁵ Feffer, **a.g.m.**

⁵⁹⁶ Mohammad-Reza Djalili and Thierry Kellner, **Yeni Orta Asya Jeopolitiği SSCB'nin bitiminden 11 Eylül sonrasına**, çev. Reşat Uzmen, İstanbul, Bilgi Kültür Sanat, 2009, s.242.

⁵⁹⁷ Djalili and Kellner, **a.g.e.**, pp.242-243.

hükümeti, silahları teslim etme çağrısına uymayan grupları etkisiz hale getirdi. Geri kalanlar ve komutanları yetkililere teslim oldular.

Özbekistan İslami Hareketi'nin 2000 yılı yazında sürdürdüğü saldırılar Tacikistan'da hem hükümetle Birleşik Tacik Muhalefeti, hem de uluslararası düzeyde Duşanbe ile komşuları arasında durumu gerginleştirdi. Tacik hükümeti Hizb-ul Tahrir Partisi mensuplarını bu dönem ağır darbe vurdu. Özbekistan ve Kırgızistan ise Birleşik Tacik Muhalefeti'ni kendisine bağlı militanların ülkelerine yönelik dinci saldırılarda bulunmakla suçladılar.⁵⁹⁸ Özbekistan İslami Hareketi 2000 yılında ABD tarafından uluslararası terör örgüt listesine dahil edildi. ABD, örgütü Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov'u devirmek amacıyla terör faaliyetlerinde bulunmaktan sorumlu tutuyordu.

Mayıs 2005'de Özbekistan güçleri Fergana Vadisi'nde Andican kentinde demokrasi amaçlı gösterilerde yüzlerce göstericiyi öldürdü. Afganistan'da uzun süredir beslenen militan dinci hareketler Orta Asya'ya sıçramıştı. Orta Asya ülkeleri giderek bölgenin Fergana Vadisi'nden kaynaklanan istikrarsızlık konusunda kaygı duydular.

Öte yandan kimi ülkelerin terörle savaşı siyasi muhalefeti önlemek için gerekçe olarak kullandıkları da açıktı. Fergana'nın hassasiyetini bu şekilde istismar etmek bölge sınırları ötesine geçen anlaşmazlıkları tetikleme riski taşımaktadır.

Koalisyon güçlerinin Afganistan'da askeri harekatı sonucunda Taliban'ın yenilgiye uğratılması ve ABD'nin ülkede askeri angajmanından itibaren bölgede istikrarda artış olmuştur. Afganistan'da Taliban'a karşı sürdürülen savaşta örgütün büyük kısmı yok edildiğinden, bir diğer örgüt olan Özbekistan İslami Hareketi'nin istikrarı bozucu tehdidi ciddi oranda azalmıştır. Orta Asya devletleri radikal İslamcı Hizb-ul Tahrir grubunun giderek artan etkisi nedeniyle tetikte olsalar da, bu örgüt İslami bir rejim kurmak amacıyla henüz şiddete başvurmamıştır.⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ Djalili and Kellner, *a.g.e.*, p.244.

⁵⁹⁹ <http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

Güney Kafkasya’da ise radikal dini hareketler ideolojik anlamda sınır aşan tehditler arasındadır. Kötü sosyo-ekonomik koşullar ve demokratik yönetim eksikliği radikal ve militan dini hareketlerin etkisini arttırmaktadır. Bununla birlikte bölgede dini radikalizm Orta Asya ve Kuzey Kafkasya’da olduğu kadar güç kazanmamıştır. Üç Güney Kafkasya ülkesinden sadece Azerbaycan’ın halkı Müslümandır. Dolayısıyla Azerbaycan diğer ülkelere göre bu etkiye daha açıktır. Gürcistan’ın Kvemo Kartli bölgesinde Sünni Azeriler, Acaristan Özerk bölgesinde Müslümanlar yaşamaktadır. Gürcistan’ın kuzeyindeki Pankisi vadisinde ise Gürcistan vatandaşı Kist adı verilen etnik Çeçenler yaşamlarını sürdürmektedir.⁶⁰⁰

Kimi yazarlar Rusya’nın BDT alanındaki çıkarlarını ilerletmek ve yeni kurumsal ağlar oluşturmak için kısmen terörist tehdidi kullandığını, Orta Asya’da dini radikalizmin yayılmasıyla ilgili güvenlik kaygılarını öne çıkarmak suretiyle bu amacına ulaştığı vurgulanmaktadır.⁶⁰¹

Özetlemek gerekirse ‘Yakın Çevre’deki radikal dini unsurlar Rusya açısından iki tür tehdit oluşturmaktadır. Birincisi Kuzey Kafkasya’daki dini motifi öne çıkarılmaya çalışılan ayrılıkçı hareketlere eleman ve finansman temini, diğeri ise Moskova yanlısı liderleri devirme ve rejimleri değiştirme potansiyelidir.

B.‘Yakın Çevre’de Rus Azınlık Faktörü⁶⁰²

Sovyetler Birliği’nde 1989 yılı sayımına göre toplam 145.2 milyon etnik Rus varken bunlardan sadece 119.9 milyonu Rusya Sovyeti sınırları içinde yaşıyorlardı. Etnik Rusların 11.4 milyonu Ukrayna’da (nüfusun % 22’si), 6.2 milyonu Kazakistan’da (nüfusun 1/3’ü) ve diğer cumhuriyetlere

⁶⁰⁰ Cornell, a.g.m.

⁶⁰¹ Martha Brill Olcott, “Central Asia’s Security Challenges”, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=706> (20/12/2009)

⁶⁰² Rus azınlıkların durumu için bkz. Bağırca Tumbektov, “Rusya Federasyonu Dışındaki Rus Azınlıkların ve Rusça Konuşan Toplulukların Durumu” **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Erhan Büyükkancı (der.), Ankara, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss.51-66; Andrei Shoumikhin, “Russians in Central Asia and the Caucasus: An Uncertain Future”, the Eisenhower Institute's Center for Political and Strategic Studies, **Perspectives on Central Asia**, Volume II, Number 9, December 1997. <http://www.eisenhowerinstitute.org/programs/globalpartnerships/securityandterrorism/coalition/region/relations/OtherPubs/Shoumikhin.htm> (19/12/2006)

dağılmışlardı.⁶⁰³ Baltık ülkelerinden Letonya ve Estonya'da nüfusun neredeyse beşte birini Ruslar oluşturuyordu.

Sovyetler'in dağılması, birliğin hakim milleti olan Rusları yeni cumhuriyetlerde azınlık konumuna düşürdü.⁶⁰⁴ Çarlık ve Sovyet dönemlerinden miras kalan aidiyet tanımı Rus üzerindeki etkisini sürdürdüğünden, Rusya'nın etnik temelde birden fazla cumhuriyeti kapsayan bir ulus devlete dönüşmesi 'Rus milli bilinci' sorununu çözemedi.⁶⁰⁵ Tarihi gelişmeler de Kremlin'in güvenlik mülahazalarında öncelikli yeri daima 'milliyetler' konusunun aldığını kanıtladı.⁶⁰⁶

Özcan'a göre 'Yakın Çevre' kavramı Rusya tarafından daha çok 'Rus dış politikasının yeni öncelikleri' çerçevesinde kullanılırken diasporadaki yani 'Yakın Çevre'deki Ruslar ülkenin dış politika hedefinin en önemli parçası olarak görüldü. Bu nedenle Rus azınlıklar sorunu Rusya ile eski Sovyet cumhuriyetler arasındaki ilişkilerde giderek daha önemli hale gelmiş, iç siyasette de ciddi tartışmalara yol açmıştır.⁶⁰⁷

Orta Asya Cumhuriyetleri (Kısmen Tacikistan dışında) Türk etnik kökenini ve Müslüman kimliğini paylaşmaktadır. Orta Asya dahil eski Sovyet coğrafyasında yaşayan Rus azınlığı, yeni bağımsız devletlerin bazılarının sınırlarını kabul etmediler. Kimi yaşadıkları devletler içerisinde özerklik talep ederken, kimileri de Rusya ile yeniden birleşmek istedi. Zamanla bu ülkelerde yaşayan Rusların hukuki statüleri ve insan hakları konuları önemli gündem maddeleri olarak öne çıktı.⁶⁰⁸

Rusya 'Yakın Çevre'de 'özel haklar' ve 'askeri üsler' iddialarını ülkesi dışında yaşayan yirmibeş milyon etnik Rus'un (1989 ve sonrasındaki Sovyet sayımına göre) haklarının korunması ihtiyacıyla destekledi. Bu kategoriye farklı etnik kökenden gelmekle birlikte 'Rusça konuşan' toplulukları eklemek suretiyle sayıyı otuz milyona çıkardı.⁶⁰⁹ Rusya dışındaki etnik Ruslar ve

⁶⁰³ White, **a.g.e.**, p.253.

⁶⁰⁴ Sevinç A.Özcan, **a.g.e.**, ss.V-VI.

⁶⁰⁵ Özcan, **a.g.e.**, s.VI.

⁶⁰⁶ Mousavi, **a.g.m.**, p.6.

⁶⁰⁷ Özcan, **a.g.e.**, s.I.

⁶⁰⁸ Özcan, **a.g.e.**, ss.4-5.

⁶⁰⁹ Adomeit, **a.g.m.**, pp.47-48.

Rusça konuşanlar prensip olarak Moskova'ya, eski Sovyet coğrafyasında siyasi denetimini arttırmasını da kapsayan daha büyük dış politika-stratejik hedeflerine ulaşması için kullanılabilecek araç sağlamaktadır.⁶¹⁰

Rusya'nın 'Yakın Çevre' ülkelerinde yaşayan vatandaşları Moskova'nın bu ülkelerle ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Azınlığın büyük bir bölümünün geçmişte emperyal gücü temsilen yönetim kadrolarında yer almaları özellikle bağımsızlık sonrasında çeşitli tepkilere yol açtı.⁶¹¹ Rus kimliği etnik kökene değil ülkede modernleşme sürecini başlatan 'emperyal devlet'e dayandığından, 'Yakın Çevre'deki Rus diasporası hem Rusya'da etnik kökene dayalı bir ulusal kimlik kurulmasında hem de emperyal kimlik ile politikaların meşrulaştırılmasında rol oynadı.⁶¹²

Rusya, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin nüfus ve etnik dağıtım politikasının faydalarını 1990'lı yıllarda bizzat yaşadı. Putin, SSCB'nin dağılmasını yüzyılın jeopolitik felaketi olarak nitelese de Rus azınlık Rusya'ya sınırları ötesinde bir güç projekte etmesine katkı sağladı. Moskova eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde Slav nüfusun sayıca fazla olmasını bu ülkelerin iç işlerine müdahale ihtiyacı duyduğunda başvuracak bir araç olarak elinin altında bulundurdu.

Ülke dışındaki Rus azınlığın ve Rus vatandaşlarının korunması ilkesi Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasına siyasi müdahaleyi meşrulaştırma amacını desteklerken, bu ülkeleri de Moskova'ya karşı temkinli politika izlemek zorunda bırakabilmektedir. Kimi yazarlar diaspora sorununun göç, sınır düzenlemeleri ve/veya azınlık hakları için rejim düzenlenmesi yoluyla nötrale edilebileceğini ileri sürmektedir.⁶¹³

Rus hükümeti, demografik problemler ve nitelikli işgücü ihtiyacı nedeniyle, dağılma sonrası sınırların ötesinde kalan vatandaşlarını ülkeye getirmeyi düşünmüş ve bu yönde bir dizi hazırlık yapmıştır. Ancak projenin önünde bazı güçlükler mevcuttur. Örneğin projenin gerçekleştirilmesi için her

⁶¹⁰ Adomeit, **a.g.m.**, p.48.

⁶¹¹ Dağı, **a.g.e.**, s.210.

⁶¹² Dağı, **a.g.e.**, ss.20, 69.

⁶¹³ Paul Kolsto, "The New Russian Diaspora: Minority Protection in the Soviet Successor States", **Journal of Peace Research**, Vol. 30, No. 2, 1993, p.197.

yıl federal bütçenin yüzde otuza yakın kısmının ayrılması; Rusya'nın bugün Sovyetler Birliği döneminden çok daha farklı bir yapıya sahip olması ve ideolojinin yerine insan unsurunun geçmesi; Rus diasporasının Moskova yönetimini ve bürokrasisini iyi tanıdığından bu gibi projelere güvenmemesi, dolayısıyla yerleşik düzenini bozarak maceraya atılmak istememesi gibi faktörler bulunmaktadır.⁶¹⁴

Putin 2005 yılında Federal Meclis'e hitaben yaptığı yıllık konuşmada yurtdışındaki Rus azınlığın haklarına saygı gösterilmesi konusunda uluslararası topluluğun desteğini son derece önemli gördüklerini belirtirken bunun kesinlikle siyasi ve diplomatik pazarlık konusu haline getirilmemesini istedi.⁶¹⁵

Soğuk Savaş'ın ardında Orta Asya'da etnik kimliğe dayalı ulus-devletler oluşum süreci geçirirken, Sovyet yönetiminin 1920'li yıllarda çizdiği keyfi sınırları esas aldılar. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin dağılması sadece Rusları anavatanları dışında bırakmadı.⁶¹⁶ Orta Asya ülkelerinin çoğu homojen olmayan etnik yapıdan kaynaklanan risklerle yaşamak zorunda kaldılar.

Kazakistan'ın güneyinde Kazak ve Özbekler; Kırgızistan'ın Oş ve Uzgen bölgesinde Özbek ve Kırgızlar; Semarkant, Buhara ve Tacikistan'ın Hocand eyaletlerinde Tacik ve Özbekler; Karakalpakistan'da Özbek ve Karakalpaklılar; Kazakistan'ın kuzeyinde Kazak ve Ruslar; Fergana Vadisi'nde Tacik, Özbek ve Kırgızlar⁶¹⁷ yaşamakta olup, etnik yerleşim dokusuna uymayan bu düzenlemeler toplumlar arasındaki anlaşmazlıkların devletler arasında çatışmaya dönüşebilecek riskleri her an canlı tutmaktadır.

C.Anlaşmazlıklar ve 'Yakın Çevre'

Batılı kaynaklar Rusya'nın 'Yakın Çevresi'nde neoemperyal siyaset izlediğini vurgularken, Rus kaynakları ağırlıklı olarak Moskova'nın bölgeyi

⁶¹⁴ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁶¹⁵ http://eng.kremlin.ru/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml

⁶¹⁶ Amanov, a.g.e., s.88.

⁶¹⁷ Amanov, a.g.e., s.88.

hala kendi toprağı olarak gören bir anlayışı yansıtmaktadır. Rusya, bölgedeki nüfuzunu muhafaza etmek amacıyla Moskova'ya sadık yönetimleri desteklemek, Rus azınlıklar üzerinden iç siyaseti etkilemek, bu ülkelerin enerji kaynaklarıyla hammaddelerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında köprü görevi görmek ve donmuş anlaşmazlıkları canlı tutmak doğrultusunda politikalar uygulamaktadır.⁶¹⁸

Kimi yazarlara göre Rusya 'Yakın Çevresi'nde ülkesinin toprak bütünlüğünü muhafaza etmek değil, daha ziyade tarihi nüfuz alanı olarak görmeye devam ettiği bölgede stratejik, siyasi ve ekonomik çıkarlarını savunmayı hedeflemektedir. Bu nedenle sözkonusu bölgedeki çatışmaların çoğunda az çok doğrudan yer almaktadır.⁶¹⁹

"Donmuş Anlaşmazlıklar", Rusya'nın gücünü 'Yakın Çevresi'ne projekte etmesinde en önemli alanlardan biri olmuştur. Anlaşmazlıkların sürmesi bir taraftan Rusya'nın taraflar nezdindeki nüfuzunu korurken öte yandan ilgili ülkelerin/yönetimlerin gerek güvenlik mülahazaları gerekse çözüm için Moskova'ya bağımlı kalmalarına yol açmaktadır.

Sovyet coğrafyasında pek çok donmuş anlaşmazlık bulunmakla birlikte çalışma kapsamında Güney Kafkasya'daki 'Dağlık Karabağ' ve 'Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya' sorunları irdelenecektir.⁶²⁰

1.Dağlık Karabağ

Dağlık Karabağ 1921 yılında özerk bölge ilan edilmiştir. Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın koridoru dışındaki yeni sınırları ise 1923 yılında çizilmiştir. Dağlık Karabağ milletvekilleri Şubat 1988'de SSCB Yüksek Sovyet'ine başvurarak Dağlık Karabağ'ın denetiminin

⁶¹⁸ Anlaşmazlıkların çözümünde Rusya'nın rolüyle ilgili Moskova'nın resmi yaklaşımı için bkz. Lubov Sliska, "The Role of Russia in Resolving Regional Security Problems In The South Caucasus", Document prepared by Mrs. Lubov Sliska, Head of the Duma Delegation of the Russian Federation, May 2005, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=722> (08/04/2007)

⁶¹⁹ Djalili and Kellner, **a.g.e.**, p.246.

⁶²⁰ RAND tarafından ABD Ordusu istihbarat analizcileri için hazırlanan Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki potansiyel fay hatları için de sözkonusu üç bölge/sorun irdelenmektedir.Bkz. Olga Oliker and Thomas S.Szayna (eds), "Faultlines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus: Implications for the U.S. Army", United States Army, **RAND**, Arroya Center, http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2005/RAND_MR1598.pdf

Azerbaycan'dan Ermenistan'a devredilmesini talep ettiler. Yüksek Sovyet bu talebi 23 Şubat'ta reddetti. 20 Temmuz'da Dağlık Karabağ mahalli meclisi Azerbaycan'dan ayrılarak 'Artsakh' adıyla Ermenistan'a iltihak kararı aldı. 1 Aralık 1989'da Ermenistan Meclisi ve Artsakh Konseyi birleşmeyi onayladı. Dağlık Karabağlılar 20 Mayıs 1999'da Ermenistan parlamentosunun ilk serbest seçimlerinde oy kullandılar. SSCB'nin dağılma sürecinde ise 10 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen referandum sonucunda Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı yönünde karar alındı. 28 Aralık'ta parlamento seçimleri düzenlendi. 18 Ocak 1992'de bağımsızlık ilan edildi.⁶²¹

Mahalli yetkililer yeni Cumhuriyetin meşruiyetinin ulusların kendi kaderini tayin hakkına dayandığını, halkın da referandumda bu yönde karar verdiğini savundular. Azeri yetkililer Dağlık Karabağ'ın hukuki varlığını reddettiler. Öte yandan Azerbaycan parlamentosu 26 Kasım 1991'de Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırmıştır. Azeri siyasi liderleri mevcut sınırların dokunulmazlığı ilkesini oybirliğiyle desteklerken Dağlık Karabağ sorununun Ermenistan'ın toprak talebinden kaynaklandığını savunmaktadır.⁶²²

Dağlık Karabağ çatışmaları 1998 yılında patlak vermiş, binlerce ölüme ve bir milyon kişinin üzerinde kişinin göç etmesine yol açmıştır. Taraflar arasında 12 Mayıs 1994 tarihinde ateşkese varılmıştır. Ermenistan, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ anlaşmazlığın doğrudan tarafları olmakla birlikte bölgede başta Rusya ve Türkiye olmak üzere bölge ve dışından aktörlerin stratejik çıkarları sözkonusudur. Böylece başlangıçta Azerbaycan ile Ermenistan arasında bir güvenlik problemi olarak ortaya çıkan sorunun çözümü giderek karmaşık bir şekil almıştır.

Karabağ sorunu bölgesel boyutta İran-Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkilerde de rol oynamaktadır. Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı İran'daki Azeri diasporası için emsal teşkil etmektedir.

⁶²¹ Dağlık Karabağ sorunu ve sonrasındaki gelişmelere ilişkin kapsamlı bir rapor için bkz. Council of Europe, Parliamentary Assembly, Doc.7182, Report, "on the conflict in Nagorno-Karabakh", 17 October 1994, <http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc94/edoc7182.htm>

⁶²² Council of Europe...

Sorunun küresel boyutunun birkaç veçhesi mevcuttur. Öncelikle iki küresel aktör olan ABD ve Rusya'da önemli sayıda ve etkinlikte Ermeni diasporası yaşamaktadır. Diaspora yaşadıkları ülkelerin dış politikasını etkileme kapasitesine sahiptir. Fransa'da yaşayan Ermeni diasporası da bu anlamda önemli bir araçtır. Konunun ikinci veçhesi ise küresel aktörlerin bölgede siyasi, ekonomik, enerji gibi alanlardaki çıkarlarıdır.

Güney Kafkasya'daki dengeler günden güne değişmektedir. Gürcistan'ın Ağustos 2008'de Güney Osetya'ya yönelik askeri hareketini takiben Rus ordusu Gürcistan kuvvetlerini püskürtmüş, Gürcistan'ın askeri alt yapısını imha etmiş ve boru hatlarının civarını bombalamıştır.⁶²³ Bu gelişmeler Moskova'yı devre dışı bırakan boru hatlarının tehlikelere ne kadar açık olduğunu, özelde ise Gürcistan'daki boru hatlarının ne derece güvensiz olduklarını ortaya koymuştur.

Öte yandan ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarını küresel düzeye çıkarma arayışı, Tahran'ın nükleer alandaki çalışmalarını sınırlandırma çabaları İran'ın doğu-batı enerji koridoru içerisindeki potansiyel rolünü baltalamaktadır. Dolayısıyla Güney Kafkasya'da geriye alternatif güzergah olarak Ermenistan seçeneği kalmaktadır. Hazar petrol ve doğalgazının Ermenistan üzerinden Batı'ya ulaştırılması önem taşımaktadır. Keza Erivan yönetimi yeni dünya düzeninde ideolojik temellere, düşmanlığa, kin ve nefrete dayalı politikalarla küresel sistemin içinde yer alamayacağını görmüştür. AB'nin doğalgaz tedarik kanallarını ve güzergahlarını çeşitlendirmek amacıyla ortaya atılan Nabucco projesi de Kafkasya ve diğer bölgesel gruplaşmaları yeniden düzenlemektedir.

Erivan yönetimi ne zaman alternatif politikalara yönelse özellikle Fransa ve ABD'deki diasporasının yoğun tepkilerini üzerine çekmiştir. Rusya'da önemli sayıda ve güçte Ermeni diasporası yaşarken bu gelişmeler Rusya'nın çıkarlarına aykırı olmasına karşı Rusya'daki değil ABD'deki Ermeni lobilerinin hareket geçmesi manidardır.⁶²⁴

⁶²³ "Day-by-day: Georgia-Russia crisis", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7551576.stm>

⁶²⁴ Örneğin Türk ve Ermeni Cumhurbaşkanlarının futbol diplomasisinin ardından İsviçre'de taraflar arasında bir protokol imzalanmıştır. Ancak Amerika'daki Ermeni lobisi Sarkisyan'dan imzasını geri

Rus yönetimine göre Transkafkasya jeopolitik ‘Yakın Çevre’ kavramının bir bölümünü oluşturmaktadır. Rus hükümeti sorunun ancak;

“-Ateşkesin yürürlüğe girmesi ve dışarıdan müdahale güçlerinin konuşlandırılması,

-Birliklerin işgal altındaki topraklardan çekilmesi, ulaşım hatlarının yeniden tesis edilmesi, mültecilerin geri dönüşü,

-Dağlık Karabağ’ın statüsünün müzakere edilmesi” şeklindeki adımlarla çözülebileceğini ileri sürdü.⁶²⁵

Rusya’ya göre sorun iki tarafın mutabakatıyla çözülmedir. Ermenilerin Azerilere karşı Sovyet birliklerinin bölgede bıraktıkları silahları kullanmaları, Rus milislerin Ermenistan ve Dağlık Karabağ Ermenileri yanında savaşa girmeleri en azından geçmişte Moskova’nın ağırlığının Ermenistan tarafında olduğunu göstermektedir. Rusya’nın Ermenistan’a yakınlığı Ermenistan’ın Kafkasya’daki stratejik konumu, bölgedeki Rus askeri mevcudiyeti ve iki ülke arasındaki ortak kültürel bağlarla geniş kapsamlı ilişkilere dayanmaktadır.⁶²⁶

Kimi Ruslar ise özellikle Gorbaçov döneminde Moskova’nın denge arayışında olduğunu, Rusya’nın Güney Kafkasya’daki eski birlik üyelerine karşı geçmişin denge politikasını bozduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşe göre “Sovyetler Birliği döneminde 1987’de Dağlık Karabağ’da problemler ilk kez ortaya çıktığında tüm Rus demokratları ve medyanın Ermenileri desteklemiş, Gorbaçov’un liderliği sayesinde Politbüro iki tarafa da eşit mesafede durmuştur. Rusya Federasyonu ise Azerbaycan ve Ermenistan’a yönelik denge politikasını değiştirmiştir. Bu tutum değişikliğinde ülkedeki Ermeni lobisinin yanı sıra Azerbaycan’ın Batı yönelimli politikaları da rol oynamıştır.”⁶²⁷

çekmesini istemiştir. Bkz. “Sarkisian Meets with Obama, Erdogan; Says Genocide Cannot Be Questioned” **The Armenian Weekly**, Monday, April 12, 2010, <http://www.armenianweekly.com/2010/04/12/sarkisian-meets/>

⁶²⁵ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Raporu, Doc. 7182, 17 October 1994, <http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc94/edoc7182.htm>

⁶²⁶ “Armenia remains Russia’s strategic partner in South Caucasus, 11 April 2007, <http://www.panarmenian.net/eng/politics/news/21757/>

⁶²⁷ D.Babic ile 12 Mart 2008’de Moskova’da yapılan görüşme.

Azerbaycan Rusya'ya petrol ve doğalgaz satmaktadır. İki ülke de karşılıklı işbirliğini geliştirmeyi arzu etmektedir. Bakü, Rusya ile işbirliğini ilerletirken Moskova'dan 'Dağlık Karabağ' sorununun çözümü konusunda destek beklemektedir. Bunun arkasında ise Bakü'nün, ABD'nin Karabağ sorusunda yardım edemediğini gözlemlemesi, Ağustos 2008 Güney Osetya krizinden ders alması ve Karabağ'a saldırması halinde ne tür sonuçlarla karşılaşabileceğini görmesi gibi unsurlar yatmaktadır. Rusya ise Azerbaycan ile işbirliğinin çıkarına olması nedeniyle Bakü'nün taleplerine cevap vermek istemekte, sorunu çözebildiği takdirde Azerbaycan'ın, kendisini bypass eden, boru hatlarını desteklemeyeceğini düşünmektedir.⁶²⁸

Karabağ sorunu Türkiye ile Ermenistan arasında uzun süreli anlaşmazlıklara yeni bir vechhe katmıştır. Ermenistan 1915 olaylarını soykırım olarak kabulü yönünde çabalarını sürdürürken, son yıllarda Batılı ülkelerde lobi faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Erivan, anayasasında, Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesini "Batı Ermenistan" olarak tanımlanmıştır. Ermenistan anayasasının 13. maddesinde ülkenin arması tarif edilirken ortada Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Ağrı Dağı, Nuh'un yayı ile dört tarihi Ermeni krallığı sembolize edilmiştir.⁶²⁹

Türkiye, Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi üzerine bu ülkeyle sınırını kapatmıştır. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler son zamanlara kadar zorunlu ve asgari düzeyde gerçekleşirken, "maç açılımı" ile başlayan süreçte kısmi iyileşmeler gözlenmiştir. Türkiye ülkesinde pek çok Ermeni vatandaşının istihdamına onay vermiştir.

Günümüzde Karabağ'ın özerk statüsünün iptal edilmesi, bağımsızlığı ya da Ermenistan'a iltihakı ile Azeri mülteci sorunu konuyla ilgili güvenlik risklerine yol açacak potansiyel krizler olarak mevcudiyetini sürdürmektedir.⁶³⁰

⁶²⁸ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁶²⁹ <http://www.armeniaforeignministry.com/htms/conttitution.html#Chapter1>

⁶³⁰ Mousavi, **a.g.m.**, ss.4-5.

2.Abhazya ve Güney Osetya Sorunu

Gürcistan'ın Güney Osetya bölgesinde şiddet olayları Ocak 1991'de başladı. Başkent Çinvali'de savaş Haziran 1992'ye kadar sürdü. Savaşın temel nedeni Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü, Güney Osetya'nın da kendi kaderini tayin hakkını savunmasıydı.⁶³¹

Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze, Rusya ve Gürcistan arasındaki gergin ilişkilerin Moskova'nın ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi ve eski Sovyet coğrafyasında toprak bütünlüğü konusunda çifte standart politikası izlemesinden kaynaklandığını açıkladı.⁶³² Bu dönemde Rusya'nın Gürcistan'daki askeri üsleri de ilişkilerde gerginlik kaynaklarından biri olmuştur.

1992'de patlak veren Abhazya sorunu sırasında da Tiflis yönetimi Rusya'yı Abhazya'yı desteklemekle suçlamış, ayrıca Rusya'dan ülkesindeki askeri üsleri tahliye etmesini istemiştir.⁶³³

Haziran 1999 ayında Yeltsin ve Şevardnadze buluşmasının ardından ateşkese karar verildi. Rusların Gürcüleri ve Osetlerin katılımıyla bir barış koruma gücü oluşturuldu. Sonuçta Abhaz ve Oset çatışmaları büyük ölçüde Rusya'nın girişimlerine bağlı olup bu anlamda yeni emperyal bir karakter taşıdığı öne sürülmektedir.⁶³⁴

Gürcistan'da Mikhael Saakaşvili iktidara geldikten sonra ayrılıkçı bölgeleri yeniden ilhak etme politikası izledi. Bu kapsamda öncelikle Mayıs 2004'de Acara Özerk Bölgesi'ni yeniden Tiflis'in denetimi altına aldı.⁶³⁵

Gürcistan yönetimi, Güney Osetya'da kuvvet kullanmak suretiyle egemenliğini yeniden tesis etmeye çalışırken karşısında Moskova'yı buldu. Rusya, Gürcistan'ın 05 Ağustos 2008'de Güney Osetya'ya yönelik askeri

⁶³¹ "Georgia's South Ossetia Conflict: Make Haste Slowly", International Crisis Group Europe Report, No. 183, Haziran 2007.

⁶³² Nezavisimaya, January 1, 2000.

⁶³³ Kamalov, **a.g.e.**, s. 104.

⁶³⁴ Djalili and Kellner, **a.g.e.**, p.248.

⁶³⁵ "Saakashvili's Ajara Success: Repeatable Elsewhere In Georgia?", ICG Europe Briefing, Tbilisi/Brussels, 18 August 2004, p.1., <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan018787.pdf>

harekatına aynı yolla karşılık verdi. Rusya'nın Kuzey Kafkasya'daki birlikleri kısa sürede Çinvali'ye girerek Gürcistan güçlerini Güney Osetya'dan çıkarmakla kalmayıp, Tiflis'e onlarca kilometreye kadar yaklaştılar ve Gürcistan'ın askeri altyapısını büyük darbe vurdular. Abhaz güçleri de benzer operasyonla Yukarı Kodori vadisinde konuşlu Gürcü birliklerini çıkardı.

Ağustos krizi bölgesel ve daha geniş jeopolitik çerçevede farklı sonuçlar doğurdu. Öncelikle Batı, Moskova'yı 'Yakın Çevresi'nde durduramayacağını anladı. AB'nin sadece askeri değil siyasi açıdan da gücünün son derece sınırlı olduğu teyid edildi. Fransa Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy'nin arabuluculuk girişimleri ise Rusya'nın kabul ettiği ölçüde başarılı oldu.

Ağustos krizi Washington'a eski Sovyet coğrafyasında ilişkilerini geliştirirken Moskova'yı rahatsız etmemesi gerektiğini öğretti. Rusya, uluslararası alanda giderek güçlü ve sözü dinlenir bir aktör haline geldi. Kısa vadede Rusya'nın bu etkisi devam edebilecek, ancak Moskova'nın gücünün kaynakları olan iç istikrar, ekonomi, enerji alanlarının herhangi birinde ortaya çıkabilecek bozulma zincirleme şekilde bir diğerini etkileyebilecektir. Bu durumda dış politikada da sorunlar büyüyecek, Moskova sadece sosyo-kültürel yollardan merkez-çevre ilişkilerini ve 'Yakın Çevresi'nin bağımlılığını garanti edemeyecektir.

Rusya, Kosova'nın bağımsızlığını diğer anlaşmazlık bölgelerinde benzer sonuçlara yol açabileceği gerekçesi ile karşı koyarken, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester sorunlarında uluslararası toplumdan farklı tutum sergilemektedir. Kosova'nın bağımsızlık ilanını tanımazken, toprak bütünlüğünü tesis etmek amacıyla Şinvali'ye saldıran Gürcistan'a hem askeri hem de siyaseten sert bir yanıt vermiştir. Gürcü birliklerini Güney Osetya'dan çıkarıp Gürcistan'ın askeri alt yapısını etkisiz hale getirdikten sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık ilanlarını tanıyan ilk ülke olmuştur.⁶³⁶ Rusya'nın her iki cumhuriyetin bağımsızlığının

⁶³⁶ "Russia recognizes South Ossetia and Abkhazia to save people's lives"
http://english.pravda.ru/russia/kremlin/26-08-2008/106214-russia_ossetia_abkhazia-0

uluslararası alanda tanınması konusunda gayret sarf etmemesi, ileride bu cumhuriyetleri ilhak etme düşüncesini de saklı tuttuğunu göstermektedir.

Ç.Organize Suçlar: Uyuşturucu, Silah ve İnsan Kaçaklığı

Putin, Orta Asya'dan kaynaklanan özellikle uyuşturucu trafiği gibi yumuşak güvenlik tehditlerine giderek daha fazla önem verdi.⁶³⁷ Söz konusu tehditler Nisan 2000'de onaylanan askeri doktrin ile yeni ulusal güvenlik doktrininde de yer aldı.

Orta Asya'da uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ülkeler için tehdit oluşturacak düzeye ulaşmıştır. Afganistan dünyanın yasadışı afyon üretiminin % 90'dan fazlasının üretim kaynağı haline gelmiştir.⁶³⁸

Kafkasya'da günümüzde mevcut olan sınır aşan tehditler ideolojik ve suç odaklıdır. Bölge 'Balkan' ve 'Kuzey' kaçakçılık güzergahlarının her ikisinin de geçiş noktasındadır. Güney Kafkasya'da uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bugüne kadar giderek artış göstermiştir. Güney Kafkasya'nın Afganistan'dan Batı Avrupa'ya sevk edilen uyuşturucu trafiğinde başlıca trafik hattında bulunması uyuşturucunun bölgede ciddi istikrarsızlıklara yol açabileceğini göstermektedir.⁶³⁹

Pankisi vadisi aralarında uyuşturucu trafiği, adam kaçırma, gasp ve dini radikalim de dahil olmak üzere çeşitli ulusaşırı oluşumlara ev sahipliği yapmaktadır. Gürcistan'ın bölgede denetim yetersizliği vadiyi silah, uyuşturucu ve diğer malların kaçakçılığı için uygun bir güzergah, bu işle uğraşan Kuzey ve Güney Kafkasya'dan suç grupları için uygun bir yer haline getirdi. Çoğu Gürcü ve kökenlilerden oluşan "Kistler" adlı mahalli suç grupları hakimdir.⁶⁴⁰

⁶³⁷ Antonenko, **a.g.m.**, p.6.

⁶³⁸ Afganistan'ın uyuşturucu alanındaki rolü için bkz. International Narcotics Control Board, <http://www.incb.org>

⁶³⁹ Cornell, **a.g.m.**

⁶⁴⁰ Cornell, **a.g.m.**

Güney Kafkasya'nın Rusya, Türkiye, Arap ülkelerine yakın olması silah kaçakçılığında doğal bir kanal olarak bölgeyi öne çıkarmaktadır.⁶⁴¹ Türkiye'nin 1983 yılından bugüne kadar PKK terör örgütü ile mücadele ettiği, Rusya'nın Çeçenistan'a 1994 ve 1999 hareketlerinin ardından Kuzey Kafkasya'da yasadışı silahlı örgütlerin faaliyetlerini halen sürdürdüğü, Orta Doğu'da diplomasiyle çözölemeyen birçok anlaşmazlık konusu olduğu göz önüne alındığında, bölgenin silah kaçakçılığı açısından potansiyeli haklılık kazanmaktadır. Uzmanlara göre Güney Kafkasya'daki yasadışı kaçakçılık faaliyetleri teröristler ya da bireylerden ziyade suç grupları tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle büyük ölçekte silah ve uyuşturucu trafiğı için farklı çevrelerden destek ihtiyacı bulunmaktadır.

D.Rusya'nın Tehditlere Yönelik Politikası

Rusya, uluslararası ve bölgesel güvenlik sorunlarının, donmuş anlaşmazlıkların, uluslararası terörizm sorunlarının ve uluslararası örgütlenmelerdeki anlaşmazlık konularında kendi çıkarlarının gözetilmesini istemektedir. Bu amaçla bu sorunların üyesi olduğu ya da karar mekanizmalarında yer aldığı BM, AGİT ve BDT kapsamında çözölmelerini savunmaktadır. Zira Rusya BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip daimi üye, BDT'de ise etkin bir kurucu ülkedir. AGİT ise Rusya'nın kolaylıkla ulusal çıkarlarına uygun politikalar geliştirebildiğı zayıf bir platform olarak ortaya çıkmaktadır.

'Donmuş Anlaşmazlıklar', Rusya'nın gücünü 'Yakın Çevresi'ne yansıtmasında en önemli alanlardan biri olmuştur. Anlaşmazlıkların devamı Rusya'nın taraflar üzerindeki nüfuzunu sürdürmesine, ilgili ülkelerin gerek güvenlik mülahazaları gerekse çözüm için Moskova'ya bağımlı kalmalarına yol açmaktadır. Rusya anlaşmazlıkları dış politika çıkarları bağlamında bütöncöl bir şekilde ele alırken, her biri için farklı yaklaşımda bulunmaktadır. Kimi zaman ayrılıkçı bölgeleri/cumhuriyetleri, kimi zaman merkezi

⁶⁴¹ Cornell, a.g.m.

hükümetleri desteklemekte, taraflardan birini gücendirmek zorunda kalacağı durumlarda ise statükonun devamını savunmaktadır.

Moskova Balkanlarda merkezi Sırp hükümetini destekleyerek Kosova'nın bağımsızlığına itiraz ederken⁶⁴² Gürcistan'a karşı ayrılıkçı cumhuriyetleri tanıyarak Abhazya ve Güney Osetya'nın yanında yer almıştır.⁶⁴³ Ermenistan ve Azerbaycan'ı karşı karşıya getiren Dağlık Karabağ sorunda-ilk başlarda Rus askerleri ve silahları Karabağlı Ermenilerin hizmetine sunulmasına karşın-bugün iki tarafı memnun edecek çözümün güçlüğü nedeniyle statükonun devamından yana olmuştur. AGİT Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ sorunda uzun süre sonuç alamamasında Rusya'nın bu yaklaşımının rolü fark edilebilecektir.

Putin, Kosova konusunda Sırpların itiraz ettiği hiçbir hususu desteklemeyeceklerini açıklarken, Rus yetkililer devlet başkanının söylemini hafifleterek çözümü Sırbistan ve Kosova arasındaki mutabakatla ilişkilendirdiler. Rusya'nın, Belgrad ve Priştine'nin mutabakatını araması aslında, ikili ya da çok taraflı müzakerelerle çözüme varılamayacağı anlaşılan soruna ilişkin Batı dünyasından farklı olan tutumunu saklamaya çalışmaktı.⁶⁴⁴ Ruslar ısrarla iki tarafın mutabakata varacağı bir çözümü kendilerinin de destekleyeceklerini vurguladılar. Halbuki iki tarafın mutabakata varmaları bir yana, yukarıda belirtilen temel pozisyonları nedeniyle, görüşlerinin birbirlerine yaklaşması bile söz konusu değildi.

Kosova sorununun çözümünde aralarında Rusya'nın da bulunduğu Temas Grubu çözüm sağlayamadı. Rusya'nın tüm yapabildiği BM Güvenlik Konseyi'nde Ahtisari Planı'na itiraz etmek suretiyle sürecin geciktirilmesinden başka bir şey değildi. Ruslar bağımsızlık sürecinin en azından Kasım

⁶⁴²Rusya, Kosova sorunda Belgrad ve Kosova yönetimi tarafından çeşitli platformlarda yapılan temaslarda anlaşmaya varılamadığı halde (Belgrad en geniş özerkliği verirken, Kosovalı yetkililer bağımsızlıktan başka bir seçenek düşünmediklerini ortaya koymuşlardı) Moskova ısrarla iki tarafın üzerinde mutabakata varacağı bir çözümü desteklediğini ileri sürüyordu. Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov Kosova liderliğinin bağımsızlık ısrarının yapıcı bir tutum olmadığını vurgularken, Kosova için tek çözümün bağımsızlık olduğunu kabul etmenin de müzakerelere zaman sınırlaması getirilmesinin de sağlam bir temele dayanmadığını ileri sürdü <http://en.rian.ru/world/20060519/48365461.html>

⁶⁴³ "Russia recognizes South Ossetia and Abkhazia to save people's lives" http://english.pravda.ru/russia/kremlin/26-08-2008/106214-russia_ossetia_abkhazia-0

⁶⁴⁴ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

2008’de ABD başkanlık seçimleri sonrasına ertelenmesine çalıştı. Demokratların ABD Kongresi’nden çoğunluğu elde etmesinin ardından devlet başkanlığını da kazandıkları takdirde, Bush döneminin güce dayalı politikalarının değişebileceği beklentisinin yanısıra sürecin uzamasının (Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya ve Transdinyester gibi) uluslararası toplum ve taraflar üzerinde bıkkınlığa yol açacağı, dolayısıyla statükoya alışılabileceği beklendi. Bu düşünce ABD’de başkanlar ve iktidarlar değişse de, dış politika karar sürecinde lobi ve çıkar gruplarının aynı kaldığı gerçeğinin gözardı edildiğini göstermekte, zaman kazanmaktan öteye geçmekteydi.

Nitekim gecikmelere karşın Kosova 17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etti. Rusya’nın buna itirazı sert oldu ve Batı’yı çifte standart uygulamakla suçladı. Ardından Kosova’nın bağımsızlığının dünyanın diğer bölgelerindeki ayrılıkçı hareketler için emsal teşkil edeceğini ileri sürdü. Kosova bağımsızlığını ilan edince Abhazya’ya yönelik yaptırımları askıya aldı. Abhazlara Rus pasaportu verdi. Bölgenin ekonomik yönden kalkınması ve tecriti giderici tedbirleri yürürlüğe koydu. Bu kapsamda ülkenin tren yollarının yenilenmesine öncelik verdi. Rus demiryolu birliklerini Abhazya’ya gönderdi.⁶⁴⁵ Duma da gerektiğinde Abhazya’nın bağımsızlığını tanıyacağı ifadesiyle yasal destek beyanında bulundu.

Gürcistan’ın Kosova’nın bağımsızlığını tanımaması ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya Cumhuriyetleri’nde egemenliğini yeniden tesis etmesine yardımcı olmadı. 1990’lı yılların başından beri fiilen Tiflis’in egemenlik alanı dışında özerk bir statüde yaşayan iki cumhuriyet Ağustos 2008’de Gürcistan’ın Çinvali harekatı ve gelişen Rus-Gürcü savaşının ardından bağımsızlıklarını ilan ettiler. Moskova iki cumhuriyetin bağımsızlığını da vakit geçirmeden tanıdı.⁶⁴⁶

⁶⁴⁵“Russian railway troops to quit Abkhazia”, <http://www.geopoliticalmonitor.com/russian-railway-troops-to-quit-abkhazia/> ; Glep Bryanski, “Putin backs Abkhazia autonomy, Russian troops sent, 31 May 2008; <http://www.reuters.com/article/idUSL31462201>

⁶⁴⁶“Russia recognizes South Ossetia and Abkhazia to save people’s lives” http://english.pravda.ru/russia/kremlin/26-08-2008/106214-russia_ossetia_abkhazia-0

Rusya'nın Balkanlar ve Güney Kafkasya'daki ikilemi önemli bir çelişkiden kaynaklanıyordu. Moskova, Balkanlar'da ABD'nin de arkasında olduğu, ayrılmak isteyen tarafı değil tarihi müttefiki Sırbistan'ı desteklerken, Kafkasya'da Batı yanlısı Gürcistan karşısında ayrılmak isteyen Abhazya ve Güney Osetya'ya desteklemekteydi.

Bazı Rus uzmanlar ise Rus karar vericilerinin ikircikli görülen bu tavrını Primakov doktrinine dayandırarak meşruiyet kazandırmaktadır. Primakov doktrini "Rusya'nın sorunları çıkarlarına uygun olarak çözecek gücü elde edinceye kadar uluslararası hukuka dayalı olarak statüyü koruma" anlayışını yansıtmaktadır. Bu doktrin eski Sovyet coğrafyasında "anlaşmazlıkların daha kötüleşmesi yerine mevcut şekliyle kalması" şeklinde formüle edilebilecektir. Söz konusu ilkeler Moskova'nın 'Yakın Çevre'sinde nüfuzunu muhafaza etmek için anlaşmazlıkları kullandığı anlamına gelmemektedir. Rusya'nın bölgesindeki önceliği savaştan kaçınılmasıdır.⁶⁴⁷ Primakov doktrini esasen "Rusya'nın ABD'ye karşı engel oluşturmak amacıyla İran, Irak, Afganistan, Çin ve eski güney sınırlarındaki ülkelerle daha sıkı ilişkiler geliştirmesi..." şeklinde yorumlayanlar da bulunmaktadır.⁶⁴⁸

Öte yandan bu adımlar Rusya'nın pragmatik politika tezini desteklemektedir. Roma teorisi Ruslara 'Ortodoksluğun hamiliği' görevini yüklese de, bu iki örnek Moskova'nın dış politikasında dini motivasyona değil ulusal çıkarlarına göre hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın Müslüman Azerbaycan ile Ortodoks Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunda orta yolu tercih ettiği, Ortodoks Gürcistan ile nüfusunun çoğu Müslüman olan Abhazya arasındaki anlaşmazlıkta pragmatik yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu da Rusya'nın 2000 yılında ilan ettiği yeni dış politika doktrininin pragmatik ruhunu teyid etmektedir.⁶⁴⁹

Rusya'nın bölgedeki benzersiz askeri-siyasi konumu, anlaşmazlıkların çözümünde, çıkarları gerektirdiği takdirde devamında, Rusya'ya liderlik gücü

⁶⁴⁷ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁶⁴⁸ <http://mailman.lbo-talk.org/2002/2002-March/005665.html>

⁶⁴⁹ Dixon, **a.g.m.**

vermektedir.⁶⁵⁰ Cemilli, Kafkasya'daki sorunları bölgenin bölünmüşlüğüne değil Rusya gibi bir egemenin yönetiminde yaşamak zorunda kalmasına dayandırarak⁶⁵¹ Moskova'nın rolünü ortaya koymaktadır.

Rusya'nın güvenlik doktrinlerinde vurguladığı anlaşmazlıkların çözümünde Rusya'nın çıkarlarının göz önünde bulundurulması talebi, bu coğrafyada Moldova (Transdinyester), Ukrayna (Üsler, Karadeniz donanması, Rus azınlık), Gürcistan (Abhazya, Güney Osetya) gibi anlaşmazlık konularının kendi ulusal çıkarlarına uyumlu olmayan bir şekilde çözümlenmesi endişesini içinde barındırır. Rusya'nın bu ülkelerin dış ve güvenlik politikalarındaki rolünü azaltır.

Kimi diplomatlar ise Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığına menfi yaklaşmasını, Sırbistan'a destek amaçlı değil tamamıyla kendi çıkarlarının bir gereği olarak görmektedirler.⁶⁵² Bu görüşe göre Rusya, Kosova'nın bağımsızlığını Batılılar gibi 'özel bir durumdan ziyade Abhazya ve Güney Osetya gibi bağımsızlık hedefi bulunan diğer birimlerle aynı kapsamda değerlendirmektedir. Dolayısıyla Kosova'nın bağımsızlığını Abhazya ve Güney Osetya'nın geleceğine ilişkin olarak kullanması beklenmektedir. Rusya'nın sorunun Priştine ve Belgrad'ın mutabakatıyla uluslararası hukuk çerçevesinde ve BM Güvenlik Konseyi platformunda çözülmesi adımları süreci geciktirmeye yönelik görülmektedir. Zira Priştine ve Belgrad'ı aynı anda memnun edecek bir çözümün mümkün olmadığı herkesçe bilinmektedir.

Rusya başlangıçtaki katı duruşuna rağmen, tıpkı NATO'nun Kosova müdahalesinde olduğu gibi politik değişiklik işaretleri vermeye başladı. Putin, 08 Mart 2008'de Moskova'da Almanya Şanşölyesi Angela Merkel ile görüşmesinden sonra bir gazetecinin sorusu üzerine uluslararası hukuk ve

⁶⁵⁰ MacDougall, **a.g.m.**, p.96.

⁶⁵¹ Cemilli, **a.g.e.**, s.14.

⁶⁵² Hırvatistan'ın Moskova Büyükelçiliği Müsteşarı ile 23 Kasım 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

Sırbistan'ın da tutumuna bakarak Rusya'nın ileride Kosova'nın bağımsızlığını tanıyabileceğini bildirdi.⁶⁵³

III.NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ VE RUSYA'NIN REFLEKSİ

A.NATO'nun Yeni Güvenlik Anlayışı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ile Batı arasındaki en tartışmalı konulardan biri NATO oldu. NATO'nun, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği, yeni uluslararası ortama nasıl uyum sağlayacağı, bu kapsamda ne gibi yapısal ve işlevsel dönüşümler geçireceği 1990'dan başlayarak on yıl içerisinde gerçekleştirilen bir dizi zirve toplantısında kararlaştırıldı. Kasım 1991 Roma, Ocak 1994 Brüksel, Temmuz 1997 Madrid ve Nisan 1999 Washington zirveleri değişim ve dönüşümün gerekçelerinin ortaya koyulduğu, hedeflerin ve bu hedeflere ulaşmak için izlenecek stratejilerin saptandığı başlıca toplantılar oldu.⁶⁵⁴

NATO Savunma Planlama ve Askeri Komitesi toplantılarında, ittifakı ayakta tutacak ve eski tehdidin yerini alabilecek yeni bir gerekçenin bulunması ihtiyacı üzerinde duruldu. Almanya ve Fransa gibi üyelerle Rusya Federasyonu NATO'nun işlevlerinin gözden geçirilmesi ve Avrupa'nın güvenliğinin Avrupalılar tarafından sağlanması gerektiğini ileri sürdüler. Ancak ABD yeni sorunların ve düşmanların İttifak'ın devamını gerektirdiğini savunmaktaydı.⁶⁵⁵

NATO'nun güvenlik anlayışının değişmesi belirli bir süreç içerisinde gerçekleşti. 1990 Londra zirvesinde Avrupa'daki barış, özgürlük ve demokrasi yönündeki değişimin İttifak'ın uyumunu gerektireceği vurgulandı. Yeni uluslararası ortamda İttifak'ın ortak savunma görevini sürdürmesi

⁶⁵³ “Russia to recognize Kosovo only if Serbia agrees-Putin”, <http://en.rian.ru/world/20080308/100983311.html>

⁶⁵⁴ NATO Office of Information and Press, **NATO Handbook**, p.17.

⁶⁵⁵ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara, Akçağ, 2003, s.264.

gerektiğinin altı çizildi.⁶⁵⁶ NATO'nun yeni stratejileri gelecek zirvelerde saptanmakla birlikte, devamının gerekli olacağı Londra zirvesiyle öngörüldü.

NATO'nun 8 Kasım 1991'deki Roma Zirvesi'nde, yeni güvenlik risk ve tehditlerinin geçmiştekilerden farklı nitelik taşıdığı, bunların üye ülkelere yönelik öngörülebilir saldırganlıklardan ziyade, ciddi ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlardan kaynaklanacak istikrarsızlıklar olabileceği vurgulandı.⁶⁵⁷ Zirvede diyalog, işbirliği ve toplu savunma yeteneğinin korunmasına dayalı geniş kapsamlı bir güvenlik yaklaşımı getiren Stratejik Kavram kabul edildi.⁶⁵⁸ İttifak, terörizm, bölgesel çatışmalar, köktendincilik, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarla mücadele hedefiyle alandışı görevlerle donatıldı. Askeri araçların yanı sıra siyasi araçların önemini ön plana çıkardı.

Roma'da çerçevesi çizilen yeni stratejik ortam; SSCB'in eski uydularının egemenliklerini kazanması; SSCB ve Baltık Cumhuriyetleri'ndeki radikal değişiklikler; üç Baltık Cumhuriyeti'nin yeniden bağımsızlık kazanmaları; Sovyetler Birliği'ne ait kuvvetlerin Macaristan ve Çekoslovakya'dan ayrılmaları ve 1994'e kadar Polonya ve Almanya'dan geri çekileceği; Varşova Paktı üyelerinin Paktı dağıtması ve Batı'ya yönelik ideolojik düşmanlıktan vazgeçmeleri; değişen oranlarda çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve pazar ekonomisine yönelmeleri; Almanya'nın birleşmesi; Avrupa Topluluğu'nun siyasal birliğe gidişi; Batı Avrupa Birliği'nin rolünün güçlenmesi; silahların kontrolü konusunda yaşanan ilerleme; 1991 START Antlaşmasının uygulanmasının sağladığı katkılar; nükleer silahların azaltılması; 1990'da Paris'te Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)'nın imzalanması gibi gelişmelerle şekillenmiştir. Yeni ortamda artık NATO'nun kuruluşunun ardından yaklaşık kırk yıllık süre içerisinde temel kaygısını oluşturan tek yanlı, kitlesel ve potansiyel yakın tehdit ortadan kalkmış, bunun yerini belirsizlikler ve güvenlik riskleri almıştır.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ "Declaration on a transformed North Atlantic Alliance issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (The London Declaration), <http://www.nato.int/docu/basic/b900706a.htm>

⁶⁵⁷ "The Alliance's Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council," <http://www.nato.int/docu/basic/b911108a.htm>

⁶⁵⁸ NATO Handbook, p.17.

⁶⁵⁹ NATO Handbook, p.17.

NATO, eski Sovyet ve Varşova Paktı ülkelerindeki iç savaş riskini; komşu Doğu Avrupa ülkelerinde siyasi istikrarsızlığa yol açabileceği, Batı Avrupa'ya kitlesel mülteci göçüne neden olabileceği ve stratejik nükleer silahlar üzerinde merkezi denetimin kaybolmasına sebebiyet vereceği gerekçesiyle tehdit olarak gördü.⁶⁶⁰

Bu dönemde Avrupa-Atlantik bölgesindeki risk ve tehditlerin niteliğinin değiştiği kabul edilmekle birlikte İttifak'ın doğasında bir değişiklik olmadı. Kuzey Amerika ile Avrupa'nın güvenliği bir bütün olarak görüldü. İttifak Sovyetler Birliği'nin saldırısına karşı savunmayı içeren pozisyondan daha geniş bir güvenlik yaklaşımına dönüşümü benimsedi. Güvenliğe daha geniş bir perspektiften bakan bu yaklaşım Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğinin bölge dışındaki coğrafyada alınacak önlemlerle sağlanabileceği varsayımına dayandırılmaktaydı. Bu çerçevede temelleri atılan yeni güvenlik mimarisi, bir tarafta Avrupa'da barışı korumayı, öte yandan diğer bölge ülkelerini de kapsayan diyalog, işbirliği, ortak savunma, kriz yönetimi, çatışmaların önlenmesi gibi unsurları içerisinde barındırmaktaydı.

Ocak 1994'te Brüksel'de yapılan zirvede, Avrupa çapında güvenlik ve istikrarı güçlendirecek yeni bir girişim başlatıldı. Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) ve diğer devletler Barış İçin Ortaklık (BiO/PfP) Programı adlı yeni ve geniş kapsamlı işbirliği programına davet edildiler. BiO, bu tarihten itibaren Avrupa-Atlantik sahasında güvenliğin temel bir unsuru haline gelerek bugün NATO'da merkezi bir rol oynamaktadır.⁶⁶¹

Temmuz 1997'deki Madrid zirvesinde, liderler İttifak'ın gelecekteki politikasına ilişkin unsurları bir araya getirerek ve bunların bütünlük ve tutarlılığını garanti ettiler.⁶⁶² Zirve gündeminde genişleme, işbirliği, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK), askeri komuta yapısının tanımlanması ve yeni bir Stratejik Kavram hazırlığına başlanması kararı yer aldı.

NATO liderleri 23-25 Nisan 1999 tarihinde Washington zirvesinde, uzun vadede İttifak'ı ilgilendirecek çeşitli program ve girişime imza attılar.

⁶⁶⁰ Haas, **a.g.m.**, p.19.

⁶⁶¹ Haas, **a.g.m.**, p.19.

⁶⁶² Haas, **a.g.m.**, p.20-21.

Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın İttifak'a üye oldu. İttifak, gelecekteki olası üyelikleri göz önünde tutarak, üyelik arzusundaki ülkelere yardımcı olmak üzere düzenlenmiş bir girişim başlattı.⁶⁶³ Avrupa'nın değişen güvenlik ortamını yansıtan yeni bir Stratejik Kavramı onayladı.⁶⁶⁴

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen saldırı eylemi sonrasında NATO uluslararası terörizmle mücadeleye daha fazla ağırlık verdi. Böylece 21. yüzyılın ilk NATO zirvelerinde terörle mücadele için uyumlu mekanizmalar geliştirildi.

2002 Prag Zirvesi'nde terörizme karşı savunma amaçlı yeni bir askeri kavram üzerinde anlaşmaya varıldı. Askeri kavram, NATO kuvvetlerinin teröristleri caydırabilecek, eylemlerini durdurabilecek ve karşı savunma yapabilecek nitelikte olmasını ve bunun İttifak'ın çıkarlarının gerektirdiği her yerde uygulanmasını içeriyordu.⁶⁶⁵

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası siyasi ve askeri stratejileri bir taraftan değişen güvenlik ortamına İttifak'ın yapısal ve işlevsel olarak uyum sağlamasına yönelik adımları, öte yandan genişleme, çevre ülkelerle diyalog ve iş birliği hedeflerini içermekte, alandışılık kavramını yaşama geçirmekteydi. NATO'nun güvenlik gündemi ve sahası, Avrupa'yı, çevre ülkeleri ve Antlaşma'nın 5. maddesi dışındaki güvenlik sorunlarını da kapsayacak şekilde genişledi. Böylece Avrupa'nın güvenlik sınırları coğrafi, işlevsel ve kurumsal alanlarda genişlerken, NATO, yeni güvenlik mimarisinin şemsiye örgütü haline geldi.⁶⁶⁶

Rus yetkililer Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Varşova Pakti'nin feshedilmesiyle NATO'nun kuruluş gerekçesinin ortadan kalktığını ileri sürerek Avrupa-Atlantik bölgesinde yeni bir güvenlik mekanizması kurulması

⁶⁶³ "Washington Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999", <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>

⁶⁶⁴ "The Alliance's Strategic Concept Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999", <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

⁶⁶⁵ "Prague Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002", <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

⁶⁶⁶ Ramazan Gözen, **Turkey's Delicate Position Between NATO And ESDP**, Ankara, Center for Strategic Research (SAM Papers), 2003, pp.1-2.

fikrini ortaya attılar. Yetkililer zamanla terörizmi de kapsayacak şekilde tehditlerle mücadelenin NATO ve Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü arasında sorumluluk sahalarına paylaştırılmasını istediler.⁶⁶⁷

Rus siyasi ve askeri seçkinleri; ABD'nin küresel liderliği ve Rusya'nın geleneksel nüfuz alanına girmesini öncelikli, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ile sınırları civarındaki mahalli çatışmalara taraf olmasını ikinci derece tehdit olarak gördüler. Rusya'nın politikalarına ilişkin düşmanca enformasyon yayılması üçüncü, terörizm ve ayrılıkçılık ise dördüncü sırada tehdit olarak görülmektedir.⁶⁶⁸

Moskova, NATO'nun yapısal ve işlevsel dönüşümü, doğuya doğru genişlemesi, Bosna ve Kosova müdahaleleri konusunda şiddetli itirazlarda bulundu. Rus güvenlik doktrinleri İttifak'ı başlıca dış tehdit unsuru olarak nitelendirdi. Doktrinlerde tehditler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır;

“-Belirli uluslararası güçlerin ve önde gelen devletlerin Rusya'nın egemenliğini etkilemesi, Rusya'nın ekonomik ve diğer çıkarlarına zarar vermesi, siyasi ve enformasyon alanındaki baskılar ve zayıflatmaya yönelik faaliyetler: Enerji güvenliği yaşamsal bir tehdittir çünkü NATO içerisindeki önde gelen çevreler enerji kaynaklarının fiyat değişikliklerini bir saldırganlık biçimi olarak görmektedirler.

-Nükleer Silahlar: Füze Savunma Sistemleri'nin kurulması ve KİS'lerin yayılması. Tüm silahlar Rusya'ya yöneltilmiş durumdadır.

-Silahlı çatışmaların ve büyük çaplı savaşların başlaması tehdidi. Büyük devletlerin askeri üstünlüğe ulaşma motivasyonları ve Rusya sınırları yakınında büyük askeri birliklerin varlığı askeri dengeyi bozuyor.

-NATO'nun faaliyet alanını genişletmesi ve küresel düzeyde rol oynamaya çalışması.”⁶⁶⁹

⁶⁶⁷Viktor Litovkin, “Russia Pushing NATO, CSTO Cooperation”, June 26, 2005, <http://en.rian.ru/analysis/20050628/40774407.html>

⁶⁶⁸Marcel De Haas, “Russia's Upcoming Revised Military Doctrine”, http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=622&language_id=1 (03/03/2007)

⁶⁶⁹ Bkz. “Russian National Security Blueprint-1997”, (26/12/1997, Rossiiskaya Gazeta, pp. 4-5 \ FBIS-SOV-97-364, 30 Dec 1997, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html>); (06 Şubat 2007)

Russian National Security Concept-2000, Permanent Representation of the Russian Federation to the Council of Europe, <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html> (06/02/2007)

B.NATO'nun Kavram Değişikliği ve Yeni Stratejileri

NATO'nun Stratejik Kavramı, ayrıntılı politikalar ve askeri planların geliştirilmesinde genel bir rehber görevi görmektedir. Kavram, İttifak'ın amaçlarını ve görevlerini tanımlar. Gelişen stratejik ortamı, güvenlik tehditleri ve riskleri açısından İttifak'ın Stratejik Perspektifini inceler. İttifak'ın güvenliğe yaklaşımını belirler. Kavram, İttifak'ın güvenliğe ve istikrara geniş kapsamlı yaklaşımında; AGSK, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi, Ortaklık, İşbirliği ve diyalog, genişleme, silahların kontrolü, silahsızlanma, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, gibi hususların rolünü inceler. İttifak stratejisinin ilkeleri ve İttifak'ın kuvvet pozisyonunun özelliklerini temel alarak, İttifak kuvvetleri için öneriler getirir. Stratejik Kavram NATO'nun hedeflerinin ve görevlerinin resmi bir ifadesi olup, bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak yollara ilişkin öneriler ortaya koymaktadır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası kavramsal değişiklikleri içerisinde yeni stratejileri de barındırmaktadır.

Temmuz 1990'da Londra'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi'nde liderler İttifak'ın ortaya çıkan yeni uluslararası konjonktüre uygun olarak yeniden yapılanmasını ve yeni bir strateji belirlemesini kararlaştırdılar.⁶⁷⁰ Karar, NATO'yu uygun yerlerde 'ileri savunma'dan 'azaltılmış ileri mevcudiyete' dönüştürecek ve 'esnek karşılığı' nükleer silahlara olan ihtiyacı azaltacak şekilde düzenleyerek yeni bir askeri strateji hazırlanmasını da kapsamaktaydı.⁶⁷¹

Roma zirvesinde Avrupa'nın mevcut siyasal ve askeri ortamı gözönüne alınarak hazırlanan yeni stratejik kavram, daha önceki kavramlardan önemli farklılıklar içermekte, çatışma yerine eski düşmanlarla işbirliği gereğini vurgulamaktaydı. NATO, üyelerinin güvenliğini sağlamak olan temel hedefini sürdürürken, bu hedefini Avrupa'nın tamamına yayılmış ve geliştirilmiş bir güvenlik adına çalışma yükümlülüğü ile birleştiriyordu.⁶⁷²

Roma Zirvesi'nde, NATO'nun karşı karşıya olduğu güvenlik riskleri ve tehditlerinin doğası itibarıyla geçmiştekilerden farklı olduğunun altı çiziliyor;

⁶⁷⁰ Çakmak, a.g.e., ss.264-265.

⁶⁷¹ The London Declaration...

⁶⁷² NATO Handbook, p.43.

müttefiklere karşı risklerin, üyelerin topraklarına yönelik tahmin edilebilen saldırganlıklardan ziyade, ciddi ekonomik, sosyal ve siyasi güçlüklerden kaynaklanacak istikrarsızlıkların şiddetli sonuçları olabileceği vurgulanıyordu.⁶⁷³ NATO'nun, Varşova Paktı'nın ardından lağvedilmemesinin İttifak'a yeni uluslararası ortamda ihtiyaç duyulabileceği öngörüsü kadar, üye ülkeler arasındaki askeri, siyasi ve sistem içi ilişkileri koruma, geliştirme ve düzenleme işlevlerini yerine getirme gayretleri gerekçe gösterilmekteydi.

İttifak'ın 1991 stratejisinin özelliklerinden biri de geniş kapsamlı bir güvenlik yaklaşımı tablosu çizmesiydi. Bu yaklaşımda politik ve askeri yollar birbirini tamamlamakta, İttifak'ın hedeflerini paylaşan diğer devletlerle işbirliği vurgulanmaktaydı.⁶⁷⁴ Bu çerçevede Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni ortaklar ile işbirliği kurarak NATO'nun güvenlik politikasındaki siyasi ve askeri unsurlar tutarlı bir bütün haline getirilmekteydi. Kavram, NATO'nun entegre askeri kuvvetlerinde nükleer silahlara bağımlılığı azaltmakta ve kuvvetlerin çapı ve hazırlık durumunda büyük ölçüde indirimler, hareket kabiliyeti, esneklik ve değişik olası durumlara adaptasyonda iyileştirmeler ve çok uluslu oluşumların daha fazla kullanımı dahil, büyük değişiklikler yapmaktadır. Ayrıca NATO'nun askeri komuta yapısını değiştirecek ve İttifak'ın savunma planlama düzenlemeleri ve prosedürlerini özellikle gelecekteki kriz yönetim ve barışı koruma operasyonlarının gereklerine uygun şekilde uyarlayacak önlemler de getirmektedir.⁶⁷⁵

NATO, 1990-1993 arasında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasıyla eski Varşova ülkeleriyle düzenli görüş alışverişinde bulunacak kurumsal yapıyı oluşturdu. İttifak 1994-1996 arasında eski Varşova Paktı ülkeleriyle diyalog mekanizmalarını sürdürürken, ABD girişimi olan BiO platformu tesis edildi. Mayıs 1997'de Rusya ile diyalog mekanizması oluşturuldu.

NATO liderleri 1997 Madrid zirvesinde, İttifak'ın Stratejik Kavramı'nın yeniden gözden geçirerek, Avrupa'daki yeni güvenlik durumunu yansıtacak

⁶⁷³ <http://www.nato.int/docu/basic/b911108a.htm>

⁶⁷⁴ **NATO Handbook**, p.44.

⁶⁷⁵ "The Alliance's Strategic Concept agreed by..."

şekilde güncelleştirilmesine karar verdiler. Böylece hem üyeler ortak savunma ve Atlantik ötesi bağa yönelik taahhütlerini teyit edecek hem de NATO stratejisi 21. yüzyılın tehditlerine tam anlamıyla uyumlu kılınacaktı.⁶⁷⁶

Liderler 1999'da Washington'da 20. yüzyılın sonunda Avrupa'daki değişen güvenlik ortamını yansıtan yeni Stratejik Kavramı onayladılar.⁶⁷⁷ Stratejik Kavram son on yılda Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ortamının dramatik olarak değiştiğine, bölgede şiddet, etnik çatışmalar, ekonomik sıkıntılar, politik düzenin çökmesi ve KİS'lerin yayılması dahil barış ve istikrara yönelik yeni ve karmaşık tehditlerin ortaya çıktığına işaret etmekteydi.⁶⁷⁸ Bu dönemde İttifak'tan, üyelerinin ortak güvenlik çıkarlarını koruması, ortak savunmayı sürdürmesi, Transatlantik bağı güçlendirmesi, Avrupalı müttefiklerin daha fazla sorumluluk almalarını sağlayacak bir denge kurması, ortaklarıyla ilişkileri derinleştirmesi ve yeni üyeleri katılıma hazırlaması, her alanda ihtiyaç duyulan siyasal iradeyi ve askeri araçları idame ettirmesi beklenmekteydi.⁶⁷⁹

Kavram, İttifak'ın temel amacının üyelerinin güvenlik ve özgürlüğünü siyasi ve askeri yollarla korumak olduğunu yineledi. Stratejik ortam ve öngörülebilir güvenlik tehditleri ve risklerini tanımladı. Buna göre; Avrupa'da genel bir savaş tehlikesinin neredeyse ortadan kalkmış, ancak etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, siyasi istikrarsızlık, ekonomik hassasiyet, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların ve bunları atma vasıtalarının yayılması gibi daha değişik riskler ve belirsizliklerle karşı karşıya olduklarını belirtmektedir. Kavram, İttifak'ın gelecekteki hedeflerini ve görevlerini ortaya koyarken, bunların yerine getirilmesi için gerekli askeri yeteneklerin sağlanması da hedefliyordu.⁶⁸⁰

Bu kapsamda; kuvvetlerin düşman kuvvetleri ile etkili biçimde savaşabilmelerine, kuvvetlerin konuşlandırılabilme ve hareket kabiliyetlerine, kuvvetlerin ve altyapının dayanma gücüne, kuvvetlerin idame edilebilirliği ve

⁶⁷⁶ "Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation Issued by the Heads of State and Government", <http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>

⁶⁷⁷ "Washington Summit Communiqué..."

⁶⁷⁸ "The Alliance's Strategic Concept Approved..."

⁶⁷⁹ "The Alliance's Strategic Concept Approved..."

⁶⁸⁰ "The Alliance's Strategic Concept Approved..."

birlikte çalışabilme yeteneklerine özel önem verildiği vurgulanmıştır. Kavram, İttifak kuvvetlerinin nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar ve bunları atma vasıtalarının yayılması ile ilgili riskleri ele almakta oynadığı önemli rolün de altını çizmektedir. Stratejik Kavram İttifak'ın öngörülebilir gelecekte Avrupa'da üslenmiş, uygun oranlarda nükleer ve konvansiyonel kuvvet düzeyini koruması şartını getirmektedir. Bu kuvvetler gerekli olduğunda en düşük ama yeterli düzeyde tutularak güncelleştirilecektir.⁶⁸¹

Öte yandan, İttifak'ın, küresel güvenlik ortamını da dikkate alması gerektiği, İttifak'ın güvenliğinin terörizm, sabotaj, organize suçlar ve yaşam kaynaklarının tahrip edilmesi gibi daha geniş kapsamlı tehditlerle de etkilenebileceği teyid edilmişti.⁶⁸² Washington zirvesinde liderler, tıpkı Roma zirvesinde olduğu gibi, İttifak'ın “geniş güvenlik yaklaşımı”nı ilke edindiğini vurgulamışlardır.

1990'larda NATO'nun gündemi, ittifakın lideri konumundaki ABD'nin küresel hedefleri ve algıladığı tehditler ile uyumlu hale getirilmişti. Bu doğrultuda yeni işbirliği alanları oluşturuldu. Genişleme, Barış için Ortaklık (BiO), Akdeniz Diyalogu gibi işbirliği faktörleri örgütün gündeminde yerini aldı. NATO kuvvetleri yapısal ve konuşlandırma açılarından yeni şartlarla uyumlu kılındı. 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırıları sonrasında ise ABD'nin İttifak'tan beklentilerine adım adım yaklaşılmaya başlandı.

NATO, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırıların ertesi günü, tarihinde ilk kez Washington Antlaşması'nın 5. maddesini⁶⁸³ yürürlüğe koydu. Bu kararıyla hükümet dışı unsurların yapacağı terörist saldırıların NATO'nun toplu savunma yükümlülüğünü harekete geçirmesi gerektiğini kabul eden

⁶⁸¹ NATO Handbook, p.46.

⁶⁸² Christopher Bennett, “Terörizmle Savaş”, <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art2.html>

⁶⁸³ 5.Madde-“Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.”
Bkz. <http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>

İttifak, terörle mücadeleyi NATO'nun kalıcı görevlerinden biri haline getirmiş oldu.⁶⁸⁴ İttifak, 11 Eylül Olayları'ndan önce de terörizm tehdidinin varlığını kabul etmekteydi. NATO liderlerinin 1999'daki Washington Zirvesi'nde kabul ettikleri Stratejik Kavram'da, İttifak'ın, küresel güvenlik ortamını da dikkate alması gerektiği, İttifak'ın güvenliğinin terörizm, sabotaj, organize suçlar ve yaşam kaynaklarının tahrip edilmesi gibi daha geniş kapsamlı tehditlerle de etkilenebileceği teyid edilmişti.⁶⁸⁵

NATO dışişleri bakanları 2002 yılında Reykjavik'te yaptıkları toplantılarında, İttifak'ın tüm görevlerini yerine getirebilmesi için kuvvetlerinin ihtiyaç duyulan yerlere süratle gönderilmesi, uzak mesafede ve uzun süreli operasyonları idame ettirebilmesi ve amaçlarını gerçekleştirebilmesinin gerekliliğine karar verdiler.⁶⁸⁶ Bu kararlar bir anlamda NATO'nun Afganistan'da göreve başlamasının kavramsal çerçevesini oluşturdu.

2002 Prag Zirvesi ise, bu kararlardan hareketle terörizme karşı savunma amaçlı yeni bir askeri kavram üzerinde anlaşmaya varılmasıyla sonuçlandı. Askeri kavram, NATO kuvvetlerinin teröristleri caydırabilecek, eylemlerini durdurabilecek ve karşı savunma yapabilecek nitelikte olmasını ve bunu NATO'nun çıkarlarının gerektirdiği her yerde uygulanmasını içermektedir.⁶⁸⁷ Kavram, İttifak için dört olası askeri faaliyet kategorisi belirlemiştir. Bunlar terörle mücadele; sonuç yönetimi; karşı terörizm ve askeri işbirliğidir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁴ Bennett, **a.g.m.**

⁶⁸⁵ Bennett, **a.g.m.**

⁶⁸⁶ Bennett, **a.g.m.**

⁶⁸⁷ Lord Robertson, "NATO'nun Dönüşümü", <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art1.html>

⁶⁸⁸ Burada anti-terörizm, sınırlı tepki ve askeri kuvvetlerin olayı belirli sınırlar içerisinde tutmaları ve tehdit uyarılarının garanti edilmesi, entegre hava savunma sisteminin etkinliğinin korunması ve füze savunmasına yönelik faaliyetler dahil, zayıf noktaların azaltılması konusundaki savunma önlemleri anlamına gelmektedir. Sonuç yönetimi bir saldırı sonrasında yeniden toparlanma ile ilgilidir ve planlama ve kuvvet planlamasına katkı yapılması, acil yardım için yetenekler sağlanması, eşgüdüm merkezleri sağlanması, ve eğitim yetenekleri geliştirilmesi gibi unsurlar içerir. Karşı terörizm, karşı kuvvet faaliyetleri dahil (NATO'nun lider konumunda olduğu veya NATO'nun, Müttefiklerin bulunduğu diğer koalisyonlar ve örgütleri desteklediği durumlarda), saldırı önlemleri anlamına gelmektedir." Bkz. Bennett, **a.g.m.**

Prag'da onaylanan Terörizm Konusunda Ortaklık Eylem Planı, terörle mücadelede somut işbirliği olanakları ortaya koydu.⁶⁸⁹ Ortaklık Eylem Planı özetle; Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) Devletleri'nin, ortak demokratik değerlerine dayanan ve terörizmin gelişmesi ve yayılması için uygun olmayan bir çevre oluşturmak ve bu amaçla birbirlerine ve diğerlerine yardım etmek; terörizme karşı mücadele etmek, terörist saldırıları önleme, karşı koyma ve sonuçları üzerinde işbirliği yapmak; ilgili Ortaklara savunma ve güvenlik politikalarının özel durumlarına ve NATO'nun terörizme karşı savaş çabalarına uyumlu destek vermek; AAOK ve BiO kapsamında siyasi danışma, pratik uygulama yoluyla AAOK Devletleri arasında terörizme karşı savaşta işbirliğini geliştirip harekete geçirmek; ekonomik ve diğer kritik altyapıları dahil terörist saldırıların riskleri ve sonuçları ile baş etmede AAOK Devletleri'ne yardım sağlamak⁶⁹⁰ şeklindedir.

Zirve'de, İttifak'ın terörizme ilişkin yeteneklerini geliştirmek ve genel olarak Avrupa silahlı kuvvetlerinin süratle hareket edebilmelerini, daha etkili kuvvet uygulayabilmelerini ve kendilerini idame ettirebilmelerini garanti etmek amacıyla Prag Yetenekler Taahhüdü'nü düzenlendi. Robertson'un ifadesiyle, bu taahhütler, Örgütün 11 Eylül sonrası algılanan tehdit ortamında atılmış önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Bu taahhütler üyelerin bireysel ya da grup halinde yapacakları girişimlerle ilişkilendirildi. Prag Yetenekler Taahhüdü Avrupa kuvvetlerinin 21. yüzyılın gereklerine uygun olarak uyarlanmasında bir dönüm noktası olmuştur.⁶⁹¹

Prag girişimlerinden biri de Ekim 2004'e kadar fonksiyonel hale gelmesi beklenen NATO Mukabele Gücü'dür. Bu güç, İttifak'a, acil bir olaya hızla karşılık verebilme, ihtiyaç duyulan yere gidebilme ve etkili vuruş gücü yeteneğini kazandırmak üzere tasarlanmıştır.⁶⁹²

Prag Zirvesi'nde, KİS'lere karşı İttifak'ın yeteneklerini güçlendirmek amacıyla nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlara karşı beş savunma girişimi onaylandı. NATO, bir siber saldırıya karşı savunma yeteneklerini geliştirirken,

⁶⁸⁹ Robertson, **a.g.m.**

⁶⁹⁰ <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b021122e.htm>

⁶⁹¹ Robertson, **a.g.m.**

⁶⁹² <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b021122e.htm>

üye ülkeleri, kuvvetlerini ve halklarını her tür füze saldırısına karşı korumaya yönelik seçenekleri ele alacak bir füze savunması fizibilite çalışması başlandı.⁶⁹³

Prag bildirisinde, AOK Devletleri'nin terörizme karşı savaş için gerekli olan geniş alanda işbirliği yapmakta oldukları, bunların; siyasal danışmaları; operasyonları; askeri operasyon konularını; savunma ve kuvvet planlama ve savunma reformunu; sivil acil durum planlaması dahil olmak üzere sonuç yönetimini; hava savunma ve hava sahası yönetimini; silahsızlanma alanında işbirliğini; sınır kontrol ve güvenliğini; terörizmin finansmanının engellenmesini; silah ve patlayıcı kaçakçılığının önlenmesini; bilimi; silahların kontrolü ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesini içerdiği belirtildi.⁶⁹⁴

Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun belirsizliğe dayalı olarak oluşturduğu geniş çaplı tehdit algılamalarının merkezine 11 Eylül saldırılarıyla birlikte terörizm yerleştirildi. NATO makamları, İttifak'ın terörizmle mücadele edebilmesi için gerekli temel taşları yerleştirmeye başladılar. Bu uzun vadede de İttifak'ın işleyişini politik ve askeri açıdan etkileyecektir. Prag Zirvesi, Bush Doktrini'nin NATO'ya gönderme yapılan 4. ve 5. Maddeleri'nin karşılanması, 2. ve 3. Maddeleri'nin de alt yapılarının hazırlanması doğrultusunda çok önemli adımdı.

Bennett'e göre, NATO'nun önemi giderek terörle mücadeledeki katkılarıyla ölçülmeye başladığından bu önlemler uzun vadede İttifak'ın çıkarıdır. Eğer İttifak terörle mücadelede isteksiz olsaydı ya da bu konuda elinden bir şey gelmeseydi, kendisini ABD'nin güvenlik gündeminden koparma ve dolayısıyla etkisiz bir örgüt haline gelme riskine girmiş olacaktı.⁶⁹⁵

NATO üyeleri ittifakın geleceğini sorgularken, Sovyetler Birliği ve ardılı Rusya Federasyonu, NATO'nun devamına gerek olmadığını ileri sürmekteydi. Moskova'ya göre NATO'nun kurulmasını gerektiren koşullar ortadan kalkmıştı.

⁶⁹³ <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b021122e.htm>

⁶⁹⁴ <http://www.nato.int/docu/basic/txt/b021122e.htm>

⁶⁹⁵ Bennett, **a.g.m.**

NATO'nun güvenlik anlayışının genişlemesi, ABD'nin ulusal güvenlik çıkarları ile uyumluydu. SSCB ve Doğu Bloku'nun oluşturduğu güç boşluğu NATO ile dolduruluyor, eski Varşova Paktı ülkeleri ittifaka dahil ediliyor, Akdeniz diyalogu ile kimi Akdeniz ülkeleri bu geniş güvenlik sistemine ekleniyor, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri BiO programına alınıyor, Rusya ve Ukrayna ile özel ortaklıklar ve ilişkiler geliştiriliyordu. 11 Eylül saldırılarından sonra NATO üyeleri ve ortaklarla geliştirilen terörizm alanındaki işbirliği de NATO için yeni dönemin farklı stratejilerine bir örnek oluyordu.

C.NATO'nun Üyelik ve Faaliyet Açısından Genişlemesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle NATO'nun değişen güvenlik ortamına ilişkin analizleri sonucunda oluşturulan yeni stratejik belgeler, yeni ortalıklar, yapısal, işlevsel ve görevsel değişimler İttifak'a dinamizm kazandırdı. NATO'nun ortaklıkları Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğini daha geniş bir çerçevede sağlamak bakımından gerekli adımlar atıldı. Örgüt, Bosna ve Kosova müdahaleleri ile geleneksel sorumluluk alanı dışındaki operasyonlarıyla klasik savunma örgütünden politik ve güvenlik örgütüne dönüştü.⁶⁹⁶

Bu dönemde Avrupa'nın güvenlik mimarisinin şekillenmesi ve özellikle NATO'nun dönüşümü Rusya-Batı ilişkilerinde gerginlik kaynağı haline geldi. Yeltsin Aralık 1994'de AGİT toplantısında NATO üyeliğini genişletme planlarının henüz sona ermiş 'Soğuk Savaş'ın yerine 'Soğuk Barış'ın alması tehlikesini arttırdığını ileri sürdü. Bu nedenle tüm Avrupa'yı kapsayan, AGİT temelli, kendi kurumları ve sorumluluğu bulunan, Avrupa'daki yeni bağımsız devletlerdeki Rus azınlıkların hakları da dahil herkesin insan haklarını korumakla sorumlu yeni bir güvenlik mekanizması kurulmasını önerdi.⁶⁹⁷ Ancak içeride istikrarsızlık yaşayan Avrupa'nın yeni hasta adamının⁶⁹⁸ bu önerisi yankı bulmadı.

⁶⁹⁶ NATO günümüzde Afganistan (ISAF), Bosna-Hersek (Sarayova), Darfur, Makedonya, Irak (NTM-I), Kosova (KFOR) ve Akdeniz (Active Endeavour) operasyonlarını sürdürmektedir.

⁶⁹⁷ White, a.g.e., p.237.

⁶⁹⁸ Nicholas Eberstadt, "Russia, the Sick Man of Europe" January 1, 2005, <http://www.aei.org/article/21711> (10/03/2008)

NATO'nun Varşova Paktı ile bazı eski Sovyet ülkelerini üyeliğe kabulünün Moskova'da yarattığı rahatsızlık geçmeden Ukrayna ve Gürcistan'ın muhtemel adaylıkları gündeme geldi. Rusya, bölge ülkelerinin dış ve güvenlik politikaları konusunda herhangi bir söz hakkı olmadığını dile getirse de, NATO'nun bölgesel güvenlikte artan rolüyle doğuya doğru genişlemesinden rahatsızlık duydu. Moskova, NATO'nun bu suretle sınırlarına doğru genişlemesini ciddi güvenlik tehdidi olarak algılayıp, doğu-batı arasında yeni bir silahlanma yarışını teşvik edeceğini vurguladı.⁶⁹⁹

Putin, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında NATO ile işbirliği yapmasına karşın, NATO'nun giderek ortak güvenlik örgütünden, Rusya'ya güvenliği konusunda taviz verdirecek, tek taraflı adımlar attığı bir platforma dönüştüğünü değerlendirmekte, bu durumda ittifakla işbirliğini gereksiz bulmaktadır. Putin, NATO'nun artık tasfiye edilmesini de savunmaktadır.⁷⁰⁰ Ruslar, NATO, AGİT ve AKKA gibi Soğuk Savaş döneminin kurumları ve araçlarının mevcut koşullarda blok politikalarını yeniden üreten mekanizmalar haline geleceği ve Rusya'ya karşı kullanılacağından endişe duyduklarını belirttiler.

Yeltsin'den yıllar sonra Putin de Moskova'nın NATO'nun genişlemesine yönelik eleştirilerini en sorumlu ağızdan dile getirdi. Putin Münih Güvenlik Konferansı'nda NATO'nun kurumsal modernizasyon ya da Avrupa güvenliği için genişlemediğini, bunun tersine ortak güvenlik seviyesini düşüren ciddi bir provokasyon olduğunu ileri sürdü. ABD'yi ve NATO'yu artan askeri ve siyasi tehdit kaynağı olarak nitelendirdi.⁷⁰¹

Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın bir görevlisi; NATO'nun BM Güvenlik Konseyi kararlarından bağımsız küresel rol oynamasından, bireysel ülkelerin çıkarları aleyhine projeler geliştirmesinden, eski Sovyet coğrafyası, Balkanlar ve diğer bölgelerde genişlemesinden rahatsızlık duyduklarını açıkça

⁶⁹⁹ Oleg Shchedrov, "U.S. 'imperialism' means new arms race:Putin", **Reuters**, 31 May 2007, <http://www.reuters.com/article/idUSL3147787120070531>

⁷⁰⁰ "NATO should collapse just like the USSR did, Putin believes", http://english.pravda.ru/russia/politics/03-06-2008/105422-putin_nato-0/

⁷⁰¹ Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma, http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menukonferenzen=&sprache=en&id=179& (15 Nisan 2007)

vurguladı. Görevli ayrıca, Batı'nın bugüne kadar NATO ile ilgili olarak Rusya'ya verdiği hiçbir sözü tutmadığını, Rusya'nın güvenlik çıkarlarının daima gözardı ettiğini, ittifakın sürekli genişlemek suretiyle yeni bölünmeler/ayrılıklar yarattığını, bu gibi adımların Moskova'nın sabrını zorladığını belirtti.⁷⁰²

Uzmanlara göre Rus toplumu da aynı görüştedir. Toplum NATO'yu Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açan faktörler arasında görmekte, ittifakı saldırgan bir blok olarak algılamakta, dolayısıyla genişlemesini kuşkuyla karşılamakta, hatta NATO'nun Rusya'yı eski nüfuz alanından çıkartmak istediğini düşünmektedir.⁷⁰³

NATO'nun genişlemesi resmi söylemde bir kuşatma ve tehdit olarak yansıtılsa da, Moskova'nın asıl endişesi, genişlemenin, Rusya'yı nüfuz alanında zayıflatma potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Kimi Rus güvenlik uzmanlarına göre NATO Rusya'da istikrarsızlık faktörü olarak görülmektedir. Taraflar arasında güven eksikliği bulunmakta olup bunda tarihi algılamalar rol oynamaktadır. Hem NATO hem de AB, Avrupa'nın güvenliği için tarihi açıdan son derece büyük projelerdir.⁷⁰⁴

Rusya, uluslararası sorunların, donmuş anlaşmazlıkların ve bölgesel güvenlik problemlerinin çözümünde karar mekanizmalarında yer aldığı/etkin rol oynadığı BM, AGİT ve BDT'nin ağırlıklı rol oynaması gerektiğini savunmaktadır. Rusya, NATO'nun bölgesel güvenlikte giderek rolünü arttırmasının BM'nin, dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin rolünü azaltacağını, konseyin veto hakkı bulunan üyesi olarak çıkarlarının zarar göreceğini hesaplamaktadır.

NATO yetkilileri ise ittifakın uluslararası güvenlik ortamında "kapsayıcı güvenlik" rolü benimsediğini, son Bükreş zirvesinde yeni üyeliklere yönelik açık kapı politikası; Bosna ve Makedonya'yı diyaloga davet etmesi; Sırbistan

⁷⁰² Rusya Dışişleri Bakanlığı Avrupa İşbirliği Bölümü Müdürü Sergey Ryabkov'un 16 Mayıs 2008'de Polonya'nın Moskova Büyükelçiliği'nde düzenlenen "Uluslararası Güvenlik Ortamını İstikrarlaştıracı Faktör Olarak NATO" konulu panelde yaptığı konuşma. Panele bizzat katılmıştır.

⁷⁰³ Moskova Avrupa Güvenlik Merkezi Müdürü Dr.Tatyana Parkhalina'nın 16 Mayıs 2008'de Polonya'nın Moskova Büyükelçiliği'nde düzenlenen "Uluslararası Güvenlik Ortamını İstikrarlaştıracı Faktör Olarak NATO" konulu panelde yaptığı konuşma. Panele bizzat katılmıştır.

⁷⁰⁴ Parkhalina, "Uluslararası Güvenlik Ortamını..."

ile ilişkileri derinleştirmeye çalışması; Gürcistan ve Ukrayna'ya üyelik perspektifi vermesi, Afganistan ve Kosova'da işbirliğinden yana tavrı ile sözkonusu kapsayıcı güvenlik kavramına uygun hareket ettiğini ileri sürmektedir.⁷⁰⁵

Uzmanlar Rusya-NATO ilişkilerinin geleceğini; Rusya ile Batı arasındaki ilişkilerin genel gidişatı (Rusya'nın tarihi ve psikolojik nedenlerle ABD'nin üstünlüğünü kabul edemediği ve Sovyetler Birliği dönemindeki süper güç zihniyetinin değişmesinin kolay olamayacağının gözönünde bulundurulması); NATO'nun her genişlemesinin Rusya tarafından acılı bir süreç ve tehdit olarak görüldüğünün anlaşılması; Rusya'nın gerçek kaygılarının neler olduğunun dinlenmesi ve taleplerinin dikkate alınması, gibi hususlarla ilişkilendirmektedir.⁷⁰⁶

Ç.Rusya'nın 'Yakın Çevre'de Karşı Stratejileri ve Alternatif Örgütlenmesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bu coğrafyada yeni devletler uluslararası arenaya çıktılar. Rusya'nın yeni devletlerle ilişkileri, merkezin birlik ülkeleriyle ilişkilerinden uzaklaşarak bir dış politika veçhesi haline dönüştü. Bu ilişkiler birbirleriyle çelişen iki temel motivasyon tarafından etkilenmekteydi. Bunlar milliyetler sorunu ve ulusların kendi kaderini tayin hakkıydı. Günümüzde Belarus dışındaki ardıl devletlerin hiçbiri yeni bir Rus imparatorluğunun parçası olmayı istememektedir.⁷⁰⁷

Rusya ise gerektiğinde Birliği yeniden canlandırmak, 'Yakın Çevresi'nde ulusal çıkarlarını korumak ve Batı'nın mevcut/muhtemel nüfuzunu azaltmak amacıyla bölgesel örgütlenmelere yöneldi. BDT, OGAÖ, Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) ve ŞİÖ gibi bölgesel örgütlenmelerde lider rolü oynadı. Entegrasyon-örgütlenme çabalarını yoğunlaştırdı. Örgütler bünyesinde terörle mücadele birimlerinin kurulmasını teşvik etti. Örgütlenme yoluyla bölge dışı askeri mevcudiyet önündeki engeller giderek güçlendirildi.

⁷⁰⁵ NATO Moskova Enformasyon Ofisi Müdürü Dr.Isabella Francois'in 16 Mayıs 2008'de Polonya'nın Moskova Büyükelçiliği'nde düzenlenen "Uluslararası Güvenlik Ortamını İstikrarlaştıracı Faktör Olarak NATO" konulu panelde yaptığı konuşma. Panele bizzat katılmıştır.

⁷⁰⁶ Francois, **agk.**

⁷⁰⁷ Danks, **a.g.e.**, pp.253-254.

Zira askeri ittifaklar/örgütler bir üye ülkenin topraklarına herhangi bir yabancı askeri gücü kabul etmesi için diğer üye ülkelerin de onayını gerektirmektedir.

Rusya'nın sözkonusu stratejisi ulusal güvenlik ve dış politika doktrinlerinden esinlenmekteydi. Bununla birlikte yeni devletler onlarca yıldır aynı ülkenin bir parçası olmuş, halkları, ekonomileri ve silahlı kuvvetleri birbirlerinin içine girmişti. Bu nedenle yeni, zor kazanılmış ulusal egemenlik ile bir tür kurumsal işbirliği biçimine ihtiyaç duymak arasında bir gerginlik vardır.

Kimi Rus güvenlik uzmanları, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi üyesi olduğunu, nükleer silahları ve büyük bir ordusu bulunduğunu, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile bazı eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin AB ve NATO üyesi olmak istemesinin sözkonusu yapıların "etkili kalkınma modeli" sunmalarından kaynaklandığını, Rusya'nın böyle bir şey sunmadığını, halihazırda sadece OGAÖ'nün etkili olabildiğini, bugün doğu ile batı arasındaki rekabetin ideolojik değil kalkınmaya dayalı olduğunu söyledi.⁷⁰⁸

Zamanla Asya-Pasifik bölgesinde ŞİÖ ve OGAÖ gibi yapılar anlaşma ve gruplaşmadan tam kapsamlı uluslararası örgütler haline dönüştürüldü.

1.Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)⁷⁰⁹

Üç Slav ülkesi-Rusya, Ukrayna ve Belarus 8 Aralık 1991'de Minsk'te BDT'yi kurdular. Bu ülkelerin devlet başkanları Sovyetler Birliği'nin dağılması anlaşması ile bunun halef varlığının kurulmasını imzalamalarıyla ortaya çıktı. 21 Aralık 1991'de ise üç Baltık devleti (Letonya, Estonya, Litvanya) dışındaki diğer sekiz devlet BDT'ye katıldı. Gürcistan ise Aralık 1993'de birliğe katıldı. BDT'nin idari merkezinin, bunun Rusya'nın egemen olduğu bir örgüt havasından çıkılması için Minsk'te olmasına karar verildi. Ayrıca devlet ve hükümet başkanları konseyleri oluşturuldu. BDT, SSCB'yi yeniden yaratmak amacıyla kurulmadı ancak Rusya'nın örgütte egemen olacağı korkusu örgütü zayıf bir temele oturttu.⁷¹⁰

⁷⁰⁸ Parkhalina, a.g.k.

⁷⁰⁹ İngilizce literatürde "Commonwealth of Independent States-CIS" olarak adlandırılmaktadır.

⁷¹⁰ Bkz. Danks, a.g.e., pp.253-254.

Ruble 1992 yılı itibariyle tüm BDT coğrafyasının geçerli kuru konumundaydı. Bu durum Rus ekonomisi için altından kalkamayacağı bir yük getiriyordu. Bu dönemde BDT üyeleri Rusya'nın kendilerine Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi ucuz petrol ve doğalgaz sağlamasını isterken, Moskova ise iç reformlarını finanse etmek için mümkün olduğunca fazla gelir elde etme peşindeydi. Bağımsızlık ilan eden ülkeler ordularını kurarken Rusya da kendi kuvvetlerini oluşturmak suretiyle bu hamleye karşılık verdi. Rusya, ülkesi dışında konuşlu Sovyet askeri varlığının kendisine ait olduğunu iddia etti. Rusya ve Ukrayna, Karadeniz donanmasının mülkiyeti konusunda anlaşmazlık yaşadı.⁷¹¹ Khruşov'un 1954 yılında Ukrayna'ya devrettiği, Rusya'nın ise geri istediği Kırım ile ilgili toprak anlaşmazlığı bu tartışmayı alevlendirdi.

Ukrayna Kurucu Anlaşmayı 8 Aralık 1991'de imzalamasına rağmen BDT Sözleşmesini henüz imzalamadığından günümüzde örgütün hukukun üyesi değildir. Türkmenistan ise BM tarafından kabul edilen 'uluslararası tarafsız ülke' statüsü nedeniyle 26 Ağustos 2005'de BDT üyeliğini "ortak-üye" konumuna dönüştürdü. Gürcistan ise 18 Ağustos 2008 tarihinde BDT'nin yönetim organlarına parlamentosunun oy birliği ile birlikten ayrılma kararını verdiğini duyurdu. BDT Sözleşmesi 1.Bölüm 9.Maddesi'ne göre bir üyenin çekilme kararı bunu deklare ettikten 12 ay sonra yürürlüğe girmektedir.

BDT üyeleri Alma-Atı Deklarasyonu'yla Sovyetler Birliği'nin uluslararası yükümlülüklerini üstleneceklerini, iç ve dış politika alanlarında işbirliği yapacaklarını taahhüt ettiler.⁷¹² Bununla birlikte Sovyetler Birliği silahlı kuvvetlerinin BDT bünyesinde devam ettirilmesi düşüncesi, aralarında Ukrayna dahil çoğu üyenin kendi ulusal ordularını kurmaları nedeniyle, gerçekleşmedi.⁷¹³

Bu kapsamda sekiz BDT ülkesi (Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Özbekistan ve Ukrayna) 26 Haziran 1992 tarihinde Minsk'te yapılan toplantıda KİS'ler ile bunları fırlatma araçlarının

⁷¹¹ Danks, a.g.e., p.254.

⁷¹² <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷¹³ Danks, a.g.e., p.254.

yapımında kullanılan ya da kullanılması mümkün olan ham maddelerin, malzemelerin, teçhizatın, teknolojilerin ve hizmetlerin ihraç denetimiyle ilgili çalışmaların koordinasyonu anlaşmasını imzaladılar. Taraf devletler ihraç denetim kurallarını ihlal eden tüm ekonomik şahsiyetlere karşı yaptırım uygulanması da dahil ihraç denetim politikalarını koordine etmeyi kararlaştırdılar.⁷¹⁴

Yeltsin'in dönem başkanı olduğu 26 Mayıs 1995'de Belarus'ta yapılan zirevede ve müteakip toplantılarda Rusya BDT bünyesinde müşterek bir savunma anlaşması imzalanması konusunda ısrarcı oldu. Bazı uzmanlar Moskova'nın bu hamleyle üye ülkelerde askeri güç bulundurmaya hedeflediği, böylece bu ülkeleri gerektiğinde işgal için hukuki kılıf elde etmeye çalıştığını ileri sürmektedirler.⁷¹⁵

BDT, Avrupa Topluluğu gibi gevşek bir konfederasyona benzemektedir. Birliğin bazı ulusüstü yetkilerine karşın, ticaret, ekonomi, yasama ve güvenlik alanlarındaki koordine edici yetkileriyle daha ziyade sembolik bir örgüt niteliğindedir. BDT, etkin bir örgüt haline gelemese de diğer bölgesel örgütler gibi üyeleri arasında daimi iletişim ve Batı'yı eleştiri platformu olarak işlev gördü. Rusya, eski Sovyet ülkeleri üzerinde kültürel etkisinin devamından da yararlanarak, BDT vasıtasıyla mevcut kültürel nüfuzunu devam ettirmek, ekonomik çıkarlarını ve üye ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının kültürel, ekonomik, siyasi haklarını garanti altına almaya çalıştı.⁷¹⁶ Putin devlet başkanlığı süresinde BDT'yi etkinleştirmeye yönelik söylemler kullanırken politikalarını da bu amaca dönük şekillendirdi. Putin dönem başkanlığı sırasında BDT'yi güçlendirici adımları teşvik etti.

Putin'in, BDT Devlet Başkanları Konseyi Başkanlığını yürüttüğü sırada 20-21 Haziran 2000 tarihlerinde Moskova'da gerçekleştirilen zirvede 'Stratejik İstikrarın Sürdürülmesi Deklarasyonu' benimsendi. Devlet Başkanları sözkonusu deklarasyonda dünyanın stratejik güvenliğinin artırılmasına bağlılıklarını dile getirdiler. Başkanlar, Rusya'nın START-II Antlaşmasını,

⁷¹⁴ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷¹⁵ Cemilli, **a.g.e.**, s.16.

⁷¹⁶ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Kapsamlı Test Yasağı Antlaşmasını (CTBT), 1997 tarihli füze savunma anlaşmaları paketini onaylamasından duydukları memnuniyeti vurguladılar. Söz konusu belgelerin kısa süre içerisinde ABD tarafından da onaylanmasını umduklarını dile getirdiler. Ayrıca, Antibalistik Füze Anlaşması (ABM)'nin 'küresel stratejik istikrarın, uluslararası güvenliğin ve dünya genelinde barışın temeli' olarak kalması gerektiği, bu konudaki herhangi bir iptalin 'stratejik nükleer silahlanmanın daha da azaltılmasına dönük adımları' baltalayacağına ilişkin ortak bildiri yayımladılar.

Aynı zirvede BDT Terörle Mücadele Merkezi (TMM)'nin kurulması kararlaştırıldı. Söz konusu merkezin daimi bir yapıya sahip olması, üye ülkelerin ilgili birimleri tarafından uluslar arası terörle ve diğer ayrılıkçı tehditlerle mücadelede işbirliğinin koordinasyonu öngörüldü. Bu işlemler ise üye ülkelerin Güvenlik Kuvvetleri ve İstihbarat Servisleri Başkanları Konseyi tarafından yürütüldü.

TMM, çalışmaları çerçevesinde BDT Savunma Bakanları Konseyi, Başsavcılar ve sınır birlikleri komutanları ile BDT Organize Suçlarla Mücadele Koordinasyon Bürosu ile aktif işbirliği yapmaktadır.

Putin 2001'de Federal Parlamento üyelerine yönelik yıllık konuşmasında, Rusya'yı BDT içindeki entegrasyon süreçlerinin temeli olarak nitelendirerek, tarihi yakınlık ve pratik nedenlerle örgüt içerisinde faaliyetleri daha aktif hale getirme sözü verdi.⁷¹⁷ Bir süre önce imzalanan Avrasya Ekonomik Topluluğu ile ilgili anlaşmanın bu yönde atılan önemli bir adım olduğunun altını çizdi.

BDT Devlet Başkanları Konseyi kararıyla Ekim 2001'de Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te BDT TMM Orta Asya Bölgesi Operasyon Grubu'nu oluşturdular. Bişkek TMM Ünitesi'nin başlıca görevleri ise; Orta Asya ülkelerinde operasyonel durumu izleme; TMM bölge ülkelerinin istihbarat servisleri ve Ortak Acil Müdahale Gücü Karargahı operasyon grubu arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamaktır.

⁷¹⁷ http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

Putin Parlamento üyelerine hitap ettiği 2002 konuşmasında, BDT'nin, çeşitli ödev ve çıkarları bulunan üyeleriyle, dünyanın geniş bir coğrafyasında istikrarı sağlayan etkin bir örgüt olduğunu ileri sürdü. Putin BDT üyeleriyle işbirliğinin ülkesinin öncelikli dış politika hedefleri arasında yer aldığını vurguladı.⁷¹⁸ Putin'e göre altyapı, ulaştırma ve enerji alanındaki geniş çaplı ortak projeler hedeflenen işbirliği için fırsatları oluşturunuyordu. Putin, sözkonusu projelerin hem BDT bünyesindeki entegrasyonu kalıcı hale getireceğine hem de başta Rusya olmak üzere üye ülkelerin ekonomilerini kalkındıracağına inanıyordu.⁷¹⁹

BDT Savunma Bakanları 14 Haziran 2002 tarihli toplantıda hava savunma verilerinin değişimi kararı aldılar. Bakanlar kendi hava savunma sistemleri için ortak veri tabanı oluşturmaya karar verdiler ve ihtiyaç halinde BDT ülkelerine ait uçakların hizmet alabileceği havaalanlarını belirlediler. Konseyin müteakip oturumunda 'Ortak askeri haberleşme sistemi' mekanizması üzerinde çalışılması konusunda mutabakata varıldı.⁷²⁰

BDT Devlet Başkanları, 7 Ekim 2002'de Birliğin entegrasyon süreçlerini güçlendirecek bir dizi belge imzaladılar. Bunlardan biri de BDT ülkeleri arasında askeri-teknik işbirliği programıydı.

Putin 2003 konuşmasında, BDT üyeleriyle ilişkilerin güçlendirilmesi konusunu başlıca dış politika öncelikleri olarak gösterdi. Rusya'nın kalkınmasında BDT üyelerinin karşılıklı bağımlılık ilişkisinin önemli yer tuttuğunu, bu ülkelerde milyonlarca Rus'un yaşadığını belirtti. Dolayısıyla BDT'yi stratejik nüfuz alanı olarak gördüklerini ilan etti.⁷²¹ Putin'e göre Moskova BDT alanında istikrar ve ekonomik kalkınmadan yanaydı.

Putin 2004 konuşmasında ise Ortak Ekonomik Alan ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi ortaklıklar bağlamında BDT'deki entegrasyonu derinleştirmenin öncelikli hedefleri olduğunu vurguladı.⁷²² Putin'e göre bu

⁷¹⁸ http://eng.kremlin.ru/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml

⁷¹⁹ http://eng.kremlin.ru/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml

⁷²⁰ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷²¹ http://eng.kremlin.ru/speeches/2003/05/16/0000_type70029type82912_44692.shtml

⁷²² http://eng.kremlin.ru/speeches/2004/05/26/1309_type70029type82912_71650.shtml

yöndeki entegrasyon süreçleri bölgesel ve uluslararası istikrarın koşullardan biriydi.

Putin 2006 konuşmasında ise BDT'nin bağımsızlığına yeni kavuşan devletlere ortaklık ilişkileri tesis etmek suretiyle yardımcı olduğunu, öte yandan Sovyet sonrası coğrafyada bölgesel çatışmaların/anlaşmazlıkların bastırılmasında müspet rol oynadığını belirtti.⁷²³

BDT içindeki işbirliğinin en önemli alanlarından biri de terörle mücadele konusuydu. BDT Devlet Başkanları 30 Kasım-1 Aralık 2000 tarihlerinde Minsk'teki toplantıda, uluslararası terörizm faaliyetlerinin yayılmasının önlenmesi ve araştırma ve operasyonların yürütülmesinde yardımcı olmak üzere topluluk içindeki muhtelif organların faaliyetlerini koordine edecek BDT Terörle Mücadele Merkezi kurulması planları üzerinde çalıştı.⁷²⁴ Başkanlar, 7 Ekim 2002'de Birliğin entegrasyon süreçlerini güçlendirecek bir dizi belge imzaladılar. Toplantıda BDT Terörle Mücadele Merkezi'nin Orta Asya biriminin kurulması kararlaştırılırken, BDT ve diğer belgelerde terörle mücadele için ortak tedbirlerin organize etmek için prosedürle ilgili düzenlemeyi onayladılar.⁷²⁵

2.Ortak Güvenlik Antlaşması Örgütü (OGAÖ) ⁷²⁶

BDT bünyesindeki Ortak Güvenlik Konseyi, "Ortak Güvenlik Kavramını", "Ortak Güvenlik Antlaşması Devletleri Deklarasyonunu" ve "Ortak Güvenlik Antlaşması Devletleri arasında Askeri İşbirliğini Derinleştirmek İçin Temel İlkeleri" imzaladılar. Söz konusu belgelere göre ulusal kuvvetler Batı, Transkafkasya ve Orta Asya bölümlerine ayrılacak ve kendi sorumluluk sahalarında ortak tatbikatlar düzenleyeceklerdi.⁷²⁷

Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te Ortak Güvenlik Antlaşmasını imzaladı. Azerbaycan, Belarus ve Gürcistan ise Antlaşmaya daha sonra katıldı. Onay

⁷²³ http://eng.kremlin.ru/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml

⁷²⁴ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷²⁵ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷²⁶ İngilizce literatürde "Collective Security Treaty Organization-CSTO) şeklinde adlandırılmaktadır.

⁷²⁷ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

sürecinin tamamlanmasını müteakip Ortak Güvenlik Anlaşması 20 Nisan 1994 tarihinde beş yıllık bir süre için yürürlüğe girdi.⁷²⁸

Üye ülkelerin güvenlik başkanları 31 Mayıs 1995 tarihinde organize suçlarla mücadele anlaşması imzaladılar. Söz konusu anlaşma nükleer kaçakçılık, terörizm, uyuşturucu ticareti ve yasadışı silahlı oluşumlar konularını kapsamaktaydı.⁷²⁹

OGA, 2 Nisan 1999'da eklenen bir Protokol ile beş yıl süreyle uzatıldı. Söz konusu protokol ile Anlaşmanın bundan sonra beşer yıllık sürelerle otomatik olarak uzatılması kabul edildi. Özbekistan ise anlaşmanın uzatılmasından kısa bir süre önce çekildi.

Putin 25 Ocak 2000 tarihinde BDT Devlet Başkanları Konseyi Başkanı seçildi. Mayıs 2000'de ise Ortak Güvenlik Konseyi toplantısında Anlaşmanın etkinliğinin artırılması yönünde bir mutabakat metni kabul edildi.⁷³⁰

Rusya, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Ekim 2002'de OGAÖ'nün kurucu dokümanlarını imzaladılar. Anlaşma 2003 yılında taraflarca onaylandı. İttifakın stratejik kavramında üç bölgesel kuvvet grubuna yer verildi. Batı grubunda Rusya ve Belarus; Kafkas grubunda Rusya ve Ermenistan, Orta Asya grubunda ise Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan yer aldı. Örgüt geleneksel askeri tehditlerin yanı sıra tüzükte üyelerin uluslararası terörizm ve ayrılıkçılıkla mücadele, yasadışı uyuşturucu, sakınleştiriciler, silah kaçakçılığı, organize sınır aşan suçlar ve yasadışı göçle mücadeleyi öne çıkardı.⁷³¹

Putin 2003 yılında Federal Meclis'e hitaben yaptığı konuşmada küresel gelişmelerin OGAÖ'nün kurulması tercihlerinin zamanlı ve doğru olduğunu teyit ettiğini, Rusya'nın çok yakınlarında terörizm, sınıraşan suçlar ve uyuşturucu trafiği gibi somut tehditlerin bulunduğunu, örgütteki ortakları vasıtasıyla güvenlik ve istikrara katkı sağlayacaklarının altını çizdi.⁷³²

⁷²⁸ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷²⁹ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷³⁰ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷³¹ Secieru, **a.g.m.**, p.295.

⁷³² http://eng.kremlin.ru/speeches/2003/05/16/0000_type70029type82912_44692.shtml

Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan OGAÖ'de yerilirken Taşkent, Özbek ordusunun yurtdışında askeri faaliyetlere katılmasını yasaklayan bir yasa geçirerek üyeliğini filen dondurmuş oldu. Taşkent'in bu tutumunda, Rusya'nın Oş'taki yeni OGAÖ karargahını, örgütün kuruluş amacına uygun olarak müşterek savunma fonksiyonundan ziyade, üye ülkelerdeki iç gelişmeleri düzenlemek amacıyla kullanmayı planladığı kanaati sebep oldu.⁷³³

Bununla birlikte Ortak Güvenlik Anlaşması dışarıdan bir saldırıya karşı müşterek savunma çağrısında bulunurken, bir iç saldırganın ortaya çıkması ya da bir BDT üyesinin diğerine saldırması halinde ne yapılacağı hususunda hüküm içermiyordu.⁷³⁴ Nitekim Gürcistan'ın 5 Ağustos 2008'de Güney Osetya özerk cumhuriyetine saldırmasının ardından Rusya OGAÖ'yü göreve çağırıp (G.Osetya, OGAÖ üyesi değildir.) federal ordusuyla saldırıyı püskürtmesi; Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in deviren ayaklanma ve müteakiben iç savaş düzeyine varan çatışmalar sırasında, Oş'taki Özbek azınlığa yönelik şiddet eylemlerinde, yeni Kırgız yönetiminin talebine karşın OGAÖ kurumsal açıdan herhangi bir müdahalede bulunmadı.

Kimi yazarlar, OGAÖ'nün halihazırda ABD ve AB'nin eleştirilerini haklı kılacak bir etkinliğe sahip olmadığını savunmaktadır. Ancak örgütün sorumluluk alanında ciddi bir tehdidin ortaya çıkması halinde OGAÖ'nün daha etkin hale gelme ve önemli rol oynama potansiyeli mevcuttur.⁷³⁵

Bazı uzmanlara göre Kremlin kabul etme konusunda güçlük çekse de, Rusya Orta Asya'da ekonomik ve askeri gücünü yayma yeteneğinin sınırlarına ulaşmıştır. Moskova OGAÖ'yü önem açısından NATO ile denk hale getirmek amacıyla örgütün fonksiyonlarının arttırmaya çalıştı, ancak

⁷³³ Martha Brill Olcott, U.S. Policy in Central Asia: Looking Ahead, Written Testimony, Senate Committee on Foreign Relations, December 15, 2009, p.2.

<http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=24296>

⁷³⁴ MacDougall, **a.g.m.** p.96.

⁷³⁵ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

önermiş olduğu Acil Müdahale Gücünü NATO'nun faaliyetleri gibi bölgesel çok uluslu güce dönüştürememiştir.⁷³⁶

3.Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)⁷³⁷

Rusya'nın 'Yakın Çevre'de öncelik ettiği bir diğer örgütlenme de Şangay İşbirliği Örgütü oldu. ŞİÖ, ABD'nin desteklediği GUUAM⁷³⁸ (sonra GUAM) şeklindeki gruplaşmayla daha etkin bir ortak güvenlik örgütü oluşturdu. Örgüt dışarıdan kaynaklanan tehditleri yanı sıra Rusya ve Çin'in bölgede radikal dinci unsurların yayılmasından kaynaklanan kaygılarına da cevap verecekti.

Çin, Rusya ile birlikte ülkesine sınırdaş olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerini Şanghay şehrine davet ederek düzenlediği zirve, Çin ile sınırdaş ülkelerin aralarındaki sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi ve sınır bölgelerinde asker indirimine gidilmesi amaçlandı.⁷³⁹

Şanghay Beşlisi'nin 25 Nisan 1999'da gerçekleşen ilk toplantısında Çin ve Rusya ortak deklarasyon yayınlayarak Asya-Pasifik bölgesinin güvenliği ve işbirliğini vurguladılar. Taraflar, ABD'nin ABM anlaşmasına aykırı tavrına ve Füze Kalkanı (NMD) tesis etmesine karşı ifadeler yer verildi.⁷⁴⁰ İttifak diğer bazı ülkeler nezdinde bölgesel bir örgütlenme ve kutuplaşma izlenimi yarattı. Şangay Beşlisi'nin 2000 yılındaki zirvesine Özbekistan gözlemci olarak katıldı.

ŞİÖ'nün en önemli iki üyesi Rusya ve Çin'dir. Putin, ŞİÖ'yü bölgesel güvenliği geliştirmede daimi bir araç olarak⁷⁴¹, Çin ise bölgesel güvenliği ortak çıkarı gören ülkelerin Orta Asya'daki çok taraflı politikayı gerçekleştirme

⁷³⁶ Olcott, **a.g.m.**

⁷³⁷ İngilizce literatürde 'Shanghai Cooperation Organization-SCO' şeklinde adlandırılmaktadır.

⁷³⁸ Başlangıçta İngilizce yazılışlarıyla Georgia (Gürcistan), Ukraine (Ukrayna), Uzbekistan (Özbekistan), Azerbaijan (Azerbaycan) ve Moldova (Moldova)'nın ilk harfleri kullanıldı. Özbekistan'ın ayrılmasıyla GUAM olarak kaldı.

⁷³⁹ Ekrem, **a.g.e.**, s.78.

⁷⁴⁰ Ekrem, **a.g.e.**, s.79.

⁷⁴¹ Sergei Blagov, "Russia Seeking To Strengthen Regional Organizations To Counterbalance Western Influence" <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav120402a.shtml> (26/11/2007)

platformu olarak görmektedir.⁷⁴² Bununla birlikte Çinli ve Rus uzmanlar arasında örgütün kuruluş amacı ve işlevi konusunda farklı perspektifler geliştirildi.

Çinli uzmanlara göre, Avrasya alanında güvenlik ve istikrarın sürdürülmesi düşüncesi ŞİÖ için AB, ABD ve NATO ile yapıcı etkileşimin sağlanması açısından son derece önemlidir. Öncelikle tüm Orta Asya devletleri ve bölgedeki örgütler arasında işbirliği mutabakat gerekmekte, bunun için büyük oyunun tüm oyuncularının karşılıklı güven ortamına ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci olarak Orta Asya ülkelerinin, klasik “sıfır toplamı” oyunun bölge için karşılanamayacak yüksek maliyetlere yol açabileceğinden hareketle güvenlik alanında yabancı ortaklar konusunda doğru karar verme ve doğru pozisyon alınması gerekmektedir.⁷⁴³

Syaun’a göre, NATO, başlangıçta Şangay Beşlisini çıkarlarına aykırı görmemiş, tersine Çin’in yeni bir oyuncu olarak ortaya çıkmasının Rusya’nın bölgedeki nüfuzunu azalttığını düşünmüştür. Ancak Şangay Beşlisi’nin Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)’ne dönüşmesi Batı’da giderek negatif bir etki yaratmıştır. ŞİÖ’nün faaliyetlerinde askeri-siyasi unsuru ağırlık kazanması, örgütün lideri konumundaki Rusya çok kutuplu bir düzeni savunması, Çin’in ABD’nin küresel hegemonyasına karşı durması, Çin’in başta Kazakistan ile enerji işbirliği olmak üzere bölge ülkeleriyle ilişkilerinin çok boyutlu hale gelmesi Batı’nın görüşünü değiştirmiştir.⁷⁴⁴

Bir Rus gazeteciye göre, ŞİÖ esasen siyasi amaçlı bir örgüt olarak ABD ve Batılı ülkelerin Orta Asya ve çevresinde nüfuzunu önlemek amacıyla kurulmuştur. ABD’nin bölgeden ayrılması halinde işlerliğini yitirme ihtimali bulunmaktadır. Rusya, Çin ve kısmen Kazakistan ABD’nin bölgede nüfuzunu sınırlandırma amacı gütmektedir. Bölge ülkeleri ABD ve Batı’yı doğrudan eleştirmek yerine, bu eleştirilerini örgüt üzerinden yapmaktadırlar. Örgüt

⁷⁴² Syaun, a.g.k.

⁷⁴³ Syaun, a.g.k.

⁷⁴⁴ Syaun, a.g.k.

üyeleri ŞİÖ'yü aynı zamanda daimi bir iletişim mekanizması olarak görmektedirler.⁷⁴⁵

Bir Rus uzman ise ŞİÖ'yü Rus-Çin işbirliğine dayandırarak açıklamaktadır. Safranchuk, Orta Asya ülkelerinin aralarındaki sınır sorunlarının çözümü konusunda başarılı olan Şangay Beşlisi'nin örgütlenmesinin tarafların ortak çıkarlarından kaynaklandığını, ŞİÖ'nün başlangıçta güvenlik sorunlarıyla baş etmesinin planlandığı, ancak Çin'in etkisiyle ekonomik konulara ağırlık verdiğini, Çin'in örgüt üyelerine düşük faizli kredi sağladığını, bu suretle ülkesinden ithalat yapmalarını hedeflediğini, ayrıca örgütü enerji kulübü olarak gördüğünü, örgüt ilişkilerinden yararlanarak Orta Asya ülkelerinin doğal kaynaklarına eriştiğini belirtmektedir.⁷⁴⁶

Safranchuk'a göre Rusya ve Çin'in ŞİÖ konusundaki temel anlaşmazlık, Rusya'nın ŞİÖ'yü dış aktörlerin bölgeye nüfuz etmesini önleyici ve güvenlik fonksiyonları ağır basan bir örgüt olarak görmek isterken, Çin'in örgüte ekonomik boyut kazandırmaya yönelik yaklaşımıdır.

Uzman, Rusya'nın 11 Eylül olayları sonrasında ABD'ye terörle mücadele kapsamında Orta Asya'ya giriş izni vermesinin Çin'in tepkisini çektiğini, Çin'in daha sonra tutum değiştirerek Afganistan'da terörle mücadele konusunda ABD ve NATO ile işbirliği yapılmasını desteklediğini, dolayısıyla Rusya ve Çin'in rollerinin değiştiğini, Çin'in sözkonusu yaklaşımının ŞİÖ'nün bölgesel güvenlik alanındaki rolüne ciddi bir darbe vurduğunu ifade etti.⁷⁴⁷

4.Avrasya Ekonomik Topluluğu (EuraSEC-AET)

Rusya'nın 'Yakın Çevre' politikasının önemli bir aracı da bölgede entegrasyona gidilmesidir. Eylül 2003'de Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan devlet başkanları Tek Ekonomik Bölge ve Tek Ekonomik Alan belgelerini imzaladılar. Anlaşma ortak makro ekonomik siyasetin

⁷⁴⁵ D.Babic ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁷⁴⁶ I.Safranchuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁷⁴⁷ I.Safranchuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

geliştirilmesi, ticaret, rekabet ve doğal tekeller üzerinde yasaları uyumlu kılacak işgücü, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını geliştirecekti.

BDT Devlet Başkanları 19 Eylül 2003 tarihinde serbest ticaret bölgesi kurulması planını onayladılar. Rusya, Belarus ve Kazakistan devlet başkanları gümrük vergileri (tarifeler), ve ulaştırma mevzuatını koordine edecek ayrı bir anlaşma imzaladılar.⁷⁴⁸ Ekonomik Birlik Kurulması Anlaşmasında Topluluk çerisindeki ekonomik etkileşimin dönüştürülmesi kavramını geliştirildi. Anlaşma malların, hizmetlerin, işçilerin ve sermayenin serbest dolaşımına dayalı ortak ekonomik bölge oluşturmak; para ve kredi, vergi, fiyatlandırma, gümrükler ve dış ekonomik politikalarını uyumlu hale getirmek; ekonomik faaliyetlerin yönetim metodlarını uyumlu kılmak ve doğrudan yatırım hatlarının geliştirilmesi için uygun koşullar yaratmayı hedeflemekteydi.⁷⁴⁹

Rusya Parlamentosu Alt Kanadı Duma'nın Parlamentolar Arası Hukuki Konular Komitesi Daimi Komisyon Üyesi Valery Vorotnikov, beş BDT üyesi arasındaki gümrük birliğinin Avrasya Ekonomik Topluluğu olacağını duyurdu. BDT Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması üye ülkeler tarafından 1994 yılında imzalandı. Mart 1996 ayında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan'ı kapsayan BDT Gümrük Birliği oluşturuldu.⁷⁵⁰ Avrasya Ekonomik Topluluğu Anlaşması ise 10 Ekim 2000'de imzalandı.

Rusya'nın liderliğine karşın Orta Asya'da bölgesel entegrasyonun önündeki en büyük engel ülkelerin birbirleriyle aralarındaki anlaşmazlıklardı. Özbekistan, 12 Kasım 2008 tarihinde AET üyeliğini askıya aldığını resmen duyurdu.⁷⁵¹ Taşkent karadan yaklaşık bir ay önce bu niyetini ortaklarına açmıştı.

Bazı Rus uzmanlara göre Özbekistan'ın kararında Avrupa'nın etkisi bulunmaktadır. AB'nin, Andican'daki olayların kanlı şekilde bastırılması üzerine, Özbek yetkililere yönelik olarak 2005 yılında başlattığı yaptırımları

⁷⁴⁸ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷⁴⁹ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷⁵⁰ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁷⁵¹ "Uzbekistan suspends Eurasec membership, Moscow unruffled" **Ria Novosti**, November 12, 2008 <http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>

kaldırmasının akabinde Kerimov'un AET/EuRaSEC açıklaması gelmiştir. Özbekistan'ın üyeliği askıya almasındaki bir diğer faktör ise AET'yi Kazakistan ağırlıklı bir örgüt olarak görmesi ve genel sekreterliğe bir Kazak'ın seçilmesinden duyduğu rahatsızlıktır. Özbekistan'ın başlangıçtan beri Kazakistan'ın Orta Asya'da liderlik rolü oynamasına sıcak bakmamaktadır. Taşkent'in bir başka rahatsızlığı ise Rusya'nın Kazakistan ve Belarus arasında imzalanan gümrük birliğinin yansımalarından kaynaklanmaktadır. Özbekistan'ın Rusya'ya ihraç ettiği ürünler Kazakistan üzerinden geçmekte olup, gümrük birliği uygulamasının Özbek mallarının Rusya'ya ulaşımını olumsuz yönde etkileyecektir.⁷⁵²

Rus yetkililerinin beklentisine karşın Asya'da serbest ekonomik bölge oluşturulması ve rublenin rezerv kuru olarak kullanılması uzun sürede gerçekleşebilecektir. Zira bölge ülkeleri arasında ticaret kredi alınabilen para birimleri ile gerçekleştirilmekte, bu amaçla dolar ve euro kullanılmaktadır. Halihazırda Asya ülkeleri arasında ticaretin ruble ile yapılmasına imkan sağlayacak ruble kredi mekanizmasının bulunmamaktadır. Öte yandan Çin, Orta Asya ülkelerine kendi para birimi olan yuan ile kredi vermekte, böylece Orta Asya ülkelerini Çin'den alışverişe yönlendirmektedir.⁷⁵³

IV. 'YAKIN ÇEVRE'DE ASKERİ REKABET VE ÜSLER SORUNU

A. Sovyetler Birliği'nden Kalan Miras ve Rus Üsleri⁷⁵⁴

'Yakın Çevre'de askeri üsler konusu bölgesel ve küresel düzlemde çok boyutlu tartışmalara yol açtı. Rusya'nın bölgede nüfuzunu yeniden tesis etmesinde araç olarak görülen üsler, Rusya-Batı ekseninde AKKA kapsamındaki anlaşmazlıklara sebebiyet verirken, Sovyet sonrası dönemde Rus-Amerikan rekabetinin ağırlık merkezlerinden biri haline geldi.

Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Uyarlama Anlaşması daha önce NATO ve Varşova Paktları arasında bloklar arasına dayalı kuvvet

⁷⁵² I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁷⁵³ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁷⁵⁴ Eski Sovyet coğrafyasındaki Rus üsleriyle ilgili detaylı bir çalışma için bkz.

<http://www.worldaffairsboard.com/nato-russian-resurgence/52408-russian-military-bases-abroad.html>

tavanlarının yerine ulusal ve ülkesel tavanlardan oluşan bir sistemin getirilmesini öngörmekteydi. Uyarılama Anlaşması'nın otuz ülkenin onay sürecinin tamamlanmasının ardından 26 Ağustos 2006'da yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Anlaşmayı Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan imzaladı.⁷⁵⁵

NATO üyeleri ise anlaşmayı Rusya'nın 1999 İstanbul zirvesindeki taahhütleri doğrultusunda Gürcistan ve Moldova'dan askerlerini, silahlarını ve donanımlarını geri çekmesi ve üslerini kapatması halinde onaylayacaklarını bildirdiler. Rusya'nın Gürcistan'dan askerlerini çekmekte olduğunu, Moldova'da Sovyetler döneminden kalma tesisleri koruyan 1500 kişi dışında askeri varlığı bulunmadığını belirtmesi Batılı ülkelerce tatmin edici bulunmadı.⁷⁵⁶

Putin Münih Güvenlik Konferansı'nda, AKKA Uyarılama Anlaşması'nda yeni bir jeopolitik gerçekliğin, yani Varşova Paktı'nın ortadan kalkmasının göz önünde bulundurulduğuna değinerek, anlaşmayı Rusya ve diğer dört üyenin dışında kimsenin imzalamadığı gerekçesiyle ilgili ülkeleri eleştirdi.⁷⁵⁷ Putin 26 Nisan 2007'de Federal Meclis'te yaptığı konuşmada, tüm NATO üyeleri onay sürecini tamamlamadığı takdirde, Rusya'nın, AKKA hükümlerine uymayı erteleyeceğini (moratoryum ilan edeceğini) bildirdi. Putin, yeni NATO üyelerinin bugüne kadar anlaşmayı imzalamamaları nedeniyle Avrupa'da NATO ve Rus silahlı kuvvetleri mevcudiyeti arasındaki dengesizliğin Rusya için gerçek bir tehdit ve kestirilmesi güç bir duruma yol açtığını ileri sürdü.⁷⁵⁸

NATO üyeleri ise Rusya'nın 1999 yılında İstanbul'da yaptığı, Moldova ve Gürcistan'daki birliklerini ve askeri donanımlarını geri çekme taahhüdünü

⁷⁵⁵ http://www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en.pdf;

Mikhail Lukin, "Russian Military Bases: An Overview of Russian Military Bases Abroad", http://www.kommersant.com/p766827/Russia_military_bases/ (31/05/2007)

⁷⁵⁶ Rus askerlerinin Gürcistan'dan çekilmesi 2008 yılı itibariyle tamamlanmış ancak tartışma sona ermemiştir. Gürcistan'dan bağımsızlık ilan eden Abhazya ve Güney Osetya sorunu asker mevcudiyeti ile ilintili boyuta sahiptir. Bkz. <http://en.rian.ru/russia/20070517/65628623.html>

⁷⁵⁷ Vladimir Putin'in 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda Yaptığı Konuşma, http://www.tsk.mil.tr/diger_konular_putin_konusma.htm (17/02/2009)

⁷⁵⁸ "Annual Address to the Federal Assembly", 26 April 2007, Kremlin, Moscow.

yerine getirinceye kadar anlaşmayı onaylamayacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine Rusya 11 Aralık 2007’de AKKA hükümlerine uymayı erteledi.⁷⁵⁹

Rusya’nın bu kararı Batılı ülkelerde ihtiyatla karşılandı. Bazı Batılı diplomatlar Rusya’nın moratoryum sayesinde stratejik silahlarını ve füzelerini Avrupa sınırı yakın bölgelere transfer etmesinin önündeki engellerin kalktığını savundular.⁷⁶⁰

Rusya’nın askeri varlığı ‘Yakın Çevre’de Batı yönelimli rejimleri rahatsız ederken, anlaşmazlık konularında Moskova açısından kaldıraç rolü oynuyordu. Üslerin mevcudiyeti esasen askeri değil siyasi yönden daha fazla önem taşımaktaydı. Adomeit, Rusya’nın askeri varlığı sayesinde ‘Yakın Çevresi’nde daha iddialı bir duruş sergilediğini vurguladı.⁷⁶¹ Rusya’nın eski Sovyet ülkelerindeki üsleri sık sık anlaşmazlık konusu olmaktaydı.

Rus Yüksek Sovyeti 1993’de Karadeniz donanmasının ana limanı olan Kırım/Sivastopol’un Rusya’da olduğunu iddia etti. Mayıs 1997’de Rus ve Ukrayna Başbakanları donanmanın 20 yıl süreyle Sivastopol’da kalması konusunda anlaştılar.⁷⁶² Taktik silahların Rusya’ya nakli 1992 yılı ortalarına kadar tamamlanırken stratejik silahlar konusunda iki ülke arasındaki bir diğer tartışma konusuna dönüştü. Sovyetlerin stratejik ve taktik nükleer silahlarının ardıl devletler tarafından bölüşülmesi gerekiyordu. Ukrayna, Belarus ve Kazakistan silahların Rusya’ya nakledilmesini ve BDT gözetiminde muğlak yetki ve görevlerle donatılmış ortak komuta sorumluluğunda muhafaza edilmesini kabul ettiler.⁷⁶³

Rusya 2003 yılında Kırgızistan ile Kant havaalanında Rus askeri üssü kurulması konusunda anlaşma imzaladı. Kant’taki birliğe BDT Acil Müdahale Gücü’nün parçası olması ve teröre karşı müşterek savunma da dahil bölgesel güvenliği geliştirmesi görevi verildi. Duşanbe’de 2003’de düzenlenen zirvede

⁷⁵⁹ “Russia Suspends Participation In CFE Treaty”. RFE/RL, December 12, 2007. <http://www.rferl.org/featuresarticle/2007/12/b1d3648d-7728-4fbb-8c%2-0d2d2ee6543.html>. (13/12/2007)

⁷⁶⁰ ABD Büyükelçiliği Müsteşarı ile 30 Kasım 2007’de Moskova’da yapılan görüşme.

⁷⁶¹ Adomeit, **a.g.m.**, p.47.

⁷⁶² Danks, **a.g.e.**, pp.254-255.

⁷⁶³ Danks, **a.g.e.**, p.255.

Ortak Güvenlik Antlaşması örgüt haline dönüştürülünce Rusya'nın askeri varlığını Orta Asya ülkelerinde yayması güvence altına alındı.⁷⁶⁴

Orta Asya'da üsler konusu bazen rejimlerin yönelimlerinin de ötesine geçti. Kırgızistan ABD'nin Kant Askeri üssünü boşaltması karşılığında Rusya'dan iki milyar dolara yakın kredi garantiledi.⁷⁶⁵ Ancak Kırgız lider Kurmanbek Bakiyev Bişkek'e döndüğünde bu kararını sürüncemede bıraktı

Rusya'nın eski Sovyet alanındaki askeri üslerinin siyasi rolünün daha ön planda olduğu 2007 yılında kapatılan Gürcistan'ın Akhalkalaki üssünün incelenmesinde anlaşılabilecektir. Bu üssün özelliği görevlilerin çoğunlukla etnik Javakheti Ermeni azınlığından oluşmasıdır. Rus ordusu yabancı bir ülkede Rus olmayan bir topluluğu askeri amaçlarla istihdam etmiştir.⁷⁶⁶

Gürcistan'ın güneyinde Türkiye ve Ermenistan sınırındaki Samtskhe-Javakheti bölgesinde yaşayan yaklaşık yüzonüç bin Ermeni'nin doksan bini Javakheti Ermenileri'nden oluşmaktadır. Rusların bölgedeki askeri varlığı çok daha eskilere dayansa da üs binası 1910 yılında kurulmuştur. Ruslar açısından üs Türklere karşı bir ileri karakol, bölgedeki Ermeniler açısından ise Türk komşularına karşı güvenlik garantisi oldu.⁷⁶⁷ Üs istihdam ve ücret yoluyla yerel ekonomiye en önemli resmi katkıyı sağladı. Üs konusunda istihdam bizzat askeri personeli, üsteki destek personelinin ve Rus okulu ve hastanesi gibi yerlerde çalışan yardımcı hizmetler sınıfını kapsamaktaydı. 1999 yılı itibariyle üste çalışan yaklaşık üç bin kişinin yüzde seksenini mahalli halk oluşturmaktaydı.⁷⁶⁸

B.ABD'nin Yeni Güvenlik ve Savunma Stratejisi

ABD'nin Sovyetler Birliği sonrası geçiş döneminde Rusya ve eski nüfuz alanına yönelik çıkarları, hedefleri ve izlediği politikalar zaman

⁷⁶⁴ Antonenko, **a.g.m.**, p.6.

⁷⁶⁵ David Trilling and Deirdre Tynan, "Kyrgyzstan: President Bakiyev Wants to Close US Military Base Outside Bishkek" February 2, 2009, <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav020309b.shtml>

⁷⁶⁶ Indra Overland, "The Closure of the Russian Military Base at Akhalkalaki: Challenges for the Local Energy Elite, the Informal Economy and Stability", **The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies**, No. 10, 2009, p.2.

⁷⁶⁷ Overland, **a.g.m.**, p.3.

⁷⁶⁸ Overland, **a.g.m.**, p.4.

içerisinde farklılık göstermiştir. 1990'lı yılların hemen başlarında ABD güvenlik çevreleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını teşvik etmenin esasen ülkelerinin çıkarına olmadığını, ülkede milliyetçi tartışmaların hafiflemesi ve tüm Cumhuriyetlerin kendi başlarının çaresine bakmak yerine bir çeşit federasyon altında toplanmalarının daha iyi olabileceğini ileri sürdüler.⁷⁶⁹ NATO ise Sovyet coğrafyasında çıkabilecek bir kaostan tetikleyeceği bir iç savaşın; komşu Doğu Avrupa ülkelerinde siyasi istikrarsızlığa yol açabileceği, Batı Avrupa'ya kitlesel mülteci göçüne neden olacağı, stratejik nükleer silahlar üzerinde merkezi denetimin kaybolma olasılığı doğacağı gerekçesiyle güvenlik tehdidi algıladı.⁷⁷⁰

ABD'nin 1990'lı yıllarda Orta Asya'daki çıkarlarıyla ilgili tartışmalar Hazar enerji kaynaklarının geliştirilmesi konusuna yoğunlaştı. Bölgeyle ilgili güvenlik algılamaları ise enerji hususunun ardından gelmekteydi.⁷⁷¹ ABD, 1992 yılından itibaren bölgede dış yardım, askeri programlar ve enerji kaynaklarının geliştirilmesi konularında aktif rol oynamaya başladı.⁷⁷²

Putin'in devlet başkanlığı sırasında ABD'de iki adet ulusal güvenlik stratejisi hazırlandı. George W.Bush döneminin bu stratejileri Eylül 2002 ve Mart 2006 tarihlerinde yayınlandı.

2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi, Amerika'nın tarihindeki en güçlü günlerini yaşadığını, 20. yüzyılın ideolojik ayrımının sona erdiğini, Amerika'nın düşmanlarının artık 'başarısız' devletler olduğunu vurgulamış, stratejinin Amerikan değerlerini ve ulusal çıkarlarını yansıtan Amerikan uluslararası ilişkilerine dayanacağını ileri sürmüştür.⁷⁷³ ABD'nin uluslararası hedeflerine ulaşmak için şu adımları atacağı vurgulandı:

-İnsan onuruna saygı göstermek,

⁷⁶⁹ Rey Koslowski and Friedrich V. Kratochwil, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System", **International Organization**, Vol. 48, No. 2 (Spring, 1994), p.221.

Koslowski and Kratochwil, **a.g.m.**, pp.221-222.

⁷⁷¹ Olcott, "U.S.Policy in Central Asia...", p.2.

⁷⁷² <http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

⁷⁷³ The National Security Strategy Of The United States Of America, September 2002, p.1. <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf>

- Küresel terörizmi mağlup etmek, ABD ve müttefiklerine yönelik saldırıları önlemek için çalışmak,
- Bölgesel anlaşmazlıkları diğer ülkelerle birlikte çözmek,
- Düşmanların ABD'yi, müttefiklerini ve dostlarını KİS'ler vasıtasıyla tehdit etmelerini önlemek,
- Serbest piyasaya ve serbest ticarete dayalı yeni bir küresel kalkınma dönemi başlatmak,
- Toplumlari şeffaflaştırıp demokrasi altyapısı kurarak kalkınmayı geliştirmek,
- Diğer başlıca küresel güç merkezleriyle işbirliği gündemini geliştirmek,
- Amerikan Ulusal güvenlik kurumlarını 21. yüzyılın riskleri ve fırsatlarına karşı hazır hale getirmek.⁷⁷⁴

ABD'nin sözkonusu hedefleri Rusya'yı doğrudan ve dolaylı yönlerden etkileme potansiyeline sahipti. Batı Rusya'yı otoriter bir rejim olarak görmekte ve ülkede demokrasinin gelişmesini ısrarla istemekteydi. Washington'un bu talebi Rusya'nın 'Yakın Çevresi'ndeki demokratik gelişim süreçlerini henüz tamamlamamış ülkeleri de etkileyecekti. Dolayısıyla demokratik gelişim rejim değişikliklerine yol açabilecek, bu da Moskova'ya sadık kimi liderlerin tasfiyesini gerektirecekti. Amerika'nın sözkonusu hedefleri "Büyük Ortadoğu-Genişletilmiş Ortadoğu ve Afrika" coğrafyasında diyaloga dayalı sürerken Ukrayna, Gürcistan, Kırgızistan'da Amerika destekli renkli devrimler yoluyla gerçekleşti.

2002 Stratejisi dünya genelindeki bölgesel anlaşmazlıkları/çatışmaları sıralarken eski Varşova Paktı ve Sovyet coğrafyasına değinmemiştir. Bu yaklaşım Amerika'nın eski Sovyet alanındaki anlaşmazlıkları doğrudan ulusal çıkarlarını etkiler nitelikte görmediğini yansıtmaktadır.⁷⁷⁵

Strateji, ABD'nin Rusya ile 21. yüzyılın gerçekliğine dayalı yeni bir stratejik ilişki kurduğunu, iki ülkenin artık stratejik hasım olmadıklarını vurguladı. Washington, Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşmasını yeni gerçekliğin simgesi olarak kabul edip, Rusya'nın ABD ve Avrupa-Atlantik

⁷⁷⁴ The National Security Strategy (2002)..., pp.1-2.

⁷⁷⁵ The National Security Strategy (2002)..., pp.9-11.

topluluğuyla verimli ve uzun vadeli işbirliğine girme konusunda düşüncesini değiştirdiğini değerlendirmektedir.⁷⁷⁶

Strateji, Rus üst yönetiminin ülkelerinin zayıflığı konusunda gerçekçi bir değerlendirme yaptıkları, bu zayıflığı iç ve dış politika yoluyla gidermeleri gerektiği, Rus liderliğinin Soğuk Savaş yaklaşımının ulusal çıkarlarına hizmet etmediğini, Rus ve Amerikan stratejik çıkarlarının pek çok alanda örtüştüğünü anladıkları ileri sürülmüştür.⁷⁷⁷

Belge iki ülke arasında terörle mücadele, NATO-Rusya Konseyi ve DTÖ'ye giriş konularında işbirliğinin altı çizilirken, ABD ve Rusya arasında bazı farklılıkların sürdüğü ve bunların zamanla giderilebileceği, Rusya'nın serbest piyasa demokrasisi ve KİS'lerin yayılmasının önlenmesi konusunda kötü sicili bulunduğu, Rusya'nın son derece zayıf olmasının işbirliği fırsatlarını sınırlandırdığı belirtilmektedir.⁷⁷⁸

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin Orta Asya'daki güvenlik çıkarları önemli ölçüde değişikliğe uğradı. Bu dönemde Amerikalı karar alıcılar bölgede ABD'nin ulusal çıkarları açısından ciddi tehdit oluşturan ve doğrudan müdahale edilmesini gerektiren bir güvenlik boşluğu olduğunu değerlendirdiler. Böylece 2001-2002 yıllarında ABD'nin bölgeye yönelik siyasi yaklaşımlarında güvenlik konuları öncelikli yer tuttu.⁷⁷⁹

11 Eylül'den sonra ABD, Afganistan'daki savaşa destek amacıyla Özbekistan ve Kırgızistan'la mevcut üslerini kullanmak ve askeri konuşlandırmak üzere derhal müzakerelere başladı. Ardından ABD kuvvetleri Afganistan'daki harekatı için asker ve malzeme tedariki amacıyla Kırgızistan'ın Manas ve Özbekistan'ın Karşı-Hanabad üslerine konuşlandı. ABD'nin bu süreçteki öncelikleri 11 Eylül saldırıları ve Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) Operasyonu'nun başlatılması gibi iki önemli olay tarafından yönlendirildi.⁷⁸⁰ ABD'nin bölge ülkelerine üsler kurması ve 2003 yılına kadar bölgedeki mevcudiyeti BDT ülkelerinin

⁷⁷⁶ The National Security Strategy (2002)..., p.26.

⁷⁷⁷ The National Security Strategy (2002)..., pp.26-27.

⁷⁷⁸ The National Security Strategy (2002)..., p.27.

⁷⁷⁹ <http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

⁷⁸⁰ Olcott, **a.g.m.**, p.2.

ekonomik ve güvenlik durumlarını iyileştirdi. Bu ülkelerin Moskova'ya bağımlılıkları azaldı. Yani Rusya fiziki olarak bölgede zemin kaybetti.⁷⁸¹

Gelişmeler sonucunda Orta Asya Amerika'nın güvenlik mülahazalarıyla doğrudan bağlantılı bir alan haline geldi. Öncelikli olarak bölge ABD'nin Afganistan hareketine katkı sağlamaktadır. Günümüzde Pakistan'daki ulaştırma güzergahları güvenlik tehditlerinin artmasıyla riskli bir hale dönüşmüştür. İkincisi Batı'nın (Türkiye üzerinden) Orta Asya enerji kaynaklarına doğrudan erişmesi konusundaki çıkarları, Rusya'nın Ukrayna'ya verdiği gazı kesmesinin Avrupalı müttefiklerde yol açtığı enerji kıtlığının ardından daha da artmıştır. Son olarak ABD bölgede hukukun üstünlüğü, demokratik değerlerin yayılması, sivil toplumun geliştirilmesi ve piyasa ekonomilerinin gelişmesini desteklemektedir.⁷⁸²

Öte yandan ABD'nin Afganistan konusu dışında Orta Asya'daki güvenlik çıkarları;

- Bölgenin dinci militan unsurlarca kullanılmasının önlenmesi,
- KİS'lerin yayılmasının önlenmesi,
- İç savaş ve/veya devletler arası çatışma ihtimalini azaltmak,
- Orta Asya anlaşmazlıkların civar bölgelere (Örneğin Türkiye'ye ve İran Körfezine) yayılmasının önlenmesi
- Herhangi bir ülkenin Orta Asya'da hegemonya kurmasının önüne geçilmesi,
- Hazar enerji kaynaklarına erişim sağlanması ve bunun muhafaza edilmesi,

olarak sıralanmıştır.⁷⁸³

ABD, belirtilen güvenlik hedeflerine ulaşmak amacıyla Orta Asya güvenlik yardımı için bir dizi öncelik alanı belirlemiştir. Amerikan planlayıcılarına göre Orta Asya devletleri savunma alanında reforma ihtiyaç

⁷⁸¹ Marcel De Haas, "The Development of Russian Security Policy 1992-2002", **BASEES Annual Conference 2003**, Paper for the Panel from the Group for the Study of Civil-Military Relations, pp.1-14.

<<http://www.clingendael.nl/cscp/staff/mhaas/0303-BASEES-RF-security-policy-92-02.pdf>> (29/05/2007)

⁷⁸² Olcott, **a.g.m.**, p.2.

⁷⁸³ <http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

duymaktadırlar. Amerika bu ülkelerin karşı karşıya kaldıkları tehditleri değerlendirmeleri konusunda yardımcı olmaya karardır. Amerika sözkonusu ülkelerin tehditlerle en uygun şekilde karşılık vermesi için örgütsel yapılarını geliştirmeleri için bu ülkelerle birlikte çalışacaktır. Orta Asya ülkeleri en temel çağdaş haberleşme gereçlerine ihtiyaç duymakta ve ABD bu ülkelerin araç-gereçleri temin etmelerine yardımcı olabilecektir. Tüm ülkeler sınır güvenliğini geliştirmek ihtiyacın duymaktadır. Sınır güvenliğinin artırılması sadece bu ülkelere dinci grupların girmelerini engellemekle kalmayacak, aynı zamanda KİS'lerin yayılmasının önlenmesinde cephe hattı olacak, ayrıca Orta Asya üzerinden uyuşturucu ticaretini azaltacaktır.⁷⁸⁴

Bununla birlikte ABD'nin Orta Asya'da ekonomik kalkınmayı hızlandırma, insan haklarının geliştirilmesi de dahil olmak üzere siyasi gelişmeyi destekleme ve uluslararası entegrasyonu harekete geçirme konularında da çaba sarf etmektedir.⁷⁸⁵

2002 Stratejisi Rusya'yı zayıf bir ülke olarak nitelendirirken bu kez Rusya'nın coğrafyası ve gücü sayesinde sadece Avrupa'da değil kendi 'Yakın Çevresi'nde ve ABD açısından yaşamsal önemi bulunan Orta Doğu, Güney ve Orta Asya ve Doğu Asya'da büyük nüfuzu olduğu belirtildi.⁷⁸⁶ Rusya'nın çevresindeki istikrar ve refahın ABD-Rusya ilişkilerini derinleştireceği, bununla birlikte bölgede demokrasi etkin şekilde yerleşmediğinden istikrarın sağlanmasının güç olduğu, Rusya'nın ülkesinde demokrasi ve özgürlüğe saygı göstermesinin beklendiği vurgulandı.⁷⁸⁷

2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde bir önceki hedefleri benimserken⁷⁸⁸ bölgesel anlaşmazlık/çatışma konularında eski Sovyet coğrafyasına işaret etmemiştir.⁷⁸⁹

Orta Asya ve Güney Asya bölgelerinin Amerikan değerleri ile çıkarlarının ilk kez bu denli uyumlu hale geldiği stratejik öneme sahip bir

⁷⁸⁴ <http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

⁷⁸⁵ <http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

⁷⁸⁶ "The National Security Strategy Of The United States Of America", March, 2006, p.39.

<http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/nss2006.pdf>

⁷⁸⁷ The National Security Strategy (2006)..., p.39.

⁷⁸⁸ The National Security Strategy (2006)..., p.1.

⁷⁸⁹ The National Security Strategy (2006)..., pp.14-15.

bölge olduğunu, Afganistan'ın Güney ve Orta Asya'yı birleştiren tarihi rolünü yeniden kazanacağı, Orta Asya'nın ABD'nin dış politikasında daimi önceliğe sahip olduğu, bölgedeki beş ülkenin de birbirinden farklılık gösterdiği, ABD'nin her bir ülkeyle önemli ve farklılık gösteren ilişki yürüttüğü, bölgenin ABD'nin daha büyük stratejisinin unsurlarının karşılandığı, burada etkin demokrasilerin geliştirilmesi, serbest pazar reformlarının yaygınlaştırılması, küresel enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, güvenliğin sağlanması ve Terörle Savaşın kazanılması gibi unsurların birlikte yürütmeleri gerektiği vurgulandı.⁷⁹⁰

C.Orta ve Doğu Avrupa'da Füze Savunma Sistemi'nin Yansımaları

Putin'in devlet başkanı seçildikten sonra gündemindeki önemli konulardan biri de Batı ile ilişkilerde stratejik denge, silahların kontrolü ve ABD'nin küresel düzeyde yeni savunma planlamasıydı. Putin selefi Yeltsin ile George H.W. Bush tarafından 3 Ocak 1993'te Moskova'da imzalanan Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması II (START II)'nin yürürlüğe girmesi yönünde ağırlığını koydu. Duma 14 Nisan 2000'de Start II anlaşmasını onaylayan kanun tasarısını kabul etti.⁷⁹¹ Putin'in 4 Mayıs 2000 tarihinde kanunu imzalamasının ardından anlaşmanın yürürlüğe girmesi için geriye tarafların ilgili belgeleri teatisi kaldı. Anlaşma, Rus ve Amerikan nükleer silahlarının yüzde 50 oranında azaltılmasını içeriyordu. Putin'in anlaşmanın onaylanması yönündeki tutumu ABD ile ilişkileri geliştirme arzusu nedeniyle olumlu bir adım olarak görüldü.

Ancak yeni ABD Başkanı George W.Bush, 13 Aralık 2001 tarihinde ABM anlaşmasının ülkesini “terörist” ya da “haydut devletlerin” ileride muhtemel füze saldırılarında karşı korunma yeteneğini aksattığı gerekçesiyle, ABM'den çekilmek üzere altı aylık bir bildirimde bulundu.⁷⁹²

⁷⁹⁰ The National Security Strategy (2006)..., pp.39-40.

⁷⁹¹ Duma, NATO'nun Sırbistan'ı bombalamasını protesto etmek amacıyla daha önce, 2 Nisan 1999 tarihinde parlamentoda yapılması planlanan oylamayı ertelemiştir.

Bkz.<http://www.armscontrol.org/factsheets/start2chron>

⁷⁹² <http://www.armscontrol.org/factsheets/start2chron>

ABD ve Rusya, 24 Mayıs 2002'de Moskova'da stratejik savaş başlık sayısını 31 Aralık 2012'ye kadar 1700-2200 arasında sınırlandıran Stratejik Saldırı Silahları'nın Azaltılması Anlaşması (SORT)'nı imzaladılar.⁷⁹³

ABD, altı aylık bildirim süresinin sonunda 13 Haziran 2002'de ABM'den çekilince, Rusya Dışişleri Bakanlığı ertesi gün START II anlaşması hükümlerine uyulmasına gerek kalmadığı açıklamasını yaptı.⁷⁹⁴

ABD, üçüncü dünya ülkelerinden fırlatılacak ya da kazara ya da yetkisiz şekilde fırlatılacak balistik füze tehdidine yönelik olarak ABM'ye uyumlu bir Ulusal Füze Savunma Sistemi geliştirilmesine yöneldi. Başkan Bill Clinton sistemin kurulması kararını kendisinden sonraki ABD Başkanı'na bıraktı. Başkan George W.Bush döneminde planlama aşaması sürdürülen sistemin esasen Bush'un "haydut devletler" olarak nitelendirdiği ülkelere kaynaklanacak füze tehditlerine yönelik olarak konuşlandırılması öngörüldü.⁷⁹⁵

Bu kapsamda, İran ve Kuzey Kore'den fırlatılacak füzelere karşı kullanılacağı vurgulanarak Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne füze savunma sistemi kurulacağı açıklandı. Plan, Polonya'ya on füze bataryası konuşlandırılmasını, Çek Cumhuriyeti'ne ise bunun entegre radar sisteminin kurulmasını içermektedir.⁷⁹⁶ Polonya ve Çek yönetimleri füze kalkanına müspet yaklaştı. Polonya Dışişleri Bakanı Witold Waszczykowski planı doğrularken ülkesinin Washington'un nihai kararını beklediğini bildirdi.⁷⁹⁷ Çek Başbakanı Mirek Topolánek ise kendilerine henüz somut teklif yapılmadığını, ancak bunun ülkesinin çıkarına olacağını belirtti.⁷⁹⁸ Konu kısa sürede uluslararası siyasetin ve güvenlik gündeminin ön sıralarına yerleşerek, farklı veçheleriyle tartışma konusu haline gelmiştir.

Bu süreçte en göze çarpan husus Rusya'nın ivedilikle kendisini tartışmaların odağına yerleştirmesiydi. Rusya'nın Orta Avrupa'ya füze sistemi

⁷⁹³ <http://www.fas.org/nuke/control/sort/fs-sort.html>

⁷⁹⁴ <http://en.rian.ru/world/20090622/155316207.html>

⁷⁹⁵ Konuyla ilgili detay bilgiler için bkz. <http://www.fas.org/spp/starwars/program/nmd/>

⁷⁹⁶ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6286289.stm>

⁷⁹⁷ Niall Green, "US signs up Poland and Czech Republic for missile shield", 8 February 2007,

<http://www.wsns.org/articles/2007/feb2007/miss-f08.shtml>

⁷⁹⁸ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6286289.stm>

kurulması planına tepkisi, sözkonusu füzelerin yöneltildiği öne sürülen İran ve Kuzey Kore'den çok daha fazlaydı.

Aslında Rusya'nın tepkisi belirli bir algılama mantığına dayanmaktaydı. Zira Washington'un planlamalarının bir evveliyatı bulunmaktaydı. Clinton'un 5 Haziran 2000'de Moskova'ya yaptığı ziyarette ABD tarafı Rus muhataplarıyla Amerika'nın yeni füze savunma programını ve uzun süreli silahların kontrolü anlaşmasını da müzakere etmişti.⁷⁹⁹

Zira Rusya konuya bütüncül bir bakışla yaklaşmaktaydı. Moskova, Amerikan hükümetinin planlarına, ülkelerine yönelik daha geniş bir kuşatma stratejisinin parçası olarak kuşkuyla bakmakta, konuyu öncelikli güvenlik tehdidi olarak görmekteydi. Putin, Dışişleri ve Savunma Bakanları ve üst düzey askeri yetkililer plana ilişkin sert beyanatlarda bulundular. Putin Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada, Amerika'nın füze sistemi konuşlandırmasının Rusya'nın çıkarlarını tehlikeye atacağını, yeniden silahlanma yarışını başlatacağını bildirdi.⁸⁰⁰

Plan'ın duyurulduğu ilk günden itibaren ilgili pek çok ülke, AB ve NATO gibi uluslararası örgütler konuyu çeşitli düzeylerde ve yönleriyle ele aldılar. Tartışmalar "ABD'nin füzeleri konuşlandırmasındaki gerçek nedenler, sözkonusu konuşlandırmanın ABD-Rusya stratejik anlaşmaları için ne anlama geldiği, sistemlerin İran ve Kuzey Kore'den kaynaklanacak füze tehditlerine karşı gerçekten koruma sağlayıp sağlamayacağı, ABD'nin başka ülkelere de füze sistemi kurup kurmayacağı, füzelerin Rusya'nın savunması için gerçekten tehdit oluşturup oluşturmadığı, Rus tehdit algılamalarının yerinde olup olmadığı, Rusya'nın plana karşı neden böylesine ısrarla karşı olduğu" gibi sorular çevresindeydi.

Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde karar süreci devam ederken ABD yeni bir adım atarak konuyu 26 Nisan 2007'de Oslo'da gerçekleştirilen NATO-Rusya Konseyi gündemine aldırdı.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ Talbot, **a.g.e.**, p.4.

⁸⁰⁰ "Deployment of U.S. missile defence could trigger new arms race", <http://en.rian.ru/russia/20070210/60509626.html> (19/04/2007)

⁸⁰¹ <http://www.nato.int/docu/update/2007/04-april/e0426b.html>;
<http://en.rian.ru/world/20070426/64441502.html>

ABD'nin füze sistemine karşı durmak için pek çok neden vardı.⁸⁰² Bunlardan belli başlı olanlar ise şöyleydi:

-İran'ın Kıtalararası Balistik Füzesi bulunmamaktadır. Bu füzelere sahip olsa dahi İran'ın ABD'ye doğru ateşleyeceği füzeler Kuzey Kutubu üzerinden bir rota izlemesi gerekeceğinden bu füzelere karşı bir güvenlik sağlamayacaktır.

-Avrupa güvenliği için düşünüldüğünde erken uyarı sisteminin Doğu Avrupa yerine Türkiye'ye konuşlandırılması daha isabetli olacaktır.

-ABD'nin füzeleri konuşlandırma planı Washington'un Rusya'ya karşı kuşatma politikasının bir parçasıdır.

-Bu durum Rusya'nın nüfuz alanlarında yakın işbirliği ve politikalarını önlemek amacı da taşımaktadır.

-Doğu Avrupa'ya böylesine bir üslenme yeni silahlanma yarışına yol açacaktır.

Polonya ve Çek yönetimleri Doğu Avrupa'daki ABD füze kalkanının en coşkulu destekçileriydi. Soğuk Savaş döneminde Sovyet işgaline maruz kalan iki ülke, ABD'nin 2003 Irak harekatını desteklemiş, değişik siyasi ve güvenlik konularında Washington'un daima yanında olmuşlardır. Muhalefet partileri ve bir ölçüde kamuoyunun menfi yaklaşımları bu ülkelerin tutumunu değiştirmede.

Polonya ve Çek Cumhuriyeti, Şubat 2007 ayı sonu itibariyle ABD'nin füze kalkanı sisteminin parçalarını topraklarında konuşlandırmaya hazır olduklarını teyid ettiler. Polonya Başbakanı Jaroslaw Kaczynski, Amerikan füze kalkanı sayesinde ülkesinin en azından on yıllık süre içerisinde Rusya'nın nüfuzuna girmesine karşı garanti sağlayacağını ileri sürdü.⁸⁰³

Polonya Cumhurbaşkanı Leh Kaczynski geçmişte acı tecrübeler yaşadıklarını vurgulayarak bir kez daha Rusya'nın nüfuzu altına girmek istemediklerini ifade etti. Kimi Polonyalı diplomatlar Cumhurbaşkanı'nın açıklamasını desteklerken, füze kalkanı konusunda ABD-Rusya arasında

⁸⁰² Arn Specter, "The Case Against the U.S. Missile Defense System in Europe", <http://www.towardfreedom.com/europe/1511-the-case-against-the-us-missile-defense-system-in-europe>

⁸⁰³ <http://en.rian.ru/world/20070321/62389279.html> (19/04/2007)

müzakare fikrinin ağır bastığı, füzelerin konuşlandırılması halinde Rusya'nın, Polonya ve ilgili ülkelere karşı tansiyonu yükseltebileceği, aksi halde önemli bir siyasi başarı elde etmiş olacağı değerlendirilmesinde bulundular.⁸⁰⁴

Polonya eski Cumhurbaşkanı Aleksander Kwasniewski, Washington'un füze savunma planlarını Rusya ve AB ile müzakere etmesi yönünde ısrarcı oldu.⁸⁰⁵ Kwasniewski, konuyu Polonya'nın taraf olmaması gereken bir tür oyun şeklinde nitelendirerek Rusya ile ilişkileri bozacak gelişmelerden kaçınılması gerektiğinin altını çizdi. Kwasniewski, füze savunma sistemine ilişkin kamuoyu nezdinde geniş katılımlı tartışma yapılması çağrısında da bulundu.

Kwasniewski'nin bu çağrısına karşı duran görüşler de kuvvetli dayanağa sahipti. Kimi diplomatlar, ulusal güvenlik konularının geniş katılımı tartışılmasının istikrarsızlığa ve kırılganlığa yol açabileceğini, zira savunma ve ulusal güvenlik konularının yüksek politika alanına girdiğini, kamuoyunu ikna etmek adına konunun tüm yönlerinin açıklanmasının ciddi risk oluşturacağını savundular.⁸⁰⁶ Ülkeye yabancı asker gelmesi ya da silah sistemi konuşlandırılması Parlamento'da onaylanacağından, tüm sosyal sınıfları ekseriyetle temsil eden parlamentodaki tartışmaların yeterli olacak, böylece demokrasiden uzaklaşılmayacaktı.

Rusya, Orta Avrupa'ya füze kalkanı konuşlandırılması planına, ulusal güvenliğini tehdit ettiği ve Avrupa'nın istikrarını bozacak bir unsur olduğu gerekçesiyle şiddetle karşı koydu. Moskova ABD'nin bu adımına karşı gereken tedbirleri alacaklarını vurguladı. Rusya Hava Kuvvetleri Komutanı Vladimir Mikhailov yabancı Hava Ataşeleri ile yaptığı bir toplantıda NATO'nun Doğu Avrupalı üyelerinin topraklarında Amerikan hava savunma füzelerinin konuşlandırılmasını kabul etmeyeceklerini umduğunu belirtti.⁸⁰⁷

Putin, füze kalkanı sisteminin ABD'in ileri sürdüğü gibi İran ve Kore'yi değil Rusya'nın stratejik silahlarını hedef aldığını, böylece Urallara kadar olan

⁸⁰⁴ Polonya Büyükelçiliği Müsteşarı ile 27 Mart 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁰⁵ <http://en.rian.ru/world/20070221/61067493.html> (19/04/2007)

⁸⁰⁶ Çek Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı ile 27 Şubat 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁰⁷ <http://en.rian.ru/world/20070313/61928970.html> (19/04/2007)

Rus topraklarını kontrol edebileceğini belirtti.⁸⁰⁸ Putin, bir diğer vesileyle füze kalkanı planına karşı koyarak, Amerikalı muhatabına 7 Haziran 2007’de Çek Cumhuriyeti’ne radar istasyonu kurmak yerine Azerbaycan’da Sovyet döneminden kalma Gabala radar istasyonunun modernize edilip ortak kullanılmasını önerdi. Putin böylece füzelerin Polonya’ya yerleştirilmesine gerek kalmayacağını, NATO üyesi Türkiye ya da Irak’ın daha uygun yerler olabileceğini söyledi. Putin arzu eden Avrupalı ülkelerin de projeye eşit ortak olarak katılabileceklerini duyurdu.⁸⁰⁹ Rus tarafın önerileri arasında; “Ortak tehdit değerlendirilmesi yapılması, Avrupa’daki Amerikan füze savunma birimlerinde Rus uzmanların yer alması ve füzelerin aktif hale getirilmesi koşulları” yönünde talepler de yer aldı.

ABD ise Rusya’nın tepkisini de dikkate alarak füze kalkanı projesini NATO-Rusya Konseyi’ne taşıdı. Konsey’in 19 Nisan 2007’deki toplantısında konunun çeşitli boyutları ele alındı.⁸¹⁰

Putin 26 Nisan’da Federal Meclis üyelerine hitaben yaptığı yıllık konuşmasında ABD’nin Avrupa’ya füze savunma sistemi kurmasının sadece ABD-Rusya ikili ilişkileri kapsamında değerlendirilmemesi gerektiğini söyledi.⁸¹¹ Konunun değişik yönleriyle tüm Avrupa ülkelerini ve NATO’yu ilgilendirdiğini, siyasi ve askeri yönleriyle AGİT bünyesinde ele alınması gerektiğini ileri sürdü. Böylece AGİT’e faaliyet alanında somut görev verilmesi gerektiğini vurguladı.

Amerikalı uzmanlar da zamanla füze kalkanı görüşmelerinin “ABD-Polonya”, “ABD-Çek Cumhuriyeti” gibi ikili düzeylerden ABD, Rusya, AB, NATO gibi aktörlerin tümünün yer alacağı geniş çok taraflı formata dönüştürülmesinin önem arz ettiğini ileri sürdüler.⁸¹²

⁸⁰⁸ “NATO and Russia Clash on Arms Treaty”, **Moscow Times**, 27 April 2007, p.3.

⁸⁰⁹ Press Conference following the end of the G8 Summit, 8 June 2007, <http://www.informationclearinghouse.info/article17855.htm>

⁸¹⁰ “NATO and Russia Clash on Arms Treaty,” **Moscow Times**, 27 April 2007, p.3.

⁸¹¹ http://eng.kremlin.ru/speeches/2007/04/26/1209_type70029type82912_125670.shtml

⁸¹² Rose Gottemoeller, “Russian-American Security Relations After Georgia”, **Carnegie Endowment For International Peace**, Moscow, September 2008, http://www.carnegieendowment.org/files/russia_us_security_relations_after_georgia.pdf

Rusya'nın füze kalkanına gösterdiği tepkiyi abartılı bulanlar da vardı. Bir diplomata göre Polonya'ya konuşlandırılması öngörülen on adet füzenin Rus Stratejik Kuvvetleri'nin binlerce füzesi karşısında tehdit oluşturmayacaktı. Rusya'nın gerçek niyeti 'füze kalkanı' konusu üzerinden ABD ve AB arasında anlaşmazlık-ayrılık yaratmaktı.⁸¹³ Zira Rusya, AB üyeleri arasındaki görüş ve politika ayrılıklarını son derece iyi biliyor, hareket tarzını bu farklılıklara dayandırıyor.⁸¹⁴

Bazı Rus uzmanlar ise füze savunma sistemi planlarının arkasında ABD'nin Avrupa'yı kontrolü altında tutma niyetinin de bulunabileceğini, Moskova'nın, ABD'den bağımsız hareket eden bir Avrupa görmek istediğini, bunun ABD ve Rusya arasındaki anlaşmazlık konularından birini oluşturduğunu belirterek⁸¹⁵ yukarıdaki görüşleri dolaylı da olsa destekliyorlardı.

Ç.ABD'nin Afganistan Harekatı, AF-PAK Gelişmeleri ve 'Yakın Çevre'

Rusya'nın 'Yakın Çevre'den algıladığı risk ve istikrarsızlıkların bir kaynağı da bitişik bölge olan Afganistan'dan kaynaklanmaktadır. Afganistan, kuzeyde Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan; batıda İran; güneybatı, güney ve güneydoğuda Pakistan ve doğuda ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin yönetimi altındaki Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) ile aynı sınırları paylaşmaktadır. 1979'dan itibaren Sovyet işgali, 1990'lı yıllarda iç savaş, 2000'li yıllarda ise ABD işgaliyle karşı karşıya kalan ülkede güvenlik ve istikrar henüz sağlanamamıştır.

Afganistan, tarihi süreçte, özellikle Avrasya bölgesindeki nüfuz mücadelelerinde, "büyük güçler" tarafından "jeopolitik güzergah" olarak kullanılmıştır. Bölgede 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında 'Büyük Oyun' olarak adlandırılan Rusya ile Britanya arasındaki güç mücadelesi Soğuk Savaş yıllarında yerini Sovyetler Birliği-ABD rekabetine bıraktı. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından itibaren Sovyetler Birliği'nin Afganistan üzerinden Hint

⁸¹³ ABD Büyükelçiliği Müsteşarı ile 30 Kasım 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸¹⁴ Çek Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı ile 27 Şubat 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸¹⁵ I.Safrancuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Okyanusu'na inmeye çalışması, bu amaçla 1979'de Afganistan'ı işgal etmesi, buna karşı ABD'nin Afganistan direnişçilerini desteklemesi oyunun hamlelerinden bazılarıydı. Soğuk Savaş sonrasında ise bölgede başta ABD ve Rusya olmak üzere küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesi devam etmektedir.

Sovyet işgaline karşı Afgan direnişinin başarısında önemli rol oynayan Taliban hareketi 1996'da başkent Kabil'i ele geçirerek ülkede şeriat esasına dayalı yönetim getirdi.⁸¹⁶ Afganistan'daki bu yeni rejim Rusya ve İran başta olmak üzere uluslararası toplumda rahatsızlık yarattı. ABD, Taliban rejiminin yanı sıra Afrika'daki bazı Amerikan büyükelçiliklerini bombaladığı gerekçesiyle aradığı Usame Bin Ladin'in Afganistan'da barınak bulmasından şikayetçiydi. Taliban lideri Mohammed Ömer, Usame Bin Ladin'i teslim etmeyeceklerini duyurmuştu.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Kabil yönetiminin uluslararası toplum tarafından tanınması karşılığında Ladin'in iadesinin pazarlık konusu yapılmasını istemişti.⁸¹⁷ Amerikalılar, Taliban yönetimi ile Türkmenistan ve Pakistan arasında doğalgaz boru hattı inşasını müzakere etmişlerdi. Analistler, ABD'nin Kabil yönetimine verdiği desteğin arkasında bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etme arzusunun yattığını değerlendirdiler.

ABD, 11 Eylül saldırılarını uluslararası terör örgütü-El Kaide isimli örgütün gerçekleştirdiği, söz konusu çatı örgütün Afganistan'da Taliban yönetiminin güvencesi altında barındığı gerekçesiyle bu ülkeye saldırdı. Amerika, 11 Eylül saldırılarını planladığını öne sürdüğü El Kaide liderlerinin yakalayamasa da Afganistan'daki Taliban rejimini devirdi. Uluslararası çabalara karşın ülkede henüz istikrar sağlanamadığı gibi güvenlik ve istikrar sorunu Taliban'ın medreselerinde yetiştiği Pakistan'a da yayıldı. Taliban'ın

⁸¹⁶ "Afghanistan – Timeline: A chronology of key events.", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1162108.stm> ; "1996: Afghan forces routed as Kabul falls"

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/september/27/newsid_2539000/2539973.stm

⁸¹⁷ "Statement of Madeleine K. Albright National Commission on Terrorist Attacks upon the United States", March 23, 2004, http://govinfo.library.unt.edu/911/hearings/hearing8/albright_statement.pdf

vücut bulduğu Peştunlar, Afganistan'ın nüfusunun % 42'sini, Pakistan nüfusunun da yaklaşık % 16'sını oluşturmaktaydı.⁸¹⁸

Afganistan'ın etnik açıdan homojen bir toplumdaki oluşmaması istikrarsızlığı etkileyen iç dinamiklerin başında gelmekteydi. Peştunların dışında ülkenin batısında Tacikler ve Hazaralar, kuzeyinde Özbekler ve diğer etnik topluluklar yaşamaktadır. En büyük etnik grup olan Peştunlar nüfusun yüzde kırkikisini, Tacikler yüzde yirmiyedisini, Hazaralar yüzde dokuzunu, Özbekler yüzde dokuzunu oluştururken Aymak, Türkmen, Beluci ve diğer küçük gruplar mevcuttur.⁸¹⁹ Afganistan'da etnik ve demografik sorunların yanısıra toplumun kısa sürede dönüştürülmesi çabaları iç dinamiklerde uyum sorunlarına yol açmaktadır. Toplum "ılımlılık, aşırılıkçılık, muhafazakarlık, demokrasi vs." gibi değerleri kısa sürelerle tecrübe etmek zorunda kalmakta olup bu nedenle sözkonusu değerleri özümseyememektedir.⁸²⁰

Pakistan'ın ülkesinde yaşayan Peştunlar vasıtasıyla Afganistan siyasetini etkileme potansiyeli zaman zaman istikrarın önündeki risk kaynakları arasında gösterilmektedir. Afganistan'da terörle mücadelede kullanılacak askeri araç, silah ve donanımın bir kısmı komşu Pakistan üzerinden sevk edilmektedir. Güneyde Karaçi limanında boşaltılan askeri malzeme, araç ve gereç karayoluyla kuzeydeki toplanma noktalarına ulaştırılmakta, ardından Afganistan'a gönderilmektedir. Ancak özellikle 2008-2009 yıllarında bu güzergahı izleyen askeri malzeme konvoylarına yönelik saldırılarda artış kaydedilmiştir.⁸²¹

Öte yandan Pakistan'ın Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde hakim olan Peştun kabilelerinin merkezi otoriteye ve Afganistan'a yönelik saldırıları bir başka

⁸¹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>;
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html>

⁸¹⁹ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5380.htm>

⁸²⁰ Afganistan Büyükelçisi Zalmay Aziz ile 13 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸²¹ Ron Synovitz, "Taliban Strategy Aims To Cut NATO Logistics, Undermine Elections", 5 February 2009,
http://www.rferl.org/content/Taliban_Strategy_Aims_To_Cut_NATO_Logistics_Undermine_Elections/1379878.html

güvenlik sorunu yarattı. Pakistan ordusu Ağustos 2009 ayı içerisinde bölgeye askeri hareket düzenleyerek bölgeyi yeniden denetimi altına aldı.⁸²²

ABD'nin Afganistan hareketi zamanla Taliban unsurlarının yayıldığı Afganistan sınırları üzerinden Pakistan topraklarını kapsamaya başladı. Son dönemde Amerikalı strateji planlayıcıları çözümü Afganistan ve Pakistan'ı birlikte ele almak suretiyle kolaylaştırmayı umdular. Barak Obama'nın Kasım 2008'de ABD Başkanı seçilmesinin ardından Amerika'nın yeni stratejisi 'Afganistan-Pakistan Stratejisi' (Af-Pak) olarak adlandırılmaya başlandı. Özellikle 2008 yılında Batı'nın terörle mücadelesinde odağı Irak yerine Güneydoğu Asya ve özelde Pakistan aldı.⁸²³

ABD'nin yeni stratejisinin başarılı olması için dört unsurun gerçekleşmesi bekleniyordu:

- ABD'nin aralarında kalkınma ile diplomatik ve askeri faaliyetlerin de yer aldığı tüm dış politika araçlarının yenilikçi bir şekilde kullanılması,
- Amerika'nın önemli müttefiklerinin stratejiye dahil edilmesi,
- Çin, Hindistan, İran, Rusya ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlere uygun sorumluluklar verilmesi,
- Yeni yaklaşımın Pakistan ve Afganistan halkları ile hükümetleri tarafından kabullenilmesi.⁸²⁴

Afganistan konusu 'Yakın Çevre'yi ve Rusya'yı esasen üç yönüyle ilgilendirmektedir. Birincisi Afganistan'daki etnik Özbek, Tacik, Kırgız toplumlar vasıtasıyla Orta Asya'yı, dolayısıyla Rusya'yı etkilemektedir.⁸²⁵ İkincisi bölgeden kaynaklanan sınıraşan yasadışı ve yıkıcı faaliyetlerin etkileri. Örneğin olumsuz coğrafi koşulların da etkisiyle ülkede uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi güvenliği etkileyen faktörler varlığını

⁸²² Karin von Hippel and Frederick Barton, 'Getting it Right in Pakistan and Afghanistan' Center for Strategic & International Studies, Commentary, January 28, 2009., www.csis.org.

⁸²³ Ron Synovitz, '2008 in Review: Pakistan Under Pressure As War On Terror Focuses On South Asia' December 28, 2008, http://www.rferl.org/content/Pakistan_Under_Pressure_As_War_On_Terror_Focuses_on_South_Asia/1364387.html; http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Whats-New-in-the-Strategy-for-Afghanistan-and-Pakistan/

⁸²⁴ Hippel and Barton, **a.g.m.**

⁸²⁵ <http://www.afghanistans.com/information/people/EthnicityLanguages.htm>

sürdürmektedir.⁸²⁶ Üçüncüsü ve en önemlisi ise ABD'nin Afganistan harekatı ardından iyice bölgeye yerleşmesi, bu amaçla Orta Asya'da üs edinme ihtiyacı, ayrıca ABD'nin bölgede süreçleri etkileme imkanına kavuşması halinde bunun doğrudan ya da Orta Asya üzerinden Rusya'yı ve çıkarlarını etkilemesi şeklinde görülebilir.

Afganistan tarihi, coğrafi ve kültürel bakımdan Orta Asya'ya bağlı olmasının yanında bölgedeki beş ülkeden üçüyle, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'la ortak sınırları paylaşmaktadır. ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a müdahalesi kadar Tacikistan bu ülkeye gönderilen Rus, İran ve Hint yardım teslimatları için kavşak rolü oynamıştır.⁸²⁷ Orta Asya'daki tüm önemli etnik oluşumlar Afgan halkının bünyesinde de mevcut olup, bu özelliği ile Afganistan Orta Asya ülkelerine en benzer ülke konumundadır. Öte yandan Afganistan'dan Orta Asya Cumhuriyetlerine yayılma potansiyeli bulunan tehditler şunlardır:⁸²⁸

- Taliban'ın dini ideoloji yaymasının bölge ülkelerinin iç siyasi tabakalarına etkileri,
- Afgan toplumu ve ekonomisinin göreceli geri kalmışlığının cumhuriyetlerin gelişme programlarına etkileri,
- Afganistan'da çatışmaların sürmesi ile Güneydoğu Asya yönünde iletişim ve boru hatlarının gelişmesi üzerinde olumsuz etkileri,
- Silah ve uyuşturucu kaçakçılığının artışının yıkıcı etkileri,
- Dini köktencilğe dayalı sınır ötesi terörizmin yayılması,
- Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan'da Afgan mülteci akını riski,
- Ülkede önemli sayıda Tacik, Özbek ve Türkmen topluluğu yaşadığından Afganistan'ın parçalanması halinde sınırlar meselesi,
- Afgan meselesinin tek başına etnik Peştun önceliği temelinde çözümlenmesi halinde Tacik milliyetçiliğinin artması ve bunun Özbekistan üzerinde (Buhara ve Semerkand meselesi) ağırlığını gösterme riski.

⁸²⁶ Afganistan Büyükelçisi Zalmay Aziz ile 13 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸²⁷ Djalili and Kellner, **a.g.e.**, pp.249-253.

⁸²⁸ Djalili and Kellner, **a.g.e.**, p.251.

Putin, 11 Eylül'den sonra Afganistan'da Taliban ve El-Kaide'ye karşı ABD'nin başını çektiği askeri kampanyaya destek vererek ABD ve müttefiklerinin Orta Asya'daki askeri tesisleri geçici de olsa kullanılmasını onayladı. Rusya uluslararası koalisyona bilgi paylaşımı ve Kuzey İttifakı'na askeri yardım yoluyla pratik destek sağladı. Bu ilk işbirliğinin ardından Rusya ve ABD tüm zirvelerinde Orta Asya güvenliğini tartıştılar.⁸²⁹ Putin Rusya'nın bu şekilde uluslararası istikrarın sağlanmasında en güvenilir garantörlerden biri haline geldiğini belirtirken, terörle mücadelede güçlü bir koalisyonun Rusya'nın ilkeli duruşu sayesinde kurulabildiğini, bu tür bir koalisyon öncesinde BDT liderleriyle ortak karara vardıklarını ileri sürdü.⁸³⁰ Putin böylece Afganistan'da en tehlikeli uluslararası terörizm merkezini tasfiye edebildiklerini, bunun çok önemli bir stratejik görev olduğunu, böylece Afganistan'dan ülkesine yönelik tehditleri de ortadan kaldırdıklarını vurguladı.

Putin bu stratejisiyle Washington'un kendisini bölgesel bir güç olarak kabul edeceğini düşündü. Böylece dış güçlerin, rızası olmaksızın, Avrasya'ya girmelerini ve bölge ülkeleriyle kendisine karşı işbirliği yapmalarını önleyebilecekti.⁸³¹ Putin'in bu işbirliğinden bir diğer beklentisi Çeçenistan'da ve daha geniş Kuzey Kafkasya bölgesinde yürüttüğü terörle mücadele kampanyasına uluslararası destek almaktı. ABD'nin Taliban rejimine ve terör alt yapısına/şebekelerine karşı operasyonu Rusya için Orta Asya'da ve Kafkasya'da Afganistan'dan yayılan radikal dinci tehdidi yok etmese de azaltacak fırsat penceresi açtı.⁸³²

Halbuki Rusya'daki askeri seçkinler ABD'nin Orta Asya'daki mevcudiyetini Rusya için potansiyel bir tehdit ve jeopolitik bir meydan okuma olarak görmekte, dolayısıyla ABD ile pratik işbirliğini başlatma konusunda istekli değillerdi.⁸³³

Putin, ABD ve müttefiklerinden, Afganistan operasyonu biter bitmez birliklerini geri çekmelerini ısrarla istedi. NATO'nun 2003 yılı ikinci yarısından

⁸²⁹ Antonenko, **a.g.m.**, p.7.

⁸³⁰ http://eng.kremlin.ru/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml

⁸³¹ Secieru, **a.g.m.**, p.292.

⁸³² Secieru, **a.g.m.**, p.292.

⁸³³ Antonenko, **a.g.m.**, p.7.

itibaren ISAF'dan görevi devralmasıyla koalisyonun uzun süre Afganistan'da kalacağı kuşkuları doğdu. Batılı müttefikler Afganistan'daki birliklerinde kayıpları artınca, Taliban unsurlarının barınma imkanı bulduğu Pakistan'ı militanlara karşı harekete geçmesi için baskı altına aldı. Baskının giderek artması ve ABD insansız hava araçlarıyla Pakistan'ın aşiretler bölgesindeki milis hedeflere füze saldırılarının artması Pakistan'da Amerika karşıtı hissiyatı giderek arttırmaktadır.⁸³⁴

Pakistan sınırı boyunca daha fazla NATO askeri konuşlandırılması önemli hedefleri ortadan kaldırmak için örtülü operasyonların ya da sıcak takipleri yapılabileceği kuşkusunu doğurdu. Pakistan, egemenliğini ihlal edecek olan ve sınır boyunca etnik Peştunların yaşadıkları topraklarda çatışmaları arttıracak riskleri istemedi. Pakistan, Afganistan ya da NATO'nun kendisine operasyonel bilgi vermediğini ileri sürdü. Molla Muhammet Ömer dahil üst düzey Taliban liderlerinin ülkesinde değil Afganistan'da olduklarını ileri sürdü.⁸³⁵

Pakistanlılar uluslararası koalisyonun ve NATO'nun Afganistan'da istikrarı sağlayabileceğinden kuşkuluydular. Bu düşünceleri ABD'nin bölgeye nüfuz etme arzusuyla Afgan halkının tarihte işgalci ülkeler olan İngilizleri ve Sovyetleri yenilgiye uğratma kararlılığından kaynaklanıyordu. ABD'nin Pakistan'daki çıkarlarının ülkedeki huzursuzluğun temelindeki sosyal nedenlerden ziyade terörle mücadele, Taliban'ın etkisizleştirme ve Pakistan'ın nükleer silahları olduğu yönünde yaygın kanaat mevcuttu. Kimi Pakistanlılar ise Amerika'nın ülkelerindeki çıkarlarını Çin ve İran ile sınır komşusu olmaşlarına Rusya'ya ve Hazar petrol havzasına yakınlığına dayandırmaktaydı.⁸³⁶

⁸³⁴ "US drone strike kills four militants in Pakistan", August 21, 2010,

http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5g-m6HaVS7u1ZOfq8Zu7R_vYJ7g5g

⁸³⁵ Kamran Haider, "Pakistan says U.S. drone attacks could hurt ties", Islamabad, January 13, 2010, <http://www.reuters.com/article/idUSTRE60C38S20100113>

⁸³⁶ Frank Schell, Richard E. Friedman, and Lauren Bean, "American Foreign Policy Toward Pakistan", <http://nationalstrategy.com/Programs/NationalStrategyForumReview/Fall2009NSFRV18Issue1USMexico/PakistanSpecialReport/tabid/213/Default.aspx>

Çinli uzmanlar, Orta Asya'nın güvenliği ile Afganistan'ın istikrarı arasında sıkı bir ilişkinin varlığını savunmakta, ABD liderliğindeki uluslararası koalisyonun Afganistan'da terör, aşırılıkçık ve uyuşturucu trafiğiyle baş edemediğini belirtmektedir. Uzmanlar NATO, ŞİÖ ve Afganistan arasında diyalog sağlanması ve örgütsel düzeyde askeri-siyasi ilişkilerin artırılması önerisinde bulunduklarını, Orta Asya ülkeleriyle Rusya, ABD ve Çin gibi diğer ülkelerin stratejik çıkarlarının uyuşturduğu varsayımına dayalı olarak yeni bir işbirliği modelinin başlaması gerektiğini, ileri sürmektedirler.⁸³⁷

Amerikalı uzmanlar ise Rusya'dan bölgede Batıyla işbirliğini daha ileriye taşıması gerektiğini öne sürmektedir. Bu görüşe göre Moskova, Pakistan'ın nükleer silahları ve yetenekleri konusunda ABD ile birlikte rol oynamalıdır. Pakistan'ın nükleer silahlarının yayılmasının önlenmesinin sağlanması, nükleer programının emniyette tutulması ve Pakistanlı bilim adamlarının nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımı amacıyla Rusya ile işbirliği yapmaya teşviki önem taşımaktadır.⁸³⁸

Sonuç olarak gerek bölgesel gerekse küresel aktörlerin Afganistan'daki gelişmelere yaklaşımları ve buradan beklentileri farklılık, bu farklılık ise tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda şekillenmektedir.

V.ENERJİ ARZ, TALEP VE ERIŞİM GÜVENLİĞİ AÇISINDAN 'YAKIN ÇEVRE'

Rus Çarlığı ve Britanya İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda Avrasya anakarasını denetim altına alma mücadelesi 21. yüzyıl başlarında yerini Rusya ve ABD'nin rekabetine bıraktı. Avrasya'nın merkezinde yeralan 'Yakın Çevre' zengin enerji kaynaklarını kontrol etmek isteyen ABD, Rusya, Çin gibi ülkelerin giderek artan mücadelesine sahne olmaktadır. Bu kapsamda Washington ve Londra Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki nüfuzunu sınırlandırma yönünde faaliyetlerini sürdürmektedir.⁸³⁹

⁸³⁷ Syaun, a.g.k.

⁸³⁸ Gottemoeller, a.g.m.

⁸³⁹ Torbakov, a.g.m.

Rusya, içerde siyasi ve ekonomik istikrarı yakalamasına paralel olarak ‘Yakın Çevresi’nde etkinliğini artırma politikalarına ağırlık verdi. Ulusal çıkarları açısından başlıca tehdit olarak algıladığı Batıya karşı bölgede çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri stratejiler uyguladı.

Moskova öncelikle enerji tedariki alanında mevcut konumunu muhafaza etmek istedi. Bölgenin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında herhangi bir rakibin ortaya çıkmasına sıcak bakmadı. Sovyet döneminden kalma petrol ve doğalgaz boru hatlarının avantajından yararlandı. Orta Asya ülkelerinin doğal kaynaklarını düşük bedelle alarak Avrupa’ya ulaştırmak suretiyle önemli gelir elde etti. Bu stratejisi Moskova’ya sadece ekonomik değil siyasi nüfuz da kazandırdı. Siyasi nüfuz yeniden ekonomik çığara dönüştü. Böylece oluşan çark Rusya’yı 21. yüzyılın daha ilk yıllarında Batı karşısında etkili bir aktöre dönüştürdü.

Rusya, enerji konusunu dış politika hedeflerine ulaşmak için etkin bir şekilde kullanmaktan kaçınmadı. Ukrayna ve Belarus’a sevkiyatı geçici sürelerle durdururken, kimi BDT ülkelerine piyasa fiyatının altında doğalgaz satmıştır. Rusya’nın anlaşmazlıkların çözümüne yaklaşımında Batı’nın Orta Asya enerji kaynaklarına alternatif yollardan ulaşmasını önleme ve bölge ülkelerinin NATO üyeliğini engelleme planı görülmektedir.⁸⁴⁰

Rusya Enerji Bakanlığı, enerji kaynaklarının ülkenin milli güvenliğinin sağlanmasında önemli bir faktör olduğunu dikkate alarak Güvenlik Konseyi’nin de yardımıyla ‘Enerji Güvenliği Doktrini’ni hazırlamaya başladı.⁸⁴¹ Rusya’nın bölgesel enerji ve nakil tekeli konumunu sarsacak her türlü gelişme Moskova tarafından yakından izlenmekte ve gerektiğinde politika araçlarıyla müdahale edilmektedir.

A. ‘Yakın Çevre’nin Enerji Arz ve Güvenliği Açısından Potansiyeli

Orta Asya enerji gelişimi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Örneğin Türkmenistan yaklaşık yüzbir trilyon m3 rezerviyle dünyanın en

⁸⁴⁰ Grzegorz Gromadzki and Wojciech Konończuk, “Energy Game: Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia”, http://www.batory.org.pl/doc/energy_game.pdf (16/09/ 2009)

⁸⁴¹ Aslan, **a.g.e.**, s.38.

büyük doğalgaz rezervine sahip ülkelerinden biridir. Öte yandan Türkmenistan günde yüzaltmış bin varil petrol üretebilmektedir. Kazakistan ise 2015 yılı itibariyle günlük beş milyon varil petrol üretim kapasitesine sahip olacaktır. Kazakistan'ın bu üretim miktarıyla Kuveyt ve İran'ı geride bırakarak dünyanın en büyük petrol ihracatçılarından biri olması beklenmektedir. Tacikistan ve Kırgızistan'da mevcut hidroelektrik enerji potansiyeli Orta Asya, Afganistan ve Güney Asya'nın bir bölümünün enerji ihtiyacını karşılayacak seviyededir.⁸⁴²

Hazar Denizi ile Orta Asya enerji kaynakları dünyanın petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüzde üç ile altısına karşılık gelmektedir. Bu miktar küresel tüketim toplamı içinde ciddi bir yer tutmasa da Basra Körfezi kaynaklarının güvenilirliği konusundaki belirsizlik ve Rusya'nın enerji sevkiyatını bir güç aracı olarak kullanabilme olasılığı Hazar ve Orta Asya (Kazakistan ve Türkmenistan) enerji kaynaklarının Kafkasya üzerinden Batı'ya ulaştırılmasını son derece önemli hale getirmektedir.⁸⁴³

Bölgenin önemi Batıdaki tüketici ülkelerin Rusya ve Orta Doğu kaynaklarına olan bağımlılıklarını azaltma politikalarının bir sonucu olarak da artmıştır. Birçok ülke ve örgüt alternatif boru hattı güzergahı oluşturmak suretiyle Rusya'nın Avrasya bölgesindeki enerji kaynaklarına taşınması konusunda neredeyse tekele varan konumunu sona erdirmeye çalışmaktadır.⁸⁴⁴

ABD, AB ve NATO tarafından yapılan enerji güvenliğine ilişkin kaygıları içeren açıklamaların ardından gerek bölgedeki güç şekillenmesi gerekse enerji güvenliği uluslararası gündemin ilk sıralarına oturdu.⁸⁴⁵ Gelişmiş ülkelerin artan enerji ihtiyaçlarını çoğunlukla dış kaynaklardan karşılama zorunluluğu ve bölgedeki enerji kaynaklarına giderek bağımlı hale gelmeleri konunun bir yönünü, Rusya'nın enerjiyi dış ve güvenlik politikalarının neredeyse merkezine yerleştirmesi ise bir diğer yönünü

⁸⁴² Amanov, **a.g.e.**, s.148.

⁸⁴³ Marcel De Haas, "Geostrategy in the South Caucasus",
<http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=595&language_id=1> (2 Mart 2007)

⁸⁴⁴ Haas, **a.g.m.**

⁸⁴⁵ Haas, **a.g.m.**

oluşturdu. Orta Asya gibi Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi bölgenin enerji kaynaklarının varlığına da bağlıdır. Bölgenin istikrarı, Hazar petrolü ve gazının kesintisiz olarak pazarlara ulaştırılması açısından yaşamsal önem taşımaktadır.

Rusya bölge ülkeleri ile ikili alanda işbirliğine gitmektedir. Rus-Kazak ilişkilerinin en önemli konu başlıklarından biri enerji alanıdır. Kazakistan'ın, petrol ve doğalgazını dünya pazarlarına ulaştırmada tek bir ülkeye bağımlı kalmak istememektedir. Astana, alternatif güzergahlara sahip olmayı hedeflemektedir. Temmuz 2006 ayı içerisinde Kazakistan-Çin arasında petrol boru hattının faaliyete geçirilmiştir. Kazakistan ile Çin arasında doğalgaz boru hattı inşaatı amacıyla proje hazırlanmaktadır. Kazak petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı vasıtasıyla Batı pazarlarına ulaştırılması yönünde tasarılar olduğunu, Kazakistan doğalgaz/petrolünün İran'a ulaştıracak bir boru hattı yapılmasının gündemdedir.⁸⁴⁶

B.Hazar'ın Havzası Enerji Kaynakları ve Hazar'ın Statüsü'nün Enerji Arz ve Transit Rekabetindeki Yeri

Kafkasya'nın jeostratejik önemi dışında zengin enerji kaynaklarına sahip olması bölgede büyük devletlerin rekabetini hız kazandırdı. Özellikle Hazar enerji kaynaklarının işletilmesi ve dünya piyasalarına çıkarılması konularında bir tarafta Avrupa ve ABD diğerinde ise bölgedeki çıkarları birbiriyle uyumlu olan Rusya ve İran ile büyük bir rekabete girdi.⁸⁴⁷ Ancak Hazar'ın enerji politikadaki yeri, güvenliğin yanı sıra hukuki, tarihi, jeofiziksel, ekonomik, hatta siyasi faktörleri içermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Hazar çevresindeki bağımsız ülke sayısı beşe çıktı. Rusya dışında Hazar'a kıyısı olan Sovyet sonrası ülkeler SSCB ile İran tarafında 1921-1940 arasında imzalanan anlaşmaları tanımadıklarını deklare ettiler.⁸⁴⁸ Böylece Sovyetler Birliği ile İran arasında

⁸⁴⁶ Kazakistan Büyükelçiliği Müsteşarı ile 20 Aralık 2006'da Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁴⁷ Cemilli, **a.g.e.**, s.16.

⁸⁴⁸ Rustam Mamedov, "International Legal Status Of The Caspian Sea: Issues of Theory And Practice", **The Turkish Yearbook**, Vol. 32, p.219.

Hazarla ilgili geçmişte imzalanan anlaşmalar geçerliliklerini yitirdi. Taraflar bugün itibariyle anlaşmaya varamadılar. Çalışmada konunun karmaşık yönünü oluşturması ve diğer boyutları da etkileme kapasitesi nedeniyle Hazar'ın hukuki statüsünü inceleyeceğiz. Günümüzde Hazar'ın hukuki durumu birçok açıdan karmaşık bir problem olarak mevcudiyetini sürdürmektedir.

Hazar'ın deniz ya da göl olarak kabul edilmesi ayrı bir hukuki durum ve çözüm yöntemi gerektirmektedir. Uluslararası kamu hukukunun kurallarının geçerli olması için öncelikle Hazar'ın niteliğinin belirlenmesi gerekir. Eğer deniz olarak kabul edilirse 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konvansiyonu hükümleri uygulanabilecektir. Eğer bir göl olarak kabul edilirse o zaman sınır gölleriyle ilgili örfi uluslararası hukuk kuralları uygulanabilecektir.⁸⁴⁹

Sovyetler Birliği döneminde Moskova ve Tahran arasındaki anlaşmalarla belirlenen hukuki durum 1990 sonrasında ortaya çıkan fiili durumla geçerliliğini yitirdi. Hazar su havzası için son dönemde ikili ve çok taraflı bir dizi müzakere yapılarak uygulanabilir yeni bir hukuki çerçeve oluşturulmaya çalışıldı.

Janusz, Hazar'ın statüsüne ilişkin uluslararası hukuk açısından olası çözüm alternatiflerini ortaya koyduğu çalışmasında; Hazar'ın mevcut hukuki durumu ve rejiminin 20. yüzyılın ilk yarısında imzalanan Sovyet-İran anlaşmalarından daha önceki devlet pratiği ve anlaşmalarına dayandığının altını çizmektedir.⁸⁵⁰ Bu pratik neredeyse ikiyüz yıl öncesinin ihtiyaçları ve uygulamalarına dayanmaktadır.

Rusya ve İran, ilk kez 1729 tarihli "Sınırların Belirlenmesi ve Feragat" konulu Reşt Anlaşması'yla Hazar'da serbest ticaret ve dolaşım hakkı elde ettiler. Tarafların 1813 Gülistan Anlaşması'nın ardından 1828'de imzaladıkları Türkmençay Antlaşması'yla Rusya Hazar'da donanma bulundurma hakkına kavuştu. Ekim 1917 devriminden sonra Sovyet hükümeti ve İran, eski

⁸⁴⁹ Barbara Janusz, "The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems", **Chatham House, Russia and Eurasia Programme, Briefing Paper**, August 2005, REP BP 05/02, p.3.

⁸⁵⁰ Janusz, **a.g.m.**, pp.2-3.

anlaşmaları yürürlükten kaldırmayı kararlaştırdılar.1921 tarihli Dostluk Anlaşması İran'a Hazar'da eşit miktarda dolaşım hakkı verdi. Bu anlaşma Hazar'ın hukuki statüsüne spesifik olarak değinmedi. 1935 anlaşmasının yerini alan 1940 tarihli Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması üçüncü ülkelere Hazar'a giriş izni vermemesinin yanı sıra, bu ülkelerin gemilerinin masum geçiş hakkını da sınırlandırdı. Hatta üçüncü ülke vatandaşlarına Hazar'da gemilerde ya da limanlarda çalışma izni de verilmemiştir. Her iki anlaşma da Hazar'da (askeri ve ticari) dolaşım ve balıkçılık haklarını Sovyet ve İran tekneleri ile bu ülke bayraklarını taşıyan diğer teknelere verdi.⁸⁵¹

Yine 1935 ve 1940 anlaşmaları SSCB ve İran'a birbirlerinin kıyılarından on milden açığa doğru olacak şekilde tüm Hazar'da balıkçılık izni sağladı. Denizle ilgili bilimsel araştırma, petrol ve doğalgaz arama, kuyu açma gibi faaliyetlere 1940 anlaşmasında belli belirsiz değinilmiştir. Anlaşmaya ekli notta Hazar'ı iki ülkenin ortak denizi olarak tanımlayan açık bir nota yer verilmiştir.⁸⁵²

Hazar konusunda kıyıdaş ülkeler farklı tezleri savunmaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan Hazar'ı bir iç deniz olarak kabul edip kullanımının kıyıdaş beş ülke arasında bölünmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Rusya, Türkmenistan ve İran ise Hazar'ı bir iç göl olarak görerek kıyıdaş ülkelerin ortak kararı çerçevesinde kullanım esaslarının belirlenebileceğini vurgulamaktadırlar.⁸⁵³ Azerbaycan, Hazar'ın deniz olması nedeniyle kıyıdaş ülkelerin 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde geçen oniki millik kara suyu üzerinde tam yetkiye sahip olması savundu. Türkmenistan ise ortak kullanımı desteklemekle birlikte her kıyıdaş ülkenin kendisine ait balıkçılık bölgesi olması gerektiğini ileri sürdü. Rusya ise 1921 ve 1941 yıllarında yapılan Sovyetler Birliği-İran anlaşmalarının Hazar'ın bölünmesini yasakladığını ileri sürdü.⁸⁵⁴

Hazar'ın deniz niteliği kabul edildiği takdirde, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesine göre kıyıdaş devletlerin en fazla oniki millik karasularına, ikiyüz

⁸⁵¹ Janusz, **a.g.m.**, pp.2-3.

⁸⁵² Janusz, **a.g.m.**, p.2.

⁸⁵³ MacDougall, **a.g.m.**, p.94; Kasım, **a.g.m.**, s.148.

⁸⁵⁴ Kasım, **a.g.m.**, s.148.

mili aşmayan münhasır ekonomik bölgeye ve kıta sahanlığına sahip olmaları gerekmektedir. Ancak Hazar'ın azami genişliği ikiyüz milin altında olduğundan Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 15. maddesine göre karşı ya da bitişik kıyılarda orta nokta (ortay nokta) sınır kabul edilmelidir.

Hazar'ın Karadeniz ve Baltık Denizi ile mevcut kanal bağlantıları dikkate alındığında deniz olarak kabul edilmesi gerekecektir. Bu durumda üç yeni devlet, sözleşmenin 69, 124 ve 132. maddeleri uyarınca açık denizlere çıkış hakkı iddiasında bulunabilecektir. Yine de her şey kolay olmayacaktır. Zira Hazar'dan açık denizlere erişim imkanı sağlayan geçişlerin tatlı su nehirleri olması durumu karmaşık hale getirmektedir.

Janusz'a göre Hazar ile ilgili çözümün önündeki bir diğer engel Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni Rusya dışında hiçbir kıyıdaş ülkenin imzalamamasıdır.⁸⁵⁵

Hazar'da İran ve Rusya için asıl sorun deniz olarak değerlendirilmesi halinde her bir kıyıdaş ülkenin kendi karasularında tam yetki elde etmesi ve İran ile Rusya'nın sahip olacağı karasularının diğerlerine göre kaynaklar bakımından çok daha fakir olmasıdır.⁸⁵⁶

1978 tarihli Viyana Sözleşmesi'ne göre devletlerin bölündükleri sırada yürürlükte olan anlaşmalar, aksine bir karara varılmadığı takdirde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu yüzden Hazar örneğinde selef devletlerin hakları ve yükümlülükleri-örneğin Sovyetler Birliği ve uluslararası yasal eylemden doğan halefleri üzerinde- eşit olarak bağlayıcıdır. Bu konu 1991 yılında Alma Ata bildirisiyle teyid edildi. Söz konusu bildiride yeni bağımsız devletler Sovyetler Birliği tarafından imzalanan antlaşmalar ile bunlardan kaynaklanan sorumluluklarını kabul ettiler.⁸⁵⁷

1993-1995 yılları arasında Rus siyasetçiler iki önemli stratejiyi tartışmaya başladılar:

-Pragmatik uzlaştırmacılar Moskova'nın 'ağabey'den ziyade 'büyük ortak' rolü oynaması gerektiğini, Hazar'a kıyıdaş devletlerin yaşam standartlarının

⁸⁵⁵ Janusz, **a.g.m.** p.3.

⁸⁵⁶ Kasım, **a.g.m.**, s.149.

⁸⁵⁷ Janusz, **a.g.m.**, p.3.

yükseltilmesi, ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarının güçlendirme girişimlerine engel olmaksızın bölgenin milli servetlerinden yararlanılmasını savundular. Rusya ortaya çıkacak yeni bölgesel petrol rejimini koruyacak ancak rejimin geleceği konusunda veto hakkı olmayacaktı.⁸⁵⁸ (Bu görüşe Başbakan Viktor Çernomirdin destek veriyordu)

-Realist devletçiler ise Rusya'nın zayıflayan bir güç olduğunu, Batı'nın sermaye gücüyle boy ölçüşemeyeceğini, Hazar havzasında güçlenen milliyetçilik akımına karşı koyamayacağını savunmakta, Rusya'nın sert önlemler almadığı takdirde Hazar havzasından çıkarılacağını, Kafkasya'da yenilgiye uğraması halinde bunun ülkedeki ayrılıkçı güçleri teşvik edeceğini, Rusya'nın Hazar havzasında petrol ile ilgili gelişmelerde veto hakkına sahip olması gerektiğini ileri sürdüler.⁸⁵⁹

Hazar petrolü konusunda Rusya'nın ikilemi Rusya'nın askeri-endüstriyel kompleks ile petrol ve gaz kompleksi ve Başbakanlık arasında güç mücadeleleri sonunda oluşmuştu.⁸⁶⁰

İran, Hazar havzası, Güney Kafkasya ve daha geniş coğrafyada pek çok çıkarı bulunan bir ülkedir. İran planlanmakta olan Kuzey-Güney nakil koridorunda yer almakta, yaygın tren yolu ve liman altyapısıyla, Hindistan'ı İskandinavya ile birleştirmektedir. İran ayrıca zengin petrol ve doğalgaz rezervleriyle enerji devi olup günde dört milyon varil petrol üretmektedir.⁸⁶¹

İran, ABD'nin Azerbaycan üzerinden Hazar'da etkili olma çabalarını güvenlik tehdidi olarak algılamakta, Rusya ile işbirliğine giderek ABD'yi dengelemeye çalışmaktadır. İran, Azerbaycan'ın askeri alanda ABD ile işbirliğinden rahatsızlık duymaktadır.⁸⁶²

Bu nedenle İran daha geniş askeri programı kapsamında Hazar'daki mevcudiyetini arttırmaya yöneldi. İran, Basra Körfezi'ndeki deniz güçlerini Hazar'a naklederek buradaki deniz kaynaklarını güçlendirdi. İran 2003'de

⁸⁵⁸ Aslan, **a.g.e.**, s.18.

⁸⁵⁹ Aslan, **a.g.e.**, s.18.

⁸⁶⁰ MacDougall, **a.g.m.**, p.98.

⁸⁶¹ Arbakhan Magomedov, "Russia's Policy Toward the Caspian Sea Region and Relations with Iran", **Russian Analytical Digest**, No.6, 19 September 2006, p.16.

⁸⁶² Kasım, **a.g.e.**, s.151.

benimsediği yeni bir politika doğrultusunda Hazar’da tanker filosu inşa etmeyi planladı.⁸⁶³

Putin ve dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi 12 Mart 2001’de Moskova’da yayınladıkları ortak deklarasyonla; Hazar’ın hukuki rejimi saptanıncaya kadar tarafların deniz sınırlarıyla ilgili herhangi bir resmi beyanda bulunmayacaklarını, deniz yatağından petrol ya da doğalgaz boru hattı geçirilmesine karşı olduklarını, (bunun çevresel ve jeodezi konusunda tehlikeli olacağı) belirttiler.⁸⁶⁴ Liderler ayrıca, Hazar’ın yasal statüsü ve kullanımına ilişkin herhangi bir karar ya da anlaşmanın ancak beş kıyıdaş ülkenin genel rızası alındığı takdirde yürürlüğe girebileceğini beyan ettiler.

Lelyveld göre bu açıklama, bölgede Rusya ve İran’ın onayı olmaksızın yapılacak hiçbir petrol sözleşmesi ya da ikili anlaşmanın geçerli kabul edilmeyeceği anlamına gelmekteydi.⁸⁶⁵ Bununla birlikte Hazar’ın hukuki statüsü henüz belirlenmese de mevcut hukuki durum çerçevesinde taraflar arasında ileride bazı anlaşmalar yapılacaktı.

Batı’nın Orta Asya enerji kaynaklarını Hazar üzerinden Rusya’yı by-pass etme planları Moskova tarafından hukuki gerekçe ileri sürülerek durduruldu. Rusya, 2006 itibarıyla, Hazar bölgesi ve Hazar Denizi tabanına döşenecek boru hattı projesi için öncelikle Hazar’ın hukuki statüsünün belirlenmesi gerektiğini bildirdi.

Putin’in halefi Medvedev döneminde Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında imzalanan anlaşma ile Hazar Kıyısı boyunca doğalgaz boru hattı inşası yapılması öngörüldü. Orta Asya bölgesi gaz şebekesini modernize edip genişletme projesinin bir parçası olan boru hattı Türkmenistan’dan başlayacak, Kazakistan’ın Hazar kıyısı boyunca yol alacak Avrupa’ya gönderilmek üzere amacıyla Rusya’ya taşınacaktır. Boru hattı inşasına ilişkin ortak anlaşma 20 Aralık 2007’de imzalanmış olup, yıllık

⁸⁶³ Magomedov, **a.g.m.**, p.17.

⁸⁶⁴ <http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc02/edoc9635.htm>

⁸⁶⁵ Michael Lelyveld, ‘Caspian: Russia-Iran Declaration Draws Objections’ <http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=news/2001-03/text/mar19g.rfe> (20/12/2006)

Türkmenistan'dan otuz milyar, Kazakistan'dan ise on milyar m³ gaz taşınması beklenmektedir.⁸⁶⁶

C.Batı'nın Enerji Güvenliği ve 'Yakın Çevre'

ABD ve AB'nin 'Yakın Çevre'deki enerji çıkarları birbirine paralel olmakla birlikte Washington ile Brüksel arasında zaman içerisinde muhtelif görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. AB'nin enerji konusundaki siyaset ve strateji belgeleri temel ilkeleri ortaya koymakla beraber, üye ülkelerin farklı gelişmişlik ve sanayileşme düzeyleri, değişen enerji ihtiyaçları Birlik içerisinde münferit hareketleri ortaya çıkarmaktadır.

1990'lı yıllarda Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının ihracında en uygun rotaların belirlenmesi konusunda jeopolitik rekabet yaşanmıştır. Bu sırada enerji fiyatlarının düşüklüğü, Hazar Havzası'nın uzaklığı, Hazar petrolünün Basra Körfezi ham petrolü karşısında göreceli yüksek maliyeti nedeniyle ABD'nin desteklediği projeler gerçekleştirildi. Rusya ve İran, Batılı aktörleri bölgedeki enerji politikalarının belirlenmesi sürecinden dışlayamadı.⁸⁶⁷ Büyük güçlerin jeopolitik rekabeti nedeniyle AB'yi bölgedeki gelişmeler karşısında ihtiyatlı davrandı. AB üyeleri ulusal çıkarları (ya da enerji şirketlerinin çıkarları nedeniyle) doğrultusunda hareket etmeyi tercih ettiklerinden enerji politikası alanındaki oyunda yer alamadı.⁸⁶⁸

SSCB'nin dağılmasından sonra AB ülkeleri (dönemin Avrupa Topluluğu) Kafkasya ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarına yönelik yeni bir strateji belgesi ortaya koydu. Böylece Avrupa'nın enerji güvenliğinde Kafkasya ve Orta Asya önemli bir yere geldi. Nabucco doğalgaz boru hattının yer aldığı 'Güney Gaz Ulaşım Koridoru' vasıtasıyla Avrupa'nın gaz tedarikinin

⁸⁶⁶ "Russia, Kazakhstan, Turkmenistan sign Caspian gas pipeline deal", December 20, 2007, <http://en.rian.ru/russia/20071220/93381954.html>

⁸⁶⁷ Alessandro Vitale, "The EU wants to build an energy strategy in the Caspian region", *Caucas*, 09/01/2007, http://www.caucas.com/home_eng/breve_contenu.php?id=293

⁸⁶⁸ Vitale, **a.g.m.**

artacağı, Rusya'dan yapılan ithalata bağımlılığın azaltılacağı ve Rusya'nın Orta Asya'da ekonomik ve siyasi üstünlüğünün zayıflayacağı öngörüldü.⁸⁶⁹

AB'nin, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve Birliğin tedarik güvenliğini geliştirmek amacıyla enerji alanında işbirliğini tesis etmeyi hedefleyen 'Avrupa Enerji Şartı Anlaşması ve Protokolü' 17 Aralık 1994'de Lizbon'da imzalandı.⁸⁷⁰ Enerji Şartı imzacı ülkeler arasında enerji alanında serbest piyasa ilişkilerini düzenlemekteydi. AB üyeleri dışında elliden fazla ülke imzalamak ya da katılmak suretiyle anlaşmaya taraf oldu. Rusya ise anlaşmayı 1990'lı yılların başında imzalamasına karşın onaylamadı. AB, Rusya'nın Ukrayna ve Belarus'la yaşadığı sorunlardan duyduğu rahatsızlık nedeniyle, ısrarla Moskova'dan anlaşmayı imzalamasını istedi. Rusya ise son derece katı hükümler içerdiği gerekçesiyle Şart'ı onaylamak yerine düzeltme talebinde bulundu.⁸⁷¹

Enerji Şartı Anlaşma'sı ve protokol Nisan 1998'de yürürlüğe girdi.⁸⁷² Enerji Şartı'yla, yabancı yatırımların korunması, enerji alanındaki ticaretin DTÖ kurallarına bağlı yürütülmesi, katılımcı devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, enerji pazarlarının serbestleştirilmesi, enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılması ve bu kaynakların kolaylıkla ve serbestçe nakledilmesi amaçlandı.⁸⁷³ Rusya'nın birçok noktada Şart'a itirazı bulunmaktaydı.

AB ve Rusya arasında temel anlaşmazlıklardan biri Şart'ın transit protokolünü ilişkindir. Buna göre Rusya'nın özellikle devlete ait Gazprom'un sahip olduğu gaz nakil şebekesine serbestçe erişime izin vermesi, bağımsız üreticilerin, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelere erişim hakkı vermesi

⁸⁶⁹ Avrupa'nın Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarına ilgisini gösteren bir rapor için bkz. Bernard Schreiner, "Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region" 12 December 2002, Doc. No.9635, Parliamentary Assembly, Committee on Economic Affairs and Development

⁸⁷⁰ http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127028_en.htm

⁸⁷¹ Sergei Kolchin, "Why Russia refuses to ratify Energy Charter", **Ria Novosti**, 07 Nisan 2006, <http://en.rian.ru/analysis/20060407/45451331.html>

⁸⁷² <http://www.ena.lt/pdfai/Treaty.pdf>

⁸⁷³ Sinem Kara, "Rusya-AB Enerji Diyaloğu" <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=609&sayfa=13> (23.04.2007)

istenmektedir. Rusya ise bu şekilde davrandığı takdirde transit ülke konumuna gireceği gerekçesiyle anlaşma hükmünü kabul etmemektedir.⁸⁷⁴

Taraflar arasındaki bir diğer anlaşmazlık noktası Rusya'nın eski Sovyet ülkeleriyle ve özellikle Ukrayna ile arasındaki ihtilaf nedeniyle Avrupa'ya eksik sevkiyat yapılmasının sorumluluğu konusundadır. Anlaşma fiyat ihtilafında hakemliğe başvurulmasını gerektirmekte, Rusya'nın gaz sevkiyatını durdurmasını yasaklamaktadır. Öte yandan Rusya'da iç piyasadaki gaz fiyatının oldukça düşük olması Rus ihracatçılara Avrupalı üreticiler karşısında avantaj sağlamaktadır. Bir diğer konu Rusya ve Orta Asya gaz fiyatlarının aynı düzeye getirilmesidir. Gazprom'a göre bu Rusya'ya yılda dörtbuçuk-beş milyar dolar kaybettirecektir.⁸⁷⁵

Brüksel, Ukrayna krizi⁸⁷⁶ ardından enerji politikalarını ivedilikle gözden geçirerek Rusya'ya bağımlılığını azaltacak yeni kaynaklar bulmayı amaçladı. Doğu-Batı enerji diyalogunu oluşturmak üzere Avrupa Enerji Şartı Transit Protokolü'nde değişiklikler yapıldı.⁸⁷⁷ AB, yıllık gaz ihtiyacının yaklaşık yüzde yirmibeşini Rusya'dan karşılamaktaydı. Birlik, gerek Rusya'dan aldığı gaza olan bağımlılığından gerekse Rusya-Ukrayna ve Beyaz Rusya arasındaki fiyat anlaşmazlıklarından kaynaklanan kesintilerinden kaygı duydu. Bu nedenle tedarik kanallarını çeşitlendirmeye ve güvenilir gaz tedarikçileriyle çalışmaya yöneldi.⁸⁷⁸

Ancak Avrupa'da enerji güvenliği ve enerji tedarik güvenliği konulu tartışmalar sürmesi ve muhtelif belgeler hazırlanmasına karşın ortak karara varılması güç görülmektedir.⁸⁷⁹ Ortak enerji politikasının önündeki en büyük engel başta Almanya ve Fransa birçok birlik üyesinin Rusya ile enerji konusunda ikili işbirliği yapmalarıdır. Helm'e göre Rusya ve Almanya arasında enerji alanındaki özel ilişki AB entegrasyonu üzerinde de açık bir

⁸⁷⁴ Kolchin, **a.g.m.**

⁸⁷⁵ Kolchin, **a.g.m.**

⁸⁷⁶ "Russia-Ukraine gas row heat up", 27 Aralık 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4562952.stm>; Taraflar arasında doğalgaz fiyatının saptanması konusunda ertesi yıllarda da gerginlikler ortaya çıkmıştır.

⁸⁷⁷ http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127028_en.htm

⁸⁷⁸ Hollanda Büyükelçiliği Başkatibi ile 13 Aralık 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁷⁹ Hollanda Büyükelçiliği Başkatibi ile 13 Aralık 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

risk oluşturmaktadır.⁸⁸⁰ Bir AB diplomatı, Birlik üyelerinin enerji politikasını tıpkı dış politika gibi ulusal egemenlik alanı içerisinde gördüklerini, zira her ülkenin ihtiyaçları ve çıkarlarının farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır.⁸⁸¹ Diplomata göre kimi üyelerin Rusya ile enerji alanında ikili anlaşma imzalaması, Brüksel'in enerji güvenliği politikasının temelleri ve hedefleriyle çelişebilmektedir.

Rusya, Baltık Denizi'nin altından inşa edilerek Almanya'ya ulaşacak Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı projesiyle bazı AB ülkelerinin arasını açarken, Balkanlar'daki Güney Akım projesiyle Birliğin güneydeki ortaklarının önemli bir bölümünü yanına çekmeyi başarabildi.⁸⁸² Bölgede proje dışında kalan ülkelerden Romanya ve Macaristan coğrafi nedenlerden ziyade ABD ile yakın ilişkilerin ve alternatif hat taleplerinin kurbanı oldular.

Romanya Cumhurbaşkanı Trayan Basesku, Ağustos 2006'da Washington'da düzenlenen bir enerji konferansında; Hazar-Karadeniz odaklı bir 'Avrupa enerji tedariği' stratejisi çağrısında bulundu. Basesku, 17 Kasım 2006 tarihli Moskovki Novosti gazetesine verdiği mülakatta; Gazprom'u Ukrayna ve diğer ülkelere yönelik tutumu ve şeffaf olmayan fiyatlandırma politikası nedeniyle "güvenilmez bir tedarikçi" şeklinde nitelendirerek, Gazprom'un Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi üretici ülkelerin gaz rezervlerini ve Ukrayna ile Beyaz Rusya gibi transit ülkelerin boru hatlarını kontrol altına alma niyetinden duyduğu kaygıyı dile getirdi. Cumhurbaşkanı, Gazprom'un, Avrupa'nın kaynakları çeşitlendirme şansını azaltmak çabası içinde hem Avrupa'ya hem de Çin'e gaz satmaya hazırlandığını, iki tarafın ihtiyaçlarını karşılaması mümkün olamayacağından, Avrupa'ya şartlarını kabul ettirmek için Çin üzerinden mesajı verdiğini belirtti.⁸⁸³

ABD ve Avrupa, Hazar Denizi bölgesinde Rusya'yı by-pass eden enerji ve ulaşım hatları tesis etme çalışmalarının yanı sıra, bölgeyi

⁸⁸⁰ Dieter Helm, "Russia, Germany and European Energy Policy", 14 December 2006, **Open Democracy**, http://www.opendemocracy.net/globalization-institutions_government/energy_policy_4186.jsp

⁸⁸¹ Hollanda Büyükelçiliği Başkatibi ile 13 Aralık 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁸² <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>

⁸⁸³ Romanya Büyükelçiliği Müsteşarı ile 08 Aralık 2006'da Moskova'da yapılan görüşme.

Moskova'nın boyunduruğundan kurtaracak yeni enerji projelerini sıklıkla gündeme getirdi. Rusya, ise ikili anlaşmalar imzaladığı AB ülkeleri vasıtasıyla Avrupa'da enerji politikası üzerinde önemli miktarda nüfuz elde etmiştir.⁸⁸⁴

ABD'li görevliler bu süreçte birbiriyle bağlantılı iki noktada kaygı duymuştur. Birincisi AB ülkelerinin Rusya tarafından sağlanan enerjiye giderek daha fazla bağımlı hale gelmeleri; ikincisi ise Rusya'nın enerji konusunu Avrupa ile ABD'nin arasını açmak için kullanmasıdır.⁸⁸⁵

Öte yandan Polonya, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve alternatif hatlardan enerji elde etmek amacıyla 2007 yılı içerisinde bir dizi girişimde bulundu. Polonya Cumhurbaşkanı Leh Kaczynski Kazakistan, Azerbaycan gibi ülkeleri ziyaret etti. Ardından Polonya'da Azerbaycan, Gürcistan, Litvanya ve Ukrayna'nın katılımıyla gayri resmi bir zirve düzenledi. Hazar'dan çıkarılacak Kazak petrolünün Ukrayna/Odesa-Brody hattı üzerinden Polonya'ya ulaştırılması planlandı. Ayrıca Azeri petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı vasıtasıyla AB ülkelerine ulaştırılmasını düşünüldü. Ancak Putin bilahare Kazak ve Türkmen devlet başkanlarıyla anlaşarak Ukrayna'nın almayı düşündüğü gazı satın almış, dolayısıyla Polonya'nın alternatif enerji güzergahları oluşturma projesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸⁸⁶

AB'nin 2005 yılında kabul ettiği enerji politikası kavramı çerçevesinde 2006 yılında ortak enerji politikası geliştirilmesi kararına varılmış, Avrupa Komisyonu'nun ilk önerilerini içeren "Değişen Dünya İçin Enerji" konulu belge 2007 yılında Avrupa Konseyi tarafından onaylanmıştır. Birliğin enerji tedariki konusunda tüm üyeleri bağlayıcı kriterleri bulunmadığından, AB üyeleri enerji ihtiyaçları için bireysel anlaşma yapabilmektedirler. İtalya'nın ENİ firması ile Gazprom'un Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı'na ilişkin anlaşma sürecinin bu kapsamda değerlendirilebilecektir. Proje, enerji kaynaklarını ve güzergahlarını çeşitlendirmek isteyen AB için ters yönde bir adımdır.⁸⁸⁷

⁸⁸⁴ Hollanda Büyükelçiliği Başkatibi ile 13 Aralık 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁸⁵ ABD Büyükelçiliği Müsteşarı ile 30 Kasım 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁸⁶ Polonya Büyükelçiliği Müsteşarı ile 30 Kasım 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁸⁸⁷ http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/2008_01_climate_change_en.htm

Rusya'nın Güney Akım ile ilgili yapmakta olduğu anlaşmaların önündeki en büyük engel yine AB'nin kendisidir. Birlik içerisinde, ısrarla Rusya'ya olan enerji bağımlılığını asgari düzeye indirmek ve enerji tedarik kanallarını çeşitlendirmek isteyen ülkeler bulunmaktadır. AB'nin Enerji Stratejisi 3. Protokolü de bu amaca yöneliktir.

AB'nin enerji alanında Orta Asya'ya yönelik projeleri 1990'lı yılların ortasında başladı. Birlik, 1995 yılında 'Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşıma Programını' (INOGATE) başlattı. Program sayesinde ortak ülkelerin petrol ve doğal gaz nakil sistemlerinin modernize edilmesi ve rehabilitasyonu, Hazar bölgesi petrol ve doğal gazının alternatif güzergahlardan Avrupa'ya ulaştırılması hedeflendi. Paralel bir proje olan 'Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru' (TRACECA) ile Avrupa'dan Orta Asya'nın içlerine doğru nakil koridorunun yapılması öngörülmüştür.⁸⁸⁸

Avrupa Komisyonu 2001 Enerji Yeşil Kitabı'nı yayınlayınca, Hazar kaynaklarının Avrupa'nın artan enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecek potansiyele sahip olduğunu anlaşıldı. Bazı yazarlara göre AB'nin politikaları Rusya'ya ve Avrasya ülkelerine enerji alanında rol vermek yerine Gazprom'u ihraç konusunda tekel konumuna getirdi.⁸⁸⁹

ABD ve AB, Rusya'nın eski coğrafyasındaki siyasi ve ekonomik (özellikle enerji alanında) alanlarda etkin konumundan rahatsızlık duymaktadır. Batı, Moskova'nın, Avrupa'nın petrol ve doğalgaz ithalatında giderek daha fazla pay sahibi olmak suretiyle bunu siyasi nüfuz aracına dönüştürmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu nedenle alternatif enerji güzergahları oluşturmayı ve bu güzergahlarda yer alan ülkeleri Transatlantik güvenlik mekanizmalarına dahil ederek ekonomik alandaki işbirliğini siyasi ve askeri güvenlik alanlarıyla pekiştirmeyi hedeflemektedir. Bu amaca ulaşmada NATO ve AB üyelikleri en önemli araçlar olarak ortaya çıkmaktadır.

ABD, enerji kaynaklarını ve nakil hatlarını güvenli hale getirerek denetim altına almayı daima öncelikli hedefi kılmıştır (Ortadoğu-Kuzey Afrika (MENA) Bölgesi, Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı, Bab-el Mandab ve Malaka

⁸⁸⁸“TACIS Annual Report 1999”, Brussels: Commission, 2000, p.51.

⁸⁸⁹ Vitale, a.g.m.

boğazı). ABD'nin enerji kaynaklarıyla nakil hatlarını denetim hedefi sadece kendi enerji talebini karşılamayı yönelik değildir. Zira ABD toplam enerji ihtiyacının yüzde yirmiikisini bu bölgeden ithal etmektedir. ABD'nin temel amacı AB, Çin, Japonya ve diğer Asya-Pasifik ülkelerinin enerji ikmallerini kontrol etmek ve bu ticari ürün için kullanılan döviz cinsini belirlemektedir.⁸⁹⁰

ABD'nin Orta Asya'da enerji kaynaklarına ilişkin açıklanan siyasi hedefleri; bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ve Batı ile bağlarını güçlendirmek, Rusya'nın petrol ve doğalgaz nakil güzergahları üzerindeki tekelliliğini yıkmak, tedarik hatlarını çeşitlendirmek suretiyle Batı'nın enerji güvenliğini geliştirmek, İran'ı dışarıda tutan bir doğu-batı boru hattı inşaatını teşvik etmek, İran'ın Orta Asya ekonomileri üzerindeki tehlikeli etkinliğini reddetmektir.⁸⁹¹

Amerikalı siyasetçiler Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Basra Körfezi'ne aşırı bağımlı olmak yerine güzergahların çeşitlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Böylece güzergah çeşitliliği sayesinde enerji güvenliğini sağlanmasını hedeflenmektedir.⁸⁹²

Ç.Çin'in 'Yakın Çevre'ye Yönelişinde Artan Enerji Talebinin Yeri

Çin'in dış politikasını motive eden bazı temel hedefleri bulunmaktadır. Bunlardan biri ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve güçlendirmektir. Çin'in bu amaçla yıllık kalkınma düzeyini çift hanelerde tutabilmesi gerekmekte, dolayısıyla hammadde ve enerji kaynaklarına bitmek bilmeyen ihtiyaç duymaktadır.⁸⁹³

⁸⁹⁰ Mete Göknel, "The New Game" Tension and Conflicts For Energy Transport Routes, May 2008, <http://www.eurasiacritic.com/articles/new-game-tension-and-conflicts-energy-transport-routes>

⁸⁹¹ "U.S. Interests in the Central Asian Republics", Hearing Before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, 150th Congress, 2nd Session, February 12, 1998, http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa48119.000/hfa48119_0f.htm

⁸⁹² "U.S. Interests in the Central Asian Republics"...

⁸⁹³ Kerry Dumbaugh, "China's Foreign Policy: What Does It Mean For U.S. Global Interests?", July 18, 2008, Congressional Research Center, p.1., <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34588.pdf>

Çin hükümetinin enerji politikalarına ülkenin artan petrol talebi ve petrol ithalatına bağımlılığı hakim olmaktadır.⁸⁹⁴ Çin, 2007 yılında dünyanın farklı bölgelerinden 196.8 milyon ton petrol ithal etmiştir. Bunun yüzde kırkbeşini Orta Doğu, yüzde otuzikibuçüğünü Afrika, yüzde üçbuçüğünü diğer kaynaklardan sağlamış, Suudi Arabistan, Angola, İran, Rusya ve Oman sırasıyla Çin'in en fazla petrol ithal ettiği ülkeler arasında yer almışlardır. Çin, 2008 yılında yaklaşık 7.8 milyon varille ABD'nin arkasından dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi olmuştur.⁸⁹⁵

ABD'nin enerji konusunda öncelikli hedefleri, enerji kaynaklarını ve nakil hatlarını güvenli hale getirmek ve denetim altına almak olmuştur. ABD'nin başlıca amacı, AB, Çin, Japonya ve diğer Asya-Pasifik ülkelerinin enerji ikmaller yollarını kontrol etmek ve enerji alışverişinin dolar kuru ile yapılmasını sağlamaktır.⁸⁹⁶

Çin'in, Orta Doğu'dan ithal ettiği petrol deniz yoluyla tankerlerle ülkesine taşınırken korsan saldırılarına maruz kalmaktaydı.⁸⁹⁷ Çin Komünist Partisi 2002 yılında düzenlenen 16. kongrede Rusya ve Orta Asya enerji kaynaklarına erişmek için "Batıya Yöneliş" stratejisini benimsedi.⁸⁹⁸ Pekin daha istikrarlı ve güvenli enerji tedarikçisi arayışı kapsamında dikkatini zengin kaynaklara sahip Orta Asya'ya yönlendirdi. Çin açısından petrol fiyatlarının ucuzluğundan ziyade arz güvenliği önem taşıyordu. Dolayısıyla Çin, diğer ülkelerden uygun koşullarda petrol bulsa dahi, Orta Asya enerji pazarından çekilmeyi düşünmemektedir.⁸⁹⁹ Çin'in ilk sınır aşan petrol boru hattı Mayıs 2006'da açıldı. Kazakistan'dan Çin'e ulaşan sözkonusu boru hattı

⁸⁹⁴ "U.S Energy Information Administration," <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Oil.html>

⁸⁹⁵ "U.S Energy Information Administration"...

⁸⁹⁶ Göknel, **a.g.m.**

⁸⁹⁷ "Somali Pirates hijack Russian China Bound oil tanker", May 5, 2010, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8661816.stm>; "Mid-ocean pirate attack on tanker", November 10, 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8350850.stm>

⁸⁹⁸ Stephen Blank, "China's Emerging Energy Nexus with Central Asia", **China Brief**, Vol. 6, No. 15, July 19, 2006,

http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31886&tx_ttnews%5BbackPid%5D=196&no_cache=1

⁸⁹⁹ Syaun, **a.g.k.**

sayesinde Kazak petrolünün yanı sıra Rus petrolü de Çin'e sevk edilmeye başladı.⁹⁰⁰

Çin, Kazakistan hattının açılmasından sonra Orta Asya ülkeleriyle başka petrol ve doğalgaz boru hatları yapımı amacıyla temaslarda bulundu. Böylece hem Orta Asya hem de Rus enerji kaynakları Çin'e ulaştırılabilecekti.⁹⁰¹ Bunlardan biri Türkmenistan'dan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov döneminde Çin'le Türkmenistan arasında Pekin'de imzalanan doğalgaz boru hattı yapımına ilişkin anlaşmaydı.⁹⁰² Çin, Nisan 2007'de Özbekistan ile doğalgaz boru hattının bu ülkeden geçen kısmının inşasıyla ilgili anlaşma imzaladı. Temmuz 2007'de Türkmenistan'ın orijinal Çin-Kazakistan boru hattı projesine katışacağı resmen teyid edildi. Kazak ve Çin resmi petrol şirketleri Kasım 2007'de konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmanın genel ilkelerini belirleyen anlaşmayı imzaladılar. Birbirlerine paralel olarak inşa edilen iki hattın birincisinin 2010 yılının sonunda tamamlanması beklenmektedir.

Liu'ya göre Çin'in ekonomik güvenliği ekonomik kalkınma, enerji güvenliği ve çevrenin korunması konularına bağlıdır. Bu değişkenler birbirleriyle dinamik bir ilişki, içindedir. Çin, hızlı ekonomik kalkınması nedeniyle, kalkınma hızını sürdürülebilir kılma yolunda enerji güvenliği giderek daha öne çıkmaktadır.⁹⁰³ Enerji, Çin'in kalkınmasında, sosyal istikrarı ve ulusal güvenliği açısından stratejik öneme sahip bir konudur. Çin enerji darlığını en önemli potansiyel tehditlerden biri olarak görmektedir.⁹⁰⁴ Barışçı enerji gelişimi ve uluslararası enerji işbirliği Çin'in enerji stratejisinin uluslararası boyutlarını oluşturmaktadır.

⁹⁰⁰ "U.S Energy Information Administration", <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Oil.html>

⁹⁰¹ Blank, **a.g.m.**

⁹⁰² Xuecheng Liu, "China's Energy Security and Its Grand Strategy", **The Stanley Foundation Policy Analysis Brief**, September 2006, p.10.

⁹⁰³ Liu, **a.g.m.**, p.2.

⁹⁰⁴ Liu, **a.g.m.**, p.4.

D.Hindistan'ın Enerji Stratejisinde 'Yakın Çevre'nin Rolü

Çin ve Hindistan 21. yüzyılın ilk on yılı sona ererken geçmişte enerji alanında itici güçler olan ABD ve Avrupa'nın yerini aldılar. İki ülke dünyada enerji talebine yön verir hale geldiler. Hindistan bir milyarın üzerinde nüfusu ve patlama yapan ekonomisiyle dünyanın altıncı büyük enerji tüketicisi konumuna ulaştı. Yeni Delhi ekonomisini yıllık ortalama yüzde altı ila yedi büyüme hızında tutabilmek için enerji tüketimini ortalama yüzde beş oranında arttırmak zorundaydı. Dolayısıyla Hindistan bu dönemde, geleneksel Çin-Pakistan odaklı politikasını enerji kaynaklarına sahip Orta Asya'ya yöneltti.⁹⁰⁵ 2003 verilerine göre petrol ihtiyacının yüzde yetmişüçünü dışarıdan karşılayan Hindistan'ın sadece birkaç yıllık rezervi bulunmaktadır.⁹⁰⁶ Hindistan'ın günde 1.4 milyon varil olan petrol ithalatının 2020 yılına kadar üç kat artması beklenmektedir.⁹⁰⁷ Hindistan'ın doğalgaz tüketimi ise 2015 yılında, yirmi yıl öncesine göre, yaklaşık üç kat artacaktır. Hindistan'ın doğalgaz üretiminin de artmasına karşın ihtiyacının yaklaşık üçte birlik kısmını ithalat yoluyla karşılaması gerekecektir.⁹⁰⁸

Hindistan enerji konusundaki sıkıntılarını aşmak amacıyla enerji ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirmeyi planladı. Bu doğrultuda Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle anlaşmalar imzalamaya çalıştı. Hindistan bu yönde girişimlerini sürdürürken karşısında Asya'nın enerji açlığı çeken diğer devi olan Çin'i buldu.⁹⁰⁹ Hindistan, Çin ve Pakistan ile Orta Asya'ya dönük yeterince işbirliği yapamadığından, bölgeye açılım amacıyla İran ile işbirliğine yöneldi. Ayrıca Türkmenistan-Afganistan-Pakistan yoluyla Türkmen doğalgazını satın almak istedi.⁹¹⁰ Uzmanlara göre diğer projelerin yanı sıra Türkmenistan-Afganistan-Pakistan (TAP) Boru Hattı Projesi ile İran-Pakistan-

⁹⁰⁵ Khan, **a.g.e.**, p.12.

⁹⁰⁶ Stein Tonneson and Ashild Kolas, "Energy Security in Asia: China, India, Oil and Peace", Report to the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, **International Peace Research Institute**, Oslo (PRIO), April 2006, p.38-40.

⁹⁰⁷ Amresh Chandra, "Geopolitics of Central Asian Energy Sources and Indian Interest", **Journal of Peace Studies**, Vol. 16, No. 1-2, January-June, 2009.

⁹⁰⁸ Amresh, **a.g.m.**

⁹⁰⁹ Carin Zissis, "India's Energy Crunch", 23 October 2007, http://www.cfr.org/publication/12200/indias_energy_crunch.html

⁹¹⁰ Pramit Mitra, "Indian Diplomacy Energized by Search for Oil", **Yale Global**, 14 March 2005.

Hindistan (IPI) boru hattı projesi Hindistan'ın enerji güvenliği açısından önem taşımaktadır. Hindistan Başbakanı Manmohan Singh 28 Ağustos 2005'de Afganistan'ı ziyaretinde Yeni Delhi'nin enerji güvenliğini sağlayabilmesi için her iki boru hattı projesinin de (IPI ve TAP) gerçekleştirilmesi gerektiğini söyledi.⁹¹¹

Hindistan'ın enerji kaynaklarını çeşitlendirme stratejisi kapsamında alternatif bir proje üzerinde daha durmaktadır. Rusya'dan başlayıp Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'dan üzerinden Hindistan-Çin kontrol hattı vasıtasıyla Keşmir'e ulaşması öngörülen sekizyüzdoksan mil uzunluğunda ve iki milyara dolar maliyetli 'enerji otoyolu' projesi Yeni Delhi'nin desteğini almıştır.⁹¹²

Hindistan'ın enerji stratejisi yabancı firmalara ülkede yatırım imkanı sağlamanın yanı sıra, devlet petrol ve gaz şirketi ONGC (Oil and Natural Gas Corporation Limited)'nin yabancı petrol ve gaz sahalarına yatırım yapmasını da kapsamaktadır. ONGC, Ocak 2003 itibariyle Kazakistan/Alibekmola petrol sahasının yüzde onbeşlik, Kurmangaz'ın yüzde onluk hissesini elinde bulundurmaktadır. Bu dönemde Hindistan, Özbekistan petrol ve gaz sahalarından yüzde yirmilik bir hisse edinmeye çalışırken, Tacikistan ve Kırgızistan ile hidroelektrik projeleri sürdürdü.⁹¹³

Enerji projeleri ele alınırken göz önünde bulundurulacak faktörlerden biri güvenlik boyutudur. Enerji güvenliği jeopolitik ve uluslararası boyutları kapsamaktadır.⁹¹⁴ Enerji güvenliğine yönelik tehditler uygun fiyatlı kaynaklara erişmek, yakıtın işlenmesi ve güvenli şekilde nakledilmesi, çevre ve kaynakların korunması gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

Hindistan enerji projelerine yönelirken Afganistan'daki Taliban saldırılarından rahatsızlık duydu. Ticari ortaklık yaptığı, aynı zamanda enerji kaynaklarına bağımlı olduğu bu bölgedeki köktenci grupların yeniden

⁹¹¹ Chandra, **a.g.m.**

⁹¹² Khan, **a.g.e.**, pp.12-13.

⁹¹³ Khan, **a.g.e.**, p.12.

⁹¹⁴ Chandra, **a.g.m.**

güçlenmesinden endişe etti.⁹¹⁵ Hindistan, Orta Asya ile ticaretin canlandırılması için Afganistan'da istikrarın sağlanmasını koşul olarak gördü.

Hindistan'ın enerjiyle birlikte Orta Asya'daki çeşitlenen çıkarlarına bakıldığında, İran'ın eksen ülke olduğu görülmektedir. Hindistan'ın İran ile fiili ittifakı iki ülkeyi birbirine ve Orta Asya'ya bağlayan, güvenlik işbirliği, enerji ve başlıca altyapı projelerini kapsamaktadır.⁹¹⁶ Kimi yazarlara göre Hindistan, jeopolitik gerçekliklerin yol açtığı sınırlamaları kabul etse de, fırsatları görmek zorundadır. Zira dünyanın en büyük gaz rezervleri Hindistan'ın çevresinde; İran, Orta Asya ve Körfez ülkelerinde bulunmaktadır.⁹¹⁷

ABD Başkanı George Bush Hindistan ve Pakistan'ı kapsayan Güney Asya ziyaretinde İran, Pakistan ve Hindistan'ı bağlayan 7.2 milyar dolarlık IPI boru hattı projesine destek verdi. Ancak boru hattı Pakistan'ın hassas Belucistan bölgesinden geçtiği için, İslamabad'ın hattı koruma yeteneği Yeni Delhi'de kuşku yarattı. Bir diğer alternatif boru hattı projesi ise halihazırda Asya Kalkınma Bankası'nın ve ABD'nin desteğini alan Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan (TAP) hattıdır. Hindistan'ın Türkmenistan gazını almak üzere üçbuçuk milyar dolar maliyetli TAP'a katılma kararı verdi. Söz konusu boru hattına Azerbaycan, Özbekistan ve Kazakistan gazı da verilebilecektir.⁹¹⁸ ABD proje ile ilgili olarak ön fizibilite raporu için 1.3 milyon dolar finansman sağladı. Boru hattının beşyüz kilometrelik kısmının Afganistan'dan geçmesi ülkedeki mevcut durum nedeniyle güvenlik kaygılarına sebep olmaktadır.⁹¹⁹

E.Rusya'nın Enerji Stratejisi ve 'Yakın Çevre'

Putin döneminde hazırlanan doktrinlerde enerji faktörü hem güvenlik konusu hem de güvenlik kaynağı olarak yer almıştır. Enerji, yüksek gelir elde etme kapasitesi ve özellikle Ukrayna ile gaz konusundaki anlaşmazlığı sırasında

⁹¹⁵ Khan, **a.g.e.**, p.13.

⁹¹⁶ Khan, **a.g.e.**, pp.20-21.

⁹¹⁷ Chandra, **a.g.m.**

⁹¹⁸ Chandra, **a.g.m.**

⁹¹⁹ Noor Ul Haq and Asifa Hasan (eds), "Gas Pipeline Projects in South Asia", p.33, <http://ipripak.org/factfiles/ff64.pdf>

güç aracı olarak kullanması nedeniyle Moskova'nın güvenlik düşüncesinin uyumlu bir kısmı haline geldi.⁹²⁰

Rusya'nın dış ve güvenlik politikalarında enerji aracını etkin şekilde kullanması 2005 yılı sonunda Ukrayna'yı gaz fiyatlarını arttırmaya zorlamasıyla belirginleşti.⁹²¹ Rusya Ocak 2006'da Kiev ile yaşadığı fiyat anlaşmazlığı üzerine doğal gaz vanasını kapattı. Bu kriz sadece Rusya-Ukrayna ilişkilerini gerginleştirmekle kalmayıp Moskova'yı Avrupa Birliği ile karşı karşıya getirdi.⁹²² Ocak 2007'de ise bu kez Rusya ve Belarus arasında petrol fiyatlarındaki anlaşmazlık, Rusya'nın petrol sevkiyatını üç gün süreyle durdurmasına yol açtı. Rusya'nın transit ülke konumundaki komşularıyla sorunları kısa dönemde bir kaygı nedeni haline geldi.⁹²³

Rusya eski Sovyet ülkelerine piyasa fiyatlarından düşük bedelle doğalgaz satarken zamanla fiyatlarda düzenlemelere gitti. Fiyatlandırmada piyasa gerçeklerinin yanısıra eski Sovyet ülkelerinin Moskova ile ilişkilerinin niteliği de belirleyici olmaktadır. Örneğin Rusya Batı yönelimli Gürcistan'a verdiği doğalgazın fiyatını 1 Ocak 2007'den itibaren iki katına çıkardı.⁹²⁴ Moskova Ukrayna'ya verilen gazın fiyatını da diğer eski Sovyet ülkelerinden daha önce arttırdı. Gazprom'un Gürcistan ve Ukrayna'ya sattığı gazın fiyatını arttırması, bu ülkelerde 2004 yılındaki seçimlerde Batı yanlısı yönetimlerin iktidara gelmesi üzerine gerçekleşti. Zira Rus liderler renkli devrimlerin tüm eski Sovyet coğrafyasına yayılmasından, böylece bölgedeki nüfuzlarını sınırlandırmasından, hatta Rusya'daki rejimi tehdit etmesinden endişe duydular.⁹²⁵

⁹²⁰ De Haas, "Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment"

⁹²¹ "Russia-Ukraine gas row heat up", December 27, 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4562952.stm>; Taraflar arasında doğalgaz fiyatının saptanması konusunda ertesi yıllarda da gerginlikler ortaya çıkmıştır.

⁹²² Sinem Kara, **a.g.m.**; Rusya'nın enerji stratejisinin özeti için bkz. "The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020, Ministry of Energy of the Russian Federation, Moscow 2003, http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf

⁹²³ Jeronim Perovich and Robert Ortung, "Russia's Energy Policy: Should Europe Worry?" **Russian Analytical Digest**, No.18, 3 April 2007, p.2.

⁹²⁴ "Blackmail fear after Russia doubles the price of its gas", December 22, 2006, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-424434/Blackmail-fear-Russia-doubles-price-gas.html>

⁹²⁵ Stephen Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", **Congressional Research Service**, September 2, 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>

Rusya'nın 2005 yılından itibaren enerji alanındaki kimi uygulamaları Batı'da kaygıyla karşılandı. Bunlar; Moskova'nın AB ile imzaladığı Enerji Şartı Anlaşması'nı onaylamaması, enerji üretimini kamulaştırması, yabancı yatırımlardan devlet adına pay alması ya da arttırması, BDT ülkelerine verdiği doğalgaz ve petrol fiyatlarını arttırarak zamanla uluslararası piyasa düzeyine çıkarması, Ukrayna ile anlaşmazlığında gaz vanasını kapatması, Belarus ile fiyat konusunda sorun yaşaması, kuzeyde ve güneyde alternatif ulaştırma yolları konusunda anlaşmalar yapmasıdır.

Gazprom, 1 Ağustos 2007'de tarihinde açıklama yaparak Belarus'un ödemediği 450 milyon ABD Doları tutarındaki borcuna karşılık, bu ülkeye verilen doğalgazın yüzde kırkbeş oranında azaltılacağını açıkladı.⁹²⁶ Bir süre sonra aynı uyarı Batı yanlısı rejimin işbaşına geldiği Ukrayna'ya yöneltildi. Gazprom, Ukrayna'nın Ekim 2007 ayı içerisinde 1.3 milyar ABD Dolar borcunu ödenmemesi durumunda doğalgaz kısıtlamasına gidileceğini açıkladı.

Putin döneminde Rusya'nın enerjiyi siyasi hedeflerinde araç olarak kullanması sık görülen bir durumdu. Gürcistan'ın 2006 yılı sonlarında dört Rus Askeri İstihbarat (GRU) subayını casusluk yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alması üzerine Moskova'nın tepkisi sert oldu. Gürcistan AGİT aracılığı ile Rus subaylarını teslim etmesine karşın Moskova'nın tepkisi sürdü. İki ülke arasındaki ulaşım sona erdirildi. Moskova'da yaşayan çok sayıda Gürcü sınır dışı edildi. Moskova enerjiyi de bir manivela olarak kullanmayı sürdürdü. Moskova Gürcistan'a sattığı gazın fiyatını iki katına çıkardı.⁹²⁷ Rusya, Gazprom vasıtasıyla Gürcistan'ın doğalgaz boru hatlarını alabilmek için anılan ülkeye baskıda bulunmaya devam ederken, Tiflis'i enerji alanında sıkıştırmayı sürdürdü.

Rusya'nın Batı yanlısı Tiflis yönetimine baskısı bununla da sınırlı kalmadı. Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i özel olarak Moskova'ya davet ederek, Rusya'nın Gürcistan'a uygulayacağı enerji

⁹²⁶ "Russia to cut natural gas supplies to Belarus 45% from Aug.3", <http://en.rian.ru/russia/20070801/70092408.html> (10/10/2007)

⁹²⁷ "Gazprom to double Georgia charges", November 2, 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6108950.stm> (10/10/2007)

ablukasında Azerbaycan'ı da yanına çekmeye çalıştı. Bu kapsamda Gürcistan'ın çevre ülkelerden doğalgaz bulmasını engellemek amacıyla, 2007 yılında daha önce dörtbuçuk milyar metreküp doğalgaz alım anlaşması yaptığı Azerbaycan'dan birbuçuk milyar metreküp doğalgaz daha alabileceğini belirterek, Bakü'nün Şah Denizi kaynaklarından Gürcistan'a doğalgaz vermesini engellemeye çalıştı.⁹²⁸

Rusya'nın enerji stratejisi dört temele dayanmaktadır;

-Alternatif enerji nakil hatları oluşturarak, arz güzergahlarını çeşitlendirmek,

-Bölge ülkelerinin enerji kaynaklarını ülkesi üzerinden ihraç etmek,

-Enerji nakil hatlarında pay sahibi olmak,

-Alıcı ülkelerin iç dağıtım şebekelerinde pay sahibi olmaktır.⁹²⁹

Gazprom, yurtdışında tüketiciye doğrudan satış yapan gaz şirketlerini, yer altı tesislerini, enerji üreten şirketleri ve boru hatlarını ya da hisselerini satın alma stratejisi izledi. Kremlin böylece enerji alanında dünya çapında dev Rus şirketleri oluşturmayı hedefledi.

Örneğin LUKOIL şirketi 1998 yılında Plotey'deki Petrotel rafinerisinin hisselerini satın alarak Romanya pazarına girdi. LUKOİL 2006 yılı itibarıyla Romanya'da 500 milyon Dolar'ın üzerinde yatırım yapmıştır. Petrotel-LUKOİL ortaklığı 10 petrol deposu ve 300 civarında ortak benzin istasyonunu bünyesinde barındırmaktadır. Şirketin faaliyetleri Romanya ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır.⁹³⁰

Uzmanlara göre Rusya'nın AB'ye ve eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik agresif enerji politikası, Moskova'nın özellikle Batı'ya giden enerji nakil hatları üzerindeki hakimiyetini pekiştirmeyi hedeflemektedir.⁹³¹ Rusya, Ukrayna ve Belarus gibi kendisine sorun çıkaran transit ülkeleri dışarıda bırakan yeni boru hattı projeleriyle arz güzergahını çeşitlendirmeye yöneldi.

⁹²⁸ Rovshan İsmayilov, "Azerbaijan: Baku Likely to Reject Russian Offer to Buy Natural Gas", <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav060308a.shtml>

⁹²⁹ Woehrel, **a.g.m.**, p.1.

⁹³⁰ Romanya Büyükelçiliği Müsteşarı ile 08 Aralık 2006'da Moskova'da yapılan görüşme.

⁹³¹ Vladimer Papava and Dr. Michael Tokmazishvili, "Russian Energy Politics And The EU: How To Change The Paradigm", **Caucasian Review Of International Affairs**, Vol. 4, No. 2, Spring 2010, p.103.

Böylece gaz sevkiyatında tek bir güzergaha bağlı kalmayacak, ev sahibi ülkelerin tekelci konumlarından istifadeyle pazarlık marjını arttırmasını önleyecek, diğer ülkeleri ulaştırma sistemlerine dahil ederek Avrupa enerji güvenliğinde söz sahibi olarak kıta politikalarında etkili olacaktır.

Rusya bu amaçla iki proje üzerinde durdu. Biri Baltık denizinin altından Almanya'ya ulaşacak Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı (Kuzey Akım), diğeri ise Güney Akım Boru Hattı Projesi (Güney Akım) idi.

Kuzey Akım Rusya'nın tekeliğini güçlendirmek adına attığı en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Gazprom, projede hisselerin yüzde ellibirine sahip iken, Alman firmaları geri kalanını eşit olarak paylaşmıştı. Rusya Kuzey Akım projesiyle iki yönlü fayda elde edecektir. Avrupa Birliği ülkelerini kendisinden daha fazla doğalgaz ithalat etmeye yöneltecek, öte yandan Doğu Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğini sarsmış olacaktır. Kuzey Akım, Doğu Avrupa ülkelerinden Ukrayna ve Polonya'yı baypas ederek Almanya'ya ulaşmaktadır.⁹³² Putin'in Ukrayna'yı bypas etme niyeti taraflar arasındaki ihtilaflardan çok daha önce oluşmuştu. Putin 17 Ocak 2002'de Polonya'ya yaptığı ziyarette, Gazprom'un, potansiyel yatırımcılar olarak Alman Wintershall ve Ruhrgas, Gaz de France ve İtalya'nın SNAM şirketleriyle bu ülkeden geçecek bir boru hattı projesi gündemdeydi. Varşova sözkonusu projeye destek vermişti.⁹³³

İkinci proje ise Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı idi. Bu hattın Karadeniz'de Bulgaristan'ın Burgaz limanından başlaması, Yunanistan'ın Dedeağaç kentine varması, Yunanistan'dan sonra biri İtalya'ya diğeri ise Sırbistan üzerinden Avusturya'ya ulaşacak iki hatta ayrılması öngörüldü. Rusya ilgili ülkelerle anlaşmaları imzaladı. Ancak Bulgar hükümeti anlaşmayı imzaladıktan sonra ülkede yeni seçim oldu. Yeni bir parlamento oluştu, iktidar partisi değişti. Yeni parlamento anlaşmayı onaylamadı. Balkan ülkeleri Moskova ve Brüksel arasındaki rekabet nedeniyle sıkıntıya girdi.⁹³⁴

⁹³² Kara, **a.g.m.**

⁹³³ Amanov, **a.g.e.**, s.227.

⁹³⁴ Vladimir Socor, "Bulgarian Government Skeptical on South Stream Project", http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36057&cHash=4cbbb0ae04 (10/06/2010)

Rus yetkililer Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı projesini ticari gerekçelerle açıklasalar da bu tür anlaşmalarda Rusya'nın genel jeopolitik çıkarları daha fazla önem taşımaktadır. Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığı konusunda Sırbistan yanlısı tutumuyla, 25 Ocak 2008'de imzalanan Rusya-Sırbistan Enerji İşbirliği anlaşması arasında bağlantıyı görmek pek de güç olmayacaktır.

Rusya'nın ikinci stratejisi Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin uluslararası pazarlara petrol ve doğalgaz sevkiyatında hakim rol oynama arzusuydu. Sovyet sisteminin altyapısı, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı ambargo, Afganistan'daki çatışmalar, Pakistan'daki istikrarsızlık, bölgedeki diğer coğrafi engeller ile güvenlik sorunları Moskova'nın bu rolünün gerçekleşmesine katkı sağladı. Rusya, BTC boru hattının kurulmasına şiddetle karşı koydu. Ancak 1990'lı yıllardaki iç ve ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan güçsüzlüğü nedeniyle bu hattın kurulmasını engelleyemedi. Putin döneminde ise Rusya doğu-batı enerji koridoru işlevi görecektir Nabucco projesine karşı daha başarılı adımlar attı. Rusya bir taraftan Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle giderek piyasa fiyatlarına yaklaşan bedellerle uzun vadeli doğalgaz alım anlaşması imzalarken öte yandan ülkesinden Avrupa'ya doğalgaz boru hatları projeleri üzerinde çalışarak iki taraflı kısıpaca almaktadır. Rusya'nın Orta Asya kaynaklarının doğu istikametinde Çin ve Hindistan gibi ülkelere sevkiyatı konusunda etkisi bulunmamakta, taraflar arasında yapılan anlaşmalardan hoşnut olmamaktadır.

Rusya'nın bir başka stratejisi mevcut enerji nakil hatlarını işletmek ya da gerek hatların mülkiyeti gerekse işletmesinde pay sahibi olmaktır. Bu amaçla Avrupa istikametinde kurulması öngörülen Kuzey ve Güney Akım Doğalgaz Boru Hatlarında belirli oranda hissesi bulunmaktadır.⁹³⁵

Rusya'nın enerji konusunda bir diğer stratejisi üretim, ulaştırma ve satış boyutlarını bütüncül şekilde değerlendirerek enerji alanında işbirliği yaptığı ülkelerin enerji dağıtım ağına girmektir. Bu amaçla alıcı ülkelerin iç dağıtım şebekelerinde pay sahibi olmaya yönelik Ermenistan ve Belarus ile

⁹³⁵ <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>;
<http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline.html>

anlaşma yaptı.⁹³⁶ Ancak Rusya Avrupa iç pazarlarına bu kadar kolay girememektedir. Gazprom, Hollanda'nın yerel gaz şebekesinden hisse almak istemiş, henüz sözkonusu hedefine ulaşamamıştır.⁹³⁷

Putin BDT coğrafyasında enerji alanındaki hakimiyetini güçlendirerek ABD'nin siyasi ve askeri liderliğine karşı enerji lideri olmayı hedefledi. Bu amaçla bir taraftan eski Sovyet ülkeleriyle uzun vadeli enerji anlaşmaları imzalayıp yeni nakil hatlar kurarken, öte yandan doğalgazda OPEC gibi bir örgütlenmeyi tasarladı. Doğalgaz üreten birçok ülkeyle bağlantılar kurdu.⁹³⁸ Kremlin bu hedefine 2008 yılı sonunda ulaştı. 23 Aralık 2008 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen toplantıda "Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Formu" resmen kuruldu. Söz konusu forum Rusya, Cezayir, Bolivya, Mısır, Ekvatorial Gine, İran, Libya, Nijerya, Katar ve Trinidad Tobako'dan oluştu.

'Yakın Çevre'de enerji alanındaki bir diğer önemli bölge Güney Kafkasya ve uzantısı olan Hazar Havzası'dır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi bölgede enerji kaynaklarının varlığına bağlıdır. Hazar petrol ve gazının kesintisiz şekilde pazarlara ulaştırılması için Kafkasya'da istikrar yaşamsal önem taşımaktadır. Rusya ve Ortadoğu enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak istenen Batıdaki tüketici devletlerin enerji politikaları sonucunda bölgenin önemi arttı.⁹³⁹

2006 yılında faaliyet giren BTC Petrol Boru Hattı Rusya'nın bölgede enerji ihracatındaki tekelci konumunu bozduğu için Hazar'da Rus üstünlüğüne çok önemli bir darbe vurdu. Rusya'da buna karşı İran ile

⁹³⁶ Babken Tunyan, "Russian share in the pipeline growing," November 22, 2006, <http://www.168.am/en/articles/3569>; Emil Danielyan, "Kocharian Confirms Russian Control Of Iran-Armenia Pipeline", October 30, 2006, <http://www.armeniandiaspora.com/showthread.php?68052-Kocharian-Confirms-Russian-Control-Of-Iran-Armenia-Pipeline&p=68207>; "Gazprom acquires 12.5 % stake in Belarus pipeline", June 6, 2007, <http://en.rian.ru/russia/20070606/66789093.html>

⁹³⁷ Hollanda Büyükelçiliği Başkatibi ile 13 Aralık 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

⁹³⁸ Jonathan Stern, "Gas-OPEC: A Distraction From Important Issues of Russian Gas Supply to Europe", **Oxford Energy Comment**, Oxford Institute for Energy Studies, February 2007, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0207-1.pdf

⁹³⁹ Marcel de Haas (eds), "Geostrategy in the South Caucasus", <http://www.centralasia-southcaucasus.com/pdf/061100%20Clingendael%20-%20Geo-strategy%20in%20the%20South%20Caucasus.pdf>

işbirliğini geliştirmek ve bölgedeki askeri varlığını arttırmak suretiyle adım attı.⁹⁴⁰

BTC Boru Hattı'nın inşası Rusya'nın Hazar bölgesindeki çıkarlarını sarstı. Projeye katılan ülkeler Rusya ve İran karşıtı duygularını gizlemezken, projenin hem stratejik hem de güvenlik açılarından önem taşıdığını duyurdular. Putin devlet başkanı seçilince Hazar denizini Rus dış politikasında yüksek öncelikli konu olarak aldı. Viktor Kalyuzhnyi'yi bölgeye Başbakan Yardımcısı unvanıyla özel temsilcisi olarak atadı.⁹⁴¹

Putin, başarısız olarak nitelendirilen Aşkabat zirvesinden dönüşte Nisan 2002'de Astrahan'a yaptığı ziyarette ülkesinin Hazar'daki pozisyonunu yeniden savundu. Putin, Hazar'ın askeri öncelikli bölge olduğunu, Hazar için ayrılan kaynakların arttıracaklarını, bölgeye daha fazla asker göndereceklerini açıkladı. Rusya Ağustos 2002'de Hazar donanmasının da katılımıyla bugüne kadar benzeri görülmemiş geniş çaplı bir askeri eğitim tatbikatı düzenledi.⁹⁴²

Putin döneminde hazırlıklarına başlanan, Kazakistan ve Türkmenistan ile Hazar kıyısında doğalgaz boru hattı yapılmasına yönelik anlaşmayı onaylayan yasa 26 Aralık'ta Medvedev tarafından imzalandı. Yeni boru hattı yapımı Orta Asya'daki gaz şebekesinin yenilenmesi ve genişletilmesi projesinin bir parçasıydı. Hat, Türkmenistan'dan başlayacak, Kazakistan'ın Hazar kıyısı boyunca yol alacak Avrupa'ya gönderilmek üzere amacıyla Rusya'ya taşınacaktır. Boru hattı inşasına ilişkin ortak anlaşma 20 Aralık 2007'de imzalanmış olup, Türkmenistan'dan yılda otuz milyar, Kazakistan'dan ise on milyar m3 gaz taşınması beklenmektedir.⁹⁴³

Rusya enerji tekeli güçlendirmek adına ŞİÖ'nün 15 Haziran 2006 tarihli zirvesinde, örgüt bünyesinde bir "Enerji Kulübü" oluşturmayı teklif etti. Teklifin gerçekleşmesi halinde, AB, enerji piyasasını Rusya'ya açmayı

⁹⁴⁰ Magomedov, **a.g.m.**, p.16.

⁹⁴¹ "Transcaucasus: A Chronology", http://www.anca.org/resource_center/transcaucasus.php?trid=26

⁹⁴² Magomedov, **a.g.m.**, p.16.

⁹⁴³ "Russia, Kazakhstan, Turkmenistan sign Caspian gas pipeline deal", December 20, 2007, <http://en.rian.ru/russia/20071220/93381954.html>

reddetse bile, Rusya doğuda yerini sağlamlaştırabilecekti.⁹⁴⁴ BDT Devlet Başkanları Konseyi 25 Mayıs 2007’de Yalta’da enerji konusunu ele aldılar. Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan elektrik ticaretinin genişletilmesi ile BDT ülkelerinde enerji kaynaklarına erişimi arttırmak amacıyla ortak enerji piyasası oluşturulması yönündeki anlaşmayı imzaladılar.⁹⁴⁵

Putin, 2007 ve 2008 yıllarındaki açıklamalarında enerjiye büyük önem verdiğini ortaya koydu. Enerji, gerek bütçe gelirlerini artırması gerekse güç aracı olarak özellikle Belarus ve Ukrayna ile yaşanan anlaşmazlıklarda kullanılması nedeniyle, Moskova’nın güvenlik düşüncesinin ayrılmaz bir parçası haline geldi.

Moskova, Ağustos 2009’da Enerji Şartı ve ilgili diğer anlaşmalara taraf olmayacağını resmen bildirdi. Anlaşmanın 45 (3-a) maddesine göre 60 takvim günü sonunda Rusya çekilmiş olacaktır.⁹⁴⁶

Rusya, BDT ülkelerinden geçen ham petrol nakil hatlarına büyük önem vermektedir. Boru hatları ile ilgili mücadeleyi galip bitiren taraf transit ücretlerden yılda milyonlarca dolar gelir elde ederken, asıl kazancı boru hatlarının denetiminden sağlayacaktır. 21. yüzyılda Transkafkasya ve Orta Asya’da jeopolitik nüfuz sahibi olmak enerji hatlarının kontrolünden geçmektedir.⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ Kara, **a.g.m.**

⁹⁴⁵ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf> (13/12/2007)

⁹⁴⁶ <http://www.encharter.org/index.php?id=18>

⁹⁴⁷ MacDougall, **a.g.m.**, p.94.

SONUÇ

Putin Yeltsin'den kaos içerisinde bir Rusya teslim almıştı. Ekonomik kriz ve ayrılıkçılık hareketinin başlıca faktörleri arasında yer aldığı bu kaos ortamı zayıf federal merkez, başına buyruk yöneticileri olan mahalli idareler, ülke kaynaklarını kendi çıkarlarına göre kullanan siyasiler ve yandaş oligarklar, paylaşım savaşında karşı cephede yer alan silovikiler, Rusya'yı hasta adam gören Batı ve Moskova ile ilişkileri hangi ekseninde sürdüreceği konusunda kararsız 'Yakın Çevre' ülkeleri ile pekişmekteydi. Bu durum Putin'in içeride ve dışarıda işinin hiçte kolay olmadığını gösterdi.

Ancak Putin işbaşına geldiğinde elinde neyi, ne zaman ve nasıl yapacağını gösteren kılavuzu hazırды. Dünya'nın en güçlü istihbarat servislerinde görev yapmış, son olarak Federal Güvenlik Servisi başkanlığını yürütmüş bir lider olarak ülkesini, toplumunu, hasımlarını, yöntemlerini, tarafların güçlü ve zayıf yönlerini çok iyi biliyordu. Hepsinden de önemlisi ülkenin en etkin bürokrasisini oluşturan silovikilerin desteğini almıştı.

Putin, yaklaşık doküzyüz yıl Çarlıkla yönetilen Rus toplumunun güçlü liderlerin yönetimi altında yaşama alışkanlığından vazgeçemeyeceğinin farkındaydı. Öte yandan zengin doğal yeraltı ve yer üstü kaynaklarını barındıran bölgeleri olmaksızın federal merkezin ayakta duramayacağını biliyordu. Bu nedenle toprak bütünlüğünün korunmasına son derece önem verdi.

Çeçenistan'ın bağımsızlığı halinde bunu Kuzey Kafkasya'nın tamamı, Tataristan, Başkortostan, Altay, Saha (Yakutya), Kamçatka, Sibirya gibi etnik/dinsel yönlerden farklılığa sahip, zengin doğal kaynakları elinde tutan bölgeler de takip edecekti. Böyle bir süreç ülkeyi 1990'ların kaos ortamına geri götürecekti, bu yüzden Rusya Federasyonu'nu bir arada tutmak mümkün olmayacaktı. Tarihi süreçte gelişen Rus kimliği ve Rusya'nın güvenlik kültürü, ülkenin tehdit algılamalarını ve ulusal çıkarlarının belirlenmesinde, dolayısıyla güvenlik politikalarının oluşumunda etkin rol oynamaktaydı. Bu anlayışla Putin, ülke içinde düzeni sağlayıp Rus devletini güçlendirdiği takdirde ülkenin uluslararası alanda saygınlığını tesis edeceğine inanıyordu. Putin bu

düşüncesini Federal Meclis'te yaptığı konuşmasında milletvekilleriyle de paylaştı.

O dönem merkezi otoritenin karşısındaki en büyük meydan okumalardan olan Çeçenistan'daki ayrılıkçılık ve Kuzey Kafkasya'da bununla bağlantılı hareketleri demir yumrukla bastırmayı kararlaştırdı. Putin bu ayrılıkçı hareketi uluslararası arenaya 'terör sorunu' olarak sunup iç ve dış destek almak suretiyle çözerek en yumuşak karnını garantiye aldı. Putin'in ayrılıkçı hareketin sembolü haline gelen Çeçenistan'da elde ettiği göreceli başarı bundan sonra federasyondan ayrılacak bölgelere ve liderlerine, kendi iktidarı boyunca ya da düşüncelerinin Rus devlet yönetiminde etkili olduğu sürece, akıbetlerinin ne olabileceğini gösterirken, iç güvenlik ve istikrar açısından bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

Putin, Rusya'daki milliyetçilik, ayrılıkçılık ve terör tehditlerini etkisiz hale getirdi, ülkenin bütünlüğünü korudu, rekabetçiliğini güçlendirdi. Putin, buna paralel olarak ideolojik temelli politikalardan ayrılıp rasyonel ve pragmatik dış politika izlemeye başladı. Temelinde ekonomik çıkarlar yatan pragmatizm Kremlin'in elini güçlendirirken hareket alanını genişletti.

Rusya Batı'ya karşı güven duygusunu 1990'lı yıllarda yaşanan bazı gelişmelerle kaybetmişti. NATO'nun Bosna ve Kosova müdahaleleri, NATO'nun eski Sovyet ve Varşova Paktı üyeleri üzerinden genişlemeyeceği sözünü tutmaması, yeni uluslararası güvenlik mimarisinde Rusya'ya eşit rol verilmemesi, Rusya'daki ayrılıkçı hareketlere dolaylı destek verilmesi gibi olaylar Yeltsin ve ekibini hazırlıksız yakalamıştı. Batı tek taraflı politikalarını uygularken kendi askeri, siyasi ve ekonomik gücünün yanı sıra iç sorunlarla boğuşan, siyaseten bölünmüş, ekonomik krize girmiş, modası geçmiş silah ve donanımlı ordusuna güvenmek zorunda kalan Rusya'nın dengeleyici rolünü kaybetmesinden yararlandı.

Putin, işbaşına gelince Rusya ile Batı arasında eşitlik ve işbirliğine dayalı yeni bir sayfanın açılmasını destekledi. Devlet başkanı seçilir seçilmez Nisan 2000'de START II anlaşmasını onaylayan kanunun Duma'daki görüşmelerine katıldı. Böylece kanunun onay sürecinde yönetimin iradesini parlamentoya ilk elden aktarma fırsatı buldu.

Putin, 11 Eylül 2001 terör eylemlerini müteakip ABD'nin Afganistan hareketine destek verdi. Ancak zamanla Afganistan hareketinin 'terörle mücadele' ile sınırlı kalmayacağını anladı. ABD'nin, ABM'den çekilme kararından, yeni ulusal füze savunma stratejisinden, NATO'nun genişlemesinden, İttifakın BM Güvenlik Konseyi'nin yerine geçirilme gayretlerinden ve bölgesel güvenlik konularında ağırlığını arttırmasından rahatsızlık duydu. Bu süreçte Moskova'yı en fazla rahatsız eden gelişmelerden biri ise Sovyet sonrası coğrafyada yaşanan 'Renkli Devrimler' di. Bölgede Moskova'ya sadık rejimler birer birer tasfiye edilirken yerlerine Batı ile işbirliğini, siyasi, askeri ve ekonomik entegrasyonu savunan yönetimler geliyordu.

Putin, ABD'yi, ABD liderliğindeki Batılı ülkeleri tek kutuplu bir dünya oluşturma, anlaşmazlıkların çözümünde kuvvet kullanma eğilimleri nedeniyle eleştirirken, çok kutuplu bir dünya modelinin oluşmasını teşvik etti. NATO, AGİT ve AKKA gibi geçmişin mirası olan yapılar ve araçların mevcut koşullarda blok politikalarını yeniden üreten mekanizmalar haline gelmesinden ve Rusya'ya karşı kullanılmasından rahatsızlık duydu.

Putin bu dönemde Batı'yı, Batı'nın kavramsallaştırdığı küreselleşme ve araçlarıyla dizginlemeyi planladı. Batı'nın artan enerji ihtiyacı ve enerji fiyatlarının yükseleceği beklentisi Putin'in öncelikli alanını belirledi. Enerjiyi hem bütçe gelirlerini arttırmak hem de dış politik ve güvenlik hedeflerine ulaşmak amacıyla etkin bir araç olarak kullandı. Putin, Batı ile askeri ve teknolojik açıdan rekabet edemeyeceğini biliyordu. ABD dünyanın siyasi ve askeri lider ise Rusya'nın da enerji lideri olması gerekiyordu. Bu amaçla eski Sovyet ülkeleriyle uzun vadeli enerji anlaşmaları imzaladı ve yeni transit hatların inşasına yöneldi. Doğalgaz üreten ülkelerle işbirliğini geliştirdi. OPEC benzeri bir örgütlenmeyi teşvik etti.

Putin'in dış güvenlik politikasında 'Yakın Çevre' merkezi bir öneme sahiptir. Bölgenin güvenlik ve istikrarı ile Moskova'nın güvenlik çıkarları birçok yönden birbirine bağlıdır. Bununla birlikte bölgede Rusya'nın baş etmesi gereken çok sayıda risk unsuru bulunmaktadır. Bunlar küresel ve

bölgesel faktörler kadar Rusya'nın kendi içindeki dinamiklerden de etkilenme potansiyeline sahiptir.

-‘Yakın Çevre’de her türlü kilidin anahtarı olan Moskova’ya sadık liderlerin işbaşından uzaklaşmaları, demokratikleşme sürecini henüz tamamlayamamış, iç dengeleri kurumsal, kültürel ve ekonomik bazda oturmamış bu ülkelerde Rusya'nın nüfuzunu son derece zayıflatabilecektir.

-‘Yakın Çevre’de yönetim değişiklikleri Moskova'nın bölgedeki askeri üslerini kapatmasına dolayısıyla nüfuzunu yaymada önemli bir aracı kaybetmesine yol açacaktır.

-‘Yakın Çevre’de güvenlik ve istikrar bozulduğu takdirde bölgede kaos meydana gelecek, dış müdahale riski ortaya çıkacak, gelişmeler Rusya’yı da içine çekebilecektir. Bu durumda göçmen ve mülteci sorunu oluşacak, Rus diasporası ile Rusya’da yaşayan yabancılar sorunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenecektir.

-‘Yakın Çevre’deki istikrarsızlık Rusya'nın son derece önem verdiği ayrılıkçılık sorununu tetikleyecektir. Böylece sınırları aşan nitelikte bir terör ve tehditle karşı karşıya kalınabilecek, Kuzey Kafkasya’da süregelen ayrılıkçı hareketler ve çatışmalar alevlenecek, ayrılıkçılık düşüncesi daha geniş coğrafyaya yayılabilecektir.

-Rusya'nın bölgede petrol ve doğalgaz üretimi, rafineri, nakli konularındaki tekelci konumu zarar görmesi, Rusya'nın özellikle Batı’ya karşı dış politikasında en önemli yaptırım aracını kaybetmesine yol açabilecektir.

Putin, Rusya'nın ulusal çıkarları ile şekillenen dış güvenlik politikalarını ‘Yakın Çevresi’nde hassasiyetle uyguladı. Moskova’ya sadık liderlerin işbaşında kalmasını destekledi. Enerji alanında işbirliği ile bu ülkelerin kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında öncü rol oynadı. Eski coğrafyasındaki anlaşmazlık konularına tarihi derinliklerden gelen emperyal ve kolonyal anlayışla ele aldı. ABD ve Avrupa'nın eski nüfuz alanında etkin rol oynamasına, bölgede üs temini arayışlarına ve rejimleri değiştirme gayretlerine güçlü bir şekilde direndi. ‘Yakın Çevresi’nde ve ötesinde siyasi, ekonomik ve askeri entegrasyonu teşvik etti. Uzun süre sembolik bir örgüt olarak görülen BDT’yi içinden OGAÖ ve AET (EuraSEC) gibi platformlar

çıkartarak güçlendirdi. OGAÖ ve ŞİÖ'yü Batılı askeri ve siyasi-ekonomik kuruluşlarının alternatifi haline getirme yolunda önemli yol kat etti. ŞİÖ'nün başlangıçta sınır sorunları üzerinde duran beşli harekettten, Asya'nın büyük ülkelerinin de gözlemci olarak katılmasıyla, ekonomik siyasi ve güvenlik alanlarında söz sahibi konuma getirmede Çin'le birlikte etkin rol oynadı.

Uluslararası sorunların, donmuş anlaşmazlıkların bölgesel güvenlik problemlerin çözümünde BM, AGİT ve BDT gibi üyesi olduğu ya da karar mekanizmalarında yer aldığı/etkin rol oynadığı örgütler vasıtasıyla çözülmesini savundu. Donmuş anlaşmazlıkları, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi ileride kendi sözünden çıkabilecek ülkelere karşı bir koz olarak yaklaştı.

Rusya, Gürcistan'ın 5 Ağustos 2008'de Güney Osetya'ya yönelik askeri hareketini püskürttükten sonra, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıdı. Her iki Cumhuriyeti de himayesi altına aldı. Dolayısıyla Gürcistan'ın anayasal sınırları üzerinde egemenliğini yeniden kurma politikası ve stratejisi bir daha kolaylıkla doğrulamayacak bir darbe yedi. Rusya'nın Cumhuriyetleri tanıma kararında, Kosova'nın bağımsızlığının Batı tarafından tanınması ve buna paralel kamuoyu oluşturma çabaları da rol oynadı. Rusya açısından önemli sonuç, 'Yakın Çevresi'ndeki sorunların çözümünde Moskova'nın çıkarlarını gözetmeyen bir çözümün mümkün olamayacağıydı. Bölge ülkeleri açısından ise; bu ülkelerin Moskova'ya yakın tek adam konumundaki liderlerini bir şekilde dizginlemeleri, yaşlı liderlerini hilafet anlayışından vaz geçirmeleri, tek yönlü dış politik, siyasi ve ekonomik bağlar yerine çok yönlü politikalar geliştirmeleri, büyük bölge devletlerinin hegemonyası altındaki bölgesel örgütlerden ziyade evrensel uluslararası örgütlere girerek işbirliğini yaygınlaştırmaları gerekmekteydi.

2008 yılı sonbaharında iyice şiddetlenen küresel ekonomik kriz, tüketim ve üretimde düşüşe yol açınca enerjiye olan talep de hızla azaldı. Dolayısıyla petrol fiyatları hızlı bir şekilde düştü. Rusya'nın gelirleri hızla azalırken enerji şirketleri borsaya değerlerinin neredeyse yüzde seksenini kaybetti. Bu gelişmelerin yol açtığı güvensizlik ve merkezlerde sermayeye duyulan ihtiyaç bir anda ülkedeki yabancı sermayenin hızla çıkmasına,

dolayısıyla rublenin hızla değer kaybetmesine yol açtı. Kurun değişmesi ise gıda dahil pekçok tüketim malını ithal eden Rusya'da enflasyonun artmasına ve hayat pahalılığına yol açtı. İstihdamın daralması işten çıkarmaları beraberinde getirdi. Bu durum kısmen göçmen işçi kontenjanının kısılmasıyla telafi edilmeye çalışılırken ekonominin çarkları durmaya başladı. Devlet kara gün için biriktirdiği rezervlerin yarısını piyasaya, yani sonu olmayan bir kuyuya pompaladı. Yine de dövizdeki sert hareketliliği engelleyemedi.

Küresel ekonomik kriz Putin ile temeli atılan toplumun alt yapısında sosyalist, üst yapısında ise kapitalist ekonomi modelinin sonunu da beraberinde getirdi. Özellikle temel ihtiyaç maddelerine her geçen gün daha fazla harcayan işçiler, memurlar, emekliler ve diğer dar gelirliiler arasında yani toplumun alt tabanında huzursuzluk sesleri duyulmaya başladı.

Petrol kaynaklarına sahip olan ve petrol boru hatlarının geçtiği Çeçenistan'da, bağımsızlık peşindeki milliyetçi unsurlar ile onları kuvvet kullanarak bastırmak isteyen Moskova yönetimi arasındaki çatışma, enerji güzergahlarının ekonomik ve siyasi rantına dayalı küresel mücadele açısından bakıldığında anlamlı görülmektedir. Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan ihtilafı, Gürcistan'da merkezi hükümet ile Abhaz ayrılıkçılar arasındaki anlaşmazlıklar yine bu perspektiften daha farklı anlaşılmaktadır. BTC petrol boru hattının tamamlanmasından sonra bu kez Hazar Havzası ile Orta Asya doğalgazını Avrupa'ya ulaştıracak Nabucco projesi Moskova ile Batı arasında rekabeti arttırmıştır.

Rusya Federasyonu günümüzde siyasi, ekonomik, askeri ve jeopolitik açılardan 1990'lı yıllara göre çok daha güçlü bir hale geldi. Bunun arka planında Putin'in izlediği güçlü merkezîyetçi politikalar, istikrarın sağlanması, devlet gelirlerinin artması ve 'Yakın Çevre' politikası yatmaktadır.

Putin'in 'Yakın Çevre'de nüfuz alanı oluşturma gayreti kısmen ekonomik (petrol ve diğer yıllık gelirleri arttırmak), kısmen jeopolitik (komşuları üzerinde siyasi denetim sağlamak ve Güneyde dini aşırılıkçılığa karşı güvenli bölge oluşturmak) ve kısmen iç siyasete yönelikti (kendi popüleritesini arttırmak ve komünistleri ve milliyetçileri susturmak). Putin'in sözkonusu stratejisinde asıl hedefi ise ülkesini yeniden küresel aktör

konumuna getirmektir. Bu yüzden ‘Yakın Çevre’ politikasından geri adım atması mümkün değildir.

Putin, sekiz yıllık devlet başkanlığı zarfında yaptıklarıyla Rus tarihindeki en önemli liderlerden biri olmayı hak etti. Putin, Rusya’yı dünya siyasetinde yeniden sözü dinlenir kılan, Sovyetler Birliği’nin ardından Rusya Federasyonu’nu ikinci dağılma dalgasından kurtaran bir lider olarak tarih sahnesinde şimdiden saygın bir yer edindi.

Putin’in en önemli Rus lideri olabilmesi ise, öncelikle Rusya Federasyonu’nun daha fazla bölünmesini önlemek için çok etnili, çok dinli ve çok kültürlü Rus toplumunu birleştiren değerleri öne çıkartabilmesi ve ülkesini siyasi, ekonomik, bilimsel ve askeri açılardan küresel güç yapması gerekmektedir. Putin, bugüne kadar uyguladığı iç ve dış politikalarla ülkesini bu hedeflere ulaştıracak bir lider olduğunu ortaya koymuştur. Geriye yeniden devlet başkanı olma kararını değiştirmedeği takdirde -Dmitry Medvedev’i halef göstermesi devlet başkanlığına yeniden döneceğinin en önemli işaretidir- 2012 yılını beklemek kalmaktadır.

KAYNAKÇA

BELGELELER

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
April 3, 2001, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2001/04/03/0000_type70029type82912_70660.shtml

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
April 18, 2002, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2002/04/18/0000_type70029type82912_70662.shtml

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
May 16, 2003, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2003/05/16/0000_type70029type82912_44692.shtml

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
May 26, 2004, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2004/05/26/1309_type70029type82912_71650.shtml

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
April 25, 2005, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2005/04/25/2031_type70029type8291287086.shtml

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
May 10, 2006, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912105566.shtml

“Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”,
April 26, 2007, The Kremlin, Moscow,
http://eng.kremlin.ru/speeches/2007/04/26/1209_type70029type82912_125670.shtml

“Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Raporu”, Doc. 7182, 17 October 1994.

Council of Europe Parliamentary Assembly, Doc.7182, Report “on the conflict in Nagorno-Karabakh”, 17 October 1994.

Council of Europe Parliamentary Assembly, Committee on Economic Affairs and Development, "Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region", Doc. No.9635, 12 December 2002.

"Declaration on a transformed North Atlantic Alliance issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council (The London Declaration),
<http://www.nato.int/docu/basicxt/b900706a.htm>

"Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation Issued by the Heads of State and Government",
<http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm>

"NATO Handbook", NATO Office of Information and Press.

"Partnership Action Plan against Terrorism",
<http://www.nato.int/docu/basicxt/b021122e.htm>

"Prague Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002", <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

"Press Conference following the end of the G8 Summit", 8 June 2007,
<http://www.informationclearinghouse.info/article17855.htm>

"Russian Military Doctrine-1997",
 <<http://www.freerepublic.com/forum/a390bd9f76dbf.htm>> (06 Şubat 2007)

"Russia's Military Doctrine-2000",
 <<http://www.freerepublic.com/forum/a394aa0466bfe.htm>> (06 Şubat 2007)

"Russian National Security Blueprint-1997"(1997, Aralık 26), Rossiiskaya Gazeta, 26 pp 4-5 \ FBIS-SOV-97-364, 30 Dec 1997,
 <<http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html>> (06 Şubat 2007)

"Russian National Security Concept-2000", Permanent Representation of the Russian Federation to the Council of Europe,
 <<http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>> (06 Şubat 2007)

"TACiS Annual Report 1999", Brussels: Commission, 2000

"The Foreign Policy Concept Of The Russian Federation", www.mid.ru

"TBMM Tutanak Dergisi", Dönem: 19-1, Cilt 1, No 3 (1991)

“The Alliance’s Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council,”
<http://www.nato.int/docu/basic/b911108a.htm>

“The Alliance's Strategic Concept Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999”,
<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

“The National Security Strategy Of The United States Of America”, September 2002, The White House, Washington,
<http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf>

“The National Security Strategy Of The United States Of America”, March, 2006, The White House, Washington,
<http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/nss2006.pdf>

“The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020, Ministry of Energy of the Russian Federation, Moscow 2003,
http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf

“U.S.Interests in the Central Asian Republics”, Hearing Before the Subcommittee on Asia and the Pacific of the Committee on International Relations, House of Representatives, 150. Kongre, 2. Session, February 12, 1998,
<http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa48119.000/hfa481190f.htm>

“Vladimir Putin’in 43. Münih Güvenlik Konferansında Yaptığı Konuşma”,
http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menukonferenzen=&sprache=en&id=179& (15 Nisan 2007)

“Washington Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999”, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>

KİTAPLAR

ACAR, Kezban, **Başlangıçtan 1917 Devrimi’ne Kadar Rusya Tarihi**, Ankara, Nobel, 2004.

AMANOV, Şatlık, **ABD’nin Orta Asya Politikaları**, İstanbul, Gökkuşbu, 2007.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002.

ASLAN, Yasin, **Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye**, 2.Baskı, Ankara, Berikan Yayınevi, 2005.

BAL, İdris (der.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.

BAYLIS, John and Steve Smith, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, New York, Oxford University Press, 2001.

BİLGE Suat, **Milletlerarası Politika**, Ankara, A.Ü. S.B.F., 1966.

BROWN, Chris, **Understanding International Relations**, New York, St. Martin's Press, 1997.

BUZAN, Barry, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, New York, Harvester Wheatsheaf, 1991.

BÜYÜKAKINCI, Erhan (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

CAŞIN, Mesut Hakkı, **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006.

CEMİLLİ, Elnur, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Ankara, Akçağ, 2003.

ÇALIŞ, Şaban H. Et.al. (der.), **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara, Liberte, 2001.

DAĞI, İhsan (der.) **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998.

DAĞI, Zeynep, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2002.

DALLIN, David J., **The Real Soviet Russia**, Revised and Enlarged Edition, New Haven, Yale University Press, Third Printing, 1950.

DANKS, Catherine, **Rusian Politics and Society: An Introduction**, Essex, Pearson Education Limited, 2001.

DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003.

DEMİR, Abdullah, **Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998.

DJALILI, Mohammad Reza and Thierry KELLNER, **Yeni Orta Asya Jeopolitiği SSCB'nin bitiminden 11 Eylül sonrasına**, çev. Reşat Uzmen, İstanbul, Bilgi Kültür Sanat, 2009.

DOUGHERTY, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr., **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**, Fourth Edition, New York, Longman, 1996.

DUGIN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, çev. Vügar İmanov, 4. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

EDMONDS, Robin, **Soviet Foreign Policy 1962-1973, The Paradox of Super Power**, London, Oxford University Press, 1975.

EKREM, Nuraniye Hidayet, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)**, Ankara, ASAM, 2003.

ERALP, Atila (der.), **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İstanbul, İletişim, 2005.

EROL, Mehmet Seyfettin (der.), **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009.

EVANS, Graham ve Jeffrey Newnham, **The Penguin Dictionary of International Relations**, London, Penguin Books, 1998.

FRANKEL, Joseph, **National Interest**, London, Pal Mall, 1970.

GÖZEN, Ramazan, **Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası**, Ankara, Liberte, 2000.

GÖZEN, Ramazan, **Turkey's Delicate Position Between NATO And ESDP**, Ankara, Center for Strategic Research (SAM Papers), 2003.

HEKİMOĞLU, Asem Nauşabay, **Rusya'nın Dış Politikası**, Ankara, Vadi Yayınları, 2007.

HOLSTI, K.J., **International Politics: A Framework for Analysis**, 4th ed., Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1983.

HOSKING Geoffrey, **Russia And The Russians, From Earliest Times To 2001**, London, Penguin Books, 2001.

JORDAN, Amos A., et.al., **American National Security: Policy and Process**, Fourth Edition, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1993.

KAMALOV, İlyas, **Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2004.

KAMALOV, İlyas, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008.

KASIM, Kamer, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, Ankara, USAK Yayınları, 2009.

KAUFMAN, Daniel J. et.al., **U.S. National Security: A Framework for Analysis**, Lexington, Heath and Company, 1985.

KEGLEY, Jr., Charles W. ve Eugene R. Wittkopf, **World Politics: Trend and Transformation**, Fourth Edition, New York, St. Martin's Press, 1993.

KHAN, Azmat Hayat, **Indian Interests in Central Asia**, Area Study Center (Russia, China and Central Asia) University of Peshawar, Designed&Printed by The AAYS, t.y.

KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, 1999.

LAMBORN, Alan C. and Joseph Lepgold, **World Politics into the Twenty-First Century**, USA, Pearson, 2003.

LONGWORTH, Philip, **Russia'a Empires, Their Rise and Fall: From Prehistory to Putin**, London, John Murray (Publishers), 2005.

MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika**, Cilt 1, çev. Baskın Oran ve Ünal Oskay, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

ÖZCAN, A. Sevinç, **Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

ÖZCAN, Gencer ve Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2. Basım, İstanbul, Büke Yayınları, 2000.

PIPES, Richard, **Russia under the Old Regime**, 2nd Edition, London, Penguin Books, 1995.

PIPES, Richard, **A Concise History of the Russian Federation**, New York, Vintage Books, 1996.

PLANO, Jack C. and Roy Olton, **The International Relations Dictionary**, Essex, Longman, 1988.

PRİMAKOV, Yevgeniy, **Kapalı Kutu Rusya: Üst Düzey Siyaset Koridorlarında Bir Yaşam**, çev. Nuri Eyüpoğlu, Mataş Matbaası, 2002.

PURTAŞ, Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Platin, 2005.

ROSENAU, James N. (ed.), **International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research and Theory**, New York, The Free Press, 1969.

RIASONOVSKY, Nicholas, **A History of Russia**, 4th Edition, Oxford, Oxford University Press, 1984.

RUBIN, Barry ve Kemal Kirişçi (der.), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

SAPMAZ, Ahmet, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, Ötüken, 2008.

SERVICE, Robert, **A History Of Modern Russia, From Nicholas II To Putin**, London, Penguin Books, 2003.

SESTANOVICH, Stephen (ed.), **Rethinking Russia's National Interests**, Washington. DC: Center for Strategic and International Studies, 1994.

SÖNMEZOĞLU Faruk (der.), **Uluslararası ilişkiler Sözlüğü**, Genişletilmiş Üçüncü Basım, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

SPILLMAN Kurt R. and Joachim Krause (ed.), **International Security Challenges in a Changing World**, Bern, Peter Lang, 1999.

TALBOTT, Strobe, **The Russian Hand**, New York, Random House, 2003.

TÜRKEŞ, Mustafa ve İlhan Uzgel (der.), **Türkiye'nin Komşuları**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

TONNESON, Stein and Ashild Kolas, "Energy Security in Asia: China, India, Oil and Peace", Report to the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, **International Peace Research Institute**, Oslo (PRIO), April 2006.

VIOTTI, Paul R. and Mark V. KAUPPI, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, Second Edition, New York, Mcmillan, 1993.

VOLKOGONOV, Dmitri, **The Rise And Fall Of The Soviet Empire: Political Leaders form Lenin to Gorbachev**, Edited and translated by Harold Shukman, London, HarperCollins Publishers, 1999.

WHITE, Stephen, **Russia's New Politics The Management of a Postcommunist Society**, United Kingdom, Cambridge University Press, 2004 (Fourth printing).

TEZLER

HILL, Fiona, "In Search of Great Russia: Elites, Ideas, Power, the State, and the Pre-Revolutionary Past In the New Russia, 1991-1996", Ph.D Thesis, Harvard University, March 2008.

KAYA, Sezgin, "Rus Dış Politikasında Gelenekçi-Modernist Unsurların Analizi ve Batı", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2008.

MURA, Julie M., "The Putin Administration's Policies and Russian Initiatives to Rebuild a Eurasian Empire", MS Thesis, The Charles Schmidt College of Science, May 2006.

ZHUSSİPBEK, Galym , "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişim Süreci ve Sovyet Sonrası Coğrafya Güvenliğine Etkisi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

MAKALELER

ADOMEIT, Hannes, "Russia as a 'Great Power' in World Affairs: Images and Reality", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 71, No. 1. (Jan., 1995), pp.35-68.

ALİBEKOV, İbrahim, "India Set To Expand Presence In Central Asia", December 2, 2003, <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav120303.shtml>

ANTONENKO, Oksana, "Russia's foreign and security policy in Central Asia: the regional perspective", <<http://www.iiss.org/publications/russian-regional-perspectives-journal/volume-1---issue-2/russias-foreign-and-sec-policy-in-cen-asia>>(10.05.2007)

ASPATURIAN, Vernon V., "Soviet Foreign Policy at the Crossroads: Conflict and/or Collaboration?", **International Organization**, Vol. 23, No. 03, (Summer, 1969), pp.589-620.

AYDIN, Mustafa, "Global Değişim Ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Şaban H. Çalış et. al. (der.), Ankara, Liberte, 2001.

BENNET, Christopher, "Terörizmle Savaş",
<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art2.html>

BLAGOV, Sergei, "Russia Seeking to Strengthen Regional Organizations to Counterbalance Western Influence" (2002, Aralık 04),
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav120402a.shtml>
(2007, Kasım 26)

BLANK, Stephen, "China's Emerging Energy Nexus with Central Asia", **China Brief**, Vol. 6, No. 15, 19 July 2006,
http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31886&tx_ttnews%5BbackPid%5D=196&no_cache=1

BOOTH, Ken, "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 67, No. 3. (Jul., 1991), pp.527-545.

BRYANSKI, Glep, "Putin backs Abkhazia autonomy, Russian troops sent, May31, 2008.

BUZAN, Barry, "Peace, Power, and Security: Contending Concepts in the Study of International Relations", **Journal of Peace Research**, Vol. 21, No. 2, Special Issue on Alternative Defense. (Jun., 1984), pp.109-125.

CARLEY, Michael Jabara, "Pragmatism in Early Soviet Foreign Policy", Paper for the conference of The Historical Society, Boston, June 2000,
<http://gozips.uakron.edu/~mcarley/uphill.html>

CASHABAK, David, "Risky Strategies? Putin's Federal Reforms and the Accommodation of Difference in Russia", **London School and Economics and Political Science**, No.3, pp.5-11.

CHANDRA, Amresh, "Geopolitics of Central Asian Energy Sources and Indian Interest", **Journal of Peace Studies**, Vol. 16, No.1-2, January-June, 2009.

CHINYAEVA, Elena, "Putin's State Of The Nation Address" Russia and Eurasia Review Vol. 2, No. 11,

http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=28421&tx_ttnews%5BbackPid%5D=226 .

CHIVERS, C.J., "Critic of Chechen President Is Killed in Exile in Vienna, January 13, 2009",
<http://www.nytimes.com/2009/01/14/world/europe/14chechnya.html>

COHEN, Ariel, "The War In Chechnya: What Is At Stake", <http://www.cerisciencespo.com/archive/decemb99/artac.pdf>;

COHLE, Arnold, "Tatarstan: Power-Sharing Deal Clears Russian Duma" RFE/RL, February 13, 2007 <http://www.rferl.org/content/article/1074687.html>

COHLE, Arnold, "Russia:Federation Council Backs Tatarstan Power-Sharing Bill, RFE/RL, July 11, 2007, <http://www.rferl.org/content/article/1077565.html>

CORNELL, Svante E., "The South Caucasus: A Regional Overview And Conflict Assessment", Prepared for the Swedish Agency for International Development Cooperation (SDA), September 2002,
<http://www.cornellcaspien.com/sida/sida-cfl-4.html>

CROW, Suzanne, "The Making of Foreign Policy in Russia under Yeltsin", Munich/Washington, DC: **RFL/RL Research Institute**, 1993.

DAĞI, Zeynep, "Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, İhsan D. Dağı (der.), Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s.79-114.

DANIELYAN, Emil "Kocharian Confirms Russian Control Of Iran-Armenia Pipeline", 30 October 2006,
<http://www.armeniandiaspora.com/showthread.php?68052-Kocharian-Confirms-Russian-Control-Of-Iran-Armenia-Pipeline&p=68207>

DE HAAS, Marcel (eds.) "Geostrategy in the South Caucasus",
<http://www.centralasia-southcaucasus.com/pdf/061100%20Clingendael%20-%20Geo-strategy%20in%20the%20South%20Caucasus.pdf>

DE HAAS, Marcel, "Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment", **Russian Analytical Digest**, No. 62, 18 June 2009, pp.2-5.

DE HAAS, Marcel, "Russia's Military Strategy: Preparing for the Wrong War", http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=478&language_id=1 (20.05.2007)

DE HAAS, Marcel, "The Development of Russian Security Policy 1992-2002", **BASEES Annual Conference 2003**, Paper for the Panel from the Group for the Study of Civil-Military Relations, pp.1-14.

<<http://www.clingendael.nl/cscp/staff/mhaas/0303-BASEES-RF-security-policy-92-02.pdf>>(29.05.2007)

DIXON, Robyn, "Russia to Follow New Pragmatism in Its Foreign Policy", July 11, 2000, <http://articles.latimes.com/2000/jul/11/news/mn-51080> (13/08/2008).

DIBA, Bahman Aghai, "Legal regime of the Caspian Sea", **Persian Journal**, 3 December 2005,< [http://www.iranian.ws/iran news/publish/article 11239.shtml](http://www.iranian.ws/iran%20news/publish/article%2011239.shtml)> (21.12.2006)

DUMBAUGH, Kerry, "China's Foreign Policy: What Does It Mean For U.S. Global Interests?" July 18, 2008, **Congressional Research Center**, p.1., <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34588.pdf>

EBERSTADT, Nicholas "Russia, the Sick Man of Europe" January 1, 2005, <http://www.aei.org/article/21711> (10/03/2008)

ERALP, Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Dağı, Eralp, Keyman et.al, 11. Baskı, İstanbul, 2009.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol (der.), **Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun**, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009, s.7-54.

FEFFER, John, "Fergana Valley's Violent Reputation 'Inaccurate'" - Washington, Mar 29 (IPS)

FISCHER, Sabine, "European Policy towards the South Caucasus after the Georgian Crisis, Caucasian Analytical Digest, No.1, 17 December 2008, pp.2-6.

GOTTEMOELLER, Rose, "Russian-American Security Relations After Georgia", **Carnegie Endowment Moscow**, September 2008, http://www.carnegieendowment.org/files/russia_us_security_relations_after_georgia.pdf

GÖKNEL, Mete, "The New Game" Tension and Conflicts For Energy Transport Routes, May 2008, <http://www.eurasiacritic.com/articles/new-game-tension-and-conflicts-energy-transport-routes>

GÖZEN, Ramazan, "Dış Politika Nedir?" , **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İdris Bal (der.), İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.

GÖZEN, Ramazan, "Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, İhsan D. Dağı (der.), Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998.

GREEN, Niall, "US signs up Poland and Czech Republic for missile shield", 8 February 2007, <http://www.wsws.org/articles/2007/feb2007/miss-f08.shtml>

GROMADZKI, Grzegorz and Wojciech Konończuk, "Energy Game: Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia", http://www.batory.org.pl/doc/energy_game.pdf (16 Eylül 2009)

GÜNEY, N. A. "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı", **Türkiye'nin Komşuları**, Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (der.), Ankara, İmge Kitabevi, 2002, ss.357-360.

HAİDER, Kamran "Pakistan says U.S. drone attacks could hurt ties", Islamabad, January 13, 2010, <http://www.reuters.com/article/idUSTRE60C38S20100113>

HELM, Dieter, "Russia, Germany and European Energy Policy", 14 December 2006, **Open Democracy**, http://www.opendemocracy.net/globalization-institutions_government/energy_policy_4186.jsp

HIPPEL, Karin von and Frederick Barton, "Getting it Right in Pakistan and Afghanistan", **Center for Strategic & International Studies**, Commentary, January 28, 2009., www.csis.org.

"Is Radical Islam Inevitable In Central Asia? Priorities For Engagement", 22 December 2003, **International Crisis Group**, Asia report, No. 72, Osh/Brussels, pp.1-3

ISMAYILOV, Rovshan, "Azerbaijan:Baku Likely to Reject Russian Offer to Buy Natural Gas", <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav060308a.shtml>

IVANOV, Y., "Russia's national security problems in Transcaucasia and the era of globalization", **Military Thought**, Jan-March 2005, http://findarticles.com/p/articles/mi_m0JAP/is114/ain15786915/pg9/?tag=content;col1

JANUSZ, Barbara, "The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems", **Chatham House, Russia and Eurasia Programme, Briefing Paper**, August 2005, REP BP 05/02

KARA, Sinem, "**Rusya-AB Enerji Diyalogu**" <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=609&sayfa=13> (23 Nisan 2007)

KAZANTSEV, Andrei A., "Vladimir Putin's Central Asian Policy 2000-08: In Search of Security and Influence", **Russian Analytical Digest**, 4 March 2008, No. 36.

KEOHANE, "International Institutions: Two Approaches", **International Studies Quarterly** (1988) 32 (4), pp.379-396.

KERR, David, "The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Vol. 47, No. 6. (Sep., 1995), pp. 977-988.

KHALILOV, Roman, "Moral justifications of secession: the case of Chechnya", **Central Asian Survey**, Vol. 22, No.4 (December 2003), pp.404-420, <http://www.radicalparty.org/it/node/5070602>

KIRSCH, Marian P., "Soviet Security Objectives in Asia", **International Organization**, Vol. 24, issue 3, (Summer, 1970), pp. 451-478.

KOLCHIN, Sergei, "Why Russia refuses to ratify Energy Charter", Ria Novosti, 07 April 2006, <http://en.rian.ru/analysis/20060407/45451331.html>

KOLSTO, Paul, "The New Russian Diaspora: Minority Protection in the Soviet Successor States", **Journal of Peace Research**, Vol. 30, No.2, 1993.

KOSLOWSKI, Rey and Friedrich V. Kratochwil, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System", **International Organization**, Vol.48, No. 2 (Spring, 1994), pp.215-247.

KRAUSE, Keith and Michael C. WILLIAMS, "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", **Mershon International Studies Review**, Vol. 40, No. 2. (Oct., 1996), pp. 229-254.

KRIZVOKHIZHA, Vassily, "Russia's national security policy:conceptions and realities", Edited and Translated by Richard Weitz, **The "Whither Russia" Project Strengthening Democratic Institutions Project**, John F. Kennedy School of Government September 1998, <http://www.u.arizona.edu/~volgy/security.doc> (06/02/2007)

LAPIDUS; Gail W. "Contested Sovereignty, The Tragedy of Chechnya", **International Security**, Vol. 23, No. 1. (Summer, 1998).

LELYVELD, Michael, 'Caspian: Russia-Iran Declaration Draws Objections' <http://www.b-info.com/tools/miva/newsview.mv?url=news/2001-03/text/mar19g.rfe> (20.12.2006)

LEVY, Marc A., "Is The Environment a National Security Issue?", **International Security**, Vol. 20, No.2, (Autumn, 1995), pp. 35-62.

LITOVKIN, Viktor, "Russia Pushing NATO, CSTO Cooperation", June 26, 2005, <http://en.rian.ru/analysis/20050628/40774407.html>

LIU, Xuecheng , "China's Energy Security and Its Grand Strategy", **The Stanley Foundation Policy Analysis Brief**, September 2006.

LO, Bobo, "Evolution or Regression? Russian Foreign Policy in Putin's Second Term", **NUPI**, August 06, pp.57-77.

LUKIN, Vladimir P., "Russia and Its Interests", **Rethinking Russia's National Interests**, Stephen Sestanovich (ed.), Washington. DC: Center for Strategic and International Studies, 1994.

LUKIN, Mikhail, **Russian Military Bases: An Overview of Russian Military Bases Abroad**, http://www.kommersant.com/p766827/Russia,_military_bases/ (31 Mayis 2007)

LYNCH, Allen C., "The Realism of Russia's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Vol. 53, No.1, (Jan., 2001), pp.7-31.

MACDOUGALL, Jim, "Russian Policy in the Transcaucasian 'Near Abroad' The Case of Azerbaijan, pp.89-101.

MAGOMEDOV, Arbakhan "Russia's Policy Toward the Caspian Sea Region and Relations with Iran", **Russian Analytical Digest**, No. 6, 19 September 2006, pp.16-18.

MAMEDOV, Rustam , "International Legal Status Of The Caspian Sea: Issues of Theory And Practice", **The Turkish Yearbook**, Vol. 32, pp.217-259.

MASALA, Carlo, "Demographic Pressure and Ecological Restraints: The Case of the Mediterranean", **International Security Challenges in a Changing World**, Kurt R. Spillman ve Joachim Krause (Ed.), Bern, Peter Lang, 1999.

MEARSHEIMER, John, "A Realist Reply", **International Security**, Vol. 20, No. 1 (Summer,1995), pp.82-93.

MILLER, Benjamin, "The Concept of Security: Should it be Redefined", **Journal of Strategic Studies**, Vol. 24, No. 2, June, 2001, pp.13-42.

MITRA, Pramit, "Indian Diplomacy Energized by Search for Oil", **Yale Global**, 14 March 2005.

MOUSAVI, Seyyed Rasoul, "Security Arrangements in Southern Caucasus", **Amu Darya**, The Iranian Journal of Central Asian Studies, Fall 2003&Winter 2004, Vol. 8, No.16&17, pp.1-17.

OLCOTT, Martha Brill, "Central Asia's Security Challenges", <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=706> (20 Aralık 2009)

OLCOTT, Martha Brill, "U.S.Policy in Central Asia: Looking Ahead", **Written Testimony**, Senate Committee on Foreign Relations, December 15, 2009, s.2. <http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=24296>

OLIKER, Olga and and Thomas S.Szayna (eds), "Faultlines of Conflict in Central Asia and the South Caucasus: Implications for the U.S. Army", United States Army, **RAND**, Arroya Center, http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/2005/RAND_MR1598.pdf

OUDENAREN, John Van, "The Tradition Of Change In Soviet Foreign Policy", **Understanding Soviet Foreign Policy**, Mc Nair Paper Number Seven, The Institute For National Strategic Studies, Washington D.C., April 1990.

OVERLAND, Indra , "The Closure of the Russian Military Base at Akhalkalaki: Challenges for the Local Energy Elite, the Informal Economy and Stability", **The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies**, sayı 10, 2009.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, "Dış Politikada Milli Menfaat", **A.Ü. S.B.F. Dergisi**, cilt 13, ayı 4 (1958).

PAPAVA, Vladimer and Dr. Michael Tokmazishvili, "Russian Energy Politics And The EU: How To Change The Paradigm", **Caucasian Review Of International Affairs**, Vol. 4, No. 2, Spring 2010, pp.103-111.

PETROV, Nikolay "From Managed Democracy to Sovereign Democracy: Putin's Regime Evolution in 2005", **Center for Political-Geographic Resaearch**, December 2005, PONARS Policy Memo No. 396, http://csis.org/files/media/csis/pubs/pm_0396.pdf

PEROVIC, Jeronim and Robert Orttung, "Russia's Energy Policy: Should Europe Worry?" **Russian Analytical Digest**, No.18, 3 April 2007, pp.2-7.

POPESCU, Nicu, "The EU in Moldova- Settling conflicts in the neighbourhood", **Occasional Paper**, No. 60, Paris: EU ISS, October 2005.

ROBERTSON, (Lord Robertson) "NATO'nun Dönüşümü",
<http://www.nato.int/docu/review/2003/issue1/turkish/art1.html>

SAFIRE, William "On Language; The Near Abroad",
 May 22, 1994
<http://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html?pagewanted=all>

SARIBOĞA, Veli, "Çeçen cinayetleri Rus ajanların işi mi?", <http://www.tumgazeteler.com/?a=4752926>

SHELL, Frank, Richard E. Friedman, and Lauren Bean, "American Foreign Policy Toward Pakistan",
<http://nationalstrategy.com/Programs/NationalStrategyForumReview/Fall2009NSFRV18Issue1USMexico/PakistanSpecialReport/tabid/213/Default.aspx>

SCHRÖDER, Henning, "Russia's National Security Strategy to 2020", ",
Russian Analytical Digest, Vol. 62, 18 June 2009, pp.6-10.

SCHREİNER, Bernard, "Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region" 12 December 2002, Doc. No.9635, Parliamentary Assemble, Committee on Economic Affairs and Development

SECRIERU, Stanislav, "Russia's Foreign Policy Under Putin: 'CIS Project' Renewed", **UNISCI Discussion Papers**, No.10, January 2006,
[http://www.ucm.es/info/unisci/UNISCI10Secrieru.pdf\(29.05.2007\)](http://www.ucm.es/info/unisci/UNISCI10Secrieru.pdf(29.05.2007))

SERGOUNIN, Alexander A., "Post-Communist Security Thinking in Russia: Changing Paradigms", **Copenhagen Peace Research Institute (Working Papers)**, <<http://www.ciaonet.org/wps/sea01/>> (15 Mayıs 2008)

SEZER, D. B., "Rusya: Jeopolitik Yarışma İle Ekonomik Ortaklığı Bağdaştırmanın Zorlukları", **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (der.), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

SHCHEDROV, Oleg, "U.S. "imperialism" means new arms race:Putin",
Reuters, 31 May 2007,
<http://www.reuters.com/article/idUSL3147787120070531>

SHOUMIKHIN, Andrei, "Russians in Central Asia and the Caucasus: An Uncertain Future", the Eisenhower Institute's Center for Political and Strategic Studies, **Perspectives on Central Asia**, Vol. 2, No. 9, December 1997.
<http://www.eisenhowerinstitute.org/programs/globalpartnerships/securityandterrorism/coalition/regionalrelations/OtherPubs/Shoumikhin.htm> (19.12.2006)

SHVETSOVA, Tatyana, **USSR Foreign Policy Under Brezhnev**, 24 July 2006, <http://english.ruvr.ru/2006/07/24/101781.html> (15/06/2007)

SLISKA, Lubov, "The Role of Russia in Resolving Regional Security Problems In The South Caucasus", Document prepared by Mrs. Lubov Sliska Head of the Duma Delegation of the Russian Federation, May 2005, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=722> (8 Nisan 2007)

SNYDER, Robert S., "Bridging the Realist/Constructivist Divide: The Case of the Counterrevolution in Soviet Foreign Policy at the End of the Cold War", **Foreign Policy Analysis**, (2005) 1.

SOCOR, Vladimir, "Poroshenko Adopts Primakov's Concept for Transnistria Settlement", **Eurasia Daily Monitor**, http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2369757 (29 Mayıs 2007)

SPECTER, Arn, "The Case Against the U.S. Missile Defense System in Europe", <http://www.towardfreedom.com/europe/1511-the-case-against-the-us-missile-defense-system-in-europe>

STANKEVICH, Sergey, "Toward a New National Idea", **Rethinking Russia's National Interests**, Stephen Sestanovich (ed.), Washington. DC:Center for Strategic and International Studies, 1994.

STERN, Jonathan "Gas-OPEC: A Distraction From Important Issues of Russian Gas Supply to Europe", Oxford Energy Comment, Oxford Institute for Energy Studies, February 2007, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0207-1.pdf

SYNOVITZ, Ron, "Taliban Strategy Aims To Cut NATO Logistics, Undermine Elections", 5 February 2009, http://www.rferl.org/content/Taliban_Strategy_Aims_To_Cut_NATO_Logistics_Undermine_Elections/1379878.html

SYNOVITZ, Ron, 2008 in Review: Pakistan Under Pressure As War On Terror Focuses On South Asia' December 28, 2008, http://www.rferl.org/content/Pakistan_Under_Pressure_As_War_On_Terror_Focuses_on_South_Asia/1364387.html;

SWAINE, Michael D. and Ashley J. Tellis, "Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future", **Rand 2000**, www.rand.org/publications/MR/MR-1121/

TANRISEVER, Oktay F., "Güvenlik", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Atilla Eralp (der.), İstanbul, İletişim, 2005, ss.107-123.

TAYLOR, Claire, "Russia's Military Posture", Research Paper 09/35, House of Commons Library, International Affairs and Defence Section, 24 April 2009.

TONNESON, Stein and Ashild Kolas, "Energy Security in Asia: China, India, Oil and Peace", Report to the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, **International Peace Research Institute**, Oslo (PRIO), April 2006.

TORBAKOV, Igor, 'Reexamining Old Concepts About The Caucasus and Central Asian',
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav020404a.shtml> (26 November 2007)

TRENIN, Dmitri, The Forgotten War: Chechnya and Russia's Future,
<http://carnegieendowment.org/files/Policybrief28.pdf>

TRENIN, Dmitri, "Pirouettes and Priorities", **The National Interest**, Winter 2003-2004.

TRILLING, David and Deirdre Tynan, "Kyrgyzstan: President Bakiyev Wants to Close US Military Base Outside Bishkek" February 2, 2009,
<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav020309b.shtml>

TUMBEKTOV, Bağırcan "Rusya Federasyonu Dışındaki Rus Azınlıklarının ve Rusça Konuşan Toplulukların Durumu" **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Erhan Büyükkakıncı (der.), Ankara, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, ss.51-66.

TUNCER, İdil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: 'Yakın Çevre' ve Türkiye" Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, 2. Basım, İstanbul, Büke Yayınları, 2000.

TUNYAN, Babken, "Russian share in the pipeline growing", 22 Kasım 2006,
<http://www.168.am/en/articles/3569>;

UL HAQ, Noor and Asifa Hasan (eds), "Gas Pipeline Projects in South Asia",
<http://ipripak.org/factfiles/ff64.pdf>

VERBA, Sidney, "Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System", James N. Rosenau (ed.), **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory**, New York, The Free Press, 1969, pp.217-231.

VITALE, Alessandro, "The EU wants to build an energy strategy in the Caspian region", **Caucas**, January 01, 2007,
http://www.caucas.com/home_eng/breve_contenu.php?id=293

VUSHKARNİK, Anton, "Russian Baltic Policy: The Song Remains The Same?"

http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_sgb_06_rbp.pdf (10 Ocak 2007)

WALT, Stephen M., "The Renaissance of Security Studies", **International Studies Quarterly**, Vol. 35, No. 2, (Jun., 1991), pp.211-239.

WENDT, Alexandr, "Anarchy is What States Make of It", **International Organization**, Vol.46, No. 2, Spring 1992.

WINROW, Gareth, "Türkiye, Orta Asya'da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya", **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (der.), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

WOEHREL, Stephen Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", Congressional Research Service, September 2, 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>

YASMANN, Victor, "Russia: Reviving the Army, Revising Military Doctrine", RFE/RL, 12 March 2007.

ZISSIS, Carin, "India's Energy Crunch", 23 October 2007, http://www.cfr.org/publication/12200/indias_energy_crunch.html

İNTERNET KAYNAKLARI VE HABERLERİ

"1996: Afghan forces routed as Kabul falls"
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/september/27/newsid_2539000/2539973.stm

"A Russian Birdgehead in Georgia", **Nezavisimaya Gazeta**, April 21,2000.

"Afghanistan – Timeline: A chronology ok key events:"
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/1162108.stm>

"Armenia remains Russia's strategic partner in South Caucasus, April 11, 2007, <http://www.panarmenian.net/eng/politics/news/21757/>

"Blackmail fear after Russia doubles the price of its gas", December 22,2006, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-424434/Blackmail-fear-Russia-doubles-price-gas.html>

"Day-by-day: Georgia-Russia crisis", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7551576.stm>

"Deployment of U.S. missile defence could trigger new arms race",
<http://en.rian.ru/russia/20070210/60509626.html>(19 Nisan 2007)

'EU reaches out to troubled East',
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8035710.stm>

"EU Strategy in Central Asia was presented", **Kazakistan Foreign Ministry**,
 30.06.2007, <http://www.mfa.kz/eng/?news=1&selected=220>

"Gazprom acquires 12.5 % stake in Belarus pipeline", June 6, 2007,
<http://en.rian.ru/russia/20070606/66789093.html>

"Gazprom to double Georgia charges", November 2, 2006,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6108950.stm>.

"Georgia's South Ossetia Conflict: Make Haste Slowly", **ICG Europe Report**, No. 183, / June 2007,
http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/183_georgia_s_south_ossetia_conflict_make_haste_slowly.ashx

"Mid-ocean pirate attack on tanker" **BBC News International**, November 10, 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8350850.stm>

"Military Operations in Chennhnya is Winding Down Says Russian general",
Russia Today, February, 3, 2000, www.russiatoday.com/features.php3

"NATO and Russia Clash on Arms Treaty," **Moscow Times**, April 27, 2007, s.3

"NATO should collapse just like the USSR did, Putin believes",
http://english.pravda.ru/russia/politics/03-06-2008/105422-putin_nato-0/

"No Solution For Chechen Conflict", **Reuters**, Moskova, February 3, 2000.

"Putin accused of plagiarising his PhD thesis", **The Sunday Times**, March 26, 2006, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/article695235.ece>

"Putin pledges order and continuity", Monday, August 16, 1999,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/422089.stm>

"1999: Putin takes over as Yeltsin resigns", December 31, 1999,
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/31/newsid_410200/4102107.stm

"Putin takes control in Russia", December 31, 1999,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/585368.stm>

“Russia, Kazakhstan, Turkmenistan sign Caspian gas pipeline deal”, December 20, 2007, <http://en.rian.ru/russia/20071220/93381954.html>

“Russia Pays Off Paris Club Debt In Full”, **RFL/RL**, August 21, 2006, <http://www.rferl.org/content/article/1070710.html>

“Russia recognizes South Ossetia and Abkhazia to save people’s lives” http://english.pravda.ru/russia/kremlin/26-08-2008/106214-russia_ossetia_abkhazia-0

“Russia Suspends Participation In CFE Treaty”, **RFL/RL**, December 12, 2007, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2007/12/b1d3648d-7728-4fbb-8c%20d2d2ee6543.html>. (13.12.2007)

“Russia to cut natural gas supplies to Belarus 45% from Aug.3”, <http://en.rian.ru/russia/20070801/70092408.html>

“Russia to recognize Kosovo only if Serbia agrees-Putin”, <http://en.rian.ru/world/20080308/100983311.html>

“Russia-Ukraine gas row heat up”, December 27, 2005. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4562952.stm>

“Russian railway troops to quit Abkhazia” <http://www.geopoliticalmonitor.com/russian-railway-troops-to-quit-abkhazia/>

“Saakashvili’s Ajara Success: Repeatable Elsewhere In Georgia?”, **ICG Europe Briefing**, Tbilisi/Brussels, 18 August 2004, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/untc/unpan018787.pdf>

“Sarkisian Meets with Obama, Erdogan; Says Genocide Cannot Be Questioned”, **The Armenian Weekly**, April 12, 2010, <http://www.armenianweekly.com/2010/04/12/sarkisian-meets/>

“Somali Pirates hijack Russian China Bound oil tanker”, May 5, 2010, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8661816.stm>;

“Transcaucasus: A Chronology”, http://www.anca.org/resource_center/transcaucasus.php?trid=26

“US drone strike kills four militants in Pakistan”, August 21, 2010, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5g-m6HaVS7u1ZOq8Zu7R_vYJ7g5g

“U.S Energy Information Administration”, <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Oil.html>

“Uzbekistan suspends Eurasec membership, Moscow unruffled”, **Ria Novosti**, November 12, 2008.

“Vladimir Putin: Spy turned politician”, January 1, 2000,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/415124.stm>

“Vladislav Surkov Divides Democracy”, **Kommersant**, June 29, 2006, http://www.kommersant.com/p686274/r1/Vladislav_Surkov_Divides_Democracy/

<http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc94/edoc7182.htm>

<http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc02/edoc9635.htm>

<http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/cis.pdf>

http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/2008_01_climate_change_en.htm

http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm

<http://education.yahoo.com/reference/encyclopedia/entry/PutinVV>

<http://en.rian.ru/world/20060519/48365461.html>

<http://en.rian.ru/world/20070321/62389279.html>

<http://en.rian.ru/world/20070221/61067493.html>

<http://en.rian.ru/world/20070313/61928970.html>

<http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>

<http://en.rian.ru/world/20090622/155316207.html>

http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_en.htm

<http://mailman.lbo-talk.org/2002/2002-March/005665.html>

<http://merln.ndu.edu/archivepdf/centasia/State/55766.pdf>

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/422089.stm>

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6286289.stm>

<http://www.afghanistans.com/information/people/EthnicityLanguages.htm>

<http://www.armeniaforeignministry.com/htms/conttitution.html#Chapter1>

<http://www.armscontrol.org/factsheets/start2chron>

<http://www.biographyonline.net/politicians/russian/putin.html>

<http://www.brookings.edu/events/2002/1112asia.aspx>

<http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=819>

<http://www.chechnyawar.com/history/>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>

http://www.cfr.org/publication/9181/chechen_terrorism_russia_chechnya_separatist.html

<http://www.ena.lt/pdfai/Treaty.pdf>

<http://www.encharter.org/index.php?id=18>

<http://www.fas.org/nuke/control/sort/fs-sort.html>

<http://www.fas.org/spp/starwars/program/nmd/>

<http://www.freerepublic.com/forum/a390bd9f76dbf.htm>

<http://www.freerepublic.com/forum/a394aa0466bfe.htm>

<http://www.globalissues.org/article/100/crisis-in-chechnya>

<http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>

<http://www.incb.org>

<http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=387>

<http://www.nato.int/docu/update/2007/04-april/e0426b.html>

<http://www.nord-stream.com/en/the-pipeline.html>

<http://www.notablebiographies.com/Pu-Ro/Putin-Vladimir.html>

<http://www.reuters.com/article/idUSL31462201>

http://www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en.pdf

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5380.htm>

<http://www.uludagsozluk.com/k/knez/>

http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Whats-New-in-the-Strategy-for-Afghanistan-and-Pakistan/

<http://www.worldaffairsboard.com/nato-russian-resurgence/52408-russian-military-bases-abroad.html>

<http://www.zatulin.ru/institute/sbornik/005/05.shtml>

<http://www2.nupi.no/cgi-win//Russland/krono.exe?4813>

DERGİLER

Amu Darya

A.Ü. S.B.F. Dergisi

Caucasian Review Of International Affairs

Caucaz

Central Asian Survey

China Brief

Eurasia Daily Monitor

Europe-Asia Studies

Foreign Policy Analysis

International Affairs

International Organization

International Security

International Studies Quarterly

Journal of Peace Research

Journal of Peace Studies

Journal of Strategic Studies

Mershon International Studies Review

Military Thought

Open Democracy
 Persian Journal
 Perspectives on Central Asia
 Russian Analytical Digest
 The Armenian Weekly
 The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies
 The National Interest
 The Stanley Foundation Policy Analysis Brief
 The Turkish Yearbook
 Yale Global

GAZETELER VE HABER AJANSLARI

BBC
 Kommersant
 Nezavisimaya Gazeta
 Reuters
 Ria Novosti
 Russia Today
 RFL/RL
 The Moscow Times
 The Sunday Times

MÜLAKATLAR

ABD Büyükelçiliği Müsteşarı ile 30 Kasım 2007'de Moskova'da yapılan görüşme

Afganistan Büyükelçisi Zalmay Aziz ile 13 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Çek Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı ile 27 Şubat 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

Emekli bir Rus mühendis ile 17 Mayıs 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Hollanda Büyükelçiliği Başkatiibi ile 13 Aralık 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

Kazakistan Büyükelçiliği Müsteşarı ile 20 Aralık 2006'da Moskova'da yapılan görüşme.

LaTUK Danışma Şirketi Başkanı Dr.İvan Safrançuk ile 27 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Dr.Yevgeni SATANOVSKI ile 13 Kasım 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

Pakistan Büyükelçiliği Müsteşarı ile 05 Ekim 2007'de Moskova'da yapılan görüşme.

Polonya Büyükelçiliği Müsteşarı ile 27 Mart 2007 ve 30 Kasım 2007 tarihlerinde Moskova'da yapılan görüşmeler.

Romanya Büyükelçiliği Müsteşarı ile 08 Aralık 2006'da Moskova'da yapılan görüşme.

Russia Profile Dergisi Siyasi Analizcisi Dmitry Babiç ile 12 Mart 2008'de Moskova'da yapılan görüşme.

İŞTİRAK EDİLEN KONFERANSLAR, PANELLER, TOPLANTILAR

Panel: "Uluslararası Güvenlik Ortamını İstikrarlaştıracı Faktör Olarak NATO", 16 Mayıs 2008, Polonya Büyükelçiliği, Moskova.

Yuvarlak Masa Toplantısı: "Çin Siyaseti'nde Orta Asya'nın Yeri", 21 Kasım 2008, Avrasya Mirası Vakfı, Moskova.

Toplantı: "Russian Foreign Policy", 17 Mart 2008, National Hotel, Moskova. (Konuşmacı: Dmitry G. Evstafiev, Rusya Ulusal Dış Politika Laboratuvarı Müdürü)

Toplantı: "Küresel Ekonomik Kriz: Perspektifler ve Çıkışlar", Bangkok Restoran, 30 Ekim 2008, Moskova (Konuşmacı: Aleksandr Dugin, Avrasya Ekonomi Klubü Başkanı)

Toplantı: "US-American Strategic Relations", December, 11, 2008, National Hotel, Moscow, (Konuşmacı: Jonathan F. Fanton, President of the John D. and Catherine T. MacArthur Foundation)

Toplantı: “New approaches towards nuclear nonproliferation and disarmament on the eve of the 2010 NPT Review Conference”, July 2, 2009, National Hotel, Moscow. (Konuşmacı: William Potter, Director of the James Martin Center for Nonproliferation Studies of the Monterey Institute of International Studies)

Konferans: “Multilateral Approaches Towards Nuclear Disarmament: The Next Steps”, July 3, 2009, National Hotel, Moscow.

ÖZET

Erhan Canikoğlu, “Putin Döneminde Rusya Federasyonu’nun ‘Yakın Çevre’ Politikası: (2000-2008)”, Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Sovyetler Birliği yaklaşık 45 yıl boyunca dünyanın iki süper gücünden biriydi. Sovyetleri süper güç yapan unsurlar ağırlıklı olarak ABD ile stratejik dengeyi sağlayan nükleer gücü, ordusu, müttefikleri, BM Güvenlik Konseyi üyeliği ile jeopolitik görüşe göre dünya anakarasındaki hakimiyetiydi. Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Birliğin resmi halefi oldu. Nüfusunun azalmasına ve coğrafi yönden küçülmesine karşın uluslararası kuruluşlardaki etkin konumunu ve stratejik gücünü korudu. Yine de 1990’lı yıllarda kaosu eşliğine gelmekten sakınamadı. Rusya’yı kaosa getiren faktörler; enerji gelirlerinin azalması, ekonomik, askeri teknoloji ve bilimsel açıdan Batı’nın gerisinde kalması, iç istikrarsızlıklar, ayrılıkçı hareketler, merkezi yönetimin zayıflığı ve daha önemlisi Avrasya kalpgahını, yani zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya ve Güney Kafkasya’yı kaybetmesiydi. Rusya’nın bu durumu geri çevirebilmesi için güçlü bir lidere ihtiyacı vardı. O lider 2000-2008 yıllarında üst üste iki dönem devlet başkanlığı yapan Vladimir Putin’den başkası değildi. Putin istihbaratçı kimliği ile ülkesinin zayıf ve güçlü taraflarını, hasımlarını, yöntemlerini ve onları alt etme yollarını son derece iyi biliyordu. Putin’in ihtiyaç duyduğu kuvvet, federal merkezi güçlendirmek, Rus toplumunun güçlü lider etrafında toplanma geleneğini canlandırmak ve enerji kaynakları üzerinde denetime sahip olmaktan geçiyordu. Putin, Kuzey Kafkasya’da ayrılıkçı hareketleri bastırıp Moskova’nın elini güçlendirirken, ‘Yakın Çevre’de nüfuzunu artırma stratejisine yöneldi. Dolayısıyla hem ülkesinin güney sınırlarını güvence altına aldı hem de bölgenin enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak suretiyle Batı’ya karşı konumunu güçlendirdi. Böylece güvenlik doktrinlerinde hedef olarak koyduğu ABD’nin tek taraflı müdahalelerinin sınırlandırıldığı, eşitliğe ve çok taraflılığa dayalı yeni bir dünyanın kurulması yolunda önemli katkı sağladı.

Anahtar Sözcükler :

- 1.Rusya Federasyonu**
- 2.Yakın Çevre**
- 3.Güvenlik Politikası**
- 4.Nüfuz Mücadelesi**
- 5.Putin Dönemi**

ABSTRACT

Erhan Canikoğlu, Russia's 'Near Abroad' Policy Under Putin: (2000-2008), PhD Thesis, Ankara, 2010

Soviet Union had been one of the two super powers for almost 45 years. There were important factors which made Soviet Union a super power such as its nuclear power which provided strategic balance against the U.S. army, its allies, its membership in the UN Security Council and, according to the geopolitical view, its dominance over the Heartland. Russian Federation became the official successor of the Soviet Union. Although Russia lost its Soviet's population and vast land after the dissolution, it still held great power through its nuclear arsenal and effective position in the international organizations. However Russia couldn't avoid the chaotic situation. Russia lagged behind the West in economic, military technology and scientific spheres. Its energy revenues fell down sharply. It suffered much because of domestic instability, separatism, lack of central authority and more importantly its loss of Eurasian Heartland, namely Central Asia and Transcaucasia both of which had rich hydrocarbon sources. Russia needed a strong leader to stop this negative course. It was no one but Vladimir Putin who presided Russia two consecutive terms between 2000-2008. As a former intelligence colonel, and later as the director of Federal Security Service, he was well aware of the strength and weakness of his country and its enemies. He knew what methods Russian rivals preferred to use and how to defeat them. He needed moral and material power which vested in Russian culture-gathering around a strong leader, a strong federal center, and control on energy sources, respectively. As Putin suppressed separatist movements in the North Caucasus and consolidated central power, he started to impose Moscow's influence in the 'Near Abroad' as part of his strategy. By doing so, not only did he secure southern borders against foreign threats, but by controlling the region's energy sources, he strengthened Russia's position against the West as well. So, to a great extent, he managed to stop the unilateral actions of the U.S. around the world and helped to the opening of a new era based on equality and multipolarity both of which were his future vision of the world reflected in the security doctrines.

Key Words :

- 1. Russian Federation**
- 2. Near Abroad**
- 3. Security Policy**
- 4. Struggle for Influence**
- 5. Putin Era**